Muhurta Martandya
Muhurta martanda
मुहूर्त मार्तंड
Samskrit
Printed on paper
Sak 1493
Folio: 77
13"x5"
Complete

॥ अथ मुहूर्तमार्तंडप्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः॥ ॥अविघ्नमस्तु॥ मार्तंडोवतुवाचंनःपादैर्जाड्यतमोहरः॥ वृत्तबद्धतनुःसेव्योऽभीष्टदोविश्वलोचनः॥ अर्थद्वयवाची॥ तत्रप्रथ
मंसूर्यपक्षे॥मार्तंडः श्रीसूर्यः नोस्माकंवाचंअवतुरक्षतु॥ किंलक्षणोमार्तंडः वृत्तबद्धतनुः वृत्तेमंडलेबद्धातनुर्यस्यतथा॥ तथाचस्मृतौ॥ सशंखचक्रर
विमंडलेस्थितंकुशेशयस्थंसमनंतमच्युतमित्यादि श्रुतिरपि यएषएतस्मिन्मंडलेपुरुषःसोग्निरित्यादि॥पुनःकिंलक्षणः॥पादैः किरणैःजाड्यतमोहरः
जाड्यपातकशीतंवातमोंधकारंहरतीतितथा॥पुनःकिंलक्षणःसेव्यःसेवितुंयोग्यः॥सेव्यः॥अभीष्टफलदातृत्वात् पुनःकिंलक्षणःअभीष्टदःसेवितः
सन्नभीष्टार्थंददातीत्यर्थः पुनःकथंभूतःविश्वलोचनःविश्वंलोक्यतेअनेनेतिविश्वलोचनः लोकचक्षुर्महेश्वरइत्यादित्यहृदयेउक्तत्वात्॥ प्रकाशकत्वात्॥
अथग्रंथपक्षे॥मार्तंडोमुहूर्तमार्तंडःनःवाचंअवतु॥ किंलक्ष॰ वृत्तबद्धतनुः वृत्तानिमहर्षाणिशार्दूलविक्रीडितानि॥तैर्बद्धातनुर्यस्यतथा॥पुनःकिं॰पादैः
जाड्यतमोहरःपादैर्वृत्तचरणैर्जाड्यंमूर्खत्वंतदेवतमःतद्धरतीतितथा॥पुनःकिं॰सेव्यःनिरंतरंपठनीयइत्यर्थः॥पुनःकिं॰अभीष्टदःयथोक्तमुहूर्तव्यु
त्पत्तिकरणादभीष्टार्थसिद्धिकारीत्यर्थः॥पुनःकिं॰विश्वलोचनःसमयप्रकाशकत्वात् १ कुर्वेमुहूर्तमार्तंडटीकांमार्तंडवल्लभां॥इयमाकल्पमेतेनाद्दिव्याद्दि
मास्यवेश्मसु २ इहशास्त्रेतावत्संबंधाभिधेयप्रयोजनान्युच्यंते॥ आब्रह्मादिविनिःसृतमिदंवेदांगमितिसंबंधः॥उक्तंचनारदमुनिनास्वसंहितायां॥
वेदस्यनिर्मलंचक्षुर्ज्योतिःशास्त्रमनुत्तमं॥अस्यशास्त्रस्यसंबंधोवेदांगमितिधातृतइति॥अत्राप्युक्तं पूर्ववाक्यार्थमादायग्रंथोयंरचितोलघुरिति॥त्या
ज्यनक्षत्राद्यतुलग्नगोचरंगर्भाधानादिसंस्कारविवाहाग्न्याधानवास्तुयात्राभिषेकध्यायपल्लीग्रहगोचरसंक्रांतिकथनमभिधेयंतथाचनारदःअभिधेयंच
जगतःशुभाशुभनिरूपणमिति॥अस्यप्रयोजनंमुहूर्तैर्नानाकार्यसाधनं॥अस्यसम्यक्ज्ञानान्मोक्षावाप्तिरितिवा॥ किमेभिरुक्तैरित्यत्रोच्यते॥नृणांसं १
बंधाभिधेयप्रयोजनकथनात्शास्त्रेप्रवृत्तिर्जायते॥उक्तंच॥सिद्धिःश्रोतृप्रवृत्तीनांसंबंधकथनाद्यतः॥तस्मात्सर्वेषुशास्त्रेषुसंबंधःपूर्वउच्यते॥किमेवा

नाभिधेयंस्यादिति पृष्टस्तु केनचित् ॥ यदि न प्रोच्यते तस्मै फलंशून्यं तु तद्भवेत् ॥ सर्वस्यैव हि शास्त्रस्य कर्मणो वापि कस्यचित् ॥ यावत्प्रयोजनं नोक्तं तावत्तेन
न गृह्यत इति ॥ इह शास्त्रे कस्याधिकार इति प्रोच्यते ॥ द्विजस्यैव वेदांगत्वात् ॥ यतः षडंगो वेदो हि द्विजैरेवाध्ययनीयो ज्ञातव्यश्च ॥ तथा चोक्तं भास्करीयसि
द्धांतशिरोमणौ ॥ तस्माद्द्विजैरध्ययनीयमेव पुण्यं रहस्यं परमं पवित्रं ॥ यो ज्योतिषं वेत्ति नरः स सम्यक् धर्मार्थमोक्षान् लभते यशश्चेति ॥ शिष्टास्तावच्छास्त्रारं
भे ॥ सर्वारंभा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृता इति शास्त्रेण सर्वारंभे ष्वंतरायप्रासोऽस्त्यां धर्मेण पापं प्रणुदतीति श्रुतिसिद्धं प्रयोजनमास्थाय ॥ स्वस्ति न इंद्रो
वृद्धश्रवा इति श्रुतिलिंगाच्च ग्रंथस्य निष्प्रत्यूहपरिसमाप्तये मंगलमाचरंति ॥ तस्मान्माध्यंदिनीयो ब्राम्हणो नारायणो नारायणाच्चावाप्तमतिर्ज्योतिःशास्त्र
संहितास्कंधं चिकीर्षुरशेषप्रत्यूहोपशांतये अभिमतदेवतानमस्काररलक्षणं मंगलपूर्वकं ग्रंथकरणप्रतिज्ञां प्रहर्षिण्याह ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

सिंदूरोल्लसितं भिभेंद्रवक्त्रं प्रबांम्री विष्णुं वियति चरान् गुरून् प्रणम्य ॥ वक्ष्यें विबुधमुदे लघुं सुहूर्तमार्तंडं सुगमं महंतनोमि सिद्ध्यै ॥ १

सिंदूरोल्लसितमिति ॥ सिंदूरेणउल्लसितं शोभायमानं इभेंद्रवक्त्रं गजाननं अं ब्रांम्री विष्णुं सरस्वतीं प्रसिद्धं वियति चरान् ग्रहान् गुरून् निजगुरून् शास्त्रोपदेष्टॄन् प्र
णम्य नमस्कृत्याहं नारायणो मुहूर्तमार्तंडनामग्रंथं तनोमि विस्तारयामि ॥ किमर्थं ॥ सिद्ध्यै कार्यसाधनाय पुनः किमर्थं विबुधमुदे पंडितहर्षाय ॥ हर्षकारणं विशेषण
द्वारेणाह ॥ किंलक्षणं मुहूर्तमार्तंडं ॥ लघुं ॥ अतिशयेनाल्पं ॥ अल्पे बह्वर्थाभावशंकां विशेषणद्वारा परिहरति ॥ पुनः किंलक्षणं बह्वर्थं अर्थबहुलं अल्पग्रंथे बह्वर्थेदुर्बो
धशंकां परिहरति ॥ पुनः किं॰ सुगमं सुकरार्थमिति ॥ अथ नाना मुहूर्तान् विवक्षुस्तावच्छुभे कर्मणि त्याज्यांस्त्रिभिः ॥ शार्दूलविक्रीडितेनाह ॥ १ ॥ याम्याध्रीमिति ॥ २ ॥

यामार्धमिति ॥ २ ॥ यामार्धादिकं शशभेश शमकर्मणि संत्यजेत् ॥ इत्यंत्रिमश्लोकेनान्वयः ॥ यामार्धकुलिकौ वक्ष्यमाणलक्षणौ ॥ दिनार्धं नाम यत्र तिथिः सूर्योदयात्षष्टि
घटिका भवति सैवान्यस्मिन् दिने दृश्यते सा दिनार्धिः अवमः प्रसिद्धः परिघप्राग्दलं परिघयोगस्य पूर्वार्धं ॥ विष्टिर्भद्रा वक्ष्यमाणा वैधृतियोगः पातो व्यतीपातः संक्रमणं
सूर्यादीनां राशिसंक्रमणं सर्वेषां ग्रहाणां संक्रमणे त्याज्यघटिका अग्रे वक्ष्यमाणाः गंडांतं त्रिविधं वक्ष्यमाणं एकार्गलो वक्ष्यमाणः कृष्णानंगचतुर्दिनं कृष्णात्रयोद-
श्यादिप्रतिपदंतं ॥ चंद्रस्य क्षीणत्वात् केचित्तु द्वादश्यादिसार्धदिनपंचकं त्यज्यते कृष्णे चात्यंतिकं केचित् ॥ तेषु मध्यमोयं पक्षो ग्रंगीकृतः ॥ कृष्णानंगचतुर्दिनमिति
रविशशिक्रांत्योः समत्वं ॥ सूर्यचंद्रमसोः क्रांतिसाम्यं गणितगम्यं ॥ तथापि तस्यावलोकनं कस्मिन्दिने कर्तव्यमित्यग्रे वक्ष्यति ॥ खलांहोरां पापग्रहहोरां ॥ रात्रिदिनार्धे

यामार्धं कुलिकं दिनार्धिमवमं पूर्वं दलं पारिघं विष्टिं वैधृतिपातसंक्रमणगंडांतमेकार्गलं ॥ कृष्णानंगचतुर्दिनं रविशशिक्रांत्योः समत्वं ख-
लांहोरां रात्रिदिनार्धके क्षयदिनं पित्रोर्जनन्यार्तवं ॥ २ ॥ मासाद्यं जनिसंभवं ग्रहणभं चंडायुधं दुःक्षणं ज्येष्ठं पूर्वभवस्य पापयुगितेष्यक्षा-
णि विद्धं च भं ॥ ऊनाख्याधिकमासकौ ग्रुनि तु विव्याश्च वगंडांतिषु त्र्यंकायां करसत्तु पूर्वघटिका मान्याविषाख्याघटी ॥ ३ ॥ केदिनार्धरात्र्यर्धं च ॥ उक्तं
ग्रंथांतरे ॥ सूर्तःकालो निवसति महानिशायां च दिनदले यस्मात् ॥ दश पूर्वं दश परतस्तस्माद्वर्ज्यानि च पलानीति ॥ क्षयदिनं पित्रोः माता च पिता च पितरौ तयोः पित्रोः क्ष-
यदिनं श्राद्धदिनमित्यर्थः ॥ जनन्यार्तवं मातुः रजस्वलात्वं ॥ मासाद्यमिति ॥ मासाद्यं जनिसंभवं जनिरुत्पत्तिः ॥ तत्र संभवो यस्यैवंविधं मासाद्यं मासप्रभृति ॥ जन्ममास
जन्मतिथिजन्मनक्षत्रादि ॥ ग्रहणभं ग्रहणनक्षत्रं चंडायुधं वक्ष्यमाणं ॥ दुःक्षणो दुर्मुहूर्तो वक्ष्यमाणस्तं ॥ ज्येष्ठं पूर्वभवस्य प्रथमजातापत्यस्य ज्येष्ठमासं ॥ पापयुगि
तैष्यक्षाणि पापाः पापग्रहाः वक्ष्यमाणाः तेषामन्यतमेन संयुक्तं ॥ इतं गतं ॥ एष्यं परस्थितं ॥ एतानि ऋक्षाणि नक्षत्राणि ॥ विद्धं च भं विद्धनक्षत्रं वक्ष्यमाणलक्षणं ॥ ऊ

नाख्याधिकमासकौक्षयमासाधिमासौ वक्ष्यमाणलक्षणौ ॥ धृतिश्च विष्कुंभः गंडांतत्रितयं ३ का १ थी ५ क १ रस ६ तु ६ पूर्वघटिका: विष्कंभः व्याघातः शूलः वज्रः गंडः प्रसिद्धः अतिगंडः एषुयोगेषु क्रमेण त्र्यंकार्थीकरसर्तुसंख्याकाः पूर्वघटिकाः प्रथमघटिकाः ॥ तद्यथा ॥ विष्कंभेतिस्त्रः व्याघातेअंकाः नव ॥ शूलेअर्थाः पंचवज्रेअंकाः नव ॥ गंडेरसाः षट् अतिगंडेऋतवः षट् इतिभानांविषाख्याघटीः भानांअश्विन्यादीनांनक्षत्राणांविषाख्याघटीः वक्ष्यमाणलक्षणाः ॥ ३ ॥ लत्तेतिलत्तापंचकपापवर्गएतत्सर्वंवक्ष्यमाणं-अशुभंचंद्रंवक्ष्यमाणंगोचरप्रकरणेवेद्यंदशारिष्टकंजातकशास्त्रगम्यं ॥ जन्मेशेज्यसितास्तं ॥ जन्मेशोराशिस्वामी ॥ ईज्योगुरुः सितःशुक्रः एषांअस्तगमनंरविकृतसंकिरणात्वंअंगशशिनोः क्रूरोद्भवांकर्तरीं अंगंलग्नंशशीचंद्रः तयोः क्रूरोद्भवांक्रूरग्रहजनितांकर्तरीं वक्ष्यमाणलक्षणां ॥ रिष्टंगोचरसंभवं गोचरेदुष्टग्रहाधिक्यं गोचरंवक्ष्यमाणं ग्रहजनि

लत्तापंचकपापवर्गमशुभंचंद्रंदशारिष्टकंजन्मेशेज्यसितास्तमंगशशिनोः क्रूरोद्भवांकर्तरीं ॥ रिष्टंगोचरसंभवंग्रहजनिप्रांतोद्भवंसूतकंदुश्चिन्हा-
निमनोविभंगमपिचव्याधिंशुभेसंत्यजेत् ॥ ४ ॥ नोकुर्याद्भविभादगंडधृतितास्वंमंषुपंचाशायाः स्वर्गात्संचशुभोभैनानितन्तुयादेषूग्रशस्त्रादिके ॥

प्रांतोद्भवंसूतकं ॥ ग्रहोग्रहणं ॥ जनिर्जन्म प्रांतोमरणं एभ्यः उद्भूतंसूतकं ग्रहणसूतकंजन्मसूतकंमृतसूतकमिति ॥ तेषुग्रहणसूतकंवक्ष्यमाणं ॥ दुश्चिन्हानिकार्यारंभसमयेक्षुतदुर्वचनश्रवणादीनि ॥ मनोविभंगः अंतःकरणस्यअप्रवर्तनं ॥ व्याधिर्ज्वरस्तमपिरोगः पाप्माज्वरोव्याधिर्विकारोदुःखमामयइतिवाग्भटः ॥ ज्वरितस्यमंगलंनकुर्यादित्यर्थः ॥ तथाचोक्तंज्योतिःप्रकाशे ॥ जन्माधिपविलग्नेशश्चंद्रभार्गवमंत्रिणां ॥ विरश्मित्वंजन्ममासोजन्मभंजन्मवासरः दुर्निमित्तंमनोभंगः क्षयमासाधिमासकौ ॥ मृतजातकयोश्चैवसूतकंग्रहणस्यच ॥ ज्वरोत्पत्तिंरजोमातुःपित्रोःक्षयदिनंतथा ॥ गंडांतत्रितयंकालः संधिर्भस्यतिथेस्तनोः ॥ क्रांतिपातोव्यतीपा

तोर्बैधृतिः पारिघार्धकं ॥ भानोः संक्रांतिभोगश्चकुलिकश्चार्धयामकः ॥ क्रूरैर्मुक्तंयुतं भोग्यं सराहुशिखिधूमितं ॥ धिष्ण्यं ग्रहणगं पापैर्विद्धं सौम्यैश्च पादतः ॥ विष्टिः क्रूरयुतं लग्नं
लग्नेशोरिपुमृत्युगः ॥ जन्मतो दुःस्थितश्चंद्रो लग्नस्थो निधनोपगः ॥ जन्मभाज्जन्मलग्नाच्च लग्नलग्नांशकाष्टमौ ॥ पापयोर्मध्यगं लग्नं क्षीणेंदुः कुनवांशकः ॥ क्रूरवारे पापहोरा दु
ष्टयोगा ग्रहोद्भवाः ॥ तिथिवृद्धिक्षयौ भानां नाडिका विषसंज्ञिताः ॥ एते दोषाः समाख्याताः शुभकर्मणि गर्हिताः ॥ दशा रिष्टोद्भवाश्चान्ये गोचरोत्थास्तथापरे ॥ उक्तेकार्गलव
डाख्यकालवेलाश्चपंचकं ॥ मृत्युयोगोपग्रहाद्यास्ते स्वे स्वे देशे तु निंदिता इति ॥ ४ ॥ ॥ अथोपग्रहांतर्वर्तिदोषांतरं वृत्तार्धेनाह ॥ नोकुर्यादिति ॥ रविभादिसूर्याधिष्ठितनक्षत्रादिभ्य
गेंद्रधृतिमितानि यानि नक्षत्राणि तेभ्यो युग्मेषु ॥ एतदुक्तं भवति ॥ सप्तमाष्टमयोः चतुर्दशपंचदशयोः अष्टादशैकोनविंशयोरिति ॥ तथा पंचाशयोः रविनक्षत्रात् पंचमदशमयो

मासर्त्वयनवारयोगतिथिभादीनां च सिद्धाभिधा ज्ञातव्याः पुनरुक्तिरस्ति क्वचित्सा तत्स्फूर्तिप्रासये ॥ ५ ॥ ॥ इति श्रीमदनंताख्यचातुर्मास्ययाजिसु
तनारायणविरचिते मुहूर्तमार्तंडे त्याज्यप्रकरणं ॥ १ ॥

तथास्वर्गौ संचरत एकविंशात्संचसु नक्षत्रेषु २१।२२।२३।२४।२५। शोभनानि कर्माणि नो कुर्यात् ॥ एषु उग्रशास्त्रघा
तादिकं तत्तु याहिस्ताश्ये तत्कुर्यादित्यर्थः ॥ उक्तं च ॥ विद्धं संक्रमभे क्षिते श्चचलनं स्यात्सप्तमे सूर्यभाच्छूलश्चाष्टमभे शनिश्च दशमे केतुस्तथाष्टादशे ॥ दंडः पंचदशे चतुर्दश इह्मे
कोनिपातो बुधैरुल्काकालविदां गणैर्निगदिता चैकोनविंशेर्कभादिह ॥ दैवज्ञवल्लभेपि ॥ क्रमशो मोहनिर्घातभूकंपावज्र एव च ॥ परिवेषश्च विज्ञेया नक्षत्रादेकविंशतेः ॥ एते विद्धु
समेतेषु कुर्यात्कर्म न शोभनं ॥ दहनाख्यविशेषैः साध्यं यत्तत्सिधिषु पंचेति चेति अन्यानपि दोषान् अग्रे प्रसंगतो वक्ष्यामि ॥ अथास्मिन् ग्रंथे मासादीनां संज्ञा लोकोसिद्धा ज्ञेया इति ॥ त
थापुनरुक्तिनिर्दूषणं वृत्तार्धेनाह ॥ मासर्त्वयनेति ॥ मासाः चैत्रादयः ॥ ऋतवो वसंतादयः ॥ अयने दक्षिणोत्तरे ॥ वाराः सूर्यादयः ॥ योगाः विष्कंभादयः ॥ तिथयः प्रतिपदादयः ॥ भा ३
न्यश्विन्यादीनि ॥ इत्यादीनां करणराशिभावादीनां सिद्धाभिधाः ॥ शास्त्रांतरसिद्धाः संज्ञाः ज्ञातव्याः ॥ तथा इहास्मिन् ग्रंथे क्वचित्क्वचित् पुनरुक्तिर्वर्तते सा तत्स्फूर्त्यंतरितस्य-

स्मृतिभास्यये स्मरणार्थेतिनदोषः॥५॥ ॥इतिस्वोक्तमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांत्याज्यप्रकरणं॥ ॥अथसाधारणनक्षत्रप्रकरणंविवक्षुरादौनक्षत्रदेवताः वृत्तेनैकेनाह॥
अस्मिन्प्रकरणेसर्वाणिशार्दूलविक्रीडितानि॥ स्रेशाइति॥ अश्विन्याः सकाशात् क्रमेणस्रेशाद्बुधैः प्रोक्ताइत्यन्वयः॥ भानांनक्षत्राणांईशाः स्वामिनः॥ दस्त्रोअश्विन्याः यमो
भरण्याः अग्निः कृत्तिकायाः कोब्रह्मारोहिण्याः इंदुर्मृगस्य गिरिशोमहादेवः आर्द्रायाः अदितिः पुनर्वसोः अंगिराः गुरुः पुष्यस्य पन्नगाः सर्पाः आश्लेषायाः कव्यभुजः पितरः
मघायाः भगः पूर्वाफाल्गुन्याः अर्यमाउत्तराफाल्गुन्याः रविर्हस्तस्य त्वष्टाचित्रायाः समीरणोवायुः स्वात्याः इंद्राग्नीदेवताद्वयंविशाखायाः मित्रोअनुराधायाः इंद्रोज्येष्ठायाः

स्रेशादस्रयमाग्निकेंदुगिरिशाः प्रोक्ताअदित्यंगिराः सर्पाः कव्यभुजोभगोर्यमरवीत्वष्टासमीराः क्रमात् ॥
इंद्राग्नीत्वथमित्रइंद्रनिर्ऋतीनीरंचविश्वेविधिर्वैकुंठोवसुपाश्यजैकचरणाहिर्बुध्न्यपूषाभिधाः॥१॥ ॥

निर्ऋतिः राक्षसोमूलस्य नीरंजलंपूर्वाषाढायाः विश्वेउत्तराषाढायाः विधिर्ब्रह्माभिजितः वैकुंठोविष्णुः श्रवणस्य वसवोधनिष्ठायाः पाशीवरुणः शततारकायाः अजैकच
रणः पूर्वाभाद्रपदायाः अहिर्बुध्न्यउत्तराभाद्रपदायाः पूषारेवत्याः देवनामप्रयोजनंनक्षत्रज्ञानार्थंशांतिकादौयजनार्थंच॥ १॥ ७ ७ ७

अथनक्षत्राणांस्थिरचरादिसंज्ञामाह ॥ ॥ब्राम्हंरोहिणी किंलक्षणंब्राह्मं त्र्युत्तरयुक्तुनिस्त्रणांउत्तराणांसमाहारस्त्र्युत्तरं ॥ तेनयुक्तयुक्तं॥ ध्रुवंस्थिरमितिव्याभिधानंमुनींद्रैः स्मृतमित्यन्वयः॥अथोपूर्वामाघायाम्यमंपूर्वात्रयंमघाभरणीतिपंचकं॥क्रूरोग्रंक्रूरंउग्रंचोक्तं॥ श्रवणत्रयादितियुतास्वातीश्रवणधनिष्ठाशततारकाः अदितिःपुनर्वसुः एभिःसहितास्वातीचराख्याचलाचोक्ता श्रवणत्रयादिपंचकं चराख्यंचलंप्रोक्तमित्यर्थः दस्त्रार्काऽभिजिदीज्यमंदस्त्रोअश्विनी अर्कोहस्तः अभिजिद्वक्ष्यमाणलक्षणः इज्योगुरुस्तस्यभंपुष्यइतिचतुष्टयंलघुतथाक्षिप्रंप्रोक्तं मैत्रांतिमेंदुत्वाष्ट्रंमैत्रंअनुराधा अंतिमंरेवती इंदुर्मृगः त्वाष्ट्रंचित्रा एतच्चतुष्टयंमृदु तथामैत्रंप्रोक्तंअग्निभाविशे अग्निभंकृत्तिका विशाविशाखाएतद्द्वयंमिश्रंसाधारणेप्रोक्ते॥२॥मूलंप्रसिद्धं अहिराश्लेषा इंद्रोज्येष्ठाशिवःआर्द्रा एतच्चतुष्टयंदारुणं अदःइदंतीक्ष्णंप्रोक्तं इहएषुध्रुवादि

ब्राम्हं त्र्युत्तरयुक्ध्रुवंस्थिरमथोपूर्वामघायाम्यभंक्रूरोग्रंश्रवणत्रयादितियुतास्वातीचराख्याचला॥ दस्त्रार्काभिजिदीज्यभंलघुतथाक्षिप्रंचमैत्रांति मेंदुत्वाष्ट्रंमृदुमैत्रमग्निभविशेमिश्रंचसाधारणे॥२॥मूलाहींद्रशिवंचदारुणमदस्तीक्ष्णंमुनींद्रैः स्मृतंसंज्ञातुल्यमिहाचरंतिसुधियः कार्यंहिसंसि द्ध्ये॥सूर्याद्याःस्थिरचंचलोग्रमिलिताः क्षिप्रोमृदुर्दारुणः क्षीणेंद्वर्कयमारराहुशिखिनः पापाबुधस्तैर्युतः॥ ३॥ संज्ञेषुनक्षत्रेषुसंज्ञातुल्यंकार्यं सुधियः

पंडिताः आचरंति किमर्थंसंसिद्ध्ये एतदुक्तंभवति स्थिरनक्षत्रेषुस्थिरम् स्तंभप्रतिष्ठादिकं चरेचरमित्यादिकुर्वंतीतिस्पष्टं अत्रसमानार्थसंज्ञाद्वयकरणंकवित्वबंधनार्थं अत्रप्रसंगेनसूर्यादीनामपिस्थिरादिसंज्ञासौम्यपापत्वंचवृत्तार्धेनाह सूर्याद्याइत्यादि सूर्यःस्थिरः चंद्रश्चंचलः भौमःउग्रः बुधःमीलितोमिश्रः गुरुःक्षिप्रः शुक्रोमृदुः शनिर्दारुणः अथपापसौम्यान्ग्रहानाह क्षीणेति क्षीणेंदुः कृष्णाष्टम्यूर्ध्वंप्रतिपत्पर्यंतंक्षीणः अर्कः सूर्यः यमः शनिः आरोभौमः राहुःप्रसिद्धः शिखीकेतुः एतेक्षीणेंद्वा ४ दयः पापाः क्रूराः तैः पापैर्युतोबुधः पापः स्यात् उक्तंचजातकोत्तमे॥क्षीणेंद्वर्कार्किभौमाःस्युःपापाः सौम्योपितद्युतः॥राहुकेतूपापतरौपापः पापयुतस्तथेति॥अर्थादन्ये सौम्याः एषांप्रयोजनंक्रूरसौम्यकर्मसाधने॥ ३॥ ॥

अथप्रसंगेननक्षत्रसमाननाथान्दिनरात्रिमुहूर्तान्नक्षत्रोक्तकार्यसाधकान् वृत्तेनैकेनाह ॥ एतेन्होदिवसस्यतिथि १५ लवाः पंचदशांशाः मुहूर्ताःशिवादयःस्युः प्रथमःशिवःद्विती
यःसर्पः तृतीयोमित्रः चतुर्थःपिता पंचमोवसुः षष्ठोंबुसप्तमोविश्वेअष्टमोऽभिजित् नवमोब्रह्माद्दशमइंद्रः एकादशइंद्राग्नीद्वादशोनिशाचरः त्रयोदशोजलाधीशोवरुणः च
तुर्दशोऽर्यमाख्यः पंचदशोभगः अथरात्रेःप्रथमःस्मरहाशिवःअजचरणाख्यःअजचरणाहिर्बुध्न्यपूषाह्वयाःक्रमेणद्वितीयोऽजचरणः तृतीयोहिर्बुध्न्यः चतुर्थःपूषा पंचा
श्विनइतिअश्वितःपंचदस्रयमाग्निकेंदवः पंचमोदस्रः षष्ठोयमः सप्तमोग्निःअष्टमःकः ब्रह्मानवमःइंदुःअथोदितिर्दशमःएकादशोजीवः द्वादशोविष्णुःइनात्रयःरवित्वष्ट्रा

अन्हः स्युःशिवसार्पमित्रपितरोवस्वंबुविश्वेऽभिजित्कैंद्राग्निनिशाचराअपिजलाधीशोर्यमाख्योभगः ॥
रात्रेःस्युःस्मरहात्रयोजचरणात्संचाश्वितोथोदितिजीवोविष्णुःरिनात्त्रयस्तिग्मिलवाःकर्मैषुप्रोक्तंस्मृतं ॥ ४ ॥

निलाः त्रयोदशोरविः चतुर्दशस्त्वष्टा पंचदशोऽनिलः वायुः प्रयोजनमाह कर्मैषुप्रोक्तंस्मृतं एषुमुहूर्तेषुप्रोक्तंनक्षत्रोक्तंकर्मस्मृतंमुनींद्रैरित्यध्याहारः एतदुक्तंभवतिशि
वमुहूर्तेआर्द्रानक्षत्रोक्तस्य सार्पमुहूर्तेआश्लेषोक्तं मित्रमुहूर्तेअनुराधोक्तं कर्मकुर्यादित्यादि तदुक्तंरत्नमालायां यस्मिन्विधिर्भेयच्चकर्मोपदिष्टंतद्दैवत्येतन्मुहूर्तेपिकार्यमि
ति लोकेहस्ताभिधानाद्वंसेवकेप्रयुंजानाहश्यंते अतोदेवताशब्दस्तन्नक्षत्रतिथ्यादिषुस्मर्यते तथाविधवृद्धप्रयोगदर्शनाच्च ॥ नागोद्वादशनाडीभिर्दिक्पंचदशोभिस्तथा मू
लोष्टादशनाडीभिर्दूषयत्युत्तरांतिथिमिति नागः पंचमी दिग्दशमी मूलंचतुर्दशीतिवत्   इतिश्रीमुहूर्तमार्तंडटीकायांनक्षत्रप्रकरणंसमाप्तं ॥ ४ ॥   ५   ॥ ४

अथगर्भाधानादिसंस्कारप्रकरणंविवक्षुस्तावद्गर्भाधानस्यऋतुसंबंधात्प्रथमर्तुफलंस्रग्धरावृत्तेनाह आद्यर्ताविति ॥ तत्रादौमासफलमाह आद्यर्तौप्रथमर्तौपौषशक्रोर्जे मधुशुचिनभस्याःसंतोनस्फारित्यन्वयः अर्थाद्विशक्तिपरिणामः पौषःप्रसिद्धः शक्रोज्येष्ठः ऊर्जःकार्तिकः मधुःचैत्रः शुचिराषाढः नभस्योभाद्रपदः एतेषण्मासाःनशुभाइत्यर्थः अर्थादन्येशुभाः तदुक्तंज्योतिर्निबंधे प्रथमर्तौमधौनारीविधवाभवतिध्रुवं वैशाखेधनपुत्राढ्याज्येष्ठेरोगान्विताभवेत् आषाढेचमृतापत्याश्रावणेचधनान्विता भाद्रपदेदुर्भगाचआश्विनेचतपस्विनी ऊर्जेल्पायुष्मतीनारीमार्गशीर्षेबहुप्रजा पुष्येतुपुंश्चलीनारीमाघेपुत्रसुरूपान्विता फाल्गुनेधर्ममतीसाध्वीक्रमान्मासफलंस्मृतमिति योगफलमाह कुयुगिति कुयोगोविष्कंभादिकः योगेषुनवयोगाःदुष्टाःसंति विष्कंभातिगंडव्याघातवज्रव्यतीपातपरिघवैधृतयः एतेयोगानशुभाइत्यर्थः अर्थादन्येशुभाः तदुक्तं आद्यर्तौदु-

आद्यर्तौपौषशक्रोर्जेमधुशुचिनभस्याःकुयुक्पापवाराः रिक्तामार्कोष्टषष्ठ्यःपरगृहकुपदेशाभिसंध्यापराह्णाः ॥ भिन्नो
ग्रामूलतीक्ष्णंविवरमनरुणात्याधिकास्त्र्यंगराशेः तातःपापस्थलग्नंनसदरुणजरक्तोर्द्धचित्रांबरंच ॥ १ ॥

र्भगानारीविष्कंभेचेद्रजस्वला वंध्याचैवातिगंडेचशूले शूलवतीभवेत् गंडेचपुंश्चलीनारीव्याघातेचात्मघातिनी वज्रेचस्वैरिणीप्रोक्ता पातेचपतिघातिनी परिघेमृतवंध्याचवैधृतौपतिमारिणी शेषाःशुभावहायोगायथानामफलप्रदाइति वारफलमाह पापवाराइति क्षीणेंद्वर्कयमाराःपापाः तेषांवारानशुभाः अर्थादन्येशुभाः उक्तंचकारिकायां आदित्येविधवानारीसोमेचैवसुतप्रजा अंगारकेस्वस्त्रहंत्रीबुधेकन्याप्रसूर्भवेत् पुत्रिणीगुरुवारेचकन्यापुत्रवतीभृगौ शनौतुपुंश्चलीनारी प्रथमर्तौविदुर्बुधाइति तथाचनारदः रोगीपतिव्रतादुःखीपुत्रिणीभोगभागिनी पतिप्रियाक्लेशभागीसूर्यवारादिषुक्रमादिति कारिकावचनेसोमवारफलंसुतप्रजेति नारदवचनेपतिव्रतेति एवंद्वयोर्विरोधेसु ५
तप्रजेति कृष्णपक्षेसोमवारविषयं पतिव्रतेतिशुक्लसोमविषयम् इतिव्यवस्थापनीयं अतोमार्तंडवचनं पापवाराइत्येतदतिप्रशस्तं तिथिफलमाह रिक्तामार्कोष्टषष्ठ्यइति

रिक्ताश्चतुर्थीनवमीचतुर्दश्यः अमाअमावास्या अष्टअष्टमी द्वादश्याःस्वामीअर्कः अथवाअर्कसंख्यापिद्वादशवान्नकासंख्यायाअपिद्वादशीभवति तिथिदेवतापरत्वमा-
लायां तिथिपाश्चतुर्मुखविधातृविष्णवइत्यादयः अष्टअष्टमी षष्ठीप्रसिद्धाएताःसप्ततिथयःनशस्ताःअर्थादन्याःशस्ताःउक्तंच आद्यर्तौसुभगानारीप्रतिपत्सुरजस्वला द्वि-
तीयायांभाग्यवतीतृतीयायांसुतान्विता चतुर्थ्यांविधवानारीपंचम्यांधनदायिनी षष्ठ्यांचक्लेशभाक्नारीसप्तम्यांधनवर्धिनी अष्टम्यांराक्षसीनारीनवम्यांपापवर्धिनी
दशम्यांप्रीतिकृन्नारीएकादश्यांसुतान्विता द्वादश्यांदुर्भगानारीत्रयोदश्यांहिरण्यदा चतुर्दश्यांपुंश्चलीस्यात्पौर्णमास्यांसुपुत्रिणी यदिभद्रानजायेत दर्शेस्याच्चोरि-
काध्रुवं इतिस्थानफलमाह परगृहकूपदेसिपरगृहंभर्तृगृहादन्यत् कूपदंकुत्सितंस्थानं एतेउभेनिंद्ये अर्थादन्यत्शुभं उक्तंच देवस्थानेपितृस्थानेनिंद्यस्थानेन्यवेश्मनि
पुष्पवत्याः फलंनस्यान्मार्गेचांडालवेश्मनीति देवस्थानंदेवालयं पितृस्थानंश्मशानं निंद्यस्थानंकुत्सितस्थानं अन्यवेश्मभर्तृगृहादन्यगृहं अन्यत्सुगमं नन्वत्रश्लोके
बहूक्तं अत्रकथंपरगृहकूपदेइत्येवोक्तम् सत्यं यत्स्थानद्वयमुक्तंतस्मिन्नेवसर्वश्लोकोक्तम् अधितिष्ठतितद्यथा देवस्थानान्यवेश्मचांडालवेश्मेतिपदत्रयंपरगृहइ-
त्येतस्मिन्पदेधितिष्ठति अन्यत्श्लोकोक्तंनकूपदेवर्तते ननुमार्गःकथंकूपदेअस्ति सत्युकुत्सितोनभवति अस्तिमार्गेपिदुष्टत्वंसर्वजनसंचारात्धर्मशास्त्रप्रसिद्धं तर्हि
पूर्वश्लोकोक्तंबहुभाषणं व्यर्थंस्यात्मैवं तदुक्तं बहुभाषणंन्त्वधिकाधिकदोषविवक्षयोक्तमितिनदोषः वेलाफलमाह रात्रिसंध्यापराह्णाइति रात्रिःप्रसिद्धासं-
ध्येद्वे अपराह्णस्त्रेधाविभक्तस्याह्नस्तृतीयोभागः एतेचत्वारःकालाःनशस्ताःअर्थादन्योपूर्वाह्णमध्याह्नौशस्तौ उक्तंच पुत्रिणीसुभगापुण्या पूर्वाह्णेयारजस्व-
ला मध्याह्नेतुशुभप्राप्तिःस्वैरिणीचापराह्णके संध्ययोःसुभयोर्वेश्यानिशायांविधवातथेति नक्षत्रफलमाह मिश्रोग्रमूलतीक्ष्णामिति मिश्रेकृत्तिकाविशाखे उ-
ग्राणिपूर्वात्रयभरणीमघाः अमूलतीक्ष्णानि मूलरहिततीक्ष्णानि आश्लेषाज्येष्ठार्द्रा इत्येतन्नक्षत्रदशकंनशस्तं अर्थादन्यानिशस्तानि तदुक्तंनारदीयसंहिता-
यां श्रीयुतासुभगापुत्रवतीसौख्यान्वितास्थिरा कुलाधिकामानवतीचाश्विन्यांप्रथमार्तवा १ दुःशीलास्वैरिणीस्वस्यगर्भपातनतत्परा परप्रेष्याकाकवंध्याभर

ण्यांप्रथ॰२ अनर्थापुंश्चलीवंध्यागर्भपातनतत्परा प्रेष्यामृतप्रजावापिवन्हिःप्रेप्रथमा॰३ सुशीलासुप्रजामान्यापतिभक्ताहृढव्रता ग्रहार्चनरतानित्यंधात्रृभेप्रथ॰४
गुणान्विताधर्मरतानारीसर्वसहासती पतिप्रियासुताढ्यान्वचंद्रभेप्रथमार्तवा ५ कुलटादुर्भगाकष्टमृतपुत्रात्रपलाजडादुष्टाव्रतपरिभ्रष्टारौद्रभेप्र॰६ पतिभक्तापुत्र
वतीवरसंतानमोदिनी कुलाचारानुरक्ताढ्यादितिभेप्र॰७ पतिप्रियापुत्रवतीनानाभोगवतीशुभा स्वकर्मनिरतादक्षातिष्यभेप्रथ॰८ परभर्तृरताप्रेष्याकोपिनीनि
र्घृणारसा सृपावागीशदुःस्पुत्राभोजंथेप्रथ॰९ निर्ईर्ष्यारोगसंयुक्तासर्वदागेयलोलुपा पितृवेश्मरतामान्यापितृभेप्रथमा॰१० परकार्यरतादीनादुःस्पुत्राक्लेश
भागिनी मलिनाकर्कशाक्रुद्धाभाग्यर्क्षेप्रथ॰११ प्रजावतीधर्मरतानिर्वैरामित्रपूजिता सतीमातृगृहासक्ताआर्यमर्क्षेरजस्वला १२ निर्ईर्ष्याभूरिविभवापुत्राढ्या
भोगभागिनी प्रधानादानकुशलाहस्तर्क्षेप्रथ॰१३ चित्रकर्माभोगिनीचकुशलाक्रयविक्रये विकीर्णकामाश्लक्ष्णाढ्यात्वाष्ट्रभेप्रथ॰१४ बहुवित्तवतीनीरुक्कुशला
शिल्पकर्मणि पुत्रपौत्रवतीसाध्वीवायुभेप्रथ॰१५ नीचकर्मरतादुष्टापानासक्तापरप्रिया विपुत्रामलिनाक्रुद्धाद्विदैवेप्रथ॰१६ स्वामिपक्षार्चितास्वस्यगुणैःसम्य
क्विभूषिता सुपुत्रासुभगाकांतामित्रभेप्रथ॰१७ दुश्चरित्ररताक्लेशिन्यनर्थापुंश्चलीव्यसुः दुःसंतानवतीज्येष्ठानक्षत्रेप्रथमार्तवा १८ संतानार्थगुणैर्नाल्पैर्युतान्यक्ले
शमोचनी स्वकर्मनिरतानित्यंमूलर्क्षेप्रथ॰१९ प्रच्छन्नपापादुःस्पुत्राप्राणिहिंसनतत्परा अजस्रव्यसनासक्तातोयभेप्रथ॰२० कार्याकार्येषुकुशलासदाधर्मानुवर्ति
नी गुणाश्रयाभाग्यवतीविश्वभेप्रथ॰२१ पुत्रपौत्रान्विताभोगधनधान्यवतीसती कालानुमोदिनीमान्याविष्णुभेप्रथ॰२२ धनधान्यवतीभोगपुत्रपौत्रसमन्विता स्वकर्म
निरतासाध्वीवसुभेप्रथ॰२३ बहुपुत्राधनवतीस्वकर्मनिरतासती कालानुमोदिनीमान्यावारुणेप्रथ॰२४ बंधकीबंधुविद्वेष्यानित्यंदुष्टरतात्रपला शिल्पकार्येषु
कुशलाजांघ्रिभेप्रथ॰२५ आढ्यापुत्रवतीमान्यासुप्रसन्नापतिप्रिया बंधुपूज्याधर्मवत्यहिर्बुध्न्येप्रथ॰२६ दृढव्रताधर्मवतीपुत्रसौख्यार्थसंयुता विख्यातागु ६
णसंपन्नापौष्णभेप्रथ॰२७ अथसंधिफलमाह विवरमिति तिथिभादीनांविवरंसंधिः नक्षत्रं उक्तंच दुर्भगासर्वसंधिष्विति रक्तफलमाह अनरुणात्याधि

कास्त्रमिति अरुणादन्यत् अनरुणं च अल्पं च अधिकं च अनरुणाल्पाधिकं तच्च तत् अस्त्रं च अनरुणाल्पाधिकास्त्रं न सत्स्यात् अनरुणं नाम्यल्परंगमारक्तं न भवति अस्त्रं
रक्तं अन्यवस्त्रगमं अर्थादन्यच्छुभं उक्तंच प्रथमर्तौ फलं स्त्रीणामुच्यते रजसोधुना शुभगा पुत्रसंयुक्ता शक्रवर्णे तथार्तवे शशशोणितसंकाशो यद्वालक्तकसन्निभो पु
त्रकन्याप्रसूतिः स्यान्नीले तु स्यान्मृतप्रजा कर्पूरे म्रियते सा च पिंगटे च मृतप्रजा कृष्णे तु विधवा नारी रजस्येवं विनिर्दिशेत् शोणिते बिंदुमात्रे तु स्वैरिणी चाल्पशोणिता
वराप्रध्य स्त्रवा स्यात्तु दुर्भगा बहुशोणिते इति ग्रंथांतरेऽप्युक्तं रक्ते रक्ते भवेत्पुत्रः कृष्णे च मृतपुत्रका पिच्छलाभे भवेद्वंध्या काकवंध्या च पांडुरे इति पीते च स्वैरिणी प्रोक्ता शुभ
गा गुंजवर्णके सिंदुराभे भवेत्कन्या रजः शोणितलक्षणे इति करणफलमाह गराष्टेति गरात् अष्टगराद्यष्टकरणानि बवपर्यंतानि न संति न शुभानि स्युः अर्थादन्यानि
शुभानि उक्तंच बवे पुष्पवती नारी वंध्या वा विधवा भवेत् बालवे पुत्रिणी नारी कौलवे प्रमदा भवेत् तैतिले सन्मतिर्वती गरे नारी विनश्यति नष्टप्रजा वणिक्संज्ञे विष्ट्यां वंध्या
पनोज्झिता शकुने त्वचतु ष्पादे नारी वैधव्यमाप्नुयात् नागे नरमते रामा किंस्तुघ्ने विधवा भवेदिति अथोत्पातफलं उत्पातः त्रिविधः न सत् न स्यात्तथा च नारदः संध्या
सूपप्लुवे विष्ट्यामशुभं प्रथमार्तवमिति अथलग्नफ० पापस्थलग्नमिति पापग्रहस्थलग्नं न सत्स्यात् क्षीणेंदुर्कयमाराः पापास्तेषामन्यतमस्य लग्नमित्यर्थः पापग्र
हस्य मेषसिंहवृश्चिकमकरकुंभाः एतानि लग्नानि न शुभानीत्यर्थः अर्थादन्यानि शुभानि कर्कलग्ने शुक्लपक्षे शुभं कृष्णपक्षे अशुभं स्वामिवशात् लग्नस्वामिनो व-
क्ष्यमाणाः उक्तंच आद्यज्ञो भ्रूणहा मेषे वृषे पुत्रवती भवेत् द्वंद्वे कन्याप्रसूर्नारी मृतापत्या च कर्किणि सिंहे वैधव्यमाप्नोति कन्यायां स्त्री प्रसूर्भवेत् तुलायां बहुपुत्रा
ढ्या दुष्टकर्मरता लिनी चापे पुत्रधनाढ्या स्यान्मकरे दुःखिनी भवेत् सकलप्रजावती कुंभे मीने चाल्पप्रजा भवेत् नारदोपि कुलीरवृषचापाल्यनृयुक्कन्यातुलाध
माः राशयः शुभदा ज्ञेया नारीणां प्रथमार्तवइति अत्रापि कर्कलग्नस्य हूंधे चंद्रस्य सौम्यत्व पापत्ववशाद्व्यवस्था ज्ञेया अथवस्त्रफलं० अरुणजरन्नीलं चित्रांबरमि
ति न सत्स्यात् अरुणं आरक्तं जरज्जीर्णं नीलं प्रसिद्धं चित्रं नानावर्णैरंजितं एवंविधमंबरं वस्त्रं न सत्स्यात् न शुभं स्यादित्यर्थः अर्थाद्दृढं शुभं पीतं वस्त्रं शुभं

उक्तंच रूक्षगाश्वेतवस्त्राचरोगिणीरक्तवाससा नीलांबरधरानारीविधवाप्रथमा० भोगिनीपीतवस्त्राचदृढवस्त्रापतिव्रता दुर्भगाजीर्णवस्त्राचरूक्षगाचारुवस्त्रि
णी अत्रानुक्तमपित्याज्यप्रकरणोक्तमन्यदुष्टत्वं विचारणीयं अत्रास्मिन्नुक्तेनिषिद्धकालेरजोदर्शनेसति अक्षततिलघृतैर्दूर्वयाईज्ययायजनंस्यात् केनदेव्यागायत्रीमं
त्रेणसंबंधानुपादात् अक्षततिलघृतानामष्टोत्तरशतंहोमः यथाशक्तिस्वर्णगोभूतिलदानंचकार्यं इतिस्वोक्तमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांप्रथमार्तवप्र
करणं १ अथसाधारणलग्नबलंस्रग्धरावृत्तेनाह प्रायइति इहवक्ष्यमाणेगर्भाधानादिकृत्येप्रायोबाहुल्येनचंद्रंअंत्याष्टमारिपुतनुगंत्यजजहीति अंत्यंद्वादशंअ
ष्टमंप्रसिद्धंरिपुःषष्ठं तनुर्लग्नं एतान्प्रतिगतंचंद्रंत्यजेति तथाभांशाकौत्यज किंलक्षणौभांशकौमूढनाथौमूढःनाथोययोस्तौ तथाअस्तंगतस्यलग्नवांशाधिपस्येत्यर्थः

प्रायश्चंद्रंत्यजांत्याष्टमरिपुतनुगंभांशकौमूढनाथौक्रूरेद्धासौखलांशंमृतिगतखचरंमृत्युकृतसौतनुस्थौ सौम्याःकेंद्रत्रिकोणेष्वरिभवस
हजेष्वन्यखेटाःप्रशस्ताःसर्वत्रैतत्प्रयोज्यंप्रकरणपठितांस्तद्विशेषान्विदित्वा ॥२॥ इतिसाधारणलग्नबलप्रकरणं ॥३॥

पुनःकिंलक्षणौक्रूरेद्धासौ क्रूरग्रहचंद्राणामन्यतमेनयुक्तौ तथाखलांशंत्यज यत्रकुत्रापिलग्नेपापग्रहनवांशंत्यज तथामृतिगतखचरंत्यज लग्नादष्टमंग्रहंत्यजेदि-
त्यर्थः तथामृत्युकृतसौतनुस्थौत्यज मृत्युकृज्जन्मराशिजन्मलग्नाभ्यामष्टमंत्याज्यम् तस्यस्वामीः त्याज्यः एतौतनुस्थौत्यजेदित्यर्थः लग्नगोचरमाह सौम्यादिति सौम्याः सौ
म्यग्रहाःकेंद्राणिलग्नचतुर्थसप्तमदशमानि त्रिकोणेनवपंचमे एतेषुकेंद्रत्रिकोणेषुसौम्याःग्रहाःप्रशस्ताः अरिभवसहजेषु अन्यखेटाःअरिःषष्ठंभवःएकादशंसह
जंतृतीयं एषुस्थानेषुअन्यखेटाः सौम्येभ्योन्येपापग्रहाः प्रशस्तास्युः सर्वत्रैतत्प्रयोज्यंएतच्छ्लोकोक्तंसर्वत्रगर्भाधानादिकृत्येप्रयोज्यं साधारणत्वात् किंकृत्वाप्रकर
णपठितांस्तद्विशेषान्विदित्वा प्रथक्कृत्यप्रकरणपठितविशेषान्ज्ञात्वा ॥ २ ॥ ७ ७ ७ ७ ७

अथगर्भाधानंकग्थशहत्तेनाह भोस्कृतार्थिन्कृतौसुदितःसन्स्वस्त्रींप्रतियाहिगच्छेत्यन्वयः कृतंअर्थयतेअसौकृतार्थीतस्यसंबोधनं भोकृतार्थिन्ऋतौरजोदर्श नादारभ्यषोडशरात्रयोऋतुःतस्मिन्नुदुद्र्षः संजातोयस्यससुदितःएवंविधःसन्स्वस्त्रींप्रतिगच्छेत्यर्थः यतोनस्त्रीगर्भधारणंकरोति अन्यस्त्रीअपिहर्षिताभ्या भ्या तथाचमनुः ऋतुःस्वाभाविकःस्त्रीणांरात्रयःषोडशस्मृताइति किंकृत्वा प्राङ्निद्यचतुष्कासमदिनविवरश्राद्धतत्प्राक्दिनानित्यक्त्वा प्राचांनिशाच तुष्कंपूर्वरात्रिचतुष्टयं असमदिनंविषमदिनं विवरणादिरात्रितिथिप्रभृतीनांसंधयः श्राद्धदिनंतत्प्राक्दिनंतस्यश्राद्धस्यपूर्वदिनंएतानित्यक्त्वेत्यर्थः एवंमू लंत्यक्त्वा तथामूलमघांत्येत्यक्त्वामूलमघेप्रसिद्धेअंत्यरेवती एतानित्यक्त्वेत्यर्थः तथावस्रकलिजनिमाहानित्यक्त्वावसुरष्टमी कलिश्चतुर्दशीजनिमंजन्मनक्षत्रं अहो

स्वस्त्रींप्राङ्निद्यचतुष्कासमदिनविवरश्राद्धतत्प्राक्दिनानित्यक्त्वामूलंमघांत्येवसुकलिजनिमाहानिपर्वाणिचर्त्तौ ॥ याहीज्यार्के
दुलग्नेविषमभलवगेरुद्दलेभोकृतार्थिन्व्यस्तैरेतैरहेवायुगहनिसुदितःकन्यकेच्छोसकृंदे ॥ १॥

दिशाएतानित्यक्त्वेत्यर्थः तथापर्वाणिचत्य क्त्वा पर्वाणिदर्शपौर्णमासीव्यतीपातवैधृतिसंक्रांतिमहापातादीनित्यक्त्वास्त्रियंप्रतिगच्छेत्यर्थः तथाचनारदः रजोदर्शनतोस्पृश्यानार्यादिनचतुष्टयं ॥ ततःकृद्धाः क्रिया स्वेताःसर्ववर्णेष्वयंविधिरिति वसिष्ठः उपप्लववैधृतिपातयोश्चविष्ट्यादिवापरिघपूर्वभागेसंध्यासुसर्वास्वपिमातृपित्रोर्मृतेन्हिपत्नीगमनंविवर्ज्यं दिनेषुयुग्मेषुच क्ष्यमाणयोगैःकृतार्थस्त्वसतीमुपेयात् दिनेष्वयुग्मेषुचकन्यकार्थीहितावगंडांस्तिथिलग्नभागान्ज्योतिषार्के ऋतौयुग्मनिशिस्वस्त्रींगच्छेत्तथापि साहिभौ मघामूलां त्यपक्षांतमृतदर्शाष्टमीस्त्यजेदिति कैःइज्यार्केंदुलग्नैःविषमभभवगैःइज्योगुरुःअर्कःप्रसिद्धःइंदुश्चंद्रः लग्नंप्रसिद्धंएतैर्विषमभलवगैःभंराशिःलवोनवांशःविषमराशि विषमनवांशस्थितैरित्यर्थः नकेवलंविषमभलवगैःअपितुउद्दलैःउन्नउत्कृष्टबलंयेषांतानितथातैः अथकन्याकामिनोविशेषमाह भोकन्यकेच्छोइहैवअनंतरोक्तलक्षणोक्त

लेऽप्युग्रेहान्निविषमदिनेसुदितःसन्क्वौप्रतियाहिकैः एतैर्व्यस्तैः एतैरिज्यार्केंदुलग्नैः व्यस्तैरिति समभस्थवर्गैः समराशिसमांशस्थैः तथाचबृहज्जातके ओजर्क्षेपुरुषांशकेषुब
लिभिर्लग्नार्कगुरुवैंदुभिः पुंजन्मप्रवदेत्समांशकगतैर्युग्मेषुतैर्योषितैरिति कस्मिन्सति स्वचंद्रेशोभनेचंद्रे सति गोचरेणचंद्रबलेसतीत्यर्थः स्वचंद्रेइतिअनन्यगतिकोविनास
वेनयोज्यं पूर्ववल्लग्नबलं १ अथपुंसवनसीमंतोन्नयनेस्रग्धरयाआह पुंभेति पुंभेपुंनक्षत्रेपुंनक्षत्राणिचैतानिपुष्योहस्तःपुनर्वसुः अभिजिन्मोष्ठपाच्चैवअनुराधाश्वि
युक्तयेतिप्रोष्ठपात्पूर्वाभाद्रपदा एषामन्यतमेपुंनक्षत्रेअर्केज्यारवारे रविगुरुभौमवारेविमिथुनविषमांगांशयोः अगंच अंशश्चअंगांशौ विगतौमिथुनंयाभ्यांतौविमिथु
नौतौचतौ अंगांशौचतथातयोः मिथुनरहितेविषमलग्नेविषमनवांशेइत्यर्थः पुंसवंपुंसवनंसीमंतास्व्यंचसीमंतोन्नयनमपिसत्स्यात् नामैकदेशग्रहणेनामग्रहणं कयोः

पुंभेर्केज्यारवारेविमिथुनविषमांगांशयोःपुंसवंस्यात्सीमंताख्यंचसत्स्वव्ययस्वगृहयोःपर्वरिक्तोनतिथ्यां॥मासेद्वित्रिप्रसंख्येप्रथमकमपरंतुर्यष
ष्ठाष्टमेषुप्रोक्तंपुंगर्भलग्नग्रहबलभनयोर्योज्यमाद्यश्चपक्षः॥२॥ सतोः स्वव्ययस्वगृहयोः सतोःपापग्रह रहितयोः व्ययस्वभवनयोः सतोरित्यर्थः पर्वरिक्तोनति
थ्यांपूर्णिमा रिक्तातिथिरहितेतिथ्यां मासेद्वित्रिप्रसंख्ये प्रथमकंपाठोन्त्याप्रथमकंपुंसवनंगर्भाधानात्द्वित्रिप्रसंख्येमासिद्वितीयेतृतीयेवामासिसत्स्यात् अपरंसीमंतोन्नयनं
तुर्यषष्ठाष्टमेषु गर्भाच्चतुर्थषष्ठाष्टमेषुमासेषुसत्स्यात् यत्पुंगर्भायलग्नबलमुक्तंइज्यार्केंदुलग्नैरित्यादिकं तदनयोःपुंसवनसीमंतोन्नयनयोर्योज्यं आद्यःपक्षः शुक्लपक्षश्चयोज्य
नकृष्णः अत्रगर्भाद्यन्नाशनांतेषुगुरुशुक्रमौढ्यादिकंनचिंत्यमित्यग्रेवक्ष्यति लग्नबलंपूर्ववत् जातूकर्ण्यः द्वितीयेवातृतीयेवामासिपुंसवनंभवेत् व्यक्तेगर्भेभवेत्कार्यंसीमंतेन
सहाथवा नृसिंहःरिक्तांचपर्वनवमींत्यक्त्वापुंसवनेशुभाः व्रतशाते सीमंतोन्नयनंतुर्येस्तुहिनगोःपुंनामधिष्ण्येस्थितेकुर्यात्पुंसवनंचसूर्यदिवसेभौमस्यजीवस्यवेत्यादि बृह
स्पतिः कुलीरंमिथुनंकन्यांहित्वाशेषाःशुभावहाइति नारदः चतुर्थेमासिषष्ठेवाप्यष्टमेवानदीश्वरे बलोपपन्नेदंपत्योश्चंद्रताराबलान्विते अरिक्तापर्वदिवसे कुजजीवार्के ८

षासंरं तीक्ष्णमिश्रोग्रवर्ज्येषुपुंलग्नेषुपुंनवांशके शुद्धेष्टमेजन्मलग्नात्तयोर्लग्नेननैधने शुभग्रहयुतेदृष्टेपापखेटायुतेक्षिते धंचेष्टिकैश्चतुर्भिर्वाइष्टैर्ऋद्धिज्यपूर्वकैः स्त्रीणां
तुप्रथमेगर्भेसीमंतोन्नयनंशुभं शुभग्रहेषुधीधर्मकेंद्रेष्वरिभवत्रिषु पापेषुसत्सुचंद्रेत्यनिधनाद्यरिवर्जिते क्रूरग्रहणामेकोपिलग्नादंत्यात्मजाष्टगः सीमंतिनींवातद्ग
र्भंवाहंतिनसंशयइति २॥ अथजातकर्मविधिंस्रग्धरावृत्तेनाह सूतौप्रसूतौजातायांजातंजातकर्मविदध्यात्कुर्यात् अथकदाचित्सूतकमध्येप्रसूतौजातायांसत्यांस्नानंकर्मपरि-
त्यागोराहोरन्यत्रसूतकइतिशास्त्रेणजातकर्मणोवरोधेप्राप्तेतदपवादमाह जनिमरणाशौचकेपिअयमर्थः कदाचिज्जातकमृतसूतकयोःप्रसक्तिर्भवतितदाजातकर्मविषयेसू
तकांतरदोषोनास्तीतिभावः सूतकांतरेसत्यपिजातेपुत्रेपितासचेलंस्नानंकुर्यादितिस्वस्वगृह्योक्तंकर्मकुर्यादित्यर्थः यतःपूर्वाशौचेनैवास्यशुद्धिःपितुरितिकर्तुरुपलक्षणंवा

सूतौजातंविदध्यादपिजनिमरणाशौचकेप्यानदंतेक्षिप्रैर्ब्राह्मोत्तराभिश्चरमृदुभिरथोनामवर्णाविदध्युः सूतेःसूर्यार्द्रविंशात्कतिमितदिवसेजातमेवंवा
चरांगेशिक्षाष्टम्यारमंदान्व्ययगतमचरं प्रोक्ष्यरात्रिंपराह्णं ३ तदंतेपूर्वाशौचांतेवाएतस्यांतेवाक्षिप्रादिभिर्नक्षत्रैःकुर्यात् क्षिप्राणिअश्विनीहस्ताभिजित्पुष्याः
आर्द्रारोहिणीउत्तरास्तिस्रः चराणिश्रवणत्रयंपुनर्वसुस्वात्यः मृदूनिअनुराधारेवतीमृगचित्राः एभिरित्यर्थः शुभवलंपूर्ववत् उक्तंचतस्मिन्जन्ममुहूर्तेपिसूतकांतेयथा-
शिशोः जातकर्मचकर्तव्यंपितृपूजनपूर्वकं क्षिप्रैर्ध्रुवैश्चरैर्मैत्रैर्मिश्रैर्द्वादशेथवामेन्हि वा केंद्रेगुरौशुभैर्गोकार्यंजातकर्मसनातनमिति प्रजापतिः सूतकेतुसमुत्पन्नेपुत्रेजन्मप्र
दाभवेत् कर्तुस्तात्कालिकीशुद्धिः पूर्वाशौचेनशुध्यतीति संवर्तः जातेपुत्रेपितुः स्नानंसचेलंतुविधीयतेतच्चशीतोदकेनकार्यं तत्रजाबालिः कुर्यान्नैमित्तिकंस्नानंशीता
द्भिःकाम्यमेवचेति एतच्चरात्रावपिकार्यं तत्रवसिष्ठः पुत्रजन्मनियज्ञेचतथासंक्रमणेरवेः राहोश्चदर्शनेस्नानंप्रशस्तंनान्यथानिशि तच्चउत्तराभिमुखंकार्यं तदुक्तंनैव
श्रुत्वाजातंपितापुत्रंसचेलंस्नानमाचरेत् उत्तराभिमुखोभूत्वानद्यांवादेवखातकेइति रात्रौउदकादिगमनाशक्तौविशेषमाहसांख्यायनः दिवाहृदाहृतंतोयंरात्रौस्वर्ण

युक्तंतुलग्नराशिस्वामिकुसंभासेस्नायादनलसन्निधाविति अथनामकर्माह अथांनामवर्णाविदध्युः सूतेःसूर्याष्टिविंशाकृतिमितदिवसेइति अथानंतरंवर्णाः ब्राह्मणादयः क्र
मेणसूतेः प्रसूतेः संकाशात्सूर्या१२ष्टि१६विंशा२० कृति२२मितदिवसेद्वादशषोडशविंशाद्वाविंशमितदिवसेनामविदध्युः कुर्युरित्यर्थः अयमर्थः ब्राह्मणोद्वादशदिवसे
क्षत्रियः षोडशे वैश्योविंशतिमे शूद्रोद्वाविंशति मे दिवसे नामकुर्यादित्यर्थः तच्चोक्तं बृहस्पतिनाद्वादशेदिवसेवापिजन्मतोदिवसेशुभे षोडशेविंशतौचैवद्वाविंशेव
र्णतःक्रमादिति अत्रान्येपिविकल्पाःसंतितत्रव्यासः नामधेयंदशम्यांतुकेचिदिच्छंतिसूरयः द्वादशेन्येप्याहुरन्येतुमासेपूर्णेतथापरे अष्टादशेहनितथावदंत्यन्येमनीषि
णइतिमासकालेपिविशेषमाह गर्गः व्यतीपातेचसंक्रांतौग्रहणेवैधृतावपि श्राद्धंविनाशुभंत्स्यैवमासकालेपिमानवः अमासंक्रांतिविष्ट्यादौप्राप्तकालेपिनाचरेदिति
यत्रकालनिरोधस्तत्रदोषोनास्ति यस्यांक्रियायांसर्वोक्तःकालोमासादिनैरपि तस्यान्नदोषोमूढत्वंचकंराजीवशुक्रयोरिति अथकालातिक्रमेनक्षत्राण्याह जातेष्वेति जा
तप्रेजातकर्मोक्तनक्षत्रैमैत्रैःक्षिप्रैरित्यादिभिर्वाकार्यं तदुक्तंनारदेन देशकालोपघाताद्यैःकालातिक्रमणंयदि अनस्तगेभृगावीज्येतत्कार्यंचोत्तरायणे चरस्थिरमृदुक्षिप्रन
क्षत्रेशुभवासरे चंद्रताराबलोपेतेदिवसेचशिशोःपितेति अथात्रत्याज्यविशेषमाह चरांगमितिचरांगंचरलग्नं रिक्ताष्टम्यारमंदान् रिक्ताश्चतुर्थीनवमीचतुर्दश्यः अष्ट
मीप्रसिद्धा आरोभौमवारः मंदःशनैश्चरः तान्व्ययगतखचरं खचरंव्ययभावगतं सौम्यंअसौम्यंवा रात्रिःप्रसिद्धा अपराह्णोदिनतृतीयांशः एतान्प्रोज्झ्यत्यक्त्वा लग्नबलंपू
र्ववत् तथाचबृहस्पतिः पूर्वाह्णःश्रेष्ठइत्युक्तोमध्यान्होमध्यमःस्मृतः अपराह्णंचरात्रिंचवर्जयेन्नामकर्मणिइति नृसिंहः सायान्हेदुष्टयोगेचशनिभूमिजवारयोः रिक्तापर्व
ष्टमीविष्टिःकिंतुग्रंचविशेषतः एतेदोषेषुतेकालेशत्रावपिनकारयेत्इति बृहस्पतिः शुभवारेचषड्वर्गेशुभानांनामसंपदे राशयश्चस्थिराःश्रेष्ठाहिःस्वभावाःशुभैर्यु
ताः नृसिंहः लग्नाद्व्ययाष्टमेसर्वेनशुभानामकर्मणिइति केषान्नामकार्यमितिसंग्रहेउक्तं देवालयगजाश्वानांवृक्षाणांवापिकूपयोः सर्वोपकरणानांचचिन्हानांयोषि
षितांनृणां काव्यादीनांकवीनांचपश्वादीनांविशेषतः राजप्रसादसंज्ञानां नाम कर्मविशिष्यतइति ॥३॥

अथपालकारोहणंभूम्युपवेशनंदुग्धपानंनिष्क्रमणंचेतिचतुष्टयंवृत्तेनैकेनाह प्रसूतेःसकाशात् द्वादशेदिवसेपालकेरवङ्गायांवाअर्भंबालकंन्यसेत्निदध्यात् उक्तकालाति क्रमेध्रुवमृदुलघुभैर्वानक्षत्रैर्निदध्यात् लग्नबलंपूर्ववत् सूर्यभाच्चंद्रभंयावत्पंचपंचचतुर्दशा मध्येचसप्तवेदानिबालकस्यहितायवै पूर्वभागेतुरोगःस्याद्दक्षिणेमरणं ध्रुवं पश्चिमेविकृतोबालोउत्तरेव्याधिसंभवः शीर्षेशुभमध्यनक्षत्रेबालकस्यहितायवै तथाचोक्तंबृहस्पतिनास्वसंहितायां खट्वारोहस्तुकर्तव्योदशमेद्वादशेपिवा षोडशे दिवसेवापिद्वात्रिंशेदिवसेपिवा तथाचोक्तंभविष्योत्तरे अष्टमीदिवसेपुण्येचंद्रताराबलान्विते मृदुध्रुवक्षिप्रभेतुमाताबालकुलयोषितः शोषयित्वानमार्चंस्याकुशीर्षे विन्य सेच्छिशुमिति भूम्युपवेशमाह सौम्येति सौम्योमृगः अश्विनीप्रसिद्धा इज्यःपुष्यः ध्रुवाणिपूर्वोक्तानि त्र्युत्तरारोहिण्यः इंद्रोज्येष्ठा एभिर्नक्षत्रैःशुभदिवसे

जन्माहात् द्वादशेऽह्नि ध्रुवमृदुलघुभैर्वान्यसेत्पालकेऽर्भंसौम्याश्वीज्यध्रुवेंद्रैर्भुविशशुदिवसेपंचमेमासिदद्यात्॥ एकत्रिंशेदिनेवा शतनिगदितभैःकंबु
नायोज्यमर्भंव्यग्वाशास्येपयोथास्यगमवदुदितोनिष्क्रमोमासितुर्ये॥४॥

रिक्तादिवर्जितेजन्मतःपंचमेमासिशुविभूम्यामर्भंनिदध्यात् उपवेशयेदित्यर्थः तथाचोक्तंब्रह्मपुराणे पंचमेचतथामासिभूमौतमुपवेशयेत् तत्रसर्वेग्रहाःशस्ताभौमोप्यत्रविशेषतः तिथिंविवर्जयेद्रिक्तांशस्तान्याःशुभानिभे उत्तरात्रितयंसौम्यं पुष्यर्क्षंशक्रदैवतं प्राजापत्यंचहस्तश्चशस्तमाश्विनमित्रभं वराहंपूजयेद्देवंपृथिवींचतथाद्विजान् भूभागमुपलिप्याथतत्रकृत्वाथमंडलं वाद्यपुण्याहशब्देनभूमौ तमुपवेशयेदिति उपवेशनमंत्रस्तत्रैवोक्तः रक्षैनंवसुधेदेविसदासर्वगतंशिशुं आयुःप्रमाणंसकलंनिक्षिपस्वहरिप्रियेइति दुग्धपानमाह एकत्रिंशेदिनइति एक त्रिंशत्तमेदिवसे अर्भंबालकंकंबुकोशंखस्तेनपयः दुग्धंयोज्यंपाययेदित्यर्थः अत्रनृसिंहः एकत्रिंशाह्निचैवपयःशंखेनयोजयेदिति अथमातुःस्वल्पपयस्त्वेपश्चात्त रमाह वाअशननिगदितभैरिति अन्नप्राशननक्षत्रैर्वायोज्यंभैरित्युपलक्षणं अन्नप्राशनोक्तंअन्यदपिविचार्यंकिंलक्षणोअर्भोव्यग्वाशास्येविगतःअगुःराहुर्यस्या

सांव्यगुः सत्वासौआशाचतस्यां आस्यंसुखंयस्यसतथा तस्मिन्राहुवर्जितदिङ्मुखइत्यर्थः लग्नबलंपूर्ववत् व्यक्त्वाशास्येइत्युपलक्षणं तेनरुद्रयोगिन्यादिकमपिवर्ज्यं तथाचोक्तंज्योतिर्निबंधे योगिनीराहुरुद्रादिसुखंचैवविवर्जयेत् राहुलक्षणं गुरुभान्वोर्वसेत्प्राच्यामिंदौशक्रेस्वदक्षिणे कालराहुःकुजेमत्स्यकृउत्तरेबुधमंदयोः लक्षणांतरं इंद्रेवायौयमेरौद्रेतोयाग्निशशिराक्षसे यामार्धमुदयाद्राहुर्भ्रमत्येवंदिगष्टकेइति उदयात्सूर्योदयात् रुद्रलक्षणं हरिसोमवन्हिराक्षसयमवरुणानिलहरालयेष्वेवं उदयादिभ्रमतिसदाघटिकारुद्रोमहालयइत्यादिहरिरिंद्रः अथनिष्क्रमणमाह अथास्यगमवदुदितोनिष्क्रमोमासितुर्ये तुर्येचतुर्थेमासि अस्यार्भकस्यनिष्क्रमोनिष्क्रमणं गमवत् गमनवत्इतियावत् उदितः उक्तःपूर्वैः अत्रयात्राप्रकरणोक्तंसर्वंयोज्यमित्यर्थः निष्क्रमलक्षणं बृहस्पतिनोक्तं अथनिष्क्रमणंनामगृहात्प्रथमनिर्गमः अकृतायांक्रियायांस्यादायुः श्रीनाशनंशिशोः इतियमः उपनिष्क्रमणंकुर्याच्चतुर्थेमासिसावनइति कारिकायां चतुर्थेमासिपुण्यर्क्षेशक्लेनिष्क्रमणंभवेत् स्नातंस्वलंकृतंचाभिहितः

मैत्रेः क्षिप्रैः स्थिरभचरभैर्व्यानिलांभः पकर्क्षैश्चैकाफापौषेष्विनशनिकुजदर्शशिवारानपास्य॥ ७ ॥

स्वस्त्ययनंशिशुमिति आदायगेहान्निर्गम्यगच्छेयुर्देवतालयं अभ्यर्च्यदेवतांसम्यगाशिषोवाचयेदथ कृत्वाप्रदक्षिणंगेहमानयंतिततःस्व कं मातृस्वसृगृहंगत्वामातुलादेर्गृहंनयेत् तदाशीर्वचनाद्यैश्चदीर्घायुरभिनंदितः जयंतस्यमतेनायंलिखितःशिशुनिष्क्रमः स्वगृह्यानुसारंयोजयेत् अथकर्णवेधंमंदाक्रांतयाह मैत्रैः अनुराधारेवतीमृगचित्राभिः क्षिप्रैर्हस्तार्काभिजिदाश्व्यभैः स्थिरभचरभैः स्थिराणिउत्तरात्रयरोहिण्यः चराणिश्रवणत्रयपुनर्वसुस्वात्यः तैः कथंभूतैः स्थिरभचरभैः व्यानिलांभः पकर्क्षैः विगतानिअनिलांभः पकर्क्षाणियेभ्यस्तानितथातैः अनिलंस्वातीअंभपः शततारकाआर्क्षंरोहिणी तद्रहितैरित्यर्थः चैकाफापौषु चैत्रकार्तिकफाल्गुनपौषेष्वित्यर्थः पुंस्त्रीकर्णौपुरुष स्त्रियोः कर्णौपटुनाकुशलेनसविधियथास्यात्तथादक्षवामादिवेध्यौ पुरुषस्यदक्षिणकर्णादि स्त्रियांवामकर्णादिवेध्यावित्यर्थः १०

कर्णवेधसूचीमाह बृहस्पतिः सौवर्णीराजपुत्रस्यराजतीविप्रवैश्ययोः शूद्रस्यत्वायसीसूचीमध्यमाष्टांगुलात्मिका कर्णवेधविधिस्तुगृह्यपरिशिष्टेउक्तः अथकर्णवेधोवर्षेतृ तीयेपंचमेवापुष्येंदुहस्तरेवतीचित्रारेवतीषुपूर्वाण्हे प्राङ्मुखवउपविश्य दक्षिणकर्णमभिमंत्रयते भद्रंकर्णेभिरिति सव्यंवदयतिवोदेति कुमारायमधुरंदत्वाथ भिंद्यात्ततो- ब्राह्मणभोजनमिति किंकृत्वाइनशनिकुजक्षांशिवारानपास्यरविशनिकुजानांक्षाणिलग्नानिअंशानवांशाः वाराःप्रसिद्धास्तांस्त्यक्त्वेत्यर्थः पुनःकिंकृत्वा रिक्तापर्वेश्वर वसुतिथीनपास्यरिक्ताश्चतुर्थीनवमी चतुर्दश्यपर्वणीपूर्णिमामावास्येसंक्रांतिश्च ईश्वरतिथिरेकादशीवसुरष्टमी एतानपास्यपुनःकिंकृत्वारात्रिसंध्येअपास्यपुनः किंकृत्वासमाब्दमपास्य समवर्षंत्यक्त्वाविषमवर्षंकर्तव्यमित्यर्थः लग्नबलंप्राग्वत् अनंतृसिंहः वेध्यौकर्णावदंतस्यविषमेब्देपिवाशिशोः शक्तुपक्षेशुभेवारेचेत्रपुष्यौ

रिक्तापर्वेश्वरवसुतिथान्रात्रिसंध्येसमाब्दंपुंस्त्रीकर्णौसविधिपटुनादस्त्रवासादिवेध्यौ ॥ ५ ॥

र्जफाल्गुने एकादश्यष्टमीपर्वरिक्तावर्ज्याःशुभावहाः शिष्टाश्चतिथयःसर्वाः कृष्णेचांत्यत्रिकंविना कर्णहस्त्यादितिक्षिप्रमृदुभेस्त्वायगैःशुभैः गुरौलग्नेचकेप्याङ्कु रुत्तरास्तश्चतिंब्यधेदिति अगस्त्यः द्वयोश्चसंध्ययोर्लग्नेनकुर्यात्कर्णवेधनं रात्रावपितथालग्नेनक्षत्रतिथिसंधिषु कर्णवेधंनकुर्वीतकुर्याच्चेच्छेदनंभवेदिति बृहस्पतिः मंदार्कारांशवाराःस्युर्वर्ज्याःकर्णस्यवेधने गुरुशुक्रेंदुजेंदूनांपूज्यावारांशकोदयादिति संग्रहे शातकुंभमयीसूचीवेधनेशुभमदा राजतीवायसीवा पियथाविभवतःशुभा सुमुहूर्तेशांगणेरम्येशुचौदेशेबरेरवौ संस्थितेवेधयेत्कर्णौस्त्रीपुंसोर्वामदक्षिणौ शकुसूत्रसमायुक्तनाम्नसूच्याथवेधयेत् वेधान्तृतीयनस्त त्रेक्षालयेदुष्णवारिणेति देवलः कर्णरंध्रेरवेश्छायानविशेदग्रजन्मनः तंदृष्ट्वाविलयंयांतिपुण्यौघाश्चपुरातनाइति ॥ ५ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥
७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

अथान्नप्राशनं वृत्तेनैकेनाह जन्मतः षष्ठे मासि अष्टमे वा मासे तु नरस्य अशनं अन्नप्राशनं निगदितं प्रोक्तं स्त्रीणां कन्यायाः पंचमे सप्तमे वा मासे अशनं प्रोक्तं अन्नं नंदाहरिवस्करजनीरिक्ताः उज्झित्वेति तिथयः नंदाः प्रतिपत्षष्ठ्येकादश्यः हरिर्द्वादशी वसवोऽष्टमी रजनी रात्रिः रिक्ताश्चतुर्थीनवमीचतुर्दश्यः ताः स्वर्क्षं जन्मनक्षत्रं एके आचार्या अत्र उज्झंति तथा चोक्तं जन्मर्क्षे प्रोक्षयं विद्यादिति जन्मर्क्षं तु पुंविवाहान्नप्राशनादिषु बहुभिर्गृह्यते तदग्रे वक्ष्यते पुनः कस्मिन् सदृक्कांशाह्नि दृक्काणो द्रेष्काणः अंशो नवांशः अहो दिनं एषां समाहारः सदृक्कांशाहः सतो गृहस्य दृक्कांशाहः सदृक्कांशाहः तस्मिन् कथं भूते सदृक्कांशाह्नि अचांद्रे नविद्यते चांद्रदृक्कांशो यस्मिन्न दचांद्रं तस्मिन् चंद्रस्य दृक्कांशाहानि निंद्यानि क्षीणश्चेत् पूर्णे तु न दोषः अन्येषां शुभग्रहाणां शुभानीत्यर्थः पुनः कस्मिन् ध्रुवमृदुचरक्षिप्रभे ध्रुवादीनि प्रसिद्धानि पूर्वमेवोक्तानि तत्रेत्यर्थः

मासे षष्ठेऽष्टमे तु निगदितमशनं पंचमे सप्तमे वा स्त्रीणां रुज्झित्वा नंदाहरिवसुरजनीरिक्तकास्वर्क्षमेके सदृक्कांशान्त्यचांद्रे ध्रुवमृदुचरभक्षिप्रभे जा
ळिमीनोनांगे केंद्रत्रिकोणांत्यमृतिषु विमलास्विंदुरिष्टोऽखिलोंगे ॥ ६ ॥

पुनः कस्मिन् अजालिमीनोनांगे अजो मेषः अलिर्वृश्चिकः मीनः प्रसिद्धः एभ्योऽन्यलग्ने मेषवृश्चिकमीनलग्नान्यन्नप्राशने न शुभानीत्यर्थः कासु सतीषु केंद्रत्रिकोणांत्यमृतिषु विमलासु सतीषु केंद्राणि प्रथमचतुर्थसप्तमदशमानि त्रिकोणे नवपंचमे अंत्यं द्वादशं मृतिरष्टमं परवह्निंगं द्वंद्वं तत्पुरुषयोः एतासु विमलासु पापग्रहरहितासु सतीषु पापग्रहो ऽत्र अनिष्टकारीत्यर्थः इंदुश्चंद्रः अखिलः पूर्णः अंगे लग्ने इष्टः अन्नप्राशने पूर्णः चंद्रो लग्ने शुभ इत्यर्थः अन्यलग्नबलं पूर्ववत् अत्र नारदः षष्ठे मास्यष्टमे वापि पुंसां स्त्रीणां तु पंचमे सप्तमे मासि वा कार्यं नवान्नप्राशनं शिशोः रिक्तां दिनक्षयं नंदां द्वादशीमष्टमीममां त्यक्त्वान्यतिथयः श्रेष्ठाः प्राशने शुभवासराइति ज्योतिर्विवरणे जन्मर्क्षे प्रोक्षयं विद्यात्कर्मर्क्षे चातिसौख्यकृत् आधानर्क्षे च बालानां प्राशने रोगनाशनं वृद्धनारदः जीवसौम्यसितानां तु दृक्काणादिवसांशकाः बालान्नप्राशने शस्तान चंद्रार्कार्किजासृजामिति अर्णवे गोश्वोक्षकुंभस्तुलाक

न्यासिंहः कर्किमृगौयमः एताश्चराशयः शस्तानमेषवृषवृश्चिकाइति नारदः चरस्थिरमृदुक्षिप्रनक्षत्रेषुननैधनेइतिरवौकुज्येकुष्ठीत्याह ६ ॥ ॥ अथैतेषुसंस्का
रेषुगुरुशुक्रास्तादिदोषाभावः येषुदोषाः बालत्ववृद्धत्वप्रमाणंशारवेशस्यमौढ्येकिंनकार्यमिति चतुष्टयंवृत्तैकेनाह गर्भाद्यन्नाशनांतेषुगर्भाधानादिअन्न
प्राशनांतेषु कर्मसुगुरुसितयोर्बाल्यवार्धेच परंमौढ्यंगुरुशुक्रमूढत्वंनजह्यात् नत्यजेत् कस्माद्धेतोः कालस्यरोधात् यतःशास्त्रेगर्भाधानादिअन्नप्राशनां
तानांकर्मणांकालनिरोधः कृतोस्तितस्माद्धेतोः तथाचमांडव्यः नित्ययानेगृहेजीर्णेप्राशनांतेषुसंस्कृ वधूप्रवेशमांगल्येनमौढ्यंगुरुशुक्रयोरिति हरिगुरुसिंहस्थितंबृ
हस्पतिं याम्यमयनंदक्षिणायनं ऊनाधिमासौ क्षयमासाधिमासौनत्यजेत् कालस्यरोधादित्येतत्सर्वंबुध्यावगंतव्यं तद्यथा प्रसूतिसमयएवजातकर्मविहितं त

गर्भाद्यन्नाशनांतेषुनगुरुसितयोर्बाल्यवार्धेचमौढ्यंजह्यात्कालस्यरोधाद्धरिगुरुमयनंयाम्यमूनाधिमासौ ॥

त्र कालनिरोधात् किमप्यस्तादिकंनचिंत्यं अन्नप्राशनंतुमासेषष्ठेष्टमेवेतिविकल्पेनमासद्वयेविहितं तत्रयस्मिन्मासेमौढ्यादिकंनस्यात्तत्रकर्तव्यं कालस्य
सावकाशत्वात् तयोरपिमासयोर्यदिसिंहस्थगुर्वादिनिरोधःस्यात् सोप्यत्रनचिंतनीयः एवंगर्भाद्यन्नाशनांतेषुविचारणीयं अनन्यगतिकंकुर्यान्नित्यंनै
मित्तिकंतथेति स्मरणात्संस्कारक्रमस्तुकात्यायनगृह्यकारिकायामुक्तः गर्भाधानंपुंसवनंसीमंतोन्नयनंततःजातकर्माभिधेयंचनिष्क्रमप्राशनेक्रमात् चू
डोपनयनंवेदव्रतानांचचतुष्टयं गोदानमेरवलोन्मोकौविवाहः षोडशक्रियाइति अनेनक्रमेणगर्भाद्यन्नाशनांतेषुमौढ्यादिकंबुध्यावलोकयेदित्यर्थः तथान्ये
बृहस्पतिः मासप्रयुक्तकार्येषुमूढत्वंगुरुशुक्रयोः नदोषकृत्तदामासलक्षणोबलवानिति यमोपिगर्भेवापुंषिकेमृत्येश्राद्धकर्मणिमासिके सपिंडीकरणेनित्ये

नाधिमासंविवर्जयेत् मृगक्षीमंतजातकादीनि प्राशनांतानि च क्रमात् कर्तव्यानि न दोषोस्ति पंचानन गते गुरौ विति कात्यायनस्मृतौ गर्भाधानादिका अन्नप्राशनांता मलिम्लुचे आकर्णवेधाः कर्तव्या नान्या इत्याह भास्करइति ॥ अस्तादिकं चूडादिषु वर्जनीयमित्याह एतच्चौलादिषूइत्यादि एतद्गुरुसितास्तादिकं चूडादिषु कर्मसुउक्तेष्वेव त्यजेत् अथबालत्ववृद्धत्वप्रमाणमाह अथगुरुसितयोरिति गुरुसितयोर्गुरुशुक्रयो बाल्यवार्धेबालत्ववृद्धत्वेनगाहे सप्ताहे सप्ताहं बाल्यं सप्ताहं वार्धक्यमिति बालत्ववृद्धत्वं बहुविधमस्ति तत्र प्रथमः पक्षोंगीकृतः अथ शारवेशास्य अस्ते वर्ज्यमाह अथोशारवेशमौढ्यइति शारवेशो वेदपति र्वक्ष्यमाणः

एतच्चौलादिषूक्तं यद्गुरुसितयोर्बाल्यवार्धेनगाहे चाथोशारवेशमौढ्ये व्रतमपिनियमारंभमार्योनकुर्यात् ॥ ७ ॥

तस्य मौढ्ये अस्ते व्रतं मौंजी बंधे निगमारंभमपि आर्यः श्रेष्ठो न कुर्यात् तस्यास्ते व्रतादि कृते सति बटोर्मूर्खत्वात् ननु वेदारंभे मूर्खत्वं घटते वेदपतित्वात् व्रते मूर्खत्वं किमुक्तं उच्यते व्रतबंधः स्फुवेदाध्ययनार्थं क्रियते तस्मात्तत्रापि मूर्खत्वं घटते तथा च याज्ञवल्क्यः उपनीय गुरुः शिष्यं महाव्याहृतिपूर्वकं वेदमध्यापयेदेनं शौचाचारांश्च शिक्षयेत् प्रतिवेदं ब्रह्मचर्यं द्वादशाब्दानि पंच वा ग्रहणांतिकमित्येके केशांतश्चैव षोडशेति यज्ञानां तपसां चैव शुभानां चैव कर्मणां वेद एव द्विजातीनां निःश्रेयसकरः परः तथा च कात्यायनगृह्यसूत्रे वेदं समाप्य स्नायाद्ब्रह्मचर्यं वाष्टचत्वारिंशकं द्वादशकेप्येके गुरुणानुज्ञातइत्यादि ७ १२

अथचौलंसनिर्णयंवृत्तद्वयेनाह कार्यंवर्णैरिति अग्रिमश्लोकेनान्वयः चौलं चूडाकरणंमाघादिपंचसुमासेषु अमधुषुचैत्ररहितेषुगदितंउक्तं तथाचोक्तंनारदेन मा
घादिपंचकेचौलंहित्वाज्येष्ठावधुंमधुमिति द्वित्रिपंचोन्मितेब्दे द्वितीयेतृतीयेपंचमेवर्षे स्वाचाराद्वा स्वकुलाचारतोवा उक्तंचकात्यायनगृह्ये सांवत्सरिकस्यचूडाकरणं
तृतीयेवाप्रतिहतेषोडशवर्षस्यकेशांतोयथामंगलंवासर्वेषामिति सांवत्सरीकस्यअतिक्रांताब्दस्येतिहरिहरमिश्रैर्व्याख्यानंकृतं तथाचषड्गुरुशिष्यः आद्येब्देकुर्वते
केचित्पंचमेन्येद्वितीयके उपनीत्यासहैवेतिविकल्पःकुलधर्मतइति सगर्भायदिभवतिजनन्यत्रनोकार्यमेतत् अत्रउक्तवर्षेषुद्वित्रिपंचाब्दकेषुजननीकुमारस्यमाता
यदिसगर्भाभवतिस्यात्तदाएतच्चौलंनोकार्यं पंचमाब्दादूर्ध्वंगर्भिण्यांसत्यामपिकार्यमित्यर्थसिद्धं अत्रनारदः सूनोर्मातरिगर्भिण्यांचूडाकर्मनकारयेत् पंचाब्दात्प्राग

चौलंमाघादिपंचस्वमधुषुगदितंद्वित्रिपंचोन्मितेब्देस्वाचाराद्वासगर्भायदिभवतिजननीत्यत्रनोकार्यमेतत् साकंयत्रोपनीत्याक्रि
यतइह तदायंनिरोधोनहिस्यात्त्वाद्दंबार्तवेदोत्रनतमुपयमनंचाविशुद्धेःशुभार्थी ॥८॥

थोर्ध्वंतुगर्भिण्यामपिकारयेत् उपनयनेनसहक्रियमा
णेनदोषइत्याह साकंयत्रोपनीत्याक्रियतइह तदायन्निरोधोनहिस्यादिति यत्रउपनीत्यासाकंउपनयनेनसहक्रियतेतदाइहास्मिन्चौले अयमुक्तोनिरोधश्चैत्रमास
मातृगर्भलक्षणोनत्वेवस्यात् तदुक्तंतेनैव सहोपनीत्याकुर्याच्चेत्तदादोषोनविद्यतेइति अंबार्तवेनिषेधमाह जत्वाद्दंबार्तवेदोत्रव्रतमुपनयनंचाविशुद्धेःशुभार्थीति
अंबार्तवेमातृरजसिअदः अनंतरोक्तंचौलमित्यर्थः व्रतंमौंजी उपयमनंविवाहः आविशुद्धेःशुद्धिपर्यंतंशुभार्थीनरः एतत्त्रयंजत्वात् नकुर्यादित्यर्थः तथान्यमनु
स्मृतौ उद्वाहव्रतचूडासुमातायदिरजस्वला तदानमंगलंकार्यंशुद्धौकार्यंशुभेप्सुभिः अन्यसुहूर्तालाभेकारिकानिबंधेशांतिरुक्ता अलाभेशुभमुहूर्तस्यरजोदोषेतु
संस्थिते श्रियंसंपूज्यतत्कुर्याद्गृहस्थापमयंकरी हैमीमाषमितांपद्मांश्रीसूक्तविधिनार्चयेत् मत्यृचंपायसंहुत्वाभिषिच्यशुभमाचरेत् सूतिकोदक्ययोःशुद्धोगांदद्या
द्धोमपूर्वकं मासेकर्मणिशुद्धेःस्यादितरस्मिन्नशुद्ध्यतीतिउदक्यारजस्वला ॥८॥ ॥

अथवर्णविशेषेणवारविशेषंतथानक्षत्राणिलग्नबलंचवृत्तेनाह वर्णैर्ब्राह्मणादिभिः यथाक्रमेणइनारार्किशनिषुचौलकर्मकार्यमित्यन्वयः इनःसूर्यःआरोभौमःआर्किः
शनिःशनिःप्रसिद्धः तेष्वित्यर्थः एतदुक्तंभवति विप्रेणरविवारे क्षत्रियेणभौमवारे वैश्येनशनिवारे शूद्रेणापिशनिवारेचौलंकर्तव्यमित्यर्थः शूद्रस्यद्वादशसंस्कारा
उक्ताः वेदव्रतोपनयनंमहानाम्नीमहाव्रतं विनाद्वादशशूद्राणांसंस्काराणाममंत्रतइतिनिखिलोऽरिति निखिलैश्चतुर्भिर्वर्णैर्विशेषेणतत्रयत्बुधश्चेत्यशक्नुसोमेशुक्ल
पक्षगतसोमवारेकार्यं कृष्णपक्षेसोमवारोऽतिनिंदितःक्षीणत्वात् अत्रनारदः अपर्वरिक्तातिथिषुशुक्रेज्यज्ञेंदुवासरेइति बृहस्पतिः सोमवारःसितेपक्षेकृष्णप
क्षेविगर्हितः बुधवारःशुभःप्रोक्तः पापग्रहयुतेबुधे पापग्रहाणांवारादोषप्रदाःब्राह्मणांशुभदोरविः क्षत्रियाणांक्षमासूनुर्विट्शूद्राणांशनिःशुभजगति कैः ध्रुवांत्याश्वादित्यशाक्रैः

कार्यंवर्णैरिनारार्किशनिषुनिखिलैर्ज्ञेज्यशुक्रेषुसोमेध्रुवांत्याश्वादित्यशाक्रेंदुभिरिनहरितत्वाष्ट्रभैश्चौलकर्म ॥ द्यूनेऽर्कारार्किशुक्रागतकविनि
खिलामृत्युगामृत्युदाःस्युर्व्यब्जाःसंतोऽत्यइष्टाश्चजगुहशशिनोशाव्रजसंध्येचरिक्ताः ॥ १ ॥

दुभिः अंत्यार्द्धंइतिध्रुवांत्याश्वादित्यंपुनर्वसुपुष्योशा
क्रंज्येष्ठाइंदुर्मृगः तैःपुनःकैः इनहरितत्वाष्ट्रभैः इनोहस्तः हरिःश्रवणः त्वाष्ट्रंत्रिभिभैः हस्तात्त्रिभिः श्रवणात्त्रिभिरित्यर्थः तथाचनारदः दस्रादितीज्यचंद्रेंद्रपू
षाभानिशुभान्यतः चौलकर्मणिहस्तर्क्षात्त्रीणित्रीणिचविष्णुभादिति द्यूनेऽर्कारार्किशुक्राः अत्रचौलेमृत्युदास्युः द्यूनेसप्तमे अर्कारार्किशुक्राः अर्कःसूर्यः आरोभौ
मः अर्कस्यापत्यमार्किः शनिःशुक्रःप्रसिद्धः एतेचत्वारोमृत्युदाइति चतुर्णांसमानफलमुक्तं वसिष्ठेनात्रविशेषफलमुक्तं जामित्रेभास्करेक्षौरेमृत्युःस्याद्भूमिजेतथा
शुक्रेसौख्यविनाशःस्यान्मंदभाग्यंशनैश्चरइति अत्रचतुर्णामपिसामान्येनमृत्युफलमुक्तं नहारिण्यात्मरणंवरमितिन्यायेननदोषः गतकविनिखिलामृत्युगामृत्युदाः १३
स्युः गतःकविः शुक्रोयेभ्यस्तेगतकवयः तेचतेनिखिलाश्चशुक्ररहिताः सर्वेमृत्युगाः अष्टमगामृत्युदास्युः अत्रबृहस्पतिः अष्टमस्थानगाः सर्वेनेष्टाःशुक्रविवर्जिताः —

शक्रस्कनिधनेक्षौरेसर्वसंपत्प्रदःशिशोरिति व्यब्जाः संतोंत्यइष्टाः विगतःअब्जः चंद्रोयेभ्यस्तेव्यब्जाः एवंविधासंतोसद्गृहाः चंद्ररहिताः सद्ग्रहाः अंत्येद्वादशेइष्टाः शोभ
नाःस्युः नारदः चौलान्नप्राशनेशस्ताःसौम्यग्रंथव्ययोपगाइति अन्यच्चननेधनेप्रोशीलतायौषष्ठाष्टात्यांविवर्जितइतितस्यैववचनं अन्यच्चप्रबलंपूर्ववत् त्यंजगुहशाशिनोरा
त्रिसंध्येचरिक्ताःगुहःषष्ठीशशीपूर्णिमास्यष्टमन्यत् क्रूरवारंनिशांरिक्तांषष्ठींसंध्यांचजन्मसंसन्द्धिर्विवर्जयेदेतन्नारदस्यवचोयथेति ॥९॥ अथप्रसंगात्क्षौरनिर्णयंसा
ईवृत्तेनाह क्तक्तः कृतभोजनः अभ्यक्तःकृताभ्यंगः उपवासीप्रसिद्ध्ःईश्वरजनोराजसेवकः समर्थोवायुवतीस्त्रीसोभाग्यवती प्राग्वयस्काः पंचाशद्वर्षपर्यंतंपूर्ववयः
योगीराजयोगीगीतादौप्रसिद्धः यात्रायुद्धोन्मुखाःयात्राप्रयाणंयुद्धंप्रसिद्धं तौप्रतियेउन्मुखाः प्रचलिताः यात्रोन्मुखायुद्धोन्मुखाश्चेत्यर्थः अस्त्यंबकोजीवसित्तकः कृ

भुक्ताभ्यक्तोपवासीश्वरजनयुवतिप्राग्वयस्काश्चयोगीयात्रायुद्धोन्मुखायेकृतादिनविधयोस्त्यंबकास्तेनमुंड्याः ॥ सीमंतो-
र्ध्वंनपत्न्यर्नखकचलवनंदूरदेशप्रयाणंवृक्षछेदःसमुद्राप्लुतिमृतहरणेस्याहृतेवश्यकार्यात् ॥ १० ॥ ७ ॥ ७. ॥

तोदिनविधिः आन्हिकर्येःकृतादिनविधयः तेनमुंड्याःमुंडनार्हानभवंति अवश्यकार्याहृतेइत्युत्तरश्लोकोक्तम त्रानुसंधेयं यत्रावश्यकमुंडनकारणंभवतिनत्राव
श्यंमुंड्याःअथक्षौरनिषेधप्रसंगाद्गुर्विणीपतेर्निषिद्धंसापवादमाह सीमंतोर्ध्वमिति सीमंतोर्ध्वंसीमंतोन्नयनादूर्ध्वंपत्युः कृतसीमंतसंस्कारायाः पत्युर्भर्तुरवश्य
कार्याहृतेनखकचलवनादिकंनस्यात् नखकचलवनं नखकेशच्छेदनं अन्यत्स्फुटम्. अवश्यकार्याहृतेनस्यादित्यनेन आवश्यकेनदोषइत्यर्थोसिद्धम यथापितृम
रणेक्षौरादि देशविप्लवेदेशांतरगमनइत्यादिविचारणयाआवश्यकेनदोषइत्यर्थः कृताग्न्याधानस्यमुंडनपक्षांगीकारेमुंडनमावश्यकंमासिमास्युपासन्निकस्यप
सेयसोग्निहोत्रिणाइति ॥१० ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

अथोक्तेभ्योन्येषांक्षौरार्थंनक्षत्रादिकमाह चौलोक्तभादौक्षौरंगदितंप्रोक्तं चौलार्थमुक्तश्चौलोक्तः सचासौभादिश्चतस्मिन्नक्षत्रतिथ्यादिकालेक्षौरंगदितंप्रोक्तं अथक्षौर
निमित्तान्याह रविक्षेत्रगंगाध्वराग्न्याधानेपित्रोर्विनाशइत्यादि रविक्षेत्रंभास्करक्षेत्रम् गंगाप्रसिद्धाअध्वरोयागः अग्न्याधानंअग्निहोत्रं तस्मिन्पित्रोर्विनाशोमरणंत
स्मिन् द्विजनृपकथनेब्राह्मणाज्ञायां राजाज्ञायांचसत्यां सर्वदाक्षौरंइष्टंस्यात् क्षौरनक्षत्रादिनियमोनास्तीत्यर्थः तदुक्तंरत्नशतें प्रकाश्यन्कानिर शनैरित्यादि रत्नमा
लायां आज्ञयानरपतेर्द्विजन्मनामित्यादि बृहस्पतिः राजकार्येनियुक्तानांनराणांभूपसेविनां श्मश्रुलोमनखच्छेदेनास्तिकालविशोधनं ज्योतिर्निबंधे राजयोगीपुरंध्री
चमातापित्रोश्चजीवतोः मुंडनंसर्वतीर्थेषुनकुर्यात्गुर्विणीपतिः स्मृत्यंतरे सिंधुस्नानंद्रुमच्छेदंवपनंप्रेतवाहनं विदेशगमनंचैवनकुर्याद्गुर्विणीपतिः क्षौरंनैमित्तिकं

क्षौरंचौलोक्तभादौगदितमथरविक्षेत्रगंगाध्वराग्न्याधानेपित्रोर्विनाशेद्विजनृपकथनेसर्वदाक्षौरमिष्टं ॥ मित्रत्र्युत्तरादितीज्यांत्यमहरिशतुरंगैःपंच
मेब्देव्रतात्प्राक्विद्यारंभोक्तकालेक्षरविधिरघटेसौम्यसंज्ञेयनेर्के ॥ ११ ॥ कुर्यान्निषेधेसत्यपिध्रुवं पित्रोःप्रेतविधानंचनदोषस्तत्रविद्यते गंगायांभास्कर
क्षेत्रेमातापित्रोर्मृतेहनि आधानेसोमपानेचषट्सुक्षौरंविधीयते अंतर्वत्न्यांतुजायायांतीर्थेक्षौरंनकारयेत् प्रेतवाहादिकंचैवसीमंतोन्नयनादनु पंचाशद्दायनात्पूर्वं
क्षौरंनैमित्तिकंविना नकुर्यात्ततऊर्ध्वंतुस्वेच्छयावपनंचरेत्इति अथाक्षरारंभंवृत्तार्धेनाह मित्रत्र्युत्तरेति मित्रादिभिर्नक्षत्रैः जन्मतः पंचमेवर्षेव्रतात्व्रतबंधात्प्राक्प्र
थमंविद्यारंभोक्तकालेवक्ष्यमाणलक्षणे अक्षरविधिः प्रथमाक्षरारंभविधिः शस्तइत्यादिरध्याहारःकस्मिन्सति सौम्यसंज्ञेअयनेअर्केसति कथंभूतेसौम्यसंज्ञेअ
यने अघटे नविद्यतेघटोयस्मिन्तथा तस्मिन्कुंभरहितउत्तरायणइत्यर्थः ब्रह्मतुल्येअयनलक्षणं कर्किमृगादिषट्केतेचायनेदक्षिणसौम्यायनेस्तइति मित्रमनुराधा
त्र्युत्तरहस्तत्रयं अदितिःपुनर्वसुः इंद्रोज्येष्ठा अंतिमंरेवती हरिःश्रवणा तुरंगोऽश्विनीशेषंप्रथमसमेवव्याख्यातं व्रतात्प्रागित्यनेनव्रतबंधादुपरिनिषेधोअर्थात्सिद्धः पंचमेवर्षे

पठभरुच्यात्रतबंधोग्रेवक्ष्यति तथाचोक्तंबृहस्पतिनाद्वितीयंजन्मतः पूर्वमारभेतास्तरान्सुधीरिति उक्तंचसंग्रहे ॥ उदग्याते भास्वति पंचमे ह्यासे सरस्वतीकरणं
शिशूनां ॥ सरस्वतींविघ्नविनायकंचगुडौदनाद्यैरभिपूज्यकुर्यादिति नृसिंहः अक्षरस्वीकृतिः प्रोक्ताप्राप्तेपंचमहायने उत्तरायणगेसूर्येकुंभमासंविवर्जयेदि
ति ॥ १॥ ॥अथब्रह्मक्षत्रविशांमुख्यंगौणंचव्रतबंधकालंवृत्तेनाह विप्रादेरिति गर्भतः गर्भाधानाज्जन्मतोवाअष्टशिवरविमितेअब्देविप्रादेर्व्रतंस्यात्
विप्रस्याष्टमे क्षत्रियस्यशिवमिते एकादशेवर्षेस्यात् वैश्यस्यरविमितेद्वादशेवर्षेस्यात् अत्रस्वस्ववर्षेजीवेगुरौअनिष्टेशुभेसत्यपिव्रतंकार्यं क्व अनिमिषृ
रविमधौ अनिमिषेरविः अनिमिषरविः अनिमिषरविणाविशिष्टेमधुः अनिमिषरविमधुः तस्मिन्मीनस्थेरवौसतिचैत्रेव्रतंकर्तव्यमित्यर्थः अब्दस्यदार्ढ्या

विप्रादेर्गर्भतोब्देष्टशिवरविमितेजन्मतोवाव्रतंस्याद्त्रानिष्टेपिजीवेनिमिषरविमधौकार्यमब्दस्यदार्ढ्यात् ॥ ७॥ ७ ॥ ७॥

त् वर्षबलात् तदुक्तंसंग्रहे शुद्धिर्नविद्यतेयस्यवर्षेप्राप्तेष्टमेयदि चैत्रेमीनगतेभानौतस्योपनयनंशुभं ॥ जन्मभाद्रुष्टगेसिंहेनीचेवाशत्रुभेगुरौ मौंजी
बंधः शुभः प्रोक्तश्चैत्रेमीनगतेरवौ अशुभेब्दे ग्रहाः सर्वेशुभगोचरगाअपि शांत्यभावान्दुभनैवयात्यब्दः कालमृत्युवत्इति अथगौणकालमाह स्वाब्दादू
र्ध्वंक्रमादिति स्वाब्दात्स्ववर्षादूर्ध्वक्रमात् आद्विगुणितशरदः द्विगुणिताचासौशरच्चद्विगुणितशरद्वर्षं तामर्यादीकृत्येति अथतस्याः अब्दक्रमेणनिंद्यं एत
दुक्तंभवति स्वाब्दादूर्ध्वंद्विगुणितस्ववर्षपर्यंतंअब्दक्रमेणानिंद्यं तद्यथा ब्राह्मणस्याष्टमवर्षमुख्यंतद्द्विगुणितंषोडश अष्टवर्षात्षोडशपर्यंतंब्राह्मणस्य
एकादशवर्षात् द्वाविंशपर्यंतंक्षत्रियस्य द्वादशवर्षाच्चतुर्विंशतिवर्षपर्यंतंवैश्यस्य अब्दक्रमेणोत्तरोत्तरंनिंद्यं मर्यादत ऊर्ध्वंअनधिकारिणोभवंतितदुक्तं
संग्रहे नृपा १६ कृति २२ जिना २४ द्वांतं नातिकालस्ततःपरं पतितःस्यादग्रजादेर्व्रात्यस्तोमोविशोधनमिति तथाचकात्यायनगृह्ये आषोडशाद्ब्राह्म

णस्यानतीतः कालोभवत्याद्याविंशाद्राजन्यस्याचतुर्विंशाद्वैश्यस्या ऽतऊर्ध्वंपतितसावित्रीकाभवंतिनैनानुपनयेन्नाध्यापयेन्नयाजयेन्नचैभिर्व्यवहरेयुः का
लातिक्रमेनियतवत्त्रिपुरुषंपतितसावित्रीकाणामपत्येसंस्कारोनाध्यापनंतेषांसंस्कारेप्सुर्व्रात्यस्तोमेनेष्ट्वाकाममधीयीरन्व्यवहार्याभवंतीतिवचनादिति अथस्वा
ब्दात्प्रागपिअध्ययनेशुभःस्यादुपनयनकालमाह पंचाशकाब्दतोवेति पंचमाष्टमनवमवर्षेभ्यःसकाशादेषांब्रह्मक्षत्रविशांक्रमेणपठनरुचितःवेदादिपठनरु
च्यातद्व्रतंशस्तमाहुर्मुनयः उक्तंचसंग्रहे ब्रह्मवर्चसमूर्जश्चविद्यायुःश्रीर्यशःसुखं विप्रादेरुपनीतस्यपंचाशकाब्दतःफलं अब्देरसाग्न्येद्विजयुगवानांमौं
जीनिबंधोनशुभप्रदःस्यात् यदातुजीवःशुभगोचरस्थस्तदामुनींद्रैर्व्रतबंधइष्टः ॥१२॥ ॥अथात्रगुरुबलाबलंश्लोकेनाह राशीशेति राशेर्जन्मराशेः

स्वाब्दादूर्ध्वंक्रमादाद्विगुणितशरदोनिंद्यमब्दक्रमेणपंचाशकाब्दतोवाभपठनरुचितःशस्तमेषांतदाहुः ॥१२॥ राशीशःषड्व्या
यारवस्थोगुरुरिहशुभदःपूजयास्यात्तथापिमांत्योंबुस्थोष्टमोनोयदिनिजगृहगस्तुंगगोत्रापिशस्तः ॥ एवंकन्यर्क्षतःस्या
दितितरगुणितोलब्धयेवातिकालेनिषेधोपीहद्विरन्ध्योष्टमभवनगतःशोभनःस्याच्चिरन्ध्यैः ॥१३॥ सकाशात्षड्व्यायारवस्थोगुरुः इह

हास्मिन्व्रतबंधेपूजयाशुभदःस्यात् षड्व्यषष्ठंत्रित्रितृतीयम् आद्यंजन्मराशिः खंदशमं एकुतिष्ठतीतितथा तथापिपूजयापि मांत्योद्वादशः अंबुश्चतुर्थः अष्ट
मःनशुभदःस्यात् पूजयापिअशुभदःस्यादित्यर्थः सयदिनिजगृहगःस्वगृहगः धनुर्मीनगइत्यर्थः तुंगगोवायदिभवतितदाऽङ्कदुष्टस्थानेषुवर्तमानःश
स्तःस्यात् अस्यतुंगंकर्कटः तदुक्तंबृहज्जातके अजवृषभमृगांगनाकुलीराझषवणिजोचदिवाकरादितुंगाः दश १० शिखि ३ मनुयुक् २८ तिथी १५द्रि
यांशे ५स्त्रिनवक २७विंशतिभिश्चतेस्तनीचाइति अर्थदुक्तस्थानेभोन्यस्थानगःशुभदःस्यात् एवंकन्यर्क्षतःस्यात् कन्यर्क्षतः कन्याराशेः सकाशात्

एवमुक्तंशुभाशुभःस्यात् अतितरांगुणिनो वरस्यलब्धयेअसिकालेवाअनिष्टोपिगुरुर्द्दिशःचतुर्थोष्टमोद्दिरर्च्यः षट्व्याद्यरवस्थस्यशास्त्रेयापूजोक्तातत्समाणतोद्दि
र्च्यः तेनद्विगुणार्च्चनेनशोभनःस्यात् एवंसामान्येनोक्त्वाअष्टमस्यविशेषमाह अष्टमभवनगत स्त्रिरर्च्यः तेनशोभनःस्यात् अत्रबृहस्पतिः झषचाप
कुलीरस्थोजीवोप्यशुभगोचरः अतिशोभनतांदद्यात्विवाहोपनयादिषु अतेजन्मत्रिरवारिस्थोजीवोपीष्टोर्च्चनात्सकृत् शुभोतिकालेतुर्योष्टव्ययस्थोद्विगु
णार्च्चनात् उद्वाहतत्वे कन्यकाद्विसुताद्धनायनवमेश्रेष्ठोगुरुश्चान्यथापूज्योष्टांत्स्यसूर्यवेतिकालइहतुमाङ्गोद्दिरच्यःशुभः रिःफांबुनिधिनाष्टमेर्यदिग्र
हैःश्रेष्ठोपिविद्धोद्यसन्वामाद्विद्धइहष्टदोननिधनेवेधस्त्रिरर्च्यःशुभइति ॥१३॥ ॥अथगुरोर्वामवेधमाह॥ द्वीषायागांकसंस्थोगुरुःस्तदाशुभःस्या

द्वीषायागांकसंस्थोव्ययजलनिधनत्र्यष्टगैश्चेन्नविद्धःशस्तोनिष्टोपिवामंशुभइहखचरैर्वेधितोनोष्टमस्थः ॥
शुक्लेमाघादिपंचस्विनशुभदिवसेप्राग्दलेन्होव्रतंसत्त्यक्तानध्यायरिक्तातिथिसुनिमदनांश्चचंद्रभागमदोष ॥१४॥

त् तदाकदा यदिव्ययजलनिधनत्र्यष्टगैः खचरैर्नोविद्धःस्यात् द्विद्वितीयं इषुपंचमं आयएकादशं अगाःसप्तमं अंकाःनवमं एतत्संस्थोगुरुः व्ययं
द्वादशंजलंचतुर्थं निधनं अष्टमं त्रिवृतीयं अष्टांदशमं एतत्संस्थैःखचरैः यदिनोविद्धोभवतितदाशुभःस्यात् २।५।११।७।९।१२।४।८।३।१०। वेधि
तश्चेदशुभइत्यर्थः अनिष्टोपिव्ययजलनिधनत्र्यष्टगोपिवामंविद्धःसन् द्वीषायागांकसंस्थैः खचरैः वेधितःसन्नित्यर्थः इहअस्मिन्व्रतबंधेविवाहे वा
शुभः नोष्टमस्थः अष्टमस्थोवेधितोनशुभदःस्यादित्यर्थः सोतिकालादौत्रिगुणार्च्चनेनैवशुभःस्यात् तथाचबृहस्पतिः रजस्वलायदाकन्यागुरुशुद्धिंन
चिंतयेत् अष्टमेपिप्रकर्तव्योविवाहस्त्रिगुणार्च्चनात् अथोपनयनेमासादिमाह शुक्लइति शुक्लेशुक्लपक्षेमाघादिपंचमासेषु ज्येष्ठांत्येषु इनशुभ

दिवसे इनः सूर्यः शुभः वर्धमानेंदुः गुरुबुधशुक्राः एषां दिवसः तस्मिन् अह्नः प्राग्दले दिवसस्य पूर्वार्धे व्रतमुपनयनं सत् शुभं स्यात् किंकृत्वा अनध्यायरिक्तातिथिमु
निमदनान् चंद्रभागं प्रदोषं सत्क्त्वा अनध्यायाः वक्ष्यमाणाः रिक्तास्तिथयश्चतुर्थीनवमीचतुर्दश्यः मुनिः सप्तमी मदनस्त्रयोदशी एतान् चंद्रभागः कर्कांशः पापांशादि
कं पुरैव निषेधितं प्रदोषोनध्यायप्रकरणोक्तः तं सत्क्त्वा ॥ १४ ॥ ॥ अथ व्रतबंधे नक्षत्राण्याह स्पष्टं उक्तं च मघा च भरणी ज्येष्ठा विशाखा चैव कृत्तिका नक्षत्रपं
चकं प्राज्ञैर्नैव ग्राह्यं व्रतबंधने कस्मिन्सति वेदेशे वेदपतौ ज्ञे बुधे बलाढ्ये सति स्थानादिना बलसमृद्धे सति ते के गुरुसितकुजविसंज्ञकाः क्रमाद्वेदपाः वेदाधिपतयः
स्युः गुरुः ऋग्वेदस्य शुक्रो यजुर्वेदस्य कुजः सामवेदस्य वित् बुधोथर्वणवेदस्य पतिरित्यर्थः गुरुर्बृहस्पतिवारः ऋग्वेदस्य ब्राह्मणास्तेषां गुरुवारे व्रतबंधः कार्य इत्य

शस्तोह्नि शाग्निशाक्रांतकपिल्वरहितैः सर्वेषां मौंजिबंधो वेदेशे ज्ञे बलाढ्ये गुरुसितकुजविसंज्ञका वेदपाः स्युः ॥ स्वर्क्षोच्चांशे बुसौ
म्याः ऋतिपतिरपि चेत्केंद्रकोणस्थितास्सुर्वर्णी वेदार्थवेत्ता पशुगृहधनवानन्नमंदेस्त्यसेवी ॥ १५ ॥ र्थः ॥ सितः शुक्रवारः शुक्रवारे यजुषां मौंजीबंधो

अतिबलिष्ठ इति ॥ कुजः भौमवारः भौमवासरे सामगानां व्रतबंधनं अतिशोभनं स्यात् ॥ वित् बुधः बुधवारे अथर्वशाखाध्यायिनां द्विजानां मेखलाबंधोतिबलिष्ठः उ
अतिबलिष्ठ इति ॥ कुजः भौमवारः भौमवासरे सामगानां व्रतबंधनं अतिशोभनं स्यात् ॥
वींस्ते मध्यफलदा स्युरित्यर्थः ॥ तत्प्रसंगेन वारफलमाह मौंजीबंधः सूरगुरुसितज्ञेषु शोभनः स्यादर्थदायी कर्तुश्चाप्युष्णिस्मापिकरोत्यंशुमान्मध्यमोत्र नीहारांशो भवति जड
तापं चतापं भूमिपुत्रे छायासूनावपि च तनुनयः कीर्तयंत्येवमाद्याइति वर्णास्तृतीये भौमरविवारे व्रतबंधो नेष्टः न इष्टफलदः केचिन्मते संकटाद्रविवारो ग्राह्यः भौमवारः
सामगैर्ग्राह्यः अन्यैरपि संकटान्न ग्राह्य इत्यर्थः अथ व्रतबंधे ग्रहबलं संग्रहे चंद्रक्रूरास्तनौ नेष्टाः सर्वे रंध्रव्यये कविः ॥ सितेंदु लग्नपाः षष्ठे मौंजीविद्यादिकर्मसु ॥ इं
दुः क्रूरैस्तनौ स्वांशो क्रूरैः षट्त्रिशागे विधौ षडष्टौ नेशुभैर्व्यंताष्टगे मौंज्यादिकं शुभमिति अथ व्रतबंधे लग्नभंगमाह व्ययाष्टषष्ठगः शुक्रो लग्नपेंदूषडष्टगौ जीवोष्ट

मस्तनौक्रूरावदौः प्राणापहारकाः ग्रंथांतरेरंध्रांत्यारिगतः शुक्रोलग्नेशोवाषष्ठष्टमः चंद्रोरंध्रारिलग्नस्थोवदौःप्राणापहारकाइति लग्नगोचरमाह स्वर्क्षोच्चांशेषुसौ-
म्याइति सौम्याःस्वोच्चस्वभांशेषुवर्तमानाः क्षितिपतिरपिवेदपतिरपिस्वोच्चस्वभांशेवर्तमानश्चेद्यदि केंद्रकोणेस्थितास्युस्तदा वर्णीब्रह्मचारीवेदार्थवेत्तास्यात् नकेवलंवेदार्थवेत्तास्यात् अपि
तुपशुगृहधनवान्स्यात् अत्रकेंद्रकोणेशनौमंदेसति अंत्यसेवीअंत्यजनसेवकःस्यात्तस्मात्केंद्रकोणेशनिर्नभवितव्यः उक्तंचसंग्रहे केंद्रस्थितौरिनाद्येनृपसेवीविट्क्रियः
श्वहृत्सिश्चवेदाभ्यासीयज्वाकृतुकर्ताहीनसेवकोभवति ॥१५॥ ॥अथलग्नभंगानाह चंद्रइति चंद्रक्रूराः क्रूरग्रहाः विलग्नेतनौ शशिसिततनुपाः षष्ठगेहे शशी
चंद्रःसितःशुक्रः तनुपोलग्नपः षष्ठगेहे सितःशुक्रः अंत्येद्वादशस्थाने शेषंसुगमं सर्वेरंध्रेअष्टमस्थाने एतेमस्येकंबहुघ्नाः बहुमारकाभवंति क्वचक्वचित् अन्यल
ग्नाभावेतनुगः लग्नगइनोरविः श्रेष्ठःस्यात् उक्तंचमौंजीपटले शुभदोबलवान्भानुर्लग्नगोदशमस्तथा सर्वशास्त्राधिपोयस्मात्सर्वेषांव्रतबंधने सर्वशास्त्राधिपोभा

चंद्रक्रूराविलग्नेशशिसिततनुपाः षष्ठगेहेसितोंत्येसर्वेरंध्रेबहुघ्नाः क्वचतनुगइनः श्रेष्ठउच्चेंदुरेके ॥ विद्यांमौंज्युक्तकालेस्थिरचरहरिजस्युत्तरब्रा
ह्महीनेमौंज्याऊर्ध्वंगणेशांगिरमपिविधिवत्पूजयित्वारभेत ॥१६॥ नुः केचिद्गुर्महर्षयः तस्मात्कुत्संतराभावेलग्नस्थोर्कःप्रशस्यते उच्चेंदुरेकइति एकेमुनयः
उच्चेंदुःउच्चस्थचंद्रः तनुगश्चश्रेष्ठइतिवदंति तद्वाक्यं चंद्रोदयेभिशस्तःस्यात्क्षयरोगीसितेतरे सितेपक्षेभवेद्यज्वास्वभेतुंगेविशेषतइति अस्यार्थः सितेतरेकृष्ण
पक्षेचंद्रोदयेचंद्रयुक्तेलग्नेसतिव्रतीअभिशस्तःस्यात् क्षयरोगीचस्यात् अभिशस्तोनामभिथ्याभिशस्तः मिथ्याभिशंसी अनेनेदंपातकंकृतमितियंलोकामिथ्यावदंति
सोभिशस्तः क्षयरोगीस्यात्इति कृष्णपक्षेलग्नस्थचंद्रफलमुक्तं सितेपक्षेभवेद्यज्वेतिवाक्यंस्पष्टं अयंश्लोकः पुनःसंस्कारविषयइतिभाति यतःकृष्णपक्षेव्रतबंधे-
लग्नस्थचंद्रस्यफलमुक्तं तस्यदिवाअसंभवात् पुनःसंस्कारार्हस्यतु कर्मलोपभयात् रात्रावपिसंस्कारोविहितोनान्यस्य प्रथमव्रतबंधस्तुसर्वैर्ग्रंथकारैर्दिवैवपूर्वाह्णेवि-

हितोनरात्रौ अतः कारणादिदंवचनं पुनःसंस्कारविषयंप्रतिभाति पुनःसंस्कारनिमित्तानि धर्मशास्त्रप्रसिद्धानि तादृशंवाक्यंरत्नमालायां त्रिषड्दशगोर्कस्त्रि धनास्त
कर्मगश्चंद्रस्त्रिषष्ठाः शनिराहुभौमाः सर्वेचन्द्राभेनवत्रिकोणकेंद्रगाः शुक्राशुक्रास्तुव्रतबंधकालइति अत्रतृतीयस्यषष्ठस्यसूर्यस्यरात्रिगतलग्नेसंभवः नारदेनतुलग्नस्थचं
द्रोनिंदितएव तद्वाक्यमेवं स्वोच्चसंस्थोपिशीतांशुर्व्रतिनोयदिलग्नगः तंकरोतिशिशुं निःस्वंसततंक्षयरोगिणमिति अन्यलग्नबलंपूर्ववत् अन्यच्चग्रंथांतरेपि स्फु
र्जितंकेंद्रगेभानौव्रतिनोवंशनाशनं कूजितंकेंद्रगेभौमेशिष्याचार्यविनाशनं करोतिरुदितंकेंद्रेसंस्थेमंदेतुलागदान् लग्नात्केंद्रगतेराहौरंध्रेमातृविनाशनं उग्रकें
द्रगतेकेतौव्रतीवित्तविनाशनं पंचदोषांतरेलग्नंशुभदंचोपनायनमिति अथविद्यारंभंवृत्तार्धेनाह विद्यांमौंज्युक्तकालइति मौंज्याऊर्ध्वंमौंज्युक्तकालेविद्यामा

केशांतंचौलवत्स्यान्नृपमितशरदीत्याहुरार्याव्रतोक्तेकालेमौंजीविमोकंगुरुबलमनयोर्नावलोक्यंसुधीभिः ॥

रभेत मौंज्यर्थमुक्तः मौंज्युक्तःसचासौकालश्चतस्मिन्विद्यांवेदंआरभेत मौंज्याऊर्ध्वमित्यनेनमौंज्याः प्रागनधिकारःसूचितः किंकृत्वा गणेशंगिरमपिसरस्व
तीमपिविधिवद्विध्युक्तमार्गेणपूजयित्वा कथंभूतेमौंज्युक्तकालेस्थिरचरहरिजन्युत्तरब्राह्महीने स्थिरचरहरिजंस्थिरलग्नंचरलग्नंतिसृणामुत्तराणांसमाहार–
स्त्र्युत्तरं ब्राह्मंरोहिणी एभिर्हीनेरहितेमौंज्यर्थमेतानिगर्हितानिविद्यारंभेअग्राह्याणीत्यर्थः जाड्यंस्थिरेव्यंगेलग्नेशुक्रविद्याभिः चरेभ्रमइतिश्रवणात् ॥१६॥ ॥अथके
शांतंमौंजीविमोक्षंचवृत्तार्धेनाह केशांतमिति केशांतकर्म नृपमितशरदिषोडशेवर्षेचौलवत्स्यादित्यार्याआहुः सर्वंचौलोक्तमत्रग्राह्यमित्यर्थः व्रतोक्तेकालेमौंजीविमो
क्षमाहुः स्पष्टं अनयोःकेशांतमौंजीविमोक्षयोः गुरुबलंसुधीभिर्नावलोक्यं सर्वत्रत्याज्यप्रकरणोदितंविलोक्यं अथशूद्राणांमौंज्यभावात् छुरिकाबंधंवृत्तार्धेनाह १७
शूद्राणांमौंज्यभावात् तदुदिततिथिभेमौंज्युक्तातिथिनक्षत्रे अनस्तभौमेज्यशुक्रैः उदितैः भौमगुरुशुक्रैः ग्यारेवारेआरोभौमः तद्रहितवारे लवेनवांशेयत्रकुत्रापिल

न्नेसौमनवांशवर्जितइत्यर्थः उपयमविहितेमासिविवाहोक्तमासेविवाहोपयमोसमावित्यमरः छूरिकाबंधंकरिप्रदेशेछूरिकाबंधंमुनयःआहुःतथाचसंग्रहे शूद्राणांच
जयुज्ञाणांमौंज्यभावेस्यवंधनं मौंजीभावोक्ततिथ्यादौकार्यंसौमदिनंविना तथाचनारदः छूरिकाबंधनंवक्ष्येनृपाणांप्राक्करग्रहात् विवाहोक्तेषुमासेषुशुक्लपक्षेप्यन
स्तगे जीवशुक्रेचभूपुत्रेचंद्रताराबलान्विते मौंजीबंधर्क्षतिथिषुकुजवर्जितवासरे तेषांनवांशकेकर्तुरष्टमोदयवर्जिते शुद्धेष्टमेविधौलग्नेषंडशांत्यविवर्जिते धन-
त्रिकोणकेंद्रस्थैःशुभैस्त्र्यायारिगैःपरैछूरिकाबंधनंकार्यमर्चयित्वास्मरान्पितॄन् अर्चयेच्छूरिकांसम्यक्देवतानांचसन्निधौ ततःस्वलग्नेबध्नीयात्कट्यांलक्षणसं

शूद्राणांमौंज्यभावात्तदुदिततिथिभेनक्तभौमेज्यशुक्रेर्ष्यारिवारेलवेमास्युपयमविहितेछूरि
काबंधमाहुः॥ ७ ॥ ७ ॥इतिमुहूर्तमार्तंडेसंस्कारप्रकरणंसमाप्तं॥ ॥

युतां तस्याःस्तलक्षणंवक्ष्येयदुक्तंब्रह्मणापुरा संमितंछूरिकायामंविस्तारेणैवताडयेत् भाजितंगजसंख्येभ्यअंगुलान्परिकल्पयेत् शेषंचैवफलंवक्ष्येध्वजाये
धनवान्भवेत् धूम्रायेमरणंसिंहेजयःश्वायेतिरोगिता धनलाभोवृषेस्यंतंदुःखीभवतिगर्दभे गजायेस्यंतसंप्रीतिर्ध्वांक्षेवित्तविनाशनमिति सर्वत्रस्वा
ज्यप्रकरणोक्तंविलोक्यं अस्मिन्प्रकरणेकर्णवेधवृत्तंविनासर्वाणिस्रग्धरावृत्तानि २० इतिस्वोक्तमुहूर्तमार्तंडटीकायां मार्तंडवल्लभायांगर्भाधा
नादिसंस्कारप्रकरणंसमाप्तं॥ ७ ७ ७ ७

अथविवाहप्रकरणंविवक्षुस्तावद्घटितगुणविचारंद्वादशभिर्वृत्तैराह शङ्खामिति अतःपरंअत्रग्रंथेवृत्तानिसर्वाणिशार्दूलविक्रीडितानि वरःगोत्रकुलादिभिः
शङ्खांकांताकमनीयांकन्यांउद्वहेत् चकाराद्दशोपिएवंविधोग्राह्यः गोत्रऋषिर्ग्रंथांतरावज्ञातव्या कुलमपिपंचमीसप्तमीनिर्णयमपिएतद्वयंग्रंथांतराज्ज्ञा
त्वा अन्यदत्रावलोकयेत् अथयथोत्तरंबलिष्ठं घटितक्रममाह वर्णइति वर्णः१ वश्यं२ भं३ योनिः४ खेचराः५ गणाः६ कूटं७ नाडी८ क्रमा
दष्टौयथोत्तरंबलिनःस्युः अर्धाद्र्ध्वंअष्टादशाधिकंगुणैक्यं यथोत्तरंस्याच्छुभं तत्रादौवर्णलक्षणमाह झषात्मीनात्सकाशाद्द्विभयुग्वाःब्राह्मणादयोवर्णाः

शङ्खांगोत्रकुलादिभिर्गुणयुतांकांतांवरश्चोद्वहेद्वर्णोवश्यभयोनिखेचरगणाःकूटंचनाडीक्रमात् ॥ ॥
वर्णाद्याबलिनोयथोत्तरमर्धादूर्ध्वंगुणैक्यंशुभंवर्णाद्विभयुग्वाझषादिहवरोवर्णोत्तमःस्याच्छुभः॥१॥ ॥

पुनर्गणनयाज्ञेयाः तद्यथा मीनोब्राह्मणः मेषःक्षत्रियः वृषोवैश्यः मिथुनःशूद्रः पुनःकर्कोब्राह्मणः सिंहोक्षत्रियइत्यादि उक्तंच मीनालिकर्कटाविप्राःनृ
पासिंहाजधन्विनः कन्यानक्रवृषावैश्याःशूद्रायुग्मघटातुला इति इहाक्षिन्नराशिमेलनेवर्णोत्तमोवरः शुभःस्यात् कन्यापेक्षयावर्णोत्तमोवरः शुभःस्यात्
नान्यथेत्यर्थोसिद्धं ॥१॥ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

अथवृत्तार्धेनवश्यमाह ॥ नुर्भक्ष्याइति ॥ नुः नृराशेः मनुष्यराशेः जलजाजलचराभक्ष्याः तस्यैवविहरस्यः सर्वेवश्याः विगतः हरिः सिंहोयेभ्यः तेविहरयः सिंहर
हिताः सर्वेवश्याइत्यर्थः हरेः सिंहस्यविकौर्प्यावश्याः कौर्प्योवृश्चिकः विगतः कौर्प्योयेभ्यस्तेविकौर्प्याः सिंहस्यवृश्चिकरहिताः सर्वेराशयोवश्याइत्यर्थः ॥ अस्या
नंतरोक्तस्यहरेः अलिर्वृश्चिकोनशुभः वैरीत्यर्थः नुः मनुष्यराशेः अजाहरयोनेष्टाः स्युः अजाः जलजाः हरिः सिंहः एतेनेष्टाः मेलनंनकर्तव्यमित्यर्थः ॥ अन्य
ज्जनात् अन्यत्वश्यभक्ष्यादिकंजनाज्ज्ञेयम् ॥ तद्यथा ॥ मनुष्यस्य गौर्वश्याभवति अत्रपरस्परंमित्रत्वंचदृश्यते तस्मादनयोर्मेलनंशुभंस्यात् इदमेवम्ले
च्छजातीयवधूवरयोर्नशुभम् म्लेच्छानांगौर्भक्ष्यं इत्येवंलोकप्रचारतोविचारणीयमित्यर्थः राशिस्वरूपंबृहज्जातकवशादवगंतव्यं बृहज्जानके मत्स्योघ

नुर्भक्ष्याजलजावशाविहरयोवश्याविकौर्प्याहरेरस्यालिर्नशुभोनुरजाहरयोनेष्टाः स्युरन्यज्जनात् ॥ भेगण्यैंकहृतेमिथस्त्र्यगशराः
शेषंनसच्चाश्विभाद्श्वेभाव्यहिभोगिनः श्वद्व्यषशुङ्मेषारवुशुक्रु द्व्युंदुराः ॥ २ ॥

दीन्दुमिथुनंसगदंसवीणंचापीनरोश्वजघनोमकरोमृगास्यः
तौलीससस्यदहनाप्लवगाचकन्याशेषाः स्वनामसदृशाः स्वचराश्चसर्वे ॥ अथभयोनी द्वावपिवृत्तेनैकेनाह ॥ भेगण्येति मिथः परस्परं वधूवरयो र्भेनक्षत्रे वधून
क्षत्राद्वरनक्षत्रंगण्यं वरनक्षत्रात्कन्यानक्षत्रंगण्यं उभेअपिअंकहृते नवभिर्भाजितेकार्ये शेषंचत्र्यगशराः त्रिसप्तपंच भवंतितदानसत्स्यात् नशोभनंस्यात्
अथयोनिमाह अश्विभादिति अश्विभात्सकाशाद्भानांनक्षत्राणां अश्वादयोयोनयोभवंति अश्वोऽश्विन्याः इभोहस्ती भरण्याः अविर्मेषः कृत्तिकायाः अ
हिः सर्पोरोहिण्याः भोगीसर्पोमृगस्य श्वा श्वानः आर्द्रायाः द्व्यषं उंदुरं शुनस्त्वीतिद्व्यष शुक्र मार्जारः पुनर्वसोः मेषः प्रसिद्धः पुष्यस्य आखुशुक्रमार्जार आश्लेषा
याः द्व्युंदुरो द्वौउंदुरो मघापूर्वाफल्गुन्योः २

गौरुत्तराफल्गुन्याः कालीमहिषीहस्तस्य पशुःपुंड्रव्याघ्रश्चित्रायाः महिषीस्वात्याः पशुःहिंदूव्याघ्रो विशाखायाः द्वौमृगौ अनुराधाज्येष्ठयोः श्वामूलस्य कपिर्वानरः पूर्वाषाढायाः द्वौबभ्रू उत्तराषाढाभिजितोः बभ्रूनकुलौ कपिर्वानरःश्रवणस्य सिंहोधनिष्ठायाः वाजी अश्वः शततारकायाः हरिःसिंहः पूर्वाभाद्रपदायाः गौरुत्तराभाद्रपदायाः नागोहस्तीरेवत्याः इतियोनिमभिधाय योनिवैरमाह सिंहेभमिति सिंहश्चइभश्चसिंहेभं सिंहगजं महिषाश्वं ओतुरवनकं मार्जारोंदुरं श्वैणंश्वानमृगौ कौशाविवानरमेषं गोव्याघ्रं बभ्रुफणिनकुलसर्पं इतिवैरंभीरुवरयोः वधूवरयोः प्रेष्येशयोः प्रेष्यःसेवकः इश स्वामी एतयोश्च त्यजेत्‌वर्जयेत्‌॥३॥ अथग्रहाणांवैरावैरंविवक्षुस्तावद्राशिनाथानाह भेशाइति क्रियान्मेषात्सकाशात्‌ भानांराशीनामीशाः भेशाः एतेक्रमेण

गौःकालीपशुःपुंड्रमहिष्यथपशुर्हिंदूद्वौमृगौश्वाकपिर्द्वौबभ्रूकपिसिंहवाजिहरिगोनागाःक्रमाद्योनयः॥ सिंहेभंमहिषाश्वमोतुरवं नकंश्वैणंचकौशाविगोव्याघ्रंबभ्रुफणीतिभीरुवरयोः प्रेष्येशयोश्चत्यजेत्‌॥३॥ भेशामंशुबुचंरबुशुमगुशाःशोगुः क्रियात्सूरवे मित्राणीज्यकुजेंदवःशनिसितौशत्रूविधोर्नोरिपुः॥ मित्रेसूर्यविदौकुजस्यविदरिःसूर्येंदुजीवाहिताज्ञस्यार्कास्फुजितौहितौविधुर रिःसूरेःसितज्ञावरी॥४॥

स्फुः मंमंगलोमेषस्य शुशुक्रःवृषभस्येत्यादिस्पष्टं रवेःसूर्यस्यईज्यकुजेंदवो मित्राणि ईज्योगुरुः कुजोभौमः इंदुश्चंद्रः एतेमित्राणि सुहृदः शनिसितौशत्रू शनिःप्रसिद्धः सितःशुक्रः एतौशत्रूवैरिणौ अर्थादन्येउदासीनाः॥ विधोर्नोरिपुः विधोश्चंद्रस्यरिपुर्नास्ति सूर्यबुधौ मित्रे अन्येसर्वेउदासीनाः कुजस्यभौमस्यवित्बुधःअरिः सूर्येंदुजीवाः हिताःमित्राणि अन्यौसमौ ज्ञस्यबुधस्य अर्कास्फुजितौ रविशुक्रौ हितौ मित्रे
विधुश्चंद्रः अरिःवैरी अन्येसमाः सूरेः गुरोः सितज्ञौशुक्रबुधौ अरीवैरिणौ४अर्ककुजेंदवःरविभौमचंद्राः मित्राणि अन्येसमाः भृगुभुवः भृगोर्भवतीतिभृ

गुरुः तस्य भृगुभुवः शुक्रस्य रवींदू सूर्यचंद्रौ शत्रू वैरिणौ मंदज्ञौ शनिबुधौ हितौ मित्रे अन्येसमाः शनेः कुजेंदुरवयः अरयः वैरिणः सितज्ञौ मित्रे अन्येस-
माः अथगणमाह पूर्वाद्रींतिकमिति पूर्वास्तिस्रः आर्द्रा प्रसिद्धा अंतकं भरणी कः रोहिणी उत्तरास्तिस्रः एवंनक्षत्रनवकंनरेभवति नृगणमित्यर्थः अर्कोह
स्तः अंत्यंरेवती अदितिः पुनर्वसुः इज्यः पुष्यः अनिलंस्वाती इंदुर्मृगः श्रुतिः श्रवणः अश्विनी प्र० मैत्रंअनुराधा एतन्नक्षत्रनवकंसुरेदेवेभवति देवग-
णमित्यर्थः अन्यत् उर्वरितं कृत्तिका आश्लेषा मघा चित्रा विशाखा ज्येष्ठा धनिष्ठा मूलं शततारका एतन्नक्षत्रनवकं असुरे भवति रक्षोगणमित्यर्थः दैत्यैर्नृ

मित्राण्यर्ककुजेंदवोऽथभृगुजस्यारीरवींदू हितौमंदज्ञौचशनेः कुजेंदुरवयोनेष्टाः सितज्ञौ हितौ ॥ पूर्वाद्रींतिककोत्तरंनरिसुरेऽर्कांत्यादि
तीज्यानिलेंदुश्रुत्यश्विनिमित्रमन्यदसुरे दैत्यैर्नृणांस्यान्मृतिः ॥ ५ ॥ स्याद्देवासुरयोः कलिर्नृसुरयोर्मध्यंस्वयोः सौहृदंनैःस्वंद्विव्यय
केषडष्टसुविपद्वैपुत्र्यमर्थांकके ॥ शेषेऽर्थाविविधा विभैकचरणेभिन्नर्क्षराश्येकके भिन्नांघ्र्येकभमेलयोर्गणखगौनाडीनृदूरंनच ॥ ६ ॥

णांमृतिर्भवति ५ देवासुरयोर्देवदैत्ययोः कलिः स्यात् नृसुरयोर्नृदेवयोर्मध्यंस्यात् स्वयोर्मेलेसौहृदंस्यात् अथकूटमाह नैःस्वमिति द्विव्ययके द्विर्द्वादशे
नैःस्वं निःस्वस्यभावोनैःस्वं निर्धनंस्यात् षडष्टसुविपत् मरणंस्यात् वैपुत्र्यमर्थांकके अर्थांककेपंचमनवमे वैपुत्र्यं अनपत्यंस्यात् शेषेउर्वरिते तृतीयैका
दशे चतुर्थदशमे उभयसप्तमे एकर्क्षेविविधार्थाः धनपुत्रपश्वादयः स्युः कथंभूतेशेषे विभैकचरणे विगतंभैकचरणंनक्षत्रैकचरणंयस्मात्तथा तस्मिन्नक्षत्रैच
रणेकूटे अनिष्टंफलंश्रूयते एकराशौशुभोद्वाहएकभांशेमृतिप्रदइति एकर्क्षस्यचत्वारोभेदाः एकराशिर्भिन्नर्क्षं एकर्क्षंभिन्नराशिकं एकराशिनक्षत्रंभिन्न
चरणं एकराशिनक्षत्रचरणंचेतिचत्वारोभेदाः तत्रएकराशिनक्षत्रचरणंनिंदितं विभैकचरणइति अथशुभंभकूटे यद्भिन्नर्क्षराश्येकके राश्येकत्वं यत्र

भिन्नांश्येकभं एतयोर्द्वयोर्गणखगौनाडीनृदूरंचन अत्रकिमपिनावलोक्यंशुभमित्यर्थः नृदूरंवक्ष्यमाणं भिन्नांश्येकभमित्यत्रभेदद्वयमागतंभवति एकस्मिन्भिन्न राशिकं अपरंएकराशिनक्षत्रंभिन्नचरणं तस्मात्एकराशिनक्षत्रचरणंत्यक्त्वा त्रिषुभेदेषुगणाधिकंनचिंतयेत् तत्रगणादिदोषेसत्यपिशुभंस्यादित्यर्थः उक्तं चबृहस्पतिना एकराशौपृथग्धिष्ण्येपृथक्राशौतथैकभे गणनाडीनृदूरंचग्रहवैरंनचिंतयेत् कालनिर्णये दंपत्योरेकनक्षत्रेभिन्नपादेशुभावहं दंपत्योरेक पादेतुवर्षांतेमरणंध्रुवमिति॥६॥ अथग्राह्यषट्काष्टकंद्विर्द्वादशंचाह षट्काष्टेसति समभंकर्ककन्यादिचेद्यदि षष्ठसहितंस्यात्तदाशोभनंस्यात् ग्राह्यंस्यादि त्यर्थः तद्यथा वृषःसमभंतस्मात्तत्काशात्षष्ठेनतुलाधरेणसहितंयदिभवतितदाग्राह्यंस्यादित्यर्थः तत्स्वामिनोमैत्रीभावात् समभंअष्टमेनसमंनग्राह्यं एव

षट्काष्टेसमभंचषष्ठसहितंचेच्छोभनंस्यात्समंभंद्विर्द्वादशकेद्वितीयसहितंश्रेष्ठंस्त्रियायुग्यरिः॥ मूलेंद्रार्कभपाशयजैकचरणादित्यार्य मेशाश्विभैर्यास्यंद्वीज्यभमित्रभाग्यवसुभत्वाष्ट्राब्रहिर्बुध्न्यभैः॥७॥ अन्यैर्नाड्यइहैकनाडिनवकेस्यातांद्विभेचेन्मृतिः मेवग्राह्याग्राह्यंविलो

कयेत् अथग्राह्यंद्विर्द्वादशंचाह द्विर्द्वादशकेसमभंद्वितीयसहितंयदाभवतितदाश्रेष्ठंशोभनंस्यात् विपरीतंअसत् तत्रसिंहेविशेषमाह स्त्रियायुग्यरिरिति विष मोपिसिंहः स्त्रियाकन्ययायुक्युक्तःश्रेष्ठः अथनाडीमाह मूलेति अत्रश्लोके तृतीयांतैस्त्रिभिःपादैस्तिस्रोनाड्यःसूचिताः मूलंप्रसिद्धं इंद्रोज्येष्ठा अर्कभंह स्तः पाशीशततारका अजैकचरणंपूर्वाभाद्रपदा आदित्यंपुनर्वसुः अर्यमाउत्तराफल्गुनी ईशाआर्द्रा अश्विभंअश्विनी एभिर्नक्षत्रनवकैरेकनाडीभवति या म्यंभरणी इंदुर्मृगः ईज्यभंपुष्यः मित्रंअनुराधा भाग्यंपूर्वाफल्गुनी वसुभंधनिष्ठा त्वाष्ट्रंचित्रा अंबुपूर्वाषाढा अहिर्बुध्न्यंउत्तराभाद्रपदा एभिर्नक्षत्रनवके रेकनाडीभवति ७ अन्यैरुर्वरितैर्नवभिरेकनाडी एवंतिस्रोनाड्योभवंति इहविवाहविषये यदाएकनाडीनवकेद्विभे द्वयोर्वधूवरयोर्भेनक्षत्रेचेत्स्यातांतदामृतिर्मरणंस्यात् २०

अथगौतम्यादिदक्षिणेदेशेक्षत्रियादीनांच अन्यवध्व लाभेगतिमाह गोदादक्षिणतः गोदागौतमीतस्याः दक्षिणतः दक्षिणदेशे सर्वेषुवर्णेषु नृपसुरवेक्षत्रियादौ सर्वदेशस्थेक्वचित् अन्यकन्यकायाःअलाभेसति पार्श्वैकनाडीहिता शुभास्यान्नमध्यनाडी उक्तंचरत्नकोशे अग्रनाडीव्यधेभर्तामध्यनाडीव्यधेद्वयं पृष्ठनाडी व्यधेकन्याम्रियतेनात्रसंशयः समासन्नेव्यधेशीघ्रंदूरव्यधेचिरेणतु वेधांतरप्रमाणेनवर्षंदुष्टंप्रजायतइति ब्राह्मणविषयम् जठरेनिर्धनत्वंचगर्भेमरणमेवच पृष्ठेदौर्भाग्यमाप्नोतितस्मात्तांपरिवर्जयेदितिक्षत्रियादिविषयम् ज्योतिःप्रकाशे निधनंमध्यनाड्यांचदंपत्योर्नैवपार्श्वयोः नाड्योरिति अस्यव्यवस्थातत्रैवो क्ता करग्रहेपृष्ठनाड्यौनर्भिद्ये इतियद्वचः अथसर्ववर्णेकनाड्यांह्यपवादःवसिष्ठेनोक्तः वन्हिप्रजारौद्रदितिश्रवणेनअर्यम्णाहस्तेत्वनलाग्निशाक्रं विश्वेशवि-

गौदादक्षिणतः क्वचिन्नृपसुरवेपार्श्वैकनाडीहिता ॥ मैत्र्याद्विव्ययमर्थनंदमपिसत्षट्काष्टकंवश्यतः षड्भिः स्त्रीनृगणावरोस्त्रपग णःसत्कूटमैत्र्योस्तदा॥ ८ ॥ रक्षस्त्रीनृपुमान्यदावशासुरवेः षड्भिर्युतंशोभनंस्त्रीभान्नानिकटेनृदूरमशुभंरवेटोडुमैत्र्योःशुभम् ॥

ष्योर्वरुणौजपादाऐकाधिपत्येनहिनाडिदोषइति ऐकाधिपत्येएतद्वयएकस्वामिनोऐकाधिपत्यंन तत्क्षत्रियादिविषयं गौतमीयाम्यतस्तथेति अथपूर्वोक्तानां द्विर्द्वादशादीनांशुभत्वमाह मैत्र्येति मैत्र्यागृहमैत्र्याद्विव्ययंद्विर्द्वादशं अर्थनंदं पंचमनवमंसत्शुभंस्यात् वश्याद्विषड्भिः षड्काष्टकंशुभंस्यात् वश्यभयोनि खेचरनाडीभिः षडष्टकंशुभंस्यादित्यर्थः अथयदास्त्रीनृगणावरोस्त्रपगणो रक्षोगणःस्यात्तदातन्मेलनंसत् कूटमैत्र्योःसत्योःशुभंस्यात् ८ अथयदा रक्ष- स्त्रीरक्षोगणस्त्री नृपुमान्नृगणःपुरुषःस्यात् तदावशासुरवेःषड्भिः वश्यभयोनिखेचरकूटनाडीत्येतैः षड्भिर्युतंतन्मेलनंशुभंस्यात् अथनृदूरंसापवादमाह स्त्रीभादिति स्त्रीनक्षत्रात् नाइतिनृनक्षत्रंयदिनिकटेसमीपेभवतितदानृदूरंसापवादंस्यात् कथंभूतंनृदूरं अशुभंअशुभफलदं इदंनृदूरंरवेटोडुमैत्र्योः सत्योःशुभंस्यात् उडुमैत्रीनक्षत्रमैत्रीयोनिमैत्रीतियावत् ॥

अथसंकटेदुष्टकूटदोदानमाह द्यर्केति द्यर्केद्विर्द्वादशेताम्रसवर्णादिदत्वाउद्वहेत् अथरिपुकेषडष्टकेगोयुग्मंगोमिथुनंदत्वाउद्वहेत् अथांकके पंचमन वकेरौप्यंकांस्यंदत्वोद्वहेत् अथैकनाड्यांदानमाह एकनाडियुजिगोस्वर्णादिदत्वोद्वहेत् एकनाडीयोगेगोस्वर्णान्नवस्त्राणिबहूनिदत्वोद्वहेत् तथा च राजमार्तंडे षडष्टकेगोमिथुनंप्रदद्यात्कांस्यंसरौप्यंनवपंचमेच नाड्यांतुधेन्वन्नसुवर्णवस्त्रंद्विर्द्वादशेब्राह्मणतर्पणंच उद्वाहवर्त्ते ताम्रंहेमधनव्यये रजतयुक्कांस्यंशरांकेवृषंगांदद्यात्त्वषडष्टकेद्विजभुजिंस्वर्णंचनाडीयुतावेति १ अथगुणविचारंत्रिभिर्वृत्तैराह तत्रादौवर्णगुणविचारमाह भूर्वर्णैक्य इति भूरित्यादि वर्णैक्यवरोत्तमेभूरेकोगुणोज्ञेयः वर्णयोरैक्यंयस्मिन् घटितेतद्वर्णैक्यं वरउत्तमोयस्मिन्तद्वरोत्तमंच उभयत्रापिएकेकोगुणोज्ञेयः

द्यर्केताम्रसवर्णमष्टरिपुकेगोयुग्ममथांकके रौप्यंकांस्यमथैकनाडियुजिगोस्वर्णादिदत्वोद्वहेत् ॥ ९ ॥
भूर्वर्णैक्यवरोत्तमेथवशभक्ष्येर्धंद्वयंमित्रयोः स्ववैराशनकेधरारिवशकेथोसद्वयोरग्नयः ॥ ॥

अर्थाद्धीनवरेगुणाभावः उक्तंचज्योतिर्निबंधे एकोगुणःसदृग्वर्णेतथावर्णोत्तमेवरे हीनवर्णेगुणःशून्यंकेप्याहुःसदृशेदलमित्यादि अथवश्यगुण विचारमाह वशभक्ष्येअर्धएकस्यार्धगुणः वशभक्ष्यं यथामनुष्याणांजलजावशाभक्ष्याश्चतत्रअर्धगुणोग्राह्यः एतत्तुद्विजादौज्ञयम् द्विजादयस्तुक दाचिच्छाद्धे पार्वणजातीयमत्स्यभक्ष्याभवंति नसर्वेषां तस्माद्धूवरजातिंविचार्ययोजनीयम् हीनजातौशून्यम् यतः स्ववैराशनकेइत्यस्मिन्नेवश्लो केउक्तत्वात् एवमेवसिंहस्यसर्वेवश्याःभक्ष्याश्चभवंति तत्रमनुष्याःवैरिभक्ष्यं वृश्चिकस्तुवैरी अन्येवशभक्ष्यं अथमित्रयोःपरस्परंसुहृदोःद्वयंगु णद्वयंज्ञेयम् तत्रविचारः स्वजातौमित्रत्वंप्रकटं मनुष्याणांमेषवृषाश्वमृगैःसहमित्रत्वं तत्रहीनजातीयानांपशवोवशभक्ष्यं तत्रार्धगुणःअन्यत्रद्वयम् २१

अथअरिवशकेधराएकोगुणः अरिवश्यकं यथामनुष्याणां वृश्चिकः सिंहवृश्चिकयोर्नित्यंवैरं वृश्चिकदष्टः सिंहोमरणमाप्नोतीति लोकेप्रसिद्धं तस्मादत्रगुणाभावः प्र
थमंवशभक्षणे अन्यज्जनादित्युक्तम् तस्मात्सुबुद्धिभिर्विचार्यवक्तव्यं ममात्रवश्यविचारणेबुद्धिरेवंस्फुरिता अत्रयद्दुरुक्तंतत्बुधैःशोधनीयम् ननुवश्यभक्ष
णेकोऽप्योनवश्याहरेरित्येवोक्तं त्वयाकथमुक्तं सिंहस्यमनुष्यावैरिभक्ष्यमिति सत्यं तच्छ्लोकोक्तलक्षणंसर्वसामान्यमस्ति अतएवोक्तंग्रंथकर्त्राअन्यज्जनादि
ति सिंहस्तुनरगजादिमतापिमारणेत्युत्सुकः अन्येषांमारणेउदासीनः असदृशत्वात् उक्तंचवैरभक्ष्येगुणाभावोद्वयोःसख्येगुणद्वयं वशवैरेगुणश्चैकोव
शभक्ष्येगुणार्धकमिति अथताराराशिगुणविचारमाह सद्भयोः उभयतः सत्तारयोःसतोः अप्तयः त्रयोगुणाः एतदुक्तंभवति भेगण्यंकल्हते इत्यनेनप्रकारेण
उभयतोऽपियदिसत्तारेभवतस्तदात्रयोगुणाइत्यर्थः मिश्रेतच्छकलमिति मिश्रेएकतःशुभातारा एकतःअशुभा एवंविधेमिश्रेसतितच्छकलंतेषांत्रयाणांश

मिश्रेतच्छकलंलयातिसुहृदोवेदास्त्रयोमित्रयोरेकःस्याद्विषतोःस्वभावगुणयोर्द्वौरेवंमहद्वैरिणोः ॥ १० ॥

कलंतच्छकलंसार्धैकोगुणइत्यर्थः अन्यथागुणाभावइत्यर्थोऽस्त्विदं. उक्तंच एकतोलभ्यतेताराशुभाचैवाशुभान्यतः तदासार्धोगुणश्चैकस्ताराशुद्धौमिथ
स्त्रयः उभयोर्नशुभातारानदाशून्यंसमादिशेत् अथयोनिगुणविचारमाह अतिसुहृदोवेदाश्चत्वारोगुणाः मित्रयोस्त्रयः द्विषतोर्वैरिणोरेकः स्वभाव
गुणयोर्द्वौ महद्वैरिणोःशून्यंगुणःस्यात् एवंपंचप्रकारेणयोनिगुणाः अस्यविवेकः अष्टाविंशतिनक्षत्राणामश्वादयः सर्वाश्चतुर्दशयोनयः तत्र
सिंहेभंमहिषाश्वमित्यादियदुक्तंतन्महद्वैरं तत्रापिमहद्वैरेमहिषाश्ववानरमेषकं एतद्द्वयंउदासीनंस्वभावगुणंपरस्परघाताभावात् अथैकयोनिषु
अतिमित्रत्वंज्ञेयं एकयोनिष्वपिगजयोःश्वानयोः मार्जारयोर्व्याघ्रयोः सिंहयोः एकयोनित्वेपिनमित्रत्वं परस्परकलहकारणात् एतद्युग्मपंच

कंस्वभावगुणम् एतद्युग्मपंचकंउत्तममहद्वैरस्थं महिषाश्वं वानरमेषं एतद्द्वयमित्येतद्युग्मसप्तकंस्वभावगुणं व्याघ्रस्तुसर्पोंदुरनकुलेषुउदासीनः सिंहोप्येवमेवउ
दासीनः तथाएतौव्याघ्रसिंहौअन्येषांवैरिणौ सर्पमार्जारयोर्वैरं श्वमेषयोर्मैत्रं गोमहिष्योर्मैत्रंहि उंदुरसर्पयोर्वैरं एवंशत्रुमित्रादिकंउदासीनत्वंविचार्य उक्त
वद्गुणाःज्ञातव्याः औदासिन्येस्वभावगुणवद्गुणग्रहणं उदासीनानांगुणायद्यपिनोक्तास्तथापिस्वभावगुणेमहिषाश्वेमेषवानरेच औदासिन्यंदृश्यते तस्मादेतद्वद्
यंउदासीनेगुणग्रहणंकर्तव्यमित्यर्थाज्ज्ञायते उक्तंच महावैरेचवैरेचस्वभावेचयथाक्रमम् मैत्रेचैवातिमैत्रेचरवेंदुद्विर्त्रिचतुर्गुणाइति १० अथखेचरगुण
विचारमाह एकेशोइति एकःईशोयस्मिन्तदेकेशं उभयत्रमित्रेयस्मिन्तदुभयमित्रं एकेशंचउभयमित्रंचएकेशोभयमित्रे तयोःशरमिताःपंचगुणाग्राह्याः उ

एकेशोभयमित्रयोःशरमिताअर्धंसमारातिकेचत्वारःसममित्रकेरिपुहितेभूमिर्द्वुदासेत्रयः॥ना
देवोमनुजावधूरिहरसास्तद्वैपरीत्येशराःषट्साम्येत्रपपूरुषःस्मरवधूरथैककोन्यन्नरखम्॥११॥

भयत्रापिपंचपंचग्राह्याइत्यर्थः अर्धंसमारातिके समःउदासीनः अरातिःशत्रुः एवंयस्मिन्मेलेतत्समारातिकं तत्र अर्धंएकस्यार्धंगुणः एवंसममित्रकेचत्वारोगुणाः
स्युः रिपुहिते अरिसुहृदि भूमिरेकः द्व्युदासेत्रयः द्वौउदासीनौयस्मिन्तत्रत्रयोगुणाग्राह्याः अनुक्तेगुणाभावः उक्तंच यत्रैकाधिपतित्वेचमित्रत्वेगुणपंचकम् च
त्वारःसममित्रेचद्वयोःसाम्येत्रयोगुणाः मित्रवैरेगुणश्चैकःसमवैरेगुणार्धकम् परस्परंस्वेटवैरेगुणशून्यंसमादिशेदिति अथगणगुणविचारमाह वसिष्ठः
सद्भूतंयोनिशद्भिर्ग्रहसख्यंगुणत्रयं यश्चैकतमसद्भावेकन्यारक्षोगणाःशुभाः मनुष्यगणजाकन्यानक्तंचरगणोनरः मिथस्त्वेतौविवाह्यौस्तःकेचिदेवंजगुर्बु
धाइति नादेवइति यत्र नानरोदेवः देवगणः वधूर्मनुजामनुष्यगणाभवति इहरसाःषड्गुणाग्राह्याः तद्वैपरीत्ये तयोर्वैपरीत्यंतद्वैपरीत्य तस्मिन्शरमिताः २२

पंचगुणाग्राह्याः एतदुक्तंभवति यत्रवरोदेवगणः वधूर्मनुष्यगणा अत्रपंचगुणाग्राह्याइत्यर्थः षट्साम्येगणसाम्येषट्गुणाग्राह्याः यत्र अत्रपयूरुषः दैत्यगणःपुरुषः सरवधूः देवगणास्त्रीभवति अत्रैकः एकोगुणोग्राह्यः अन्यत्र उक्तादन्यत्ररवंशून्यंगुणोग्राह्यःस्यात् ११ अथकूटेगुणविचारमाह दुःकूटइति दुःकूटेद्विर्द्वाद शादौसतियदियोनिमैत्रं अबलादूरंस्त्रीदूरंस्यात् तदांभोधयश्चत्वारोगुणाग्राह्याः नोचेद्यदियोनिमैत्रमबलादूरंनस्यात्तदारवंशून्यंगुणःस्यात् अनयोर्योनिमै त्रस्त्रीदूरयोर्मध्येयत्रएकंस्यात् इहभूरेकोगुणः भांध्यैक्यकेनक्षत्रैकचरणेरवंशून्यंगुणोग्राह्यः अथसत्कूटेसति यदिवरदूरताभरिपुता भवैरंयोनिवैरंचस्या त्तदा षट्गुणाग्राह्याः भिन्नराश्यैकभे पंच भिन्नराशिश्चएकभंच अत्रपंचगुणाग्राह्याः उर्वरितेसत्कूटेगिरयःसप्तगुणाग्राह्याः अथनाडीभेदेगुणविचार

दुःकूटेयदियोनिमैत्रमबलादूरंतदांभोधयोर्नोचेत्खंत्वनयोर्यदैकमिहभूर्भांध्यैक्यकेखंगुणः॥सत्कूटेवरदूरताभरिपुताषड्भिन्नराश्यैकभेपंचा न्यत्रसत्कूटकेचगिरयोऽथोनाडिभेदेगजाः॥१२॥ ॥इतिघटितं॥ ॥स्त्रीणामष्टमवर्षतस्त्रिषुनृणांतीर्णव्रतानामयुक्त्वब्देष्वत्रचरा धमाधयुग्मयोर्मार्गेविवाहःशुभः॥

माह अथोनाडीनि नाडिभेदेगजाअष्टौगुणाग्राह्याः अनुक्तेगुणाभावः इतिमुहूर्तमार्तंडेघटितं १२ अथस्त्री णांविवाहकालमाह स्त्रीणामिति स्त्रीणामष्टमवर्षतःसकाशात् त्रिषुवर्षेषुविवाहःशुभःस्यात् अष्टमनवमदशमेषुशुभःस्यादित्यर्थः तथाचसंवर्तः अष्टव र्षाभवेद्गौरीनववर्षाचरोहिणी दशवर्षाभवेत्कन्याद्वादशेवृषलीमता गौरीदानान्नागलोकंवैकुंठंरोहिणींददन् कन्यादानाद्ब्रह्मलोकंरौरवंतुरजस्वलेति रजस्वले तिवृषलीपर्यायः तथाचकारिकायामुक्तं षडब्दमध्येनोद्वाह्याकन्यावर्षद्वयंयतः सोमोभुंक्तेततस्तद्वद्गंधर्वश्चतथानलइति अस्यवाक्यस्यसहायिनोश्रुति रपि सोमःप्रथमोविविदइत्युपक्रम्य सोमोददद्गंधर्वायगंधर्वोददददग्नये इत्यंता नन्वस्यविरोधोब्रह्मपुराणेगौतमीमाहात्म्येभानुतीर्थवर्णनेविष्णुभानुसं

मु. मा.
२३

शादेदृश्यते विप्रैरुवाच चतुर्थाद्वत्सरादूर्ध्वं यावन्न दशमात्ययः तावद्विवाहः कन्यायाः पित्रा कार्यः प्रयत्नतइति सत्यं अत्र पुराणवाक्यं शूद्रादिविषयं न श्रौतस्मा टी.
र्तब्राह्मणादिविषयं इत्यविरोधः सप्तमवर्षं विषमत्वान्नारदादिभिः स्त्रीविवाहे नांगीकृतं तस्मात्सर्ववर्णानामविरुद्धमेवोक्तं स्त्रीणामष्टमवर्षं तत्स्त्रिष्विति ॥ क
थितकालादूर्ध्वं कदाचिद्वरालाभनिमित्तादौ सप्तमवर्षेषु द्वादशचतुर्दशषोडशेषु विवाहो ग्रंथांतरे उक्तः कालनिर्णयदीपिकाविवरणे स्वयंवरार्थं कालद्वयमुक्तं जी
वत्पितृकाया ऋतौ वर्षत्रयानंतरं स्वयंवरकालः अदातृकाया अपि ऋतौ वर्षत्रयानंतरं स्वयंवरकालः अदातृकाया इत्येतत्सर्ववर्णसाधारणं कन्याप्रदास्तत्रैवो-
क्ताः पिता पितामहो भ्राता माता बंधुर्यदा नहि ऋतौ वर्षत्रयादूर्ध्वं कन्या कुर्यात्स्वयंवरमिति बौधायनोप्याह वर्षाणि त्रीण्यृतुमती कांक्षेत पितृशासनं तत-
श्चतुर्थे वर्षे तु विंदेत सदृशं पतिमिति अथ पुंसां विवाहकालमाह नृणामिति नृणां तीर्णव्रतानां कृतव्रतविसर्गाणां अयुक्ष्वब्देषु विषमेष्वब्देषु वर्षेषु विवा

ज्येष्ठं पूर्वजयोस्त्यजेद्धिमरुचिं ज्ञेज्योनखेटान्वितं यन्मासादिजनुर्भवं प्रथमके गर्भे त्यजेन्मानुजे १३

हः शुभः स्यात् तुर्विशेषे उक्तवर्षेषु कर्तव्य इत्याह अत्र राधमाघयुगयोः अत्र विषमवर्षेषु राधो वैशाखः माघः प्रसिद्धः अनयोर्युगे युगुले राधयुगं
माघयुगं वैशाखज्येष्ठौ माघफाल्गुनावित्यर्थः मार्गे मार्गशीर्षे विवाहः शुभः स्यात् एते पंचमासाः बहुसंमताः एषु ज्येष्ठं ज्येष्ठमासं पूर्वजयोः प्रथ
मजातयोः द्वयोस्त्यजेत् अर्थादेकतरे ज्येष्ठे सति न त्यजेत् तथा च नारदः न ज्येष्ठे ज्येष्ठयोः कार्यं नृनार्योः पाणिपीडनं तयोरेकतरे ज्येष्ठे ज्येष्ठमासे
पिकारयेदिति दोषांतरमाह हिमरुचिं चंद्रं ज्ञेज्योनखेटान्वितं बुधगुरुरहितान्यग्रहयुक्तं पापग्रहशुक्राणां अन्यतमयुक्तं त्यजेत् अनिष्टफलश्रवणात् २३
उक्तं विवाहवृंदावने अशुभशुक्रसखः सखभस्य सूनिति सर्वशुभकर्मसाधारणो यं दोषः मासाद्यं जनिसंभवमिति त्याज्यप्रकरणोक्तं यत्तस्य विशेष

निर्णयमाह यन्मासादिजनुर्भवं प्रथमकेगर्भेत्यजेन्मानुजे स्पष्टार्थं अत्रनारदः नजन्ममासेजन्मर्क्षेनजन्मदिवसेपिच आद्यगर्भसुतस्याथदुहितुर्वाकरग्रहइ
ति १३ अथविवाहनक्षत्राण्याह मूलांत्यार्केति मूलंप्रसिद्धं अंत्यंरेवती अर्कोहस्तः मघाप्रसिद्धा स्थिराणिरोहिणीत्र्युत्तराः इंदुर्मृगः अनिलःस्वाती एभिः
सहितंमैत्रं अनुराधा विवाहेशुभंशुभफलमित्यर्थः अथएतेषूक्तेषुनिषेधमाह पापत्यक्तंअसत् अनिंदुभुक् चंद्राभुक्तंनशुभं एतदुक्तंभवति पापग्रहत्यक्तंनक्ष
त्रंचंद्रभुक्तिरहितंनशुभंस्यात् उक्तंचसंहिताप्रदीपे राहुभुक्तंत्रिभिर्भागैःशरद्वंषड्भिर्ग्रहोपगं चतुर्भिःशनिभोगेतुदुष्टंद्वाभ्यांकुजेनचेति खलयुतंपापग्रहयुक्तं
भोग्यंचविद्धंचनशुभंस्यात् अथवेधमाह विश्वेंद्वोः उत्तराषाढामृगयोः यममित्रयोः भरण्यनुराधयोः ह्रिकभयोः कस्यभेकभे ह्रिकभे ह्रिकभेरोहिण्यभिजितो न

मूलांत्यार्कमघास्थिरेंदुनिलयुङ्मैत्रंविवाहेशुभंपापत्यक्तमनिंदुभुक्खलयुतंभोग्यंचविद्धंचभं॥ विश्वेंद्वोर्यममित्रयोर्हिकभयोःपैत्र्यर्क्षहर्यो
र्मिथोंत्यार्यम्णोः पुनरस्त्रपोर्वरुणभस्वात्योरुभाहस्तयोः॥१४॥ वेधोयंकरपीडनेनिगदितोनान्येषुतेषुस्मृतोवेधःसप्तशलाककेशिवदिशः
काशानवाद्यैर्युते॥ योः पैत्र्यर्क्षहर्योः मघाश्रवणयोः मिथःपरस्परं अंत्यार्यम्णोः रेवत्युत्तराफल्गुन्योः पुनरस्त्रपोः पुनर्वसुमूलयोः वरुणभस्वात्योः
उभाहस्तयोः उत्तराभाद्रपदाहस्तयोः मिथःपरस्परंवेधःस्यात् इत्युत्तरश्लोकेनान्वयः १४ अथकर्मविशेषेणवेधनिर्णयमाह वेधोयमिति अयंवेधःकरपी
डनेविवाहे पूर्वंमुनिभिर्निगदितः नान्येषुअन्येषुकर्मसुवेधोनोक्तइत्यर्थः तेषुविवाहान्यकर्मसुसप्तशलाककेस्मृतः किंभूतेसप्तशलाककेचक्रे शिवदि-
शः ईशान्याःसकाशात् काशानवाद्यैर्युते कृशानुःदेवतायस्येतिकाशानवं कृत्तिकासाआद्यायेषांतानितैर्युते ईशान्यादिप्रदक्षिणंकृत्तिकादिनक्षत्र
युक्तमित्यर्थः विवाहादन्येसर्वकर्मसुसप्तशलाकाचक्रेवेधोऽवलोकनीयइति ५ ७ ५

अथपादवेधमाह वेधोंत्यादिमयोरिति अंत्यादिमयोः चतुर्थप्रथमयोः द्वितीयतृतीययोः अंघ्र्योश्चरणयोः मिथःपरस्परंवेधःस्यात् अथास्यनिर्णयमाह स
र्ववर्गेःशुभग्रहैः भेनक्षत्रेविद्धेसतिचरणंत्यजेत् खलखगैः पापग्रहैः विद्धेसतिसर्वनक्षत्रंत्यजेदित्यर्थः इहास्मिन्पापविद्धेक्वचिदन्यमुहूर्ताख्यभेसति अं
घ्रिंचरणंविद्धंत्यजेदित्यर्थः उक्तंच मांडव्येन धिष्ण्यंसौम्यग्रहैर्विद्धंपादमात्रंपरित्यजेत्॥ क्रूरैस्तुसकलंत्याज्यमितिवेधविनिश्चयइतिवैद्यनाथः वेधमाद्यंतयोरं
घ्र्योरन्योन्यंद्वितृतीययोः क्रूरैरपित्यजेत्पादंकेचिदूचुर्महर्षयइति १५ अथवेधभंगमाह लग्नेशइति लग्नस्वामिनिभवर्गेएकादशगेसति वेधस्यदोषोनास्तीति
एकोभंगः अथवाशशिनिसत्दृष्टेसतिद्वितीयोभंगः वाइत्यथवा शुभेशुभग्रहेचंद्रवर्जितेअंगगेलग्नगेसति तृतीयोभंगः शुभस्यहोरायांचेतिचतुर्थोभंगः ए

वेधोंत्यादिमयोर्द्विकत्रिमितयोरंघ्र्योर्मिथःसद्ग्रहैर्विद्धेभेचरणंत्यजेत्खलखगैःसर्वंत्विहांघ्रिंक्वचित्॥१५॥ क्षेपकः॥ भाग्याद्र्येपितृयाम्य
भेःग्निहरिभेविश्वेंदुभेःत्वार्यमेपुष्येंद्रेद्विकभेस्मरारिजलभेचित्राजपादेमिथः॥ मूलर्क्षादितिभेद्विदेववसुभेसार्पान्नुराधेव्यधोहिर्बुध्न्या
र्कभयोश्चपाश्यनिलयोः सप्ताह्वचक्रेस्मृतः॥१॥ लग्नेशेभवगेऽथवाशशिनिसत्दृष्टेशुभेवांगगेहोरायांचशुभस्यवाव्यधभयंनास्तीतिपूर्वे
जगुः॥ वामन्यतमेसतिव्यधभयंनास्तीतिपूर्वेमुनयोजगुः आहुः तथाचवसिष्ठः लग्नेशुभःसौम्ययुतेक्षितोवालग्नाधिनाथोभवगस्तथावा कालाख्यहो
रावयदाशुभस्य भवेद्विदोषस्यतथाविभंगः इत्युदाहृतत्वेऽपि सद्युक्दृक्तनुगेशुभेव्यधभयंनोवायगेलग्नगेहोरायांचशुभस्यवाशशिनिसत्दृष्टेपिचार्यैरु
क्तः इति अथलत्तामाह भौमादिति भौमात्सकाशात्स्वेदोग्रहोराह्वंतः क्रमात्र्याद्यतीत्यादिभंनक्षत्रंअग्रतोलत्तयाहंति तत्र भौमस्तृतीयं बुधःआकृति
द्वाविंशतिमितं गुरुःषष्ठं शुक्रः जिनमितंचतुर्विंशं शनिरष्टमं राहुर्नवमितंविंशंलत्तयाहंति अर्कःसूर्यः अर्कमितंद्वादशं शशीपूर्णचंद्रमाः मुनिमितंसप्तमं २५

अग्रतोलत्तयाहंति तत्हतंनक्षत्रंमागधेमागधदेशेनसत् नश्रभंस्यात् उक्तंच सत्यसूरिणा लत्तांमागधकेदेशेपातंकौशलकेतथा एकार्गलंतुकाश्मीरेवेधंसर्व
त्रवर्जयेत् १६ अथदोषांतरमाह षण्मासमिति षण्मासंषण्मासपर्यंतंग्रहणोडु ग्रहणनक्षत्रं चंद्रतनुगं चंद्रगतंलग्नगतंचत्याज्यं चंद्रगतमितियस्मिन्दिनेचंद्रम
सायुक्तंभवति तच्चंद्रगतंदिननक्षत्रमितियावत् तनुगंयथा अश्विन्यांग्रहणेजातेसत्र्यंशत्रयोदशभागांतरमेषलग्नेसति अश्विनीलग्नस्थास्यात् एवंभरण्या
द्यपिग्रहणोडु इत्यनेनैव अन्यान्यप्युत्पातदुष्टानि त्याज्यानिविद्धर्क्षं विद्धनक्षत्रं जन्मर्क्षंजन्मनक्षत्रं एतेउभेतनुगेत्याज्ये भंचलग्नंचभलग्ने जन्मनिभलग्नेजन्म
भलग्नेतएवजन्मभलग्नके जन्मराशिजन्मनक्षत्रेतनुगेत्याज्ये जन्मभेजन्मनक्षत्रेशुभकर्मपरित्यजेत् यदासर्वगुणैर्युक्तंतदातत्त्याज्यमेवचेति लग्नांतर्गतन-

भौमाब्ध्यासूतिषट् जिनाष्टनरवभंहंत्यग्रतोलत्तयारवेद्योर्कोःर्कभितंशशीसुनिमितंपूर्णोनसन्मागधे ॥१६॥ षण्मासंग्रहणोडुचंद्रतनुगंविद्ध-
र्क्षजन्मर्क्षकेंत्याज्यंजन्मभलग्नकेतनुगतेसूर्यान्मनूडुत्यजेत् ॥ त्याज्याःसंक्रमणेरवींदुकुजसौम्यानांरदद्व्यंकदङ्नाड्योब्ध्यष्टगुरोःशनेः
रवतिथयःशुक्रस्यषण्णाडिकाः॥ १७॥ पा०॥ दंतद्व्यंकदृशोर्कतोयुगगजास्तर्काःस्वबाणेंदवोनाडीःसंक्रमणेत्यजेद्विविषदांप्रायोरवेर्दूषिताः

क्षत्रज्ञानायस्वकल्पितसूत्रं नवभंतनुवेदासंसैकंस्यात्तारकंतनौ अर्कर्क्षात् अर्कनक्षत्रात्सूर्यनक्षत्रान्मनुउडुचतुर्दशनक्षत्रंत्यजेत् अथसूर्यादीनांराशिसंक्रमणे-
त्याज्यघटिकाआह त्याज्याइति रविचंद्रकुजसौम्यगुरुशुक्रमंदानांसंक्रमणेक्रमेण रदद्व्यंकदङ्नाड्यस्त्याज्याः तद्यथा रविसंक्रमणेरदनाड्योद्वात्रिंशद्घ
टिकावर्ज्याः संक्रमणकालात्पूर्वतःषोडशघटिकाःपरतःषोडशघटिकाः एवंद्वात्रिंशद्घटिकास्त्याज्याइत्यर्थः तथाच चंद्रसंक्रमणेद्वेनाड्यौ भौमसंक्रमणे
नवघटिकाः बुधसंक्रमणेद्दृकटिकेत्याज्ये गुरोःसंक्रमणेअब्ध्यष्टौ चतुरशीतिघटिकाः शनेःसंक्रमणेरवतिथयःपंचाशदधिकशतघटिकाः शुक्रस्यषट्नाडि

कास्त्याज्याइत्यर्थः १७ अथसंधिदोषमाह षडिति ऋतुसंधितःवसंतादिऋतुप्रवृत्तेः षड्षष्टीषड्भिरधिकाषष्टिः ६६ घटीनांषट्षष्टीत्याज्येत्यर्थः ऋतुप्रवृत्तिलक्षणंरत्नमालायां मृगादिराशिद्वयभानुभोगात्षड्र्तवःस्फः शिशिरोवसंतः ग्रीष्मश्चवर्षाचशरच्चतद्वद्धेमंतनामाकथितोत्रषष्ठइति तिथिभयुक्संधौतिथिनक्षत्रयोगानांसंधौद्विनाड्योपृथक्द्वेद्वेघटिकेत्याज्ये अथपूर्वमुक्तंग्रहजनिप्रांतोद्भवंसूतकमिति तत्रग्रहणसूतकलक्षणमाह ग्रहादिति ग्रहात्ग्रहणतःसकाशात्उपरितत्पादैस्तच्चरणैः ग्रहपादैः त्रिवेदषडिभान् ३।४।६।८ दिवसान्त्यजेत् एतदुक्तंभवति पादैकमात्रग्रहणेत्रीन्दिवसान्त्यजेत् अर्धग्रहणेचतुरोदिवसान्त्यजेत् त्रिपादग्रहणेषड्दिवसान्त्यजेत् सर्वग्रहणेअष्टदिवसान्त्यजेत् प्राग्ग्रहणात्त्वाम्नायमतः अर्धिता

षट्षष्टीऋतुसंधितस्तिथिभयुक्संधौद्विनाड्यौग्रहात्तत्पादैर्दिवसांस्त्रिवेदषडिभान्प्रागर्धितान्संत्यजेत् ॥ उत्पातेत्र्यहमुद्गमंचशशिनोराकाष्टमीप्राग्दलेविट्प्रांत्येक्ततरुद्वयोरबकुलेद्व्योनिरेकेष्विह ॥ १८ ॥

न्त्रिवेदादीन्दिवसान्त्यजेत् एतदुक्तंभवति पादग्रहणेत्रयाणामर्धं तद्यथा पादग्रहणेग्रहणात्पूर्वंसार्धैकदिवसंनवति ९० घटिकास्त्याज्याः अर्धग्रहणेचतुर्णामर्धंद्वौदिवसौ पादत्रयग्रहणेषण्णामर्धंत्रीन् सर्वग्रहणेअष्टानामर्धंचतुरोदिवसान्ग्रहणात्पूर्वंत्यजेत् उपरागेग्रहोराहुग्रस्तेत्विंदौचपूष्णिचेत्यमरः तथाचोक्तं शार्ङ्गीयविवाहपटले सर्वग्रासेदिनान्यष्टौशुभकार्येषुवर्जयेत् ॥ त्रिभागोनेषड्दिवसानर्धग्रासेचतुर्दिनम् चतुर्थांशेत्रिरात्रंतुग्रहणेचंद्रसूर्ययोरिति अत्राप्यंतरालेनुपातोज्ञेयः तथाचार्ष्टिषेणः ग्रहणात्त्रिदिनंपूर्वंपरतोदिनसप्तकमिति सर्वग्रहणविषयंज्योतिःप्रकाशेपि खग्रासससर्वपादोनखंडांघ्र्यल्पेतुवासराः गजाश्वेष्वब्धिरामाश्चानेष्टाःस्फः प्राग्दलेग्रहेइति अथोत्पातेवर्जकालमाह उत्पातेत्र्यहमिति उत्पातेभूकंपनिर्घातमहोल्कानिपातादिकेत्र्यहं अह्निमितानामन्हांसमाहारः अन्यहंसप्ताहमित्यर्थः उत्पातेजातेसतिसप्ताहंशुभ

कर्मणित्यजेदित्यर्थः दोषांतरमाह उद्गमंचशिखिनः शिखिनःकेतोःउद्गमंउदयंत्यजेत् यावत्केतूदयस्तावत् मंगलंनकुर्यादित्यर्थः तथाच्वाद्रिषेणः परंसप्ताहंमुत्पातेत्यजे त्केतूदयेशःभमिति भद्राकालमाह राकाष्टमीप्राग्दलेविट्स्यात् राकापूर्णिमा अष्टमीप्रसिद्धा अनयोस्तिथ्योःप्राग्दलेपूर्वार्धेविट्विष्टिःस्यात् कृतरुद्रयोःप्रांत्येकृ तंचतुर्थी रुद्रएकादशी अनयोःअंत्येदलेविट्स्यात् एतद्भद्राचतुष्टयंअबहुलेशःक्लपक्षेस्यात् कृष्णेनिरेकेष्विह उक्तेषुतिथिषुनिरेकेषुएकरहितेषु कृष्णेकृष्णपक्षे विट्स्यात् भद्रापवादःशार्ङ्गीयविवाहपटलेदूषितः अतःकारणादत्रनोक्तं अथगंडांतलक्षणमाह सार्पेति सार्पंआश्लेषा इंद्रोज्येष्ठा अंतिमभंरेवती एषामं तः तस्मात्कालात्पाक्परंपूर्वापरतः अब्धिघटिकंगंडांतंस्यात् अब्धयश्चत्वारोघटिकायस्मिन्नित्यब्धिघटिकं चतुर्घटिकमित्यर्थः एतदुक्तंभवति उक्तनक्षत्रांतात्

सार्पेंद्रांतिमभांततोब्धिघटिकंपूर्णांततोभ्यर्धकंकीटांत्यालिविरामतःकुघटिकंगंडांतमूर्ध्वाधरं॥सावैंशूव्यहृगाख्ययोगविरतौभंतत्रचंडायुधंदु र्योगेदिनभाच्चसाभिजिदयुग्भेर्कस्तदैकार्गलः॥१९॥

पूर्वतोघटिकाद्वयंपरतोघटिकाद्वयं एवंघटिकाचतुष्टयंनक्षत्रगंडांतं अथतिथिगंडांतमाह पूर्णांत तोभ्यर्धकं पूर्णापंचमीदशमीपूर्णिमाःभास्तासामंततः अभ्यर्धकंघटिकंगंडांतंपूर्वापरतःस्यात् अथलग्नगंडांतमाह कीटांत्यालिविरामतःकुघटिकं कीटःक र्कटकः अंत्योमीनः अलिर्वृश्चिकः एषांविरामोऽवसानं तस्मात्कुघटिकंएकघटिकं प्रागर्धघटिकापरतोऽर्धघटिका एवमेकघटिकंलग्नगंडांतंस्यात् अथचं डायुधमाह सावैंति सासाध्ययोगः वैवैधृतिः शूशूलः व्यव्यतीपातः हहर्षणः गंगंडः एतदाख्ययोगानां विरतिरवसानं तत्र यद्भंनक्षत्रंतस्मिन्चंडायुधंस्यात् चं डंप्रचंडंमहत् एवंविधमायुधंस्यात् आयुधंघातकंस्यात् तस्मात्तन्नक्षत्रंवर्ज्यमित्यर्थः अथैकार्गलमाह दुर्योगेदिनभादिति विष्कंभातिगंडशूलगंडव्याघातव ज्रव्यतीपातपरिघवैधृतयोनवदुर्योगाः एषामन्यतमेसतिदिनभादिदिननक्षत्रादि साभिजिदयुग्भे अभिजितासहअयुग्मे विषमनक्षत्रेयदाऽर्कःसूर्योभव

नि तदाएकार्गलःस्यात् एकार्गलाशुभावरोधिनीयस्मिन्नित्येकार्गलः शुभफलावरोधकइत्यर्थः १९ अथवारदोषमाहे सूर्यादिति सूर्यात्सकाशाद्वारेषुक्रमेण निगमादिकंयामदलंयामार्धंमुज्झंति त्यजंतिमुनयइतिशेषः निगमभितंरवौ अद्रिमितंसोमे अश्विनौद्वौ तन्मितंभौमे इषवःपंचतन्मितंबुधे नागाष्टौतन्मितंगुरौ त्रिमितंशुक्रे षट्मितंशनौ एतद्यामदलंदिवैवउज्झंति नरात्रौ अथकुलिकादीनाह इनादौसूर्यादौवारेदिवा इंद्रादिकंषोडशांशादिनमानस्यषोडशांशोग्राह्यः तेनगण्यास्तेषोडशांशाग्राह्याइत्यर्थः तंकुलिकमुज्झंति अपरेतिथ्यंशंपंचदशांशंकुलिकमुज्झंति तन्निशि तद्रात्रौ व्येकं एकरहितं इंद्रादिकं षोडशांशंपंचदशांशमुज्झंति तद्यथा रवौदिवा इंद्रमितंचतुर्दशं तद्रात्रौत्रयोदशं सोमेदिवाद्वादशं तद्रात्रौएकादशमित्यादि अथतैरेवइंद्रादिभिर्मुहूर्तैः अमरेज्य

सूर्याद्यामदलंदिवैवनिगमाद्र्यश्वीषुनागत्रिषट्संख्याकंकुलिकंदिवेंद्ररविदिङ्नागर्तुवेदाह्निकं ॥ व्येकंतन्निशिषोडशांशमपरेतिथ्यंशमुज्झंति तैःकालकंटकमैनिघंटममरेज्यज्ञास्फुजिद्भ्यःक्रमात् ॥२०॥ शुक्रेंदूईज्ययमेषुगोंकरविभूतुल्यामुहूर्तादिवादुष्टाःस्युःकुजनिश्यगोयइतरेसंत्यर्धयामादिषु ॥ ज्ञास्फुजिद्भ्यःसकाशात् क्रमात्कालंकंटकंऐनिघंटं इनस्यापत्यंपुमानैनिर्यमः तस्यघंटोयमघंटइत्यर्थः तमुज्झंति एतदुक्तंभवति अमरेज्योगुरुः तस्मात्सकाशात्वारेषुतैरेव इंद्रादिभिर्मुहूर्तैः कालवेलामुज्झंति ज्ञात्बुधात्तैरेवेंद्रादिभिः कंटकंआस्फुजिच्छुक्रः तस्मात्सकाशात् तैरेवेंद्रादिभिर्मुहूर्तैः ऐनिघंटंयमघंटमुज्झंति २० अथमुहूर्तानाह शुक्रेति शुक्रःप्रसिद्धः इंदुश्चंद्रः ईज्योगुरुः यमःशनिः एषुक्रमेणगोंकरविभूतुल्यामुहूर्तादिवादुष्टाःस्युः दुर्मुहूर्ताइत्यर्थः कुजनिश्यगः कुजनिशिअगःसप्तमोमुहूर्तोदुर्मुहूर्तः ग्रंथांतरे अर्यम्णोऽर्कैतुहिनकिरणेराक्षसब्राह्मसंज्ञावित्यादिबहवोदुर्मुहूर्ताउक्ताः अन्नस्वल्पाउक्तास्तेषांपरिहारमाह यइतरेमुहूर्ताग्रंथांतरेपठितास्ते सर्वे अर्धयामादिषुसंति अतोःत्रमयानोक्ताः अतःअर्धयामादीनांत्यागेतेपित्यक्ताःस्युः किंग्रंथविस्तरेणेति २६

भावः एतत्तुसूक्ष्मज्ञास्यंति यथारवौचतुर्दशोमुहूर्तोदुर्मुहूर्तः तत्रकुलिकोऽपिचतुर्दशोमुहूर्तः तयोरेकत्रसद्भावइत्यन्येतिविचारगम्याः नन्वेवंचेत्तर्हिपूर्वैर्व्यर्थप
ठितं मैवंतैस्त्वनधिकाधिकदोषविवक्षयोक्तमितिनदोषः अथपातसंभवकालमाह प्रेक्ष्यइति संप्रतिसांप्रतं दृहिस्तुर्यचरणे दृहियोगस्यचतुर्थचरणे तथाब्र-
ह्महितीये ब्रह्मयोगस्यहितीयचरणे अपमःक्रांतिःपातोविलोक्यः ब्रह्मसिद्धांताद्युक्तप्रकारेणविलोक्यइत्यर्थः अथमृत्युंसर्वत्रवर्जयेदित्युक्तत्वात् मृत्युयो
गमाह सूर्याद्याइति सूर्याद्याःसूर्यादयः क्रमेणअन्वादिभिर्नक्षत्रैःसह मृत्युदाःस्युः अनुअनुराधा विश्वेउत्तराषाढा पाशीशततारका यमलौअश्वि-
नी इंदुर्मृगः अहिराश्लेषा अर्कभंहस्तः एतदुक्तंभवति अर्कःअनुराधयासहयुक्तोमृत्युदः सोमउत्तराषाढया भौमःशततारकया बुधःअश्विन्या गु

प्रेक्ष्यःसंप्रतिदृहिस्तुर्यचरणेब्रह्महितीयेपमः सूर्याद्याअनुविश्वपाशियमलेंदुह्यर्कभैर्मृत्युदाः॥ २१॥ पंचाश ५० ज्जिन २४ रवाग्न्य ३०
श्वरवकृता ४० आरवंडला १४ मूर्छना २१ स्त्रिंश ३० हिंशा २० रदाः ३२ खराम ३० नख २० धृत्ये १८ काश्विनो २१ विंशतिः २० ॥ शक्रं १४ द्वौ
१४ दश १० वासवा १४ रस शरः ५६ सिद्धा २४ नखा २० शा १० दिशो १० धृत्य १८ ष्टौ १६ जिन २४ रवाग्न्यो ३० श्वितइमाभ्योः ग्रे ऽध्धि ४
नाड्योविषं॥ २२॥ रुर्मृगेण शुक्रःआश्लेषया शनिर्हस्तेनसहितोमृत्युदःस्यादित्यर्थः मृत्युयोगापवादमाह विरुद्धयोगास्तिथिवारजातानक्षत्रयोग
प्रभवाश्चयत्र हूणेषुवंगेषुखशेषुवर्ज्याः सर्वेषुदेशेषुनतेनिषिद्धाइतिरत्नमालायां २१ अथविषघटिकाआह पंचाशदिति अश्वितःअश्विन्याःसकाशा
त् नक्षत्रेषुइमाभ्यःपंचाशज्जिनेत्यादिभ्योघटिकाभ्योऽग्रेपरतोऽध्धिनाड्यश्चतुर्नाड्योविषंस्यात् एतदुक्तंभवति अश्विन्यांपंचाशद्घटिकाभ्योनंतरंच
तुर्नाड्योविषं एवमन्यत् अत्रांकन्यासएवव्याख्यानम् २२ श्रीमद्गोपीमानसरंजनायवासुदेवायनमोऽस्तु श्री ५ ५

अथैषांनक्षत्रध्रुवकाणांस्पष्टीकरणमाह नक्षत्रस्येति नक्षत्रस्यगतैष्ययोगेनगुणितः स्वस्वध्रुवः पंचाशज्जिनादिःषष्टिहृत्स्पष्टः स्यात् अतऊर्ध्वंस्पष्टध्रुवानंतरं आश्वि घटिकाश्चतुर्नाड्योविषंस्यात् एतदुक्तप्रकारेणकृताःसत्यःस्पष्टाःस्युः एतदुक्तंभवति ध्रुवकश्चतुर्नाड्योःपिनक्षत्रस्यगतैष्ययोगगुणिताःकार्याः षष्टिहृताःकार्याःताः स्पष्टाःस्युः स्पष्टानंतरंचतुर्नाड्योविषाख्याज्ञेयाः अथविषघटीनामपवादमाह चंद्रइति चंद्रः सौम्यभगः शुभग्रहराशिगःसन्विषभयंहंति अथवाशुभखेटेन दृष्टः शुभश्चासौखेटश्चतेनदृष्टःसन् विषभयंहंति अथवास्वांशगः स्वनवांशेवर्तमानःसन् विषभयंहंतिवा इत्यथवा कोणास्तात्मखेखगोपिचंद्रोविषभयंहंति कोणपंच मनवमे अस्तभंसप्तमं आप्तंदशमं खंचतुर्थं एतत्स्थानगोःपिचंद्रोविषभयंहंतीत्यर्थः अत्रास्मिन्कोणादिस्थानेस्वांगेसल्लग्नेवर्तमानः अंगपोलग्नपोविषभयं

नक्षत्रस्यगतैष्ययोगगुणितःस्वस्वध्रुवःषष्टिहृत्स्पष्टःस्यादतऊर्ध्वमब्धिघटिकाःस्पष्टाःस्युरेवंकृताः॥ चंद्रःसौम्यभगोऽथवाशुभखेटेनदृष्टोऽथ वास्वांशगःकोणास्ताप्तखखेषुवाविषभयंहंतीहसांगेऽगपः॥२३॥ लग्नेचंद्रखलारिपौशशिसितौसर्वेद्यूनेखेबुधोऽज्ञोंत्येगुःखखगोष्टमाःकुज शुभाःशुक्रस्तृतीयःशुभे॥

हंतीत्यर्थः एवंपंचभंगाःसंति ननुसप्तमखेटोऽपिविवाहेनिंदितः कथमत्रचंद्रोगृहीतः सत्यमिदंवाक्यंसर्वकर्मसाधारणं न-स्मान्निंदितंस्थानंवर्जयित्वा अन्यत्रग्राह्यः तथाचबृहस्पतिः चंद्रोविषघटीदोषंहंतिकेंद्रत्रिकोणगः लग्नंविनाशुभैर्दृष्टः केंद्रेवालग्नपस्तथा फलप्रदीपे विषनाड्यु-त्थितंदोषंहंतिसौम्यर्क्षगःशशी मित्रदृष्टोऽथवास्वीयवर्गस्थोलग्नपोपिच २३ अथविवाहलग्नेइष्टानिष्टग्रहानाह लग्नइति चंद्रश्चखलाश्चतेचंद्रखलाः लग्नेवर्तमा नाःशुभेशोकायभवंति तथारिपौषष्ठेशशिसितौचंद्रशुक्रौ तथा सर्वेद्यूने सर्वेक्रूरसौम्याद्यूनेसप्तमे तथा खेदशमेबुधः तथा अज्ञश्चंद्रोंत्येद्वादशे अगुः राहुः
खखगश्चतुर्थगः नविद्यंतेगावःकिरणायस्येत्यगुः राहुः राहुस्तमोऽगुरसुरश्चेति बृहज्जातकेराहुनामानि तथाअष्टमाःकुजशुभाः कुजश्चशुभाश्चते तथा शुक्र

स्तृतीयइतिस्पष्टार्थः एतेप्रत्येकंउक्तस्थानगाः शत्रुवैशोकायभवंति अथेष्टानाह लाभेएकादशेसर्वेखगाः तथा शुभाः सौम्यग्रहाः अखिलगाः निद्यं विनासर्वस्था नगाः तथा खलाः क्रूराः व्ययष्टारिगाः तृतीयाष्टषष्ठगाः तत्र अष्टमे भौमोनिंदितः तंविनापापा अष्टमगाग्राह्याः चंद्रस्त्र्यंबुधने तृतीयेचतुर्थे द्वितीयेचंद्रः एतेप्र- त्येकंउक्तस्थानगाः श्रियेलक्ष्म्यैभवंति श्रीकारकाइत्यर्थः एवंशुभाशुभग्रहानुक्त्वा तत्रविशेषमाह अंशेति अंशभद्दकेद्रू अष्टारिगः सन् मृत्यवेस्यात् अंशो नवांशः भंलग्नं द्दक्कोद्रेक्काणः एषामीद्रूस्वामी नवांशस्वामी लग्नस्वामी द्रेक्काणस्वामी एतेप्रत्येकंअष्टषष्ठगाः मृत्यवेमृत्युहेतवो भवंतीत्यर्थः २५ अथकति चिद्दोषाणामपवादमाह तत्रप्रथमंभृगुषष्ठापवादमाह कन्याइति कन्याप्रसिद्धा शुक्रस्यनीचं तौक्षिकोधनुर्धरः शत्रुगेहंपूर्वोक्तम् भृगुभुवः शत्रू रवींदूइति

लाभेसर्वेखगाःशुभाअखिलगास्त्र्यष्टारिगाःस्युः खलाश्चंद्रस्त्र्यंबुधनेश्रियेंशभद्दकेद्रूस्यान्मृत्यवेःष्टारिगः॥२५॥ कन्यातौक्षिकशत्रुराशि गभृगुः षष्ठोपिनोभंगकृद्भौमोमृत्युगतोपिशत्रुशशिनोर्गेहस्थितोवार्कगः॥

तत्ररवेर्गृहं सिंहः इंदोर्गृहंकर्कटः एषांकन्यादीनां अन्यतमगेहगतो भृगुः षष्ठोऽपिनोभंगकृत्स्यात् लग्नभंगकरोनभवतीत्यर्थः तथाच कश्यपः नीचगेतत्तुरीयेवाशत्रुक्षेत्रगतोऽपिवा भृगुषष्ठोद्भवोदोषोनास्तितत्रनसंशयः अथकुजा ष्टमदोषापवादमाह भौमोमृत्युगतोपिअष्टमगतोऽपि शत्रुशशिनोर्गेहस्थितोपियदिभवति वाइत्यथवा अर्कगः अस्तंगतोपियदि भवतितदानोभंगकृत्स्यात् अस्यशत्रुर्बुधः कुजस्यविदरिरितिप्रागुक्तः तस्यगृहंकन्यामिथुनंच शशिगृहंकर्कटकः तदस्यनीचं एषामन्यतमस्थः अस्तंगतोवा अष्टमगतोपिवालग्नभंग करोनभवतीत्यर्थः अस्तगइतिपाठेसएवार्थः तथाच कश्यपः अस्तगेनीचगेभौमेशत्रुक्षेत्रगतेपिवा कुजाष्टमोद्भवोदोषोनाकिंचिदपिविद्यतइति अथद्वाद- शाष्टषष्ठचंद्रापवादमाह शुक्लेति शुक्लपक्षे अंत्यारिविधुः द्वादशः षष्ठोवाचंद्रः स्ववर्गेहगितः वर्गाश्चगृहहोराद्रेक्काणनवांशद्वादशांशत्रिंशांशाः शोभनानांवर्गेद्दशः स्ववर्गेद्दशाःइतःप्राक्

स्ववर्गदृग्गितः शुभवर्गशुभदृष्टियुत इत्यर्थः एवंविधोविधुः शुभदःस्यात् कस्मिन्सति ईज्ये गुरौ शुक्रेवा तनौलग्नेसति कथंभूतेगुरौ स्वोजोयुजि स्वतरांओजःस्वो जः उत्कृष्टबलं तेनयुनक्तीतिस्वोजोयुक् तस्मिन्स्वोजोयुजि अतिबलिष्ठेसतीत्यर्थः शुक्रस्याप्येतद्विशेषणं एतदुक्तंभवति बलिष्ठेगुरौशुक्रेवालग्नस्थेसति शुक्ल पक्षेचंद्रमाः शुभवर्गदृष्टिसहितोयदिभवतितदा द्वादशषष्ठगोपिशुभदइति भंगकरोनस्यात् अन्यथान मुहूर्तदर्पणे कवौगुरौवाबलिनिस्थितेतननोशुभेनदृष्टः- शुभवर्गगःशशी विवर्धमानःशुभकृच्चनाशुभंकरोतितिष्ठन्नपिरिःफयोरिति अथसग्रहचंद्रदोषापवादमाह सग्रहः ग्रहेणग्रहाभ्यांग्रहैर्वासहवर्तमानः सग्रहः बुधगुरुवर्ज्यं अन्यग्रहयुक्तइत्यर्थः यतः पूर्वमुक्तं हिमरुचिंहेज्योनखेटान्वितमिति एवंविधोविधुःसग्रहः केंद्रेनिजवर्गेज्येक्षितःसन्शुभदःस्यात् केंद्रंप्रसिद्धं

शुक्लेत्यारिविधुःस्ववर्गदृग्गितःस्वोजोयुजीज्येतनौशुक्रेवाशुभदोःथकंटके निजांशेज्येक्षितःसग्रहः॥२६॥
दोषाणांशतमिंदुजःशतयुगंशुक्रोगुरुर्घातयेल्लक्षंकंटककोणगोंगमिनचंद्रौजस्विपातादिकान् ॥ ॥

निजवर्गेनिजांशः तत्रवर्तमानईज्यः केंद्रेनिजवर्गेज्यः तेनईक्षितः अवलोकितः सग्रहः चंद्रमाः शुभदः भंगकरोनस्यादित्यर्थः उक्तंच गुरुः स्वकीयवर्गस्थोबल वान्कंटकाश्रितः पश्यन्स ग्रहशीतांशुंतद्दोषंविलयंनयेदिति २६ अथसामान्यदोषापवादमाह दोषाणामिति कंटककोणगः केंद्रत्रिकोणगः इंदुजोबुधः दो षाणांशतंघातयेत् तत् १।४।५।७।९।१० स्थः शुक्रः दोषाणांशतयुगं द्विशतंघातयेत् तत्स्थः १।४।५।७।९।१० बृहस्पतिः दोषाणांलक्षंघातयेत् अपवादांतर माह अंगंलग्नं इनचंद्रौजस्विपातादिकान्घातयेत् इनचंद्रयोः सूर्यचंद्रयोः ओजोबलमस्यास्तीति इनचंद्रौजस्वि एवंविधंलग्नंपातादिकान्घातयेत् उक्तंचव २८ सिष्ठेन एकार्गलोपग्रहपातलत्ताजामित्रकर्तर्युदयादिदोषाः नश्यंतिचंद्रार्कबलोपपन्नेलग्नेयथाःकाम्यदयेंधकाराइति॥ ७ ७

अथदोषापवादभंगमाह भंगाइति येभंगाः दोषभंगाः विबलाः गतबलानिर्बलास्तेत्रदोषभंगविषयेसफलानभवंति दोषभंगसमर्थानभवंतीत्यर्थः तस्माद्दोषभं
गकर्तांबलंविचार्यदोषभंगमादिशेत् इतिभावः उक्तंच सामान्येनोदितादोषाभंगास्तेषांतुतद्विदैः यदितेबलहीनाःस्युः मध्वंसाभावतांयुरिति अथभावस्फु
टमाह संध्यंशतुल्योफलइति संध्यंशतुल्यः संधिभागसमानोग्रहः अफलःस्यात् सदसत्फलदोनभवति भावांशतुल्योग्रहः अखिलफलःस्यात् संपू
र्णफलदोभवति अर्थान्मध्येअनुपातात्फलंवेद्यं विशेषफलमाह सध्यूर्ध्वगःस्यात्परइति संध्यूर्ध्वगः संध्यंशाधिकः परः स्यात्परभावफलदःस्यादित्यर्थः २७
संध्यंशतुल्यइत्याद्युक्तं तत्रकेतेसंधयः केतेभावाइत्यपेक्षायांतत्संधानंकिंचित्स्थूलमेकेनवृत्तेनाह भागाःस्फुरिति नतनाडिकारसहताभागाः स्युः नतसा-

भंगायेविबलानतेभसफलाः संध्यंशतुल्योफलः स्याद्भावांशसमोग्रहोऽखिलफलः संध्यूर्ध्वगः स्यात्परः ॥ २७॥ भागाः स्युर्नतनाडिकारस
हतास्तैर्हीनयुक्प्राक्परेसूर्यःखंसरसंस्मरखंकथितवल्लग्नंसषड्भमदः॥ धनंजातकपद्धतावुक्तं रात्रेःशेषमितंयुतंदिनदलेनान्होगतंशेषकंविं
श्लेष्यंखलुपूर्वपश्चिमनतमिति एतदुक्तंभवति सूर्येष्टलग्नाभ्यांइष्टकालंसाधयित्वा नतंचसाधयित्वातदिष्टकालभवंनतं षड्गुणंसद्भागाःस्युरित्यर्थः
प्राक्पश्चिमेनतेनक्रमेणतन्यूनयुक्सूर्यः तैर्भागैर्न्यूनयुक् पूर्वनतेसतिन्यूनः पश्चिमनतेसतियुक्युक्तः तात्कालिकः सूर्यः खंस्यात् दशमभावःस्या
दित्यर्थः तथा खंदशमभावंसरसंषड्राशियुक्तंसत् स्मरंखंचतुर्थभावःस्यात् कथितवल्लग्नंज्ञेयं तल्लग्नंसषड्भं षड्राशियुक्तंसत्मदःसप्तमभावःस्या
त् एवंभावचतुष्टयंसाधयित्वा अंतर्भावसाधनमाह व्यस्ताप्तारिलवइति विगतःअस्तःअस्तभावोयस्मात्तत् व्यस्तं तच्चतत् अप्तंचव्यस्ताप्तं
सप्तमभावरहितदशमभावइत्यर्थः तस्यषिलवोराश्यादिकोग्राह्यः अथहक्च्युतःहिपतितःकार्यः एतौउभौकेवलंषिलवंहक् च्युतषिलवौ पृथक्पृ

थक्कुहृद्भौ संतौ पृथक्पृथक्लग्नेऽंबुनिचयोज्यौ अयमर्थः कुजः त्रिलवोलग्नेयोजितः सन् द्वितीयभावोभवति हृद्भोलग्नेयोजितः सन् तृतीयभावो भवति अथहृद्भच्युतः त्रिलवः कुजः अंबुनिपूर्वसाधितेचतुर्थभावेयोजितः सन् पंचमभावोभवति तत्रैव हृद्भोंबुनियोजितः षष्ठभावोभवति तेषडनंतरसाधिताभावाः सषट्षड्भाविसहिताः कार्याः तेतुसप्तमाद्येयाः लग्नंसषड्भंमदइतियावत् तेतुलग्नसुखलग्नादयोभावाःस्फुटाः अथसंधिसाधनमाह संधिर्द्वियोगोर्धकइति द्वयोर्भावयोर्योगः अर्धितः संधिःस्यादितिस्पष्टं अथपाठांतरस्यव्याख्या व्यस्तेति सप्तमभावरहितस्यदशमभावस्य अरिलवः षड्भागोराश्यादिकः सपृथक्भूःसुखः एकस्मात्पतितः इमौउभौ भूयः वारंवारं अंगपातालयोः प्रथमचतुर्थभावयोःक्षेप्यौ तनुतः लग्नात्ससंधयः संधिसहिताः षड्भावाः

व्यस्तात्स्मत्रिलवोःथहृद्भच्युतउभौयोज्यौकुहृद्भौपृथग्लग्नेचांबुनितेसषट्तनुसुखाः संधिर्द्वियोगोर्धकः ॥२८॥ पाठांतरं ॥ व्यस्तात्स्मारिलवोथभूःसुखइमौभूयोंगपातालयोः क्षेप्योषट्तनुतःससंधयइमेषड्भान्विताः स्युःपरे ॥ ॥इंदोर्वाद्दहरिजाद्व्ययस्वगतयोःस्यात्क्रूरयोःकर्तरीस्वेवक्र्यंत्यऋजुर्महत्यथगुरोरिःपेक्षभेवातनौ ॥

स्युः इमेभावाः षड्भावान्विताः संतः परेससंधयोभावाःस्युः एवंभावसंधिसाधनंकृत्वा संध्यंशतुल्योफलइति प्रागुक्तंग्रहफलंविचार्यं अंतरेअनुपातः भावसंध्यंतरेणाप्तंसंधिखेटांतरात्फलमितिजातकपद्धतेः एतत्स्थूलभावानयनं सूक्ष्मंतुजातकपद्धतावबगंतव्यं २८

अथकर्तरीदोषलक्षणंसापवादमाह इंदोर्वेति इंदोश्चंद्रात्सकाशात् वाइत्यथवा हरिजाल्लग्नात्सकाशाद्व्यय १२ स्व २ गतयोः व्ययंद्वादशं स्वंद्वितीयंतदुभयत्र
गतयोः क्रूरयोः पापग्रहयोः सतोः कर्तरीस्यात् अथमहाकर्तरीलक्षणमाह स्वेति स्वेद्वितीयेस्थितः क्रूरः यदिवक्रीस्यात् अंत्येद्वादशेस्थितः क्रूरः ऋजुःमा २९
र्गगामीस्यात् तदामहतीकर्तरीस्यात् उक्तंच लग्नात्प्रसुखयोः पापग्रहयोर्ऋजुवक्रयोः साकर्तरीतिविज्ञेयादंपत्योर्गलकर्तरीति एवंकर्तरीलक्षणमुक्त्वातद्भंग

माह गुरौरिः फे प्रांत्ये द्वादशोसति साकर्तरीनस्यादेवेत्येको भंगः वाइत्यथवा ध्रमेग्रहे बुधगुरुवर्गाणामन्यतमे तनौलग्नेसतिसानेतिद्वितीयो भंगः स्वेद्वितीये ऽजे चंद्रेस तिसानेनितृतीयो भंगः वाइत्यथवा सौम्यस्वगेद्वितीयेसतिसानेतिचतुर्थोभंगः वाइत्यथवा केंद्रकोणेषु केंद्र १।४।७।१० त्रिकोणेषु ५।९ भृगुविदीज्यैः तैःसद्भिःका लाद्वेनिसमस्यर्थेतृतीया साकर्तरीनस्यादेवेतिपंचमोभंगः वाइत्यथवा कर्तरिकारकौ क्रूरौ द्विचरौनीचस्थितौ यदास्यातांतदासानस्यादेवेतिषष्ठोभंगः हिःअवधा रणे २९ अथपंचकदोषसापवादमाह लग्नमिति लग्नंइष्टलग्नं सेततिथि इताचासौतिथिश्चइततिथिः गततिथिः तयासहवर्तमानं सेततिथिग्रहैर्हृत नवभक्तंकार्यं इभइग्वेदतुभूशेषकैः इभाष्टौ इशोहे वेदाश्चत्वारः ऋतवःषट् भूरेकः एतन्मितैःशेषकैः क्रमेणरोगाग्नीनहरास्ययाःस्यः रोगःप्रसिद्धः अग्निःप्र० इनो

स्वेजेसौम्यस्वगेपिवागुरुभृगुजैःकेंद्रकोणेषुवाचेत्स्तःकर्तरिकारकौद्विचरौनीचस्थितौसानहि ॥ २९ ॥ लग्नंसेततिथिग्रहैर्हृदिभइग्वेदर्तुभू
शेषकैरोगाग्नीनहरास्ययाःस्त्यजरुजंराव्यर्कमौंजीषुच ॥ अग्निंभौमगृहद्युषुद्युशनिसेवेंदुष्विनंहारमीज्यारेतिष्वपरंविवाहसितवित्संध्यास्त
हीनेतनौ ॥ ३० ॥

राजा राजाधिपपतिःस्वामीनाथःपरिवृढःप्रभुः ईश्वरोविभुरीशानोभर्तेंद्रइनईशितेतिधनंजयः हरश्चोरः अत्ययोमृत्युः एतेपंच काःस्युरित्यर्थः एतदुक्तंभवति लग्नंशाकुप्रतिपदादिगततिथियुक्तंकृत्वा नवभिर्हृत्वा अष्टशेषेरोगः द्विशेषेअग्निः चतुःशेषेराजा षट्शेषेचौरः एकशेषेमृ त्युः अथैतेक्वत्रवर्ज्याइत्याह राव्यर्कमौंजीषु रुजंत्यज रात्रौ अर्केआदित्यवारे मौंज्यां रुजंरोगंत्यज भौमगृहद्युषु अग्निंत्यज भौमः भौमवारः गृहं प्र० द्युः दिवा एषु अग्निंअग्निपंचकं द्युशनिसेवेंदुषु इनंत्यज द्युर्दिवा शनिःशनिवारः सेवास्वामिसेवनं इंदुःसोमवारः एषुइनंराजानंराजपंचकंत्यज ईज्यारेतिषुहारंत्य ज चौरंत्यज इज्योगुरुवारः आरोभौमवारः इतिर्गतिर्यात्रेतियावत् आसुचौरंत्यजेत्यर्थः विवाहसितवित्संध्यासु अपरंजर्वरितंमृत्युमित्यर्थः

वसिष्ठः प्रसिद्धः सितः शुक्रवारः वित् बुधवारः संध्यासंध्याकालः आसमृत्युंत्यज अस्यापवादमाह कस्मिन्सति तनौलग्नेहीनेहीनबलेसति वलिष्ठेलग्नेसतिएषां किमपिनबाधइत्यर्थः तथाचज्योतिःप्रकाशे रोगंचौरंत्यजेद्राज्ञो इत्यादि तथापियत्रलग्नंचे इ लाढ्यंतत्त्वभिष्फलमिति बलंजातकाद्ज्ञेयं लघुजातके अधिप युतोदृष्टोवाबुधगुरुनिरीक्षितश्चयोराशिः सभवतिबलवान्नयदायुक्तदृष्टोपिशशेषैरित्यादि ३० अथमनवांशयोः शुद्धिंसापवादमाह जन्मर्क्षेति जन्मर्क्षोदयतः ज न्मराशिजन्मलग्नाभ्यांसकाशान्मृतीये अष्टमभवने यौ तदधिपौ तयोर्मृत्युभवनयोः स्वामिनौ येचतद्गाः मृत्युभवनगताःस्युः तेषांअंशोनवांशः अंगगोलग्नगतः चपरंतेषांभंराशिः अंगगंलग्नगतंसत्तदा खलुनिश्चयेन अंतकृत् मरणकृत्स्यात् तदाकदाचेद्यदि तत्स्वामिमित्रैकतानस्यात् तयोर्जन्ममृत्युभवनयोः स्वामिनोत -

जन्मर्क्षोदयतोमृतीतदधिपौतद्गाश्चयेतद्भवास्तद्भंचांगगमंतकृत्खलुनचेत्तत्स्वामिमित्रैकता ॥शस्तोंशोंधिपभोरुयुग्मधनुषांचिज्ञास्तभांशौ तथाचंद्रापुण्ययुतौमृतिंवितनुतोदैन्यंचहीनौजसः ॥३१॥ स्वामिनो तयोः अथवाःयमर्थः तयोर्जन्मनिधनयोःस्वामिनौतत्स्वामिनौ तयोर्यदिमित्रैक तानस्यात् मित्रंचएकश्चमित्रैकौ मित्रैकयोर्भावोमित्रैकता साचेन्नस्यात् अनेनसर्वस्योक्तस्यसार्थकताभवति यदितयोर्भिन्नतास्यात् अथवाएकतास्यात्तदाना यंदोषइत्यर्थसिद्धम् वसिष्ठः यस्याष्टलग्नेतदधीश्वरेवाराशौतदीशेऽथविलग्नगेवा समृत्युमाप्नोतियथामनोजस्त्रिनेत्रभालांबकवह्निनेवेति अन्यच्च जन्म र्क्षजन्मलग्नाभ्यांलग्नेशावष्टमोचयौ विलग्नसंस्थितानेतांस्तद्राशयंशानपित्यजेदिति चूडामणौ लग्नंव्यलिद्दृष्टंत्याज्यमष्टमंसर्वकर्मसु तथाप्येकेशतास्त्येवतत स्तन्नैवदोषकृत् तदोषोष्टमलग्नस्ययदिजन्मेशरंध्रपौ सुहृदौचेत्तदाकार्यंमंगलंमुनयोविदुरिति चतुर्थद्वादशभवनयोर्दोषोनाभ्योक्तः यतश्चतुर्थद्वादशंल - ३०
ग्नंशस्तं यदिगुणान्वितमितिपूर्वाचार्यमतंहृदिधृत्वा सगुणमेवांगीकृतं तत्पुरस्ताद्दृक्ष्यति नचतन्नुपंचेष्टखेटोनितां तनुंलग्नं इष्टाश्चतेखेटाश्चइष्टखेटाः

पंचचतेइष्टखेटाश्चपंचेष्टखेटाः इष्टग्रहैः पंचभिः शुभदैः इष्टैरूनितं हीनं लग्नं चेद्द्वर्गोनितमिति सगुणस्यैवांगीकारात् किंत्वयं विस्तरेणेति भावः अंशशुद्धिमाह शस्तोंशाइति घटभीरुयुग्मधनुषां अंशाः शस्तः स्यात् घटस्तुला भीरुः कन्या युग्मं मिथुनं धनुः प्रसिद्धं एषामंशो नवांशः शस्तः प्रशस्तः स्यात् तत्रापिविशेषमाह विज्ञास्तभांशाविति विगतः ज्ञो बुधो येभ्यस्ते विज्ञाः तेचतेअस्ताश्च तेषां भांशौ राशिनवांशौ मृतिं वितनुतः अर्थादस्तमितस्यापि बुधस्य भांशौ दोषकरौ न भवतः तथा चंद्रात्पुण्ययुतौ चंद्रेण पापग्रहेण वा युक्तौ भांशौ मृतिं मरणं वितनुतः कुरुतः वधूवरयोरिति शेषः हीनौजसो निर्बलस्य भांशौ दैन्यं दीनतां वितनुतः ३१ अथविशेषांतरमाह वर्गोत्तमइति वर्गोत्तमतः वर्गोत्तमेन विना अंतिमलवं चरमं नवांशं नोदद्यात् यल्लग्नं स एव नवांशो वर्गोत्तमं तथा चरर्क्षे चरलग्ने चरलवं चरन

नोवर्गोत्तमतोविनांतिमलवंदद्याच्चरर्क्षेचरं चंद्रेतौलिमृगास्यगेनचतनुंपंचेष्टखेटोनितां ॥ मेषादिष्वजनक्रतौलिककुलीराद्यानवांशाः-
क्रमादिष्टात्पूर्वनवांशकादशहतास्त्र्याप्तालवाद्यातनुः ॥३२॥

वांशंनोदद्यात् कस्मिन्सति चंद्रेतौलिमृगास्यगेतुलामकरगेसति एतच्चरभयोगंनोदद्यादित्यर्थः अत्रचरचतुष्टयमध्ये चंद्रेतौलिमृगास्यगइत्येवोक्तं तन्मेषकर्कयोर्विवाहनक्षत्राभावात् नचतनुंलग्नंपंचेष्टखेटोनितांनोदद्यात् यत्रलग्नेपंचइष्टग्रहाः नभवंति तल्लग्नंनदेयमित्यर्थः अथेष्टनवांशाल्लग्नसाधनमाह तत्रतावन्मेषादिषु आद्यांशानाह मेषादिष्विति मेषादिषुअजनक्रतौलिककुलीराद्यानवांशाः क्रमेणोक्ताः तद्यथा मेषेअजाद्याः मेषाद्याः वृषेनक्राद्याः मकराद्याः मिथुनेतौलिकाद्याः तुलाद्याः कर्कटेकुलीराद्याः कर्कटाद्याः एवंपुनः सिंहेमेषाद्याः कन्यायांमकराद्याः तुलायांतुलाद्याः वृश्चिकेकर्काद्याः पुनर्धनुषिमेषाद्याः मकरेमकराद्याः कुंभेतुलाद्याः मीनेकर्काद्यानवांशाउक्ताइत्यर्थः इष्टादंशात्पूर्वनवांशकाः गतांशाः दशहताः दशगुणिताः त्र्याप्ताः त्रिभिर्हृताः लवाद्याभागाद्याः तनुःलग्नंस्यात् अत्रोदाहरणं इष्ट

लग्नंमेषः तत्रमेषादिकाअंशाः भवंतितेइष्टांशाः कन्यासआद्यात्पष्ठः पूर्वांशकाः पंच एतेदशाहताः ५० श्यामाः लवादिलब्धं १६।४० इष्टलग्नसहितंराश्यादि १६।४०।
३२ अथोदयास्तशुद्धिमाह लग्नांशाविति लग्नांशौलग्ननवांशौ स्वपदृग्युतौ स्वस्वपतिनादृष्टौयुतौवासतौ नृस्त्रवदौवरस्यस्त्रवदौस्यातां वाइत्यथवा अन्योन्यपा
श्येक्षितौ अन्योन्यपतिनाआद्यौईक्षितौवासंतौनृस्त्रवदौस्यातां इत्युदयशुद्धिमुक्त्वाअस्तशुद्धिमाह ताभ्यांसप्तमकौतथैवेति ताभ्यांलग्नांशाभ्यांसकाशात्स
प्तमकौसप्तमलग्नतदंशौ तथैवेति पूर्ववत्स्वपदृग्युतौयुवतेः कन्यायाःस्त्रवदौस्यातां वाइत्यथवा तौसप्तमलग्नसप्तमांशकौ अन्योन्यपार्श्वेक्षितौयुवतेःस्त्रवदौ
स्यातां नोचेत् एवंचेन्नस्यात् तदातयोर्मृत्युदौस्यातांक्रमेण अथेष्टकालेहोरासाधनमाह द्विघ्नेइति अर्कोनविलग्नेद्विघ्नेकृतेसति द्युपतेःसकाशात् होरेशा

लग्नांशौस्वपदृग्युतौनृस्त्रवदौवान्योन्यपार्श्वेक्षितौताभ्यांसप्तमकौतथैवयुवतेर्नोचेत्तयोर्मृत्युदौ॥ द्विघ्नेर्कोनविलग्नकेरविसितज्ञेंद्वार्किजीवा
सृजोहोरेशाद्युपतेःखलेऽह्निखलजानेष्टाशुभेमध्यमा॥३३॥ लग्नेंद्वोःस्मरगेशुभाशुभखगेस्त्वाधिमृत्यूततोअंगोनान्द्वुतमोर्विकालखरव
यमैर्लब्धंयदाब्धीषवः॥ भवंति तेषांगणनाक्रममाह तेकेहोरेशाः रविसितज्ञेंद्वार्किजीवासृजः रविःप्रसिद्धः सितःशुक्रः ज्ञोबुधः इंदुश्चंद्रः आर्किःशनिः
जीवोगुरुः असृङ्मंगलः खलेऽह्निपापवारे खलजाहोरानेष्टा शुभेमध्यमास्यात् अर्थाच्छुभहोराशुभवारेशुभतरा पापवारेमध्यमास्यात् अत्रोदाहरणं गुरुवारे
इष्टार्काः १।२५।८ इष्टलग्नं ४।१०।० इदंअर्कोनं २।१४।५२ इदंद्विघ्नं ४।२९।४४ ऊर्ध्वांकसमानागताहोराश्चतस्रः वर्तमानापंचमीहोरा सागणनाक्रमेणद्युपतेर्गुरोःस
काशाद्गणनीया जीवासृजादिगणनयाशुभहोरावर्तमाना ३३ अथलग्नेंद्वोःपरजामित्रगग्रहज्ञानार्थंउपायमाह तावत्तस्यफलमाह लग्नेंद्वोरिति लग्नेंद्वोःस्मरगेस- ३१
प्तमगेशुभाशुभखगेसतितदाआधिमृत्यूक्तः शुभेसति आधिर्मनस्तापोऽस्ति अशुभेसतिमृत्युरस्ति तदाकदा यदाततःस्मरगात्ग्रहात् अंगोनात् चंद्रलग्नो

नाद् चंद्रात्सप्तमस्थचंद्रेणलग्नात्सप्तमस्थोलग्नेनइत्यर्थः तस्मात्स्फुतमौर्विकात्स्फुतकलिकात्स्वरवयमैर्हृशत्यालब्धं अथौषवः चतुःपंचाशत्स्यात् तदेवआधिमृ त्यूत्स्तः अन्यथानेत्यर्थः अत्रोदाहरणं पूर्वकल्पितमिदंलग्नं ४।१०।० तत्सप्तमगोयंकश्चित् १०।११।७ अयंलग्नोनः ६।१।७ अयंस्फुतमौर्विकः १०८।७ अस्मात्स्वरवय मैः २०० लब्धं ५४ अथास्यभंगमाह सन्निति सन्सद्ग्रहस्त्विष्टोच्चनिजांशभेवर्तमानः अस्तंसप्तमभवनं अखिलंपूर्णंयदिपश्येत्तदातज्जामित्रंनस्यात् शोभनश्चा सौइष्टश्चस्विष्टः शुभमित्रंस्विष्टश्च उच्चंचनिजश्च स्विष्टोच्चनिजाः अंशश्चभंचअंशभं स्विष्टोच्चनिजानांअंशभं स्विष्टोच्चनिजांशभं तस्मिन्स्विष्टोच्चनिजांश भे स्विष्टस्यशुभमित्रस्यअंशेनवांशेभेराशौवावर्तमानः अथवाउच्चस्यांशेभेवावर्तमानः अथवानिजस्यस्वस्यअंशभेवावर्तमानः अस्तमखिलंपश्येत्तदा

सन्स्विष्टोच्चनिजांशभेस्तमखिलंपश्येद्रिस्थायगेसूर्येवाखजलाद्यकोणगशुभेवाब्जंमपश्येन्नतत् ॥ ३४ ॥ त्र्यत्रंकोणमवायुरेनिगुरुभूपुत्राः क्र मात्पूर्णयादृष्ट्यान्येचरणोत्तरंचसकलाः पश्यंतिपूर्णंद्यूनं ॥

तन्नेतिषट्भंगाः वाइत्यथवा अर्केरवौअरिस्थायगेसतिषष्ठतृतीयैकादशगेसति तन्नेति त्रयोभंगाः वाइत्यथवा खजलाद्यकोणगः शुभः अब्जंचंद्रमसंपूर्णयथास्यात्तथाइक्षेत्पश्येत् तदातन्नखंदशमंजलंचतुर्थं आद्यंलग्नंकोणेनवपंचमे एषामन्यतमगतोः न्यतमः शुभग्रहश्चंद्रमसंनिखिलदृष्ट्यायदिपश्येत्तदाजामित्रंनस्यादित्यर्थः एतेपंचभंगाःसर्वेमिलिताश्चतुर्दशभंगाः संपद्यंते ३४ अथदृष्टिलक्षणमाह त्र्यत्रमिति त्र्य त्रंतृतीयदशमंकोणंनवपंचमंअवायुश्चतुर्थाष्टमं एतद्युग्मत्रयंक्रमेणऐनिगुरुभूपुत्राः शनिगुरुभौमाः पूर्णयादृष्ट्यापश्यंति ऐनिः शनिः त्र्यत्रं ३।१० गुरुः कोणं ९।५ भूपुत्रः अवायुः ४।८ एतेपूर्णयादृष्ट्यापश्यंति तथान्नैतद्युग्मत्रयं अन्येग्रहाश्चरणोत्तरंयथास्यात्तथापश्यंति तद्यथा त्र्यत्रं ३।१० एकपाददृष्ट्यापश्यंति कोणं ९।५ द्विपाददृष्ट्या अवायुः ४।८ त्रिपाददृष्ट्यापश्यंति सकलाग्रहाः द्यूनंसप्तमंपूर्णंपश्यंति ७ ७ ७ ७

अथषड्वर्गसाधनंविवक्षुस्तावत्तन्नामान्याह भंहोरेति भंगृहं होराराश्यर्धं त्रिलवोद्रेक्काणः नवांशकः प्रसिद्धः इनांशोद्वादशांशः त्रिंशदंशः प्रसिद्धः क्रमादेतेव
र्गाः प्रोक्ताः शुभजःशुभग्रहजोवर्गः सन्शुभः प्रोक्तः परैराचार्यैः सुहृदोमित्रस्यवर्गःसन् प्रोक्तः अधिवर्गोनकंअंगं चतुर्थवर्गोनंलग्नंनसत्प्रोक्तं ३५ अथैषां
साधनमाह प्रोक्तमिति यस्यग्रहस्यषड्गृहंतत्प्राक्प्रोक्तं मेषाद्यंशुभचमित्यादि अथहोरासाधनमाह ओजभेविषमराशौ अर्कशशिनोर्होरे क्रमेणभवतः प्र
थमपंचदशभागेषुअर्कस्यहोरा अपरपंचदशभागेषुशशिनः चंद्रस्यहोरास्यात् अथसमराशौअब्जार्कयोर्होरेक्रमेणभवतः प्रथमंपंचदशभागेषुअब्जस्यचं
द्रस्यहोरा अपरपंचदशभागेषुअर्कस्यहोरास्यात् अथद्रेक्काणसाधनमाह द्रेक्कइति द्रेक्कोद्रेक्काणः त्रिविधोदशदशभागात्मकः तस्यईट्ईशः प्राक्सुत

भंहोरात्रिलवोनवांशकइनांशस्त्रिंशदंशःक्रमाद्वर्गःसन्शुभजः परैस्तुसुहृदोनाब्धिनवर्गोनतनुः॥३५॥ प्रोक्तंप्राग्गृहमोजभेर्कशशिनोर्होरेस
मेब्जार्कयोर्द्रेक्केट्प्राक्सुतधर्मपोनवलवः प्रोक्तःस्वतोर्कांशकः॥शुक्रज्ञेज्ययमास्रजांशारसुनी भार्थेषवोयुग्मभेत्रिंशांशाविषमेतएववर्गादिता

व्यस्ताश्चषड्वर्गकाः॥३६॥ धर्मपोज्ञेयः प्राक्लग्नं सुतःपंचमंधर्मोनवमं तान्पातीतिप्राक्सुतधर्मपः एवमुक्तंभवति प्रथमद्रेक्काणस्वामीलग्नपतिः द्वि
तीयद्रेक्काणस्वामीपंचमपतिः तृतीयद्रेक्काणस्वामीनवमपतिः स्यादितिनवमलवः प्रोक्तः प्रागेवशस्तोंःशइत्यादि अथद्वादशांशसाधनं स्वतोर्कांशकः स्व-
स्मादितिस्वतः लग्नतइत्यर्थः अर्कांशकोद्वादशांशोज्ञेयः तद्यथा राशिभागाः त्रिंशत् ३० एतेद्वादशभिर्विभाजिताः लब्धंसार्धभागद्वयं २।३० इदंद्वाद-
शांशमानंनदेवंगणनीयं सार्धभागद्वयंलग्नस्यद्वादशांशः तावदेवतत्पुरस्थस्येति लग्नस्योत्पन्नभागावसानपर्यंतंगणयेत् यस्मिन्राशौविश्रामः तत्स्वामी
द्वादशांशनाथःस्यात् अथत्रिंशांशसाधनमाह शुक्रेति शुक्रःप्रसिद्धः ज्ञोबुधः ईज्योगुरुः यमःशनिः अस्रक्मंगलः एषांपंचानांक्रमेणशारसुनीभार्थेषवः

स्युः शराः पंच मुनयः सप्त इभाः अष्टौ अर्थाः पंच इषवः पंचभागाः शक्रादीनांस्फः एतद्युग्मेसमराशौज्ञेयं एतदपिलग्नोत्पन्नभागावसानपर्यंतंगणयेत् यग्म-
विश्रांतिः सप्तत्रिंशांशनाथः विषमेराशौतएवगदिताग्रहाः भागाश्चव्यस्ताविलोमाज्ञेयाः इतिषड्वर्गोनिरूपितः॥ अथइष्टकालसाधनंविवक्षुस्तावत्सूर्यसाधनमाह सं
क्रांत्यंतरइति अंतः अंतरालंतत्रअहानिदिनानिसंक्रांत्योः अंतरहानि संक्रांत्यंतरहानितैः हृतः भाजितः एवंविधोदिनगणः संक्रांतेः सकाशात् इष्टदिनसमूहः
तस्माद्यदाप्तंलब्धं सभपूर्वोराशिभागकलादिकोरविःस्यात् किंभूतःरविः मेषात्सकाशात् यातभयुक् गतराशियुक् सूर्यभुक्तराशियुगित्यर्थः सता त्कालि
कोरविःस्यादित्यर्थः अत्रोदाहरणं तुलावृश्चिकसंक्रांत्योरंतरदिनानि २९।५४।० तथातुलासंक्रांतेः इष्टदिनगणः ५।६।० अस्माद्दिनगणात्संक्रांत्यंतरहोभिर्ल

संक्रांत्यंतरहोहृताद्दिनगणादाप्तंभपूर्वोरविर्मेषाद्यातभयुग्युतोयनलवैरात्रौसषड्भः सच॥ तद्भोग्यांशनिजोदयाहृ
तिवियद्व्याप्तंतयालग्नतोभुक्तांशाकलितेनयुग्विवरगैः कालस्फुटोभोदयैः॥ ३७॥ ॥श्रीमल्लक्ष्मी॥

ब्धंराश्यादि ०।५।७।१ अयंतात्कालिकः सूर्यः अयनलवैः युतः कार्यः अयनांशाः ग्रंथांतरेप्रसिद्धाः कृताब्ध्यब्ध्यूनितेशाके षष्ट्याप्ताअयनांशकाइति सअयनलवयुतोरविः
रात्रौ रात्रीष्टकालसाधनविषयेसषड्भः कार्यः षड्राशियुक्तः कार्यः तद्भोग्यांशनिजोदयाहृतिः खरामाप्तंकालः स्यात् तस्यसायनांशस्यरवेः भोग्यांशाः तद्भोग्यांशा
श्चनिजोदयाश्चतेषामाहतिः गुणनं तस्याः सकाशात् खरामासंत्रिंशतालब्धं ससूर्यस्यभोग्यकालः स्यात् निजोदयाः स्वदेशीयराश्युदयाः तेब्रह्मतुल्यादिभ्योः
वगंतव्याः कथंभूतः कालः तथैवांगतोभुक्तांशाकलितेनयुक् तथैवसूर्यस्यभोग्यकालसाधनरीत्या अंगतः लग्नात् भुक्तांशाकलितेन भुक्तांशैः भुक्तभागैः आ
कलितेनकालेनयुक्युक्तः एतदुक्तंभवति इष्टलग्नंअयनलवयुतंकृत्वा तद्भुक्तांशैः निजोदयागुणनीयाः त्रिंशताभाज्याः लब्धंलग्नभुक्तकालः तेनकालेनसरविर्भु-

क्तः कालेयुक्तः कार्यइत्यर्थः पुनः कथंभूतः विवरगैः भोदयैः युक् विवरंसूर्यलग्नांतरालं तत्र गतैर्भोदयैः राश्युदयैः युक्तयुक्तः सपलमयः कालः स्फुटः स्पष्टः इष्ट कालःस्यात् षष्टिभक्तेघटिकात्मकः स्यादित्यवगंतव्यम् ३७ अथेष्टकालसाधनेविशेषमाह लग्नार्काविति लग्नार्कौलग्नसूर्यौयदिएकभेस्तस्तदा अंशवि वरात्लग्नार्कयोर्भागांतरात् स्वीयोदयघ्नात् निजराश्युदयगुणितात् यावियत्र्याप्तिः त्रिंशताल्लब्धिः सकालःस्यात् इष्टकालःस्यात् तत्रापिविशेषमाह इना त्तनुरिति इनात्सूर्यात्तनुर्लग्नं यदितनुः लघुः स्यात्तदासौइष्टकालः सूर्योदयात्प्राक् पूर्वंस्यात् सोपिषष्ट्याभक्तोघटिकात्मकः स्यादित्यवगंतव्यं अथज्ञातंका लंयंत्रैर्विनासाधितुं नशक्यते अतोयंत्राणांमध्येमुख्यस्यघटीयंत्रस्यस्थापनकालमाह कुंडेति अंभःपरिपूरितेउदकपूर्णेकुंडेपात्रेघटिकामज्जनस्य

लग्नार्कौयदिचैकभेंऽशविवरात्स्वीयोदयघ्नाद्वियत्र्याप्तिः कालइनात्तनुर्यदितनुः सूर्योदयात्प्रागसौ
कुंडेंभःपरिपूरितेसृघटिकामर्धोदयास्तेन्यसेल्लत्वाग्नित्रयवायुगानसुभदापूर्णाग्निपंचस्वथ ॥३८॥

मे कुंडग्रहणंउत्तानपात्रव्युदासार्थं तस्मात्कुंडरूपपात्रेउदकपूरितेसृघटिकांषष्टिपलक्षुद्रांन्यसेत् निक्षिपेत् कस्मिन्सति अर्धोदयास्तेजातेसतिसूर्यस्यअर्धो दयेअर्धास्तेचजातेसति किंकृत्वा स्तुत्वा प्रार्थयित्वा प्रार्थनाग्रंथांतरेउक्ता यंत्राणांमुख्यरूपासिब्रह्मणानिर्मितेघटि दंपत्योःशुभकालाप्तिहेतवेभवशोभनइति प्रतिष्ठितायांघटिकायांतद्गमनफलमाह साप्रतिष्ठिताघटी अग्नित्रयवायुगानशुभदास्यात् अग्नित्रयंआग्नेयादिप्रदक्षिणक्रमेणदिशात्रयं वायुर्वायव्यदिशा इ तिदिक्चतुष्टयंप्रतिगतानशुभदा अर्थादन्यदिग्गतातत्रैवस्थितावाशुभदास्यात् तथाचोक्तंग्रंथांतरे संस्तुत्यैवंघटीतोयेयांदिशांप्रतिगच्छति पूर्वाशादि फलंकुर्यात्स्थितामध्येधनप्रदा सौभाग्यंनिर्धनंनार्याअपमृत्युरुजान्विता भर्तृप्रियाचवेश्याचमान्यावित्तसुतान्विताति एवंगमनफलमुक्त्वापूर्णताफलमाह ३३

पूर्णाग्निपंचस्वथेति अग्निपंचसु आग्नेयादिपंचसु दिक्षु पूर्णाग्निशुभदा स्यात् अर्थादन्यदिक्षु पूर्णा शुभा स्यात् उक्तं च उत्तरेशान्यपूर्वासु षष्ठीपूर्णाशुभप्रदा दिक्षु शेषासु कन्यायामग्नौ वैधव्यदायिनीति ३८ अथ गोधूललग्नमाह गोधूलमिति गोधूलं लग्नं संध्याकाललग्नं पदजादिके हीनजातौ शुभकरं प्रोक्तं न पूर्ववर्णानां तु पंचांगशुद्धौ विवाहोक्तपंचांगे अत्र पंचांगशुद्धिर्मुख्या तत्र कालप्रमाणं विशेषणद्वारेणाह कथंभूतं गोधूलं अधस्तात् सकाशात् प्राक् परतोऽर्धघटिकं अर्धघटिका यस्मिन्नित्यर्धघटिकं प्राक् पंचदशपलानि परतः पंचदशपलानि एवमर्धघटिकमित्यर्थः अत्र त्याज्यमाह इहास्मिन् गोधूललग्ने षष्ठाष्टगमिंदुं चंद्रं जह्यात् त्यजेत् पुनः किं जह्यादित्याह सोग्रांगमिति सोग्रांगं उग्रग्रहसहितं लग्नं कुजं भौमं अष्टमं गुरुयमाहः गुरुशनिदिनं पातं महापातं सिद्धांतगम्यं अर्कक्रमं सूर्यसंक्रांतिं जह्यात् अन्ये दोषा न त्याज्याः

गोधूलं पदजादिके शुभकरं पंचांगशुद्धौ रवेरधस्तात्परपूर्वतोऽर्धघटिकं तत्रेंदुमष्टारिगं ॥ सोग्रांगं कुजमष्टमं गुरुयमाहः पातमर्कक्रमं जह्याद्विप्रमु खेतिसंकट इदं सद्यौवनाद्ये क्वचित् ॥३९॥

स्यर्थः अत्र गुरुयमाहस्त्यक्तं तद्दोषोपलंभात् गुरुदिने सूर्यास्तात् प्राक् यामार्धपरतो यमघंटः शनिदिने अस्तमयात् प्राक् परतश्च कुलिकौ उक्तं च मार्तंडोदयतः स्मृतादिनपतेर्यामार्धनाथाग्रहा मार्तंडात्मज भोगउत्तरलवस्तज्ज्ञैः शुभे कर्मणि त्याज्योसौ कुलिकोथ सूर्यदिवसादाने श्रवशा- क्रांके दिग्वसवंगाब्धियमैः स्मृतः क्रुरहितैः रात्रौ तु तिथ्यंशकैरिति त्याज्योसौ कुलिक इत्यनेन रात्रौ अस्तात् प्राक् कुलिको भवति इनादौ कुलिकं द्विवेत्यादि द्व्येकं तन्निशीति न्यायेन अस्तात् परतोपि कुलिको भवति इति हेतोर्गुरुशनिवारौ निंदितौ अथ विप्रादीनामपि क्वचित् कार्यविशेषेण गोरजमह्निमाह विप्रमुखेति संकट इदं सद्यौवनाद्ये क्वचिदिति यौवनाद्ये अतिसंकटे प्राप्ते सति क्वचित् शुभलग्नाद्यभावे इदं गोधूलं विप्रमुखे विप्रप्रभृतिवर्णत्रये सत् शुभं स्यात् अन्यथा नेत्यर्थसिद्धं तदुक्तं ज्योतिर्निबंधे घटीलग्नं यदा नास्ति तदा गोधूलिकं स्मृतमिति शूद्रादीनां बुधाः प्राहुर्न द्विजानां कदाचन लग्नशुद्धिर्यदा न स्याद्यौवने समुपस्थिते तदा वै सर्ववर्णानां लग्नं गोधूलिकं शुभमि ति ३९

अथोद्वाहवेदिकालक्षणमाह वेदीति प्राक्प्रवणा पूर्वनिम्ना चतुर्वरकरा चतुर्भिर्वरकरैः प्रमिता वरोवैवाह्यः हस्तोच्छ्रिता हस्तप्रमाणेनोन्नता इयमग्र्यस्यब्राह्मणस्यप्रो
क्ता सावेदीदोर्जादेः क्षत्रियादेः क्रमेणद्वित्रियुगांगुलैरपचिताहीना क्षत्रियस्यद्व्यंगुलन्यूना वैश्यस्यत्र्यंगुलोना शूद्रस्यचतुरंगुलोना साकुत्रकार्येत्याह वह्निर्वामतइति
गृहाद्वह्निर्वामभागे अंगुलप्रमाणंमार्कंडेयपुराणेउक्तं परमाणुः परंसूक्ष्मंत्रसरेणुर्महीरजः वालाग्रंचैवलिक्षाचयूकाचाथयवोदरं क्रमादष्टगुणानाहुर्यवानामष्टतों
गुलं षडंगुलंपदंतच्चवितस्तिर्द्विपदंस्मृता द्विवितस्तीनथाहस्तोमार्कंडेयमुनीरितइति आगमांतरेपि कर्तुर्दक्षिणहस्तस्यमध्यमांगुलिपर्वणः मध्यमादैर्घ्यमाने
नमात्रांगुलमितीरितमिति अन्यत्रोक्तं यंकंचित्पौरुषायामंविभज्यदशधापुनः एकद्वादशधाभागंकृत्वातेष्वेकमंगुलं देहलब्धांगुलंनामज्ञानीयात्तस्यतत्तु

वेदीप्राक्प्रवणाचतुर्वरकराहस्तोच्छ्रिताग्र्यस्यदोर्जादेर्द्वित्रियुगांगुलैरपचितासोक्तावह्निर्वामतः ॥
यस्यांगंयदथोंगिनोगदितभेकुर्यात्दिहंदोर्बलंनालोक्यंतुविवाहतस्त्र्यरिनवान्हिप्राङ्नकुर्यादिदं ॥ ४० ॥

नः महामानांगुलिरितिमात्रांगुलिरिहोदिता प्रासादादीनितेनैवकुर्यान्मानांतरेणवा वेदिकादीनिशिबिकारथादीनांविधिःपुनरित्यादि अत्रवरकरग्रहणं तस्यहोमकर्तृत्वा
त् ननुकन्यायाअपिलाजाहुतौकर्तृत्वमस्ति तत्करप्रमाणंकिंनोक्तं सत्यमल्पावकाशस्थलेकन्याकरप्रमाणमप्यंगीक्रियते तथाचोक्तंदेवयजनदीपिकायां स्वल्पावकाशे
निलयेहीनमानंसमाश्रयेदिति अथनानाविधकर्मणां अंगंकस्मिन्नक्षत्रेकर्तव्यमित्याह यस्यांगमिति यस्यकर्मणः यत् अंगं अदइदं अंगंअंगिनोमुख्यस्यगदितंभे
उक्तनक्षत्रेकुर्यात् इहास्मिन्नंगभूतेकर्मणिइंदोर्बलंनावलोक्यंनविचारणीयं तत्रविशेषमाह विवाहतः विवाहदिनात्प्राक्त्र्यरिनवान्हित्तृतीयषष्ठनवमेन्हिइदं- ३४
अंगंविवाहांगंनकुर्यात् विवाहांगानियथा दलनंकंडनंचैवव्यंजनंमोदकानिच यवारमंडपोवेदिकुंकुमवर्णकंतथेति ४० ५ ५

अथक्रमप्राप्तंवधूप्रवेशमाह लग्नादिति लग्नाद्विवाहतःसकाशात्अष्टिदिनांततः षोडशदिनमध्येसमसुनीध्वंकेषुघस्त्रेषुक्रमात् समसंख्याकाः मुनिः सप्तमः इषुःपंचमः अंकोनवमः एषुघस्त्रेषुदिवसेषु॥अतोर्ध्वंषोडशदिनादूर्ध्वंअयुग्घस्त्रेविषमदिनेमास्यपिविषमेहायनेवर्षेवधूसंप्रवेशंजगुर्गुरूक्तुः एतदुक्तंभवति षोडशदिनमध्येसमादिषुदिनेषुकर्तव्यः षोडशदिनातिक्रमेमासपर्यंतंविषमदिनेवधूप्रवेशःकार्यः प्रथममासातिक्रमेवर्षपर्यंतंविषमेमासिकर्तव्यस्तदाविषमदिननियमोनास्ति एवंप्रथमेवर्षेअतिक्रांतेपंचमवर्षपर्यंतंविषमेवर्षेकर्तव्यस्तदाविषममासनियमोनास्ति पंचमाद्वर्षात्परंविषमवर्षनियमोनास्ति अथविलंबितवधूप्रवेशंकस्मिन्मासपक्षेकर्तव्यइत्याह वैफामार्गसिते वैवैशाखः फाफाल्गुनः मार्गोमार्गशीर्षः एषांसितःशुक्लपक्षस्तस्मिन् कैः श्रुतित्रयुगोद्वाहर्क्षचित्राश्विनीज्यर्क्षैः श्रुतित्रयुगंश्रवणधनि

लग्नादष्टिदिनांततःसमसुनीध्वंकघस्रेष्वूर्ध्वमयुग्घस्त्रेमास्यपिहायनेशरमिताद्वर्षात्परंस्वेच्छया॥वैफामार्गसितेजगुःश्रुतित्रयुगोद्वाहर्क्षचित्राश्विनीज्यर्क्षैर्ध्रुवनवमंदिरेनिशिवधूसंवेशमंगेस्थिरे॥४१॥

ष्ठे उद्वाहर्क्षाणिविवाहनक्षत्राणिपूर्वोक्तानि चित्राश्विनीप्रसिद्धे इज्यर्क्षंपुष्यः तैः ध्रुवनवमंदिरेजीर्णगृहे नवीनमंदिरेकन्यांनवोढांनप्रवेशयेदितिनिषेधादनवमंदिरइत्युक्तं॥ उक्तंच वधूप्रवेशनंकार्यंपंचमेसप्तमेदिने॥नवमेचशुभेवारेसल्लग्नेशशिनोबलेइति नारदः आरभ्योद्वाहदिवसात्षष्ठेवाप्यष्टमेदिने॥वधूप्रवेशःसंपत्त्यैदशमेःथसमेदिनइति संग्रहे विवाहमारभ्यवधूप्रवेशोयुग्मेनयाषोडशवासरांतात् मदुर्ध्वमध्येयुजिपंचमांनादतःपरस्तान्नियमोनचास्ति वृद्धनारदः समेवर्षेसमेमासियदिनारीगृहंविशेत् आयुष्यंहरतेभर्तुःसानारीमरणंव्रजेत् भास्करव्यवहारे रात्रौविवाहभेशस्तःसन्मुहूर्तेस्थिरोदये वधूप्रवेशोनैवात्रप्रतिशुक्राद्वयंविदुः ऋक्षैर्वैवाहिकैःशुद्धेदंपत्योश्चशशिप्रदे वधूप्रवेशनंकार्यंपंचमेद्युसंतंयदि मार्गफाल्गुनवैशाखेशुक्लपक्षेशुभेदिने मूलपुष्यमृदुस्वातीस्थिराश्विश्रुतिवासरे॥पित्रभेचकरेनारीप्रविष्टापुत्रिणीभवेदिति॥४१॥

इदानीं प्रथमाषाढादौ भर्त्रादिगृहेवासनिषेधमाह उद्वाहादिति उद्वाहात् विवाहात् उपरि प्रथमेशकचौ आषाढे कन्यायदि भर्तृगृहे वसेत्तदा तज्जननीं तस्य भर्तुर्जननीं ह
न्यादित्यादि सुगमं ४२ अथ पुनर्भूविवाहमाह शूद्राः प्रसिद्धाः अंत्याः रजकादयः तेषु पुनर्भवापरिणयः प्रोक्तः कैः विवाहोक्तभैः स्पष्टं ॥ तत्र पुनर्भवापरिणये तिथि
मासवेधगुरुशुक्रास्तादि न आलोक्यं स्पष्टं तथा चोक्तं ज्योतिर्निबंधे नशुक्रास्तादिकं चिंत्यं षड्वेधादिकं तथा पुनर्भवासंवरणे न मासतिथिशोधनम् इति उक्तं च पु
नर्भवासंवरणे नशुद्धिर्न मासदोषो ग्रहवेधलत्ता न चास्तशुक्रोदयवाक्पतिः स्यात् पदृगणस्त्याक्षुभदो विवाहमिति अथ ब्रह्मपदनक्षत्रशुद्धिमाह अर्कभात्सूर्यनक्ष

उद्वाहात्प्रथमेशुचौ यदि वसेद्भर्तुर्गृहे कन्यका हन्यात्तज्जननीं क्षये निजतनुं ज्येष्ठे पतिज्येष्ठकं ॥ पौषे च श्वशुरं पतिं च मलिने चैत्रे स्वपित्रालयं ति
ष्ठंती पितरं निहंति न भयं तेषामभावे क्वचित् ॥४२॥ शूद्रांत्येषु पुनर्भवापरिणयः प्रोक्तो विवाहोक्तभैर्नालोक्यं तिथिमासवेधभृगुजेज्यास्ता-
दि तत्रार्कभात् ॥ त्रिभ्यृक्षेषु मृतिर्धनं मृतिमृती पुत्रा मृतिर्दुर्भगं श्रीरन्त्यं मथो धृती १८ श ११ कृत ४ तत्व २५ क्षैस्त्ययः साभिजित् ॥४३॥
भुक्त्यायैवकृतां सुपोषितनरो दद्याच्च सावित्रिकामारब्धोत्सवके यदा जनिमृती स्यातां स्वगोत्रे क्वचित् ॥

त् त्रिभ्यृक्षेषु त्रिषु त्रिषु नक्षत्रेषु क्रमेण मृति
मरणं प्रथमे त्रिके द्वितीये त्रिके धनं तृतीये मृतिः चतुर्थे मृतिः पंचमे पुत्राः षष्ठे त्रिके मृतिः सप्तमे दुर्भगं अष्टमे लक्ष्मीः नवमे त्रिके ओन्त्यं प्रोक्तं अथ रुद्रपदशुद्धिमाह
अर्कभादित्यनुवर्तते धृतीशाकृततत्वर्क्षे धृतिरष्टादशं ईशा एकादशं कृतश्चतुर्थं तत्वं पंचविंशं एतन्मितेन क्षत्रे अर्कभादेतन्मितइत्यर्थः तत्र चतुष्टये साभिजिद्गणिते
अत्ययो मृत्युः स्यात् ॥ अर्थादन्येषु शुभं प्रोक्तमिति ४३ अथ नानाविधशास्त्रार्थानाह उपोषितनरः भुक्त्वाय कृतभोजनायैव कृतां दद्यात् चपरं उपोषितनरः भु
क्तायैव बटवे सावित्रिकां गायत्रीं दद्यात् तदुक्तं ज्योतिर्निबंधे भुक्त्वा सम्यग्द्वहेत्कन्यां सावित्रीग्रहणं तथा उपोषितः कृतां दद्यादागताय वराय चेति आरब्धोत्सवके यदा

जनिमृतीस्यातांस्वगोत्रेक्कचित् सांगंतंविदधीत वाजमपरे इति वाजं अन्नं अपरेअसगोत्रिणोविदधीरन् वाजमन्नंगरुद्वाजोवाजंपीयूषमुच्यतइत्यनेकार्थध्वनि
मंजर्यां शेषंसुगमं उक्तंच विवाहोत्सवयज्ञादावारब्धेसूतकंयदि सांगंतत्कर्मकुर्वीतअन्नदानादिकंपरैरिति अस्मादारभेत्पूर्वतोयज्ञोद्वाहनचौलमौंजिकमहः स्मस्व
र्गदिक्त्रित्रिषु अस्माल्लिखितदिनात्पूर्वतः प्रथमतः यज्ञोद्वाहनचौलमौंजिकेत्येतत् कर्मचतुष्टयंक्रमात्स्वर्ग २१ दिक् १० त्रि ३ त्रिषु ३ अहस्सु आरभेत् यज्ञएकविं
शतिदिनेषु उद्वाहनंविवाहः दिक्षुदशसुदिनेषुचौलं त्रिषुदिनेषु मौंजिकं त्रिषुदिनेष्विति उक्तंच एकविंशत्यहर्यज्ञेविवाहेदशवासराः त्र्यहेचूडोपनयनेनांदीश्रा
द्धंविधीयते आरंभलक्षणं आरंभोवरणंयज्ञेसंकल्पोव्रतसत्रयोः नांदीश्राद्धंविवाहादौश्राद्धंपाकपरिक्रिया ४४ क्षयदर्शनैत्यकंश्राद्धं अधीतिंपठनं शीतला

सांगंतंविदधीतवाजमपरेस्मादारभेत्पूर्वतोयज्ञोद्वाहनचौलमौंजिकमहः स्मस्वर्गदिक्त्रित्रिषु ॥४४॥ नोश्राद्धंक्षयदर्शनैत्यकमधीतिंशी
तलाप्स्वाप्लुतिंसीमासिंध्वतिपातमेककुलजाः सव्यातिपातंक्कचित् ॥ उत्थापावधिमंडपस्यसशरागान्होर्विषष्ठेसमेन्ह्युद्वास्योनगृहो
द्वाहोसहजयोस्तुल्याक्रियाब्दांततः ॥४५॥ स्पृशीतलोदकेषु आप्लुतिंस्नानं सीमासिंध्वतिपातं सीमा प्रसिद्धा सिंधुर्महानदी सिंधुर्नदीसमुद्रयोरि-
त्यभिधानात् तयोरतिपातः उल्लंघनं सव्यातिपातं अपसव्यमित्येतत् एककुलजाः गोत्रिणः क्कचिन्नोकुर्युः किमवधि मंडपस्यउत्थापावधि यावन्मंडपोत्थापनं
स्यात् तावन्नकुर्यादित्यर्थः उक्तंच दर्शश्राद्धंक्षयश्राद्धंशीताद्भिःस्नानमेवच प्राचीनावीतिकरणंनदीसीमातिपातनं ॥ अन्यच्च नित्यश्राद्धमधीतिंचस्नानंचशि
शिरैर्जलैः सपिंडानैवकुर्वीरन्मंडपोत्थापनावधि अयंचमंडपोत्थापः कदाकार्यइत्याह सशरागान्होरिति शराःपंचअगाःसप्त तस्मिन्मितान्होर्दिनयोः
पंचमे सप्तमे विषष्ठेसमे षष्ठरहितेसमेन्हि समदिनेउत्थाप्यः उक्तंच मंडपोत्थापनंकार्यंसमेतुदिवसेबुधैः षष्ठंचविषमंनेष्टंमुक्त्वापंचमसप्तमौ इति अ

ब्दांतर्वर्षमध्येगृहोद्वाहौनकर्तव्यौ सहजयोः एकमातृजयोः पुरुषयोः पुरुषस्त्रियोः समानक्रियासमानंकर्मनकुर्यादित्यर्थः भिन्नमातृजयोर्नदोषइत्यर्थात्सिद्धं अर्थाद्भिन्नमातृजयोस्तथा सहोद्वाहादिकरणमागतं तद्भिन्नकर्तृत्वेभिन्नगृहेसतिवेदितव्यं कर्तृत्वमत्रश्राद्धाधिकारिणः पित्रोरेव नतुविवाहहोमकर्तुर्वर स्य तथाचोक्तं एकमातृजयोरेकवत्सरेपुरुषस्त्रियोः नसमानक्रियांकुर्यान्मातृभेदेविधीयतइति पुरुषौपुरुषस्त्रियौ पृथक्द्वित्वविवक्षयाबहुत्वासंभ वान्नबहुत्वं यद्वा पुरुषश्चस्त्रीचतयोस्तयोर्द्वयोः पुरुषयोः स्त्रियोर्वा कन्यापुरुषयोर्विवाहविशेषश्चोक्तः सोदर्ययोः कन्ययोः सुतयोरेकवत्सरे विवाहो नस्मृतस्तज्ज्ञैः कन्यकासुतयोः स्मृतइति अत्रसंवत्सरमानं मनुजमानेनचैत्रादिफाल्गुनांतंवेद्यं समानक्रियेतिद्वयोश्चौलेद्वयोर्व्रतबंधेद्वयोर्विवाहोवा सहजयोरित्यनेनैव एकमा

उद्वाहव्रतचूडकेब्ददलतत्खंडंतिलैस्तर्पणंश्राद्धंपिंडयुतंमहालयगयापित्र्यंविनानाचरेत्

तृजत्वंसंभवति उक्तंच नैकस्मिन्वत्सरेकार्यौगृहोद्वाहौकदाचन गृहाद्वुद्वाहइष्टः स्यादुद्वाहान्नगृहंक्वचिदिति उद्वाहाद्गृहस्यारंभोनेष्टः ४५ वर्ज्यांतराण्याह उद्वाहेति उद्वा हव्रतचूडकेक्रमेण अब्ददलतत्खंडं अब्दश्चदलंतत्खंडंच उद्वाहेविवाहेकृतेसति अब्दंवर्षपर्यंतं व्रतेव्रतबंधेकृतेसति दलं अब्दार्धंषण्मासपर्यंतमित्यर्थः चूडकेचौलकर्मणि कृतेसति तत्खंडं तस्यदलस्यापिखंडं त्रिमासपर्यंतमित्यर्थः तिलैस्तर्पणंपिंडयुतंश्राद्धंचनाचरेत् किंविना महालयगयापित्र्यंविना महालयंभाद्रपदापरपक्षः गयाप्रसि- द्धा पित्र्यंमातापित्रक्षयदिनं तत्रयत्श्राद्धंक्रियते तत् महालयगयापित्र्यं तद्विना उक्तंच विवाहव्रतचूडासुवर्षमर्धंतदर्धकं अतिलंतर्पणंकुर्याच्छ्राद्धंकुर्यादपिंडकं महाल ३८ येगयाश्राद्धेमातापित्रोः क्षयेऽहनि कृतोद्वाहोऽपिकुर्वीतपिंडदानंयथाविधीति॥ ७ ७ ७ ७ ॥

पूर्वमिति सप्तपदीविधेः पूर्वं प्रथमतः दोषे अंधमूकादिके अधिगते ज्ञाते सति वाइत्यथवा वरे मृते सति कन्या अन्यत्र देया अपि चेद्वा कन्या बलाद्विवाहिता सापि अन्यत्र देया तर्हि कथं चेद्यदि विद्भ्योनिर्न स्यात् विद्यायोनिर्यस्याः सा न तथा पुरुषभुक्तेत्यर्थः उक्तं च याज्ञवल्क्येन महादोषे सप्तविज्ञाने पूर्वं सप्तपदीविधेः मरणादौ सकुलान्ये देया॰ न्यस्मैनदोषभाक् बलादुद्वाहिताकन्यादातव्याऽन्यवरायचेति अन्यच्च बलादुद्वाहिताकन्यामंत्रैर्यदि न संस्कृता अन्यस्मै विधिवद्देया यथा कन्या तथैव सेति महा दोषाः कारिकानिबंधे उक्ताः अंधो मूकः क्रियाहीनश्चापस्मारी नपुंसकः दूरस्थः पतितः कुष्ठी दीर्घरोगी वरो न सत् अन्येपि दोषा उक्ताः मूर्खनिर्धनदूरस्थशूरमोक्षाभि लाषिणां त्रिगुणाधिकवर्षाणां न देया जातु कन्यकेति पुरुषनपुंसकलक्षणं यस्याप्सु प्लवते बीजं ह्लादि मूत्रं च फेनिलं पुमान्स्याल्लक्षणैरेतैर्विपरीतैस्तु षंढकः अप

पूर्वंसप्तपदीविधेरधिगतेदोषेवरेवामृतेदेयाऽन्यप्रविवाहितापिचबलाद्याविद्भ्योनिर्नचेत् ॥४६॥ अस्त्रीकैः कुशहेमरौप्यरचितानाम्नीच विप्रादिभिर्भार्यावानिखिलैः सवर्णरचिताधर्मायधार्याबुधैः ॥ मंदारार्कदिने बुपाग्निफणिभं भद्रातिथिश्चेदिहा छलासाविषकन्यकायतनु गोसौम्योरिपुक्षेत्रगौ ॥४७॥ रीक्ष्यदानेदोषः अपरीक्ष्य वरं कन्यां निर्गुणाय प्रयच्छति कुलं तस्यैव तच्छोकसंतप्तो विनिकृंतति इति ४६ अथ स्त्रीरहितानां-

विधिमाह अस्त्रीकैरिति अस्त्रीकैः स्त्रीरहितैः विप्रादिभिर्विप्रक्षत्रियविट्शूद्रैः क्रमेण कुशहेमरौप्यरचिता नाम्नी च भार्या धर्माय धार्या ॥ अयमर्थः विप्रेण कुश रचिता भार्या धर्माय धार्या क्षत्रियेण हेमरचिता वैश्येन रौप्यरचिता शूद्रेण ताम्री ताम्ररचिता भार्या धार्या कथंभूतैर्विप्रादिभिः बुधैः स्वस्वधर्मनिरतैः वाइत्यथ वा निखिलैः सर्वैर्विप्रादिभिः सवर्णरचिता भार्या धार्या यतस्तया विना गृहस्थधर्मसाधनं न स्यात् तथाचोक्तं अपत्नीकैस्तु धर्मार्थं कौशी हैमी च राजती ताम्री वि प्रादिभिर्भार्या धार्या हैमी तथाखिलैरिति अथ विषकन्यालक्षणमाह मंदेति मंदार्कदिने शन्यर्कभौमानामन्यतमस्य वारे अंबुपाग्निफणिभं शततारकाकृत्तिकाश्लेषा

णामन्यतमंनक्षत्रं भद्रातिथिर्द्वितीयासप्तमीद्वादशी आसामन्यतमाचेत्स्यात्तदायोगःस्यात् इहोद्भूताअत्रयोगेयाकन्याजातासाविषकन्या अथयोगांतरमाह रि पुक्षेत्रगौसौम्यौ तनुगौलग्नगतौचेत्स्याताम् ४७ एकः क्रूरः रिपुक्षेत्रगः तनुगश्चेत्स्यात् इमौद्वौयोगौइहोद्भवापिविषकन्यकास्यात् अथयोगांतरमाह तनौलग्ने सौरिःशनिःस्यात् रविःसूर्यः पुत्रगःपंचमगःस्यात् धरणीसुतोभौमोधर्मस्थोनवमस्थोयदास्यात्तदा अयंपरोयोगःस्यात् तज्जापिकन्याविषंस्यात् विषमिति यथाविषस्वीकारान्मृत्युर्भवति तथाविषकन्यांगीकारान्मृत्युर्भवतीतिफलंसूचितम् तस्मात्परित्याज्येतिभावः अथमूलजादीनांफलमाह मूलेति मूलस्यआद्यत्रि पदोद्भवाप्रथमचरणत्रयेजाताकन्याश्वशुरंहंतिमारयति अहांत्यत्रये अहिराश्लेषातस्य अंत्यत्रयं तत्रजातातत्स्त्रियं तस्यश्वशुरस्यस्त्रियंश्वश्रूंहंतीत्यर्थः ज्येष्ठां

एकः क्रूरइहोद्भवाप्ययतनौसौरीरविःपुत्रगोधर्मस्थोधरणीसुतोयमपरोयोगोपितज्जाविषा ॥ मूलाद्यत्रिपदोद्भवाश्वशुरमह्यंत्यत्रयेतत्स्त्रियं
ज्येष्ठांत्यपतिपूर्वजंद्विपचतुर्थेदेवरंहंतिच ॥४८॥ एवंनायुवतेरभावइहनोदोषेत्तुरेतत्फलंमौंज्यूर्ध्वंनवदंतिकेचिदपिपैत्र्याद्येफलंमूलवत् ॥ ॥

त्येज्येष्ठायाः चतुर्थचरणेजातापतिपूर्वजंज्येष्ठंहंति द्विपचतुर्थे द्वौपौपतीयस्यतद्विपं विशाखा तस्यचतुर्थचरणेजातादेवरंहंति अर्थादन्यचरणजाशुभा ४८ एवंउ क्तनक्षत्रचरणजातोनानरः युवतेःस्त्रियःश्वशुरादीन्हंति तथाचगर्गः मूलजाश्वशुरंहंतिसार्पजाचतदंगनां ज्येष्ठजातुपतिज्येष्ठंदेवरंतुद्विदैवजेति तथाचकश्य पपटले मूलांत्यपादजौश्रेष्ठौतथाश्लेषाद्यपादजौ द्वीशांत्यपादजौदुष्टौतथाश्लेषांत्यपादजाविति अस्यापवादः अभावइहनोदोषइति अभावेतेषांश्वशुरादीना मभावेसतिइहमूलादिजोद्भवनेनोदोषः केचिदाचार्याः तुः नरस्यमौंज्यूर्ध्वंमौंजीबंधनानंतरं एतत्फलंनवदंति उक्तंचनारदेन मूलव्यालभवोदोषोविवाहेयउदाहृतः स ३७
मौंजीबंधनादूर्ध्वंपुंसांनैवेतिकेचनेति पैत्र्याद्येपिमघायाआद्यचरणेपिमूलवत्फलंस्यादितिकेचिद्वदंति तथाचोक्तंनारदेन पैत्र्यगंडोद्भवाकन्याश्वशुरघ्नीचकेचनेति ॥

अथऋतुत्रयमध्येकिंकिंनकर्तव्यमित्याह नोद्वाहाविति सहजातयोः एकोदरसमुत्पन्नयोः पुत्रयोः कन्ययोः कन्यापुत्रयोर्वा उद्वाहौविवाहौ ऋतुषु त्रयऋतेऋतवश्च ऋतवः तेषुनकार्यौ षण्मासाभ्यंतरेन कार्यावित्यर्थः उक्तंचनारदेन विवाहश्चैकजन्यानांषण्मासाभ्यंतरेयदि असंशयंत्रिभिर्वर्षैस्तत्रैकाविधवाभवेदिति नोद्वाहा द्व्रतमिति उद्वाहाद्दृतुषुव्रतंमौंजीनकार्या तथाचोक्तंनारदेन पुत्रोद्वाहात्परंपुत्रीविवाहोनऋतुत्रये नतयोर्व्रतमुद्वाहान्मंगलेनान्यमंगलमिति नोपुमुद्वाल्स्त्रूहूहन मिति पुमुद्वाहात्पुरुषविवाहात् ऋतुषु स्त्र्युद्वहनंकन्याविवाहः नौकार्यः तथाचकात्यायनः पुत्रोद्वाहात्परंपुत्रीविवाहोनऋतुत्रयइति नमंगलविधेर्मुंडनमिति मंगल विधेः विवाहात्दृतुषुमुंडनंचौलंव्रतंवानकार्यम् अत्रकात्यायनः कुलेऋतुत्रयादर्वाङ्मंडनान्नतुमुंडनमिति शिशुःस्येषुनेति एषुऋतुषु शिशुर्भीनकार्या त्रयाणांशु

नोद्वाहौसहजातयोरृतुषुनोद्वाहाद्व्रतंनोपुमुद्वाहात्स्त्र्युद्वहनंनमंगलविधेर्मुंडंशिशुःस्येषुन ॥ ४९ ॥ नोज्ये ष्ठाल्लघुकालरुद्धतऋतेकात्यायनोमुंडनंचौलंमाहनमेखलेत्युभयतः कार्याविवाहादियं ॥ ॥

भानांसमाहारस्त्रिशती मंगलत्रयमितियावत् नकुर्यान्मंगलत्रयमितिकात्यायनवचनात् ४९ नोज्येष्ठाल्लघ्विति ज्येष्ठात्मंगलात् विवाहादेरृतुषुलघुमंगलंनोकुर्या त् यद्बह्निःशालायामुक्तंतत् ज्येष्ठमंगलं अन्यल्लघुमंगलं ज्येष्ठलघुलक्षणंसारसमुच्चये चूडाकेशांतसीमंतविवाहोपनयान्बुधाः गुरुमंगलमित्याहुस्तदन्यल्लघुमंगलं मिति तन्नकार्यमित्यर्थः कस्मादृते कालरुद्धतऋते कालेनरुद्धं कालरुद्धं गर्भाधानपुंसवनादि तस्मादृतेतेनविनेत्यर्थः तथाचकात्यायनः मातृयज्ञक्रियापूर्वंज्येष्ठंकृत्वातु मंगलं ऋतुत्रयंपुनर्यावन्नकुर्याल्लघुमंगलं लघुवागुरुवाकार्यंकार्यंनैमित्तिकंयदिति लघुगुरुमंगलयोर्भिन्नकर्तृत्वेनदोषः कात्यायनोमुनिरितिमाह इतीनिकिं मतं मुंडनंन चौलमेवमुंडनं मौंजीविवाहात् उभयतःकार्येति तथानंतद्वाक्यं मुंडनंचौलमित्युक्तंमतोद्वाहोतुमंगलं चौलंमुंडनमेवोक्तंवर्जयेद्धरणात्परं मौंजीचोभयतःका

यायनोमौंजीनमुंडनमिति ॥ अथसंकटेप्रवृत्तिमाह ॥ भेदेब्दस्येति संकटेदेशकालभयादौ अब्दस्यसंवत्सरस्यभेदेपूर्वोदितंमंगलंवितनुयात् विस्तारयेत्कुर्यादित्यर्थः तथाचोक्तंसंहितासारावल्यां फाल्गुनेचैत्रमासेतुपुत्रोद्वाहोपनायने भेदाद्ब्दस्यकुर्वीतनर्तुत्रयलंघनमिति अथवावेदाद्वांतरितेचतुर्दिनांतरितेकाले मंगलंवितनुयात् तथाचस्मृतिसारावल्यां पुत्रीपरिणयादूर्ध्वंयावद्दिनचतुष्टयं पुत्र्यंतरस्यकुर्वीतनोद्वाहमितिसूरयइति अथवादिनव्यवहितेएकदिनांतरितेकालेमंगलंकुर्वीत तथाचोक्तं एकोदरप्रसूतानामेकस्मिन्वासरेनरः विवाहंनैवकुर्वीतमंडनोपरिमुंडनमिति अथवाएकाहेपिनद्यानगेनपर्वतेनअंतरितेदेशे मंगलंवितनुयात् ज्योतिर्विवरणे एकोदरयोर्वरयोरेकदिनोद्वाहतोभवेन्नाशः नद्यंतरएकदिनेकेप्याहुःसंकटेचशुभमिति शार्ङ्गधरोपि नद्यंतरेपिशुभदंपृथुशैलस्यवाध्वन

भेदेब्दस्यचसंकटेवितनुयात्पूर्वोदितंमंगलंवेदाद्वांतरितेदिनव्यवहितेनद्यानगेनापिवा ॥ ५० ॥ एकाहेऽपिजनाश्रयांतरइहेदंतारनस्याद्बुधैर्योज्यंनोयमयोर्निषिद्धमनयोरेकत्रकार्यंजगुः ॥ ॥ ७ ॥

इति ५० एकाहेपीति अथवाएकाहेपिजनांतराश्रयेमंडपांतरेमंगलंवितनुयात् मंडपोस्त्रीजनाश्रयइत्यमरः उक्तंज्योतिर्विवरणे नभतिथिर्द्वंद्वलग्नसंप्राप्तेसंकटेमहति एकोदरसंभवयोरेकाहेभिन्नमंडपेकार्यइति अथैषांपक्षाणांनिर्णयमाह इहेदमिति इहास्मिन्विवाहादिविषयेइदंभेदेब्दस्येत्याद्युक्तं बुधैस्तारतम्याद्योज्यं संकटानुरूपंयोज्यमित्यर्थः अथयमलयोर्विशेषमाह नोयमयोरिति यमयोर्यमलयोःइदंनोनिषिद्धं अनयोर्यमलयोर्मंगलंएकत्रएकवत्सरएकवासरेएकमंडपेकार्यमितिमुनयोजगुः उक्तंच एकस्मिन्वत्सरेचैकवासरेमंडपेतथा कर्तव्यंमंगलंस्वस्रोर्भ्रात्रोर्यमलजातयोरिति अथभ्रातृद्वाहनिषेधमाह नैकस्मैइति एकस्मैवरायदुहितृद्वयंएकोद्भवकन्याद्वयंनदद्यात् सहजयोःएकोदरसंभवयोर्भ्रात्रोःएकोद्भवेकन्यकेनदद्यात् तथामिथःपरस्परंउद्वहनंनतनुयात् अत्रापिसंकटेप्रवृत्तिमाह कुर्यादिति ३८

अदः नैकस्मैइत्याद्युक्तमकर्तव्यं असंपदिअन्यवधूवरलाभेसतिकुर्यात् तथाचनारदः प्रत्युद्वाहोनैवकार्योनैकस्मैदुहितृद्वयं नचैकजन्ययोः पुंसोरेकजन्येतुकन्यके इत्यादि
५१ अथप्रतिकूलनिर्णयमाह नोद्वाहमिति निश्चयेपिसतिबुधाः उद्वाहंनजगदुः कस्यांसत्यां पित्रोः असूत्क्रांतौसत्यां माताचपिताचपितरौ तयोः असूनांप्राणानांउत्क्रां
तिः उत्क्रमणंतस्यांसत्यामित्यर्थः कथंभूतयोःपित्रोः सपित्रोः पितरौचपितरौचपितरः मातुःपितरौ पितुःपितराविव्यर्थः तैःसहवर्तमानौसपितरौ तयोःसपित्रोः पुनः कस्यां
सत्यां स्त्रियाःअसूत्क्रांतौसत्यां इदंद्वितीयविवाहादौज्ञेयं एवंसूनोःपुत्रस्य भ्रातुः सहजस्य अनूढितस्वसुः अपरिणीतभगिन्याः पितृव्यस्यपितृभ्रातुः असूत्क्रांतौ
सत्यां एतदुक्तंभवति पित्रादीनामुक्तानांमध्येअन्यतमेमृतेसतिविवाहंनकुर्यादित्यर्थः तथाचवृद्धशौनकः वरवध्वोःपितामातापितृव्यश्चसहोदरः एतेषांप्रतिकूलंचेन्महा

नैकस्मैदुहितृद्वयंसहजयोर्नैकोद्भवेकन्यकेदद्यादुद्वहनंमिथोनतनुयात्कुर्यादसंपद्यदः॥५१॥ नोद्वाहंसतिनिश्चयेऽपिजगदुःपित्रोःसपित्रोः-
स्त्रियाःसूनोर्भ्रातुरनूढितस्वसुरसूत्क्रांतौपितृव्यस्यच॥अन्येस्वान्वयजात्ययेपिजनकांबास्त्रीसुतान्यात्ययेऽब्दार्धार्ध[illegible]दलांतरेथिदधनेह्नेरंब
शांत्याक्वचित्॥५२॥ विघ्नप्रदंभवेत् अन्यच्च पितापितामहश्चैवमाताचैवपितामही पितृव्यस्त्रीसुतोभ्रानाभगिनीचाविवाहिता एभिरेवविपन्नैश्चप्रतिकूलं

बुधैःस्मृतं अन्यैरपिविपन्नैस्तुकेचिदूचुर्नतद्भवेदिति अथान्येषांमतमाह अन्यइति अन्येबुधाः स्वान्वयजात्ययेपिस्वकुलजातमर्त्यनाशेपिउद्वहनंनविदधुः तथाचभृ
गुः वाग्दानानंतरंयत्रकुलयोः कस्यचिन्मृतिः तदोद्वाहोनैवकार्यः स्वपक्षक्षयदोषतइति अथसंकटेप्रवृत्तिमाह जनकांबास्त्रीति जनकश्चअंबाचस्त्रीचसुतश्च अन्य
श्च अन्यः कुलजः प्रतिकूलाधिकारी एषांअत्ययोनाशः मरणमितियावत् तस्मिन्सति अब्दार्धार्धार्धदलांतरेह्नेरंबशांत्यागणेशशांत्याक्वचित्संकटेविदधते बुधाइत्य
ध्याहारः एतदुक्तंभवति वरस्यवध्वावापितृनाशेअब्दांतरेवर्षांतरे मातृनाशेअर्धांतरेषण्मासांतरे स्त्रीनाशेअर्धांतरेत्रिमासांतरे एतह्निनीयादिविवाहेज्ञेयम् तथा

सुमनादौ अर्थांतरे सार्धमासांतरे अन्यमार्येपितमातृस्त्रीत्यादिभ्योन्यस्यकुलस्यनाशेदूलांतरे सार्धमासस्याधंतरेत्रयोविंशतिदिनानंतरं विदधनइत्यर्थः ५२ अन्यमध्ये भ्रातुर्विशेषमाह भ्रातुश्चात्मजवदिति भ्रातुर्नाशेपुत्रवत्सुमनावोक्तंपक्षेयं सार्धमासांतरेकर्तव्यमित्यर्थः तथाचस्मृतिसारावल्यां पितुरब्दमिहाशौचंतदर्धं भ्रातुरेवच मासत्रयंतुभार्यायास्तदर्धंभ्रातृपुत्रयोः अन्येषांतुसपिंडानामाशौचंमाससंमितं॥ तदातुशांतिकंकृत्वाततोलग्नंविधीयतइति स्मृत्यंतरेप्युक्तं संकटेसमनुप्राप्तेयाज्ञवल्क्येनयोगिना शांतिरुक्तागणेशस्यकृत्वातांशुभमाचरेत् अकृत्वाशांतिकंयस्तुनिषेधेसतिदारुणे नकरोतिशुभंगर्वाद्विघ्नस्तस्यपदेपदे इति ज्योतिःप्रकाशे प्रतिकूलेपिकर्तव्योविवाहोमासमंतरात् शांतिंविहायगांदत्वावारदानादिचरेत्पुनरित्येतत्प्रौढायांकन्यायांपित्रोर्मरणेपिज्ञेयं प्रतिकूलेपिप्रति

भ्रातुश्चात्मजवद्भयेतिसमयेपित्रोर्मृतेःसंशयेनान्येषांप्रतिकूलमामयिविरक्ताराद्गतानामपि॥ आतुर्यान्मृतनृक्रियानभिभवेनांदीमु-
खंनाचरेन्नोकुर्याज्ज्वरितस्यमंगलमतिव्याध्युद्भवेनिश्चयं॥५३॥

कूलाभावमाह भयइत्यादि भयेदुर्भिक्षराजभयेअतिसमयेअतिकाले पित्रोर्मातापित्रोः मृतेप्राणस्यसंशयेसति अन्येषां मातापितृभ्यामन्येषांमृतानांप्रतिकूलंनास्ति तथाचोक्तंज्योतिःसागरे दुर्भिक्षेराष्ट्रभंगेचपित्रोर्वाप्राणसंशये प्रौढायामपिकन्यायांनान्यकूलंप्रतीक्षतइति विशेषांतरमाह आमयिविरक्ताराद्गतानामपिप्रतिकूलंनास्ति आमयीरोगीदीर्घरोगीतियावत् विरक्तोगृहादिषूदासीनः आराद्गतोदूरगतः देशांतरइतियावत् आराद्दूरसमीपयोरित्यमरः एषामपिमृतानांप्रतिकूलंनास्ति तथाचोक्तंस्मृत्यंतरे दीर्घरोगाभिभूतस्यदूरदेशस्थितस्यच उदासवर्तिनश्चैवप्रतिकूलंनविद्यतइति अथान्यानपिशास्त्रार्थानाह आतुर्यादिति तुर्यस्तुतुर्यः पुरुषः मूलपुरुषाच्चतुर्थइत्यर्थः तंमर्यादीकृत्य मृतस्यनरस्यक्रियायाअनभिभवेअभावेसति क्वचित्कारणांतरक्रियायामकृतायांनांदीमुखंनाचरेत् एतत्स्वगोत्रविषयम् तथाचमेधातिथिः प्रेतकर्माण्यनिर्वर्त्यचरेन्नाभ्युद

यक्रियां आचतुर्थंततः पुंसिपंचमेतुशुभंभवेदिति नोकुर्यादिति ज्वरितस्यमंगलंनोकुर्यात् तथाचगर्गः ज्वरस्योत्पादनंयस्यशुभंनस्यनकारयेत् दोषनिर्गमना-
त्पश्चात्स्वस्थोधर्मंसमाचरेदिति अतीति अतिव्याप्युद्भवेकस्यचित्कुलजस्यशरीरेअतिदारुणज्वरोत्पत्तौनिश्चयंनोकुर्यात् प्रतिकूलभीत्या रोगःपाप्माज्वरोव्या
धिर्विकारोदुःस्वमामयइत्यादिवाग्भट्टे ज्वरपर्यायनामानि तथाचगर्गः केचिदूचुर्गृहस्थस्यकस्यचिद्दारुणोज्वरः तावन्मंगलकार्यंचनकार्यंनिश्चितंबुधैरिति ५३ अथमहत्संकटेस
तिवृद्धिसूतकेकर्माहेतामाह चेत्स्यादिति उक्तपूर्वसमयेयज्ञोद्वाहनचौलमौंजिकमित्यत्रोक्ते पूर्वकालेअनारब्धकार्येसति कर्मणिअनारब्धेसतिसंकटेचप्राप्तेसति कूष्मांडीघृतहोमतः
कूष्मांडिभिर्यद्देवादेवहेडनमित्यादितिसृभिर्ऋग्भिर्घृतहोमः कूष्मांडीघृतहोमः तेनजननाशौचेदशाहांतःजन्मदशाहमध्येकर्मआचरेत् कूष्मांडीघृतहोमंशास्त्रोक्तंसदक्षिणंकृत्वा

चेत्स्यात्सूतकमुक्तपूर्वसमयेनारब्धकार्येबुधःकूष्मांडीघृतहोमतःपिजननाशौचेकृतिकारयेत्॥सिंहेज्येनशुभंहितंहरिलवोर्ध्वंगौतमीदक्षिणे
जान्हव्युत्तरतः क्वचिद्धितमजेकेतोस्त्वभीत्यादिषु॥५४॥

कर्मकर्तव्यमित्यर्थः तदुक्तंस्मृत्यंतरे संकटेसमनुप्राप्तेसूतकेसमुपस्थिते कूष्मांडिभिर्घृतंहुत्वागांद-
त्वाचरेत्सिनीं चूडोपनयनोद्वाहप्रतिष्ठादिकमाचरेदिति स्मृत्यंतरे अनारब्धविशुद्ध्यर्थंकूष्मांडैर्जुहुयाद्घृतं गांदद्यात्पंचगव्याशीततःशुद्ध्यतिसूतकीति अथसिंहेगु
रौसतिमंगलनिषेधमाह सिंहेज्येइति सिंहेसिंहराशौईज्यःसिंहेज्यः तस्मिन्सतिशुभंनित्यव्यतिरिक्तंनहितंस्यात् इदंतुपूर्वमेवप्रपंचितं तथाचकालनिर्णये शांतिकंपौ
ष्टिकंयात्राप्रतिष्ठोद्वाहपूर्वकं नकुर्यात्सर्वमांगल्यंसिंहस्थेचबृहस्पतौ तथाचमांडव्यः इष्टापूर्तेचचौलादिसंस्कारान्वास्तुकर्मच अन्यानिशुभकर्माणिनकुर्यात्सिं
हगेगुराविति अथसंकटेप्रवृत्तिमाह हरिलवोर्ध्वमिति क्वचित्संकटेदेशकालभयादौसिंहेज्येपिहरिलवादूर्ध्वंसिंहांशादूर्ध्वंगौतम्याःदक्षिणतःजान्हव्याउत्तरतःशुभंकर्म
हितंस्यात् तथाचज्योतिर्निबंधे सिंहेगुरौसिंहनवांशकोर्ध्वंगोदावरीदक्षिणकूलजातैः उद्वाहकालात्ययदोषभीतैःकार्योविवाहश्चयवनोब्रवीतीति तथाचगर्गः भागीरथ्यु

त्तरतीरेगोदावर्याश्चदक्षिणे ब्रतोद्वाहादिकर्माणिसिंहसंस्थेनदुष्यतीति अर्थाद्गोदावर्याः उत्तरे भागीरथ्याः दक्षिणे एवंद्वयोर्गोदाजान्हव्योर्मध्येसंकटेपिशुभंनाचरेदितिसि
द्धं तथाचवसिष्ठः गोदावर्युत्तरेतीरेभागीरथ्याश्चदक्षिणे विवाहादिनकुर्वीतसिंहसंस्थेचवाक्पताविति अप्राप्यतिसंकटेप्रवृत्तिमाह अजेति अस्वभीत्यादिषुरजोभया
दिषुसत्सु अंतःगोदाजान्हव्योर्मध्येहरिलवादूर्ध्वंसिंहेज्येसति अजेमेषेइनेसूर्येसतिशुभमाचरेत् अजेइनेइत्येतद्विवाहविषयं अस्वभीत्यादिष्वित्यनेनपदेनलक्ष्यते तथाचशौ
नकः मेषस्थेदिवाकरेसिंहस्थेवज्रपाणिसचिवेच यस्याः परिणयनमसौसाध्वीसुखसंपदोपेतेति व्रतबंधस्तुमीनगेसूर्येसतिचैत्रेकर्तव्यइतिग्रंथकृतामागेवोक्तं अनिमिष
रविमध्येकार्यमिति तथाचमौंजीपटले जन्मभादष्टगेसिंहेनीचेवाशत्रुगेगुरौ मौंजीबंधःशुभःप्रोक्तश्चैत्रेमीनगतेरवौ अथवाइनेईज्येतत्पदंसर्वशुभसाधारणविषयं
तथाचशौनकः सिंहस्थेदेवगुरौमेषस्थोयदिभवेत्सहस्रांशुः मंगलकार्यंकुर्यादितिनारदपराशरौवदतइति अस्वभीत्यादिष्वित्यत्रादिशब्देनवृद्धपितृमरणशंकायांकर्त्तव्यता

देशग्रामगृहज्वरव्यवहृतिद्यूतेषुदानेभमंत्रोसेवाकाकिणिवर्गसंगरपुनर्भूमेलकेनामभम्॥

भावाद्यतिसंकटेज्ञेयम् ५४ अथनामराशिजन्मराश्योर्निर्णयमाह देशइति देशःप्रसिद्धः ग्रामःप्र॰ गृहंप्रसिद्धं ज्वरःप्र॰ इत्यादिषुनामभंनामराशिःप्रधानंस्या
त् एतदुक्तंभवति देशग्रामगृहेषुप्रवेशाद्यर्थंज्वरेचंद्राद्यवलोकनार्थंव्यवहृतिर्व्यवहारः द्यूतंप्रसिद्धं दानंतुलापुरुषादि एषुचंद्रबलाद्यर्थं मंत्रेमंत्रमेलनार्थंचंद्रबला
द्यर्थंच सेवाराजादिसेवातत्रमेलाद्यर्थं काकिण्यांकाकिण्यवलोकनार्थं वर्गशुद्ध्यर्थं संगरेसंग्रामेचंद्रबलाद्यर्थं पुनर्भूमेलकेपुनर्भूमेलनार्थंनामराशिरवलोकनीयेत्यर्थः
परतः एभ्योऽन्यत्रविवाहयात्रादौजन्मर्क्षंजन्मराशिःप्रधानंस्यात् तथाचज्योतिर्निबंधे देशेग्रामेगृहेयुद्धेसेवायांव्यवहारके नामराशेःप्रधानत्वंजन्मराशिंनचिंत- ४०
येदिति अन्यच्च काकिण्यांवर्गशुद्धौचदानेद्यूतेज्वरोदये मंत्रेपुनर्भूवरणेनामराशेःप्रधानतेति विवाहेसर्वमांगल्येयात्रादौग्रहगोचरे जन्मराशेःप्रधानत्वंनामराशिंनचिंतयेदिति

अथवधूवरयोर्मध्येएकस्यजन्मर्क्षंज्ञातंएकस्यनज्ञातंतदाशकाद्विमेलादिकंकथमवलोकनीयमित्याह वधूपुरुषयोरिति वधूपुरुषयोर्मध्येचेद्यदिएकस्यजन्मर्क्षंज्ञातंएकस्य नज्ञातंतदा इतः ज्ञातजन्मर्क्षादेकस्यशकाद्विगुर्वादिशुद्धिंविलोक्य तयोर्वधूवरयोर्नामर्क्षयोर्मेलकोवर्णवश्यादिकः पूर्वोक्तोविलोक्यः अर्थाद्द्वयोराश्यज्ञानेनामर्क्षादेव सर्वंविलोक्यं तथाचशार्ङ्गधरः विवाहघटनंचैवलग्नजंग्रहजंबलं नामभाच्चिंतयेत्सर्वंजन्मनज्ञायतेयदेति जन्मज्ञानेपिचैकस्यद्वयोर्नाम्नोश्चमेलकः चिंत्यस्तत्रैवजन्म र्क्षाद्दीक्ष्यंलग्नेंदुजंबलमिति ५५ अथमेलकार्थंनाम्नोनक्षत्रज्ञानमाह भंनामादीति नामादिमवर्णोनामाद्यक्षरंतस्मात् अवकहडं शतपदंचक्रंयस्मात् चक्रात् चूचे चोलापदेष्वाद्येइत्यादयः श्लोकानिबद्धास्तस्माच्चक्राद्भंनक्षत्रंज्ञेयं तद्यथा चूडामणीतिनाम्नः आद्यक्षरात्चकारात् चूचेचोलाइत्यादिनाअश्विनीनक्षत्रंतत्र प्र-

जन्मर्क्षंपरतोवधूपुरुषयोर्जन्मर्क्षमेकस्यचेज्ज्ञातंशकाद्विमितोविलोक्यतुतयोर्नामर्क्षयोर्मेलकः॥

५५॥भंनामादिमवर्णतोवकहडाद्युज्यादिवर्णाद्बवौतुल्यावक्रशसौरवषौयदभिधाबह्व्यास्यनामांतिमं

थमचरणइतिवज्ज्ञेयमित्यर्थः तथाचदीपिकायाम् जन्मनज्ञायतेयेषांतेषांनामगवेष्यते चक्रेऽवकहडेभांशौतन्नाडीकैश्चिदग्निभादिति तन्नाडीत्यस्यार्थः यदा नाम्नोनक्षत्रंगवेष्यतेतदाअग्निभात्कृत्तिकानक्षत्रात् नाडीविलोक्येतिकैश्चिदुक्तं कैश्चिदितितन्मतमग्राह्यं तस्मादश्विन्यादित्रिकंव्यस्तमितिन्यायेननाड्यवलोक नंबहुसंमतमितिभावः अथनामादौसंयोगाक्षरेसतिकिंकर्तव्यमित्यपेक्षायामाह युज्यादिवर्णादिति युजियुक्तेऽक्षरेसंयुक्ताक्षरेप्रद्युम्नेत्यादिकेनामादौयुक्ताक्ष रेसति आदिवर्णात् प्रथमवर्णाद्भंज्ञेयम् यथाप्रद्युम्नेनाम्नि प्रथमवर्णःप्रस्तत्राद्यःपकारस्तस्माद्भंज्ञेयमित्यर्थः प्रियवचेत्यादौपिकारएव डुपदेत्यादौडुकारए वग्राह्यइत्यादि स्वरशास्त्रे संयोगाक्षरजेनाम्निज्ञेयंतत्रादिमाक्षरमिति अथअवकहडचक्रेनामाद्यक्षराभावेसतिकिंकर्तव्यमित्यपेक्षायामाह बवौतुल्या

वभशसौरवषाविति अत्रावकहडचक्रेबवौइति इमौवर्णौतुल्यौ तथाचरवषौ शिवइतिनाम्निसति अवकहडेचक्रेशकारस्याभावात् शकारस्थानेसंकारांगीकारात् भंज्ञेयमितिभावः एवमेवशसौतथारवषौ परस्परसवर्णौज्ञात्वा भंज्ञेयं तथाचस्वरशास्त्रे खषौशसौबवौचैवज्ञेयाविति परस्परमिति अन्यच्च नमोङाङअणावर्णानामादौसंतितेनहि येद्भवंतितथाज्ञेयागजडास्तेयथाक्रममिति चक्रेशतपदंवक्ष्येऽक्षांशाक्षरसंभवमितिस्वरशास्त्रोक्तमवकहडचक्रंप्रसिद्धं अथयस्यबहूनिनामानिसंतितस्यकस्मान्नाम्नोभंज्ञेयमित्याकांक्षया आह यदभिधा बह्व्योस्यनामांतिममिति यस्यअभिधानामानिबह्व्योभवंतितस्यांतिमंपश्चाद्भवंनामग्राह्यं तथाचस्वरशास्त्रे बहूनियस्यनामानिनरस्यस्युःकथंचन तस्यपश्चाद्भवंनामग्राह्यंस्वरविशारदैरिति अथजन्मनक्षत्रंयेषुयेषुशस्तंतान्याह आर्याइतिन्यु

आर्यान्युद्वहनेजनुर्भममलंपट्टस्यबंधेजगुर्गेहग्रामनृपाभिषेकक्षुषिमौंज्यन्नाशनेभूषणे॥५६॥इ॰वि॰

द्वहनेपुरुषविवाहेजनुर्भंजन्मनक्षत्रंअमलंनिर्दूषणंजगुः तथापट्टस्यबंधेपदबंधने गेहंगृहकरणप्रवेशनं तथाग्रामोग्रामवरप्रवेशनं नृपाभिषेकोराजाभिषेकः क्षुषिःप्रसिद्धा मौंजीप्रसिद्धा अन्नाशनंनवान्नप्राशनं भूषणंभूषणधारणं एषांसमाहारस्तस्मिन्जन्मभंशुभदंजगुः तथाचज्योतिःप्रकाशे जन्मभंक्षुषिनृपाभिषेचनेभूषणेनगरगेहकर्मणि आधिपत्यसुविमौंजिबंधनेपुंविवाहउदितंशुभंबुधैरिति राजमार्तंडे वसंतसमयेदद्याद्दब्देगर्भाष्टमेऽष्टमे मेखलांजन्ममासेपिजन्मभेचतिथावपीति नारदः पट्टबंधनचौलान्नप्राशनेचोपनायने शुभदंजन्मनक्षत्रमशुभंत्वन्यकर्मणीति इतिस्वकृतमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांविवाहप्रकरणंसमाप्तं ४१

अथाग्न्याधानंवृत्तेनैकेनाह अग्न्याधानमिति अग्नेराधानंबहुभिर्बुधैर्दारकालेऽवादिकथितं चतुर्थीकर्मानंतरंदारकालः परैराचार्यैर्दायाद्यकालेधनविभागकालेऽवा
दि तथाचवृत्तशते अग्न्याधानंदारकालेविधेयंकैश्चिद्योक्तंतच्चदायाद्यकालेइति तथाचकात्यायनगृह्ये आवसथ्याधानंदारकाले दायाद्यकालेएकेषामिति एतद्भाष्य
कारैरेवंव्यवस्थापितं अभ्रातृमतोदारकाले भ्रातृमतोदायाद्यकालेप्रोक्तमिति स्मृतिषुकृतदारस्याग्निनाविनाबहुधादोषोदृश्यते तथाहि कृतदारोनैवतिष्ठेत्क्षणमप्यग्निना
विना तिष्ठन्सचेद्द्विजोव्रात्यस्तथाचपतितोभवेत् पित्रपाकोपजीविस्याद्भ्रातृपाकोपजीवकः ज्ञानाध्ययननिष्ठोवा नदुष्येताग्निनाविना॥ योनाग्निमुपसेवेतदारान्कामात्
तावपि पारदारीसविज्ञेयःस्वस्त्रीस्वीकरणादपि यथास्नानंयथासंध्यावेदस्याध्ययनंयथा तथैवोपासनंदृष्टंनस्थितिस्तद्वियोगतइत्यादि तस्मात्सूत्रकारैःकात्यायनादि

अथाग्न्याधानं॥ अग्न्याधानमवादिदारसमयेदायाद्यकालेपरैर्द्वीशाग्निध्रुवशाक्रपूषभमृगेज्यैर्व्यब्जलग्नांशयोः॥ जीवेंद्वर्ककुजैःकृत
धर्द्धि३।६।११।१० गुरुः१कैंद्र १।४।७।१० स्थैरनस्तंगतैः स्वोच्चेष्टर्क्षगतैः परैरुपचयेर्वित्ताद्यशक्रौबुधैः॥ १॥ ॥इत्यग्न्याधानप्रकरणम्॥

भिः दारकालएवबाहुल्येनोक्तं अग्न्याधाननक्षत्राण्याह कैः द्वीशाग्निध्रुवशाक्रपुष्यमृगपौष्णैः द्वीशांविशाखा अग्निःकृत्तिका ध्रुवाणित्र्युत्तरारोहिण्यः शाक्रंज्येष्ठा पुष्य
मृगौप्रसिद्धौ पौष्णंरेवती तैः कयोः व्यब्जलग्नांशयोः विगताः अब्जाः याभ्यांतौ व्यब्जौ तौचतौलग्नांशौच तयोः अब्जाजलचरराशयः मकरस्यपश्चिमार्धंकुंभोमी
नः कर्कटश्चैतेजलचरराशयः चंद्रोऽपिजलजः एतैरहितयोर्लग्नयोर्लग्ननवांशयोरित्यर्थः तथाचवृत्तशते कर्किनक्रघटमीनविलग्ने वांशकेतनुगतेऽथतदीये लग्नगेकुमु
दिनीदयितेवानाशमेतिजनितोपिहुताशइति कैः जीवेंद्वर्ककुजैः कृतधीकेंद्रगुरुस्थैः जीवोगुरुः इंदुश्चंद्रः अर्कःसूर्यः कुजोभौमः तैः कृतः पंचमं ऋद्धयउपचयभव
नानि गुरुर्नवमं केंद्राणि प्रथमचतुर्थसप्तमदशमानि ५।३।६।११।१०।९।१।४।७।१० एतत्स्थानगतैः कथंभूतैरनस्तंगतैः सूर्यकिरणैरलुप्तैः पुनः कथंभूतैः स्वोच्चेष्टर्क्षग

तैः स्वस्वउच्चानिचइष्टाश्च एषांमध्ये क्षणिरावायत्लइतैः स्वराशसुच्चराशिमित्रराशिगतैरित्यर्थः परैरुक्तेभ्योऽन्यैर्ग्रहैः उपचयैः त्रिषडेकादशदशमगैः कस्यांसत्यां वित्ताद्यशुद्धौसत्यां वित्तंद्वितीयं आद्यंलग्नं तयोःशुद्धिः क्रूरराहित्यंतस्यांसत्यां शेषंपूर्ववत् प्रायश्चंद्रमित्युक्तमवलोक्यं तथाचवृत्तशते केंद्रर्क्षोपचयत्रिकोणभगताःसूर्यारजीवेंदवः शेषाश्चोपचयस्थितायदितदाऽग्न्याधानसुकंशुभं चंद्रेनैधनगेभ्रियेतयुवतीभौमेपुमानष्टमेशेषैर्मृत्युगतैरुजाचसहितोऽग्न्याधानकर्ताभवेत् नोकुर्याद्भुतभुक्परिग्रहमिहक्ष्मापुत्रजीवेंदुभिर्नीचस्थैर्विजितैरिपोर्भवनगैरस्तंगतैर्वाद्विजइति तथाचसंहितासारे अग्न्याधानंनकुर्वीतकर्किनक्रत्रयेविधौ लग्नगेधनगेपापेतथारंध्रग्रहान्वितइति १ इतिमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांअग्न्याधानप्रकरणंसमाप्तं अथगृहप्रकरणंविवक्षुस्तावद्ग्रामविचारमाह

अथगृहप्रकरणं ॥ नामर्क्षाद्विसुतांकदिग्भव २।५।९।१०गतोग्रामःशुभोन्योन्यथातत्कोणेंत्यभुवांशुभंनिवसतांदोषाःपरेषाम लम् ॥ कन्याकर्किधनुस्तुलाक्रियघटाः कौर्प्यंडजोयास्यतोमध्येऽन्येन्यवसंत्यथेंद्रककुभोवर्गाःस्युरोजस्त्विनः ॥१॥

नामर्क्षादिति नामर्क्षान्नामराशेःसकाशात् द्वि२सुतां५क९दिक्१०भव ११गतोग्रामःशुभःस्यात् अन्यउक्तविपरीतोग्रामः अन्यथास्यादशुभःस्यादित्यर्थः तदुक्तंज्योतिःसागरे एकभेसप्तमेग्रामेवैरंहानिस्त्रिषष्ठगे तुर्याष्टद्वादशेरोगःशेषस्थानेसुखंभवेदिति एवंग्रामशुभाशुभमभिधायेदानींग्रामदिङ्नियममाह तत्कोणइति तत्कोणेतस्यग्रामस्यकोणे अंत्यभुवांरजकचर्मकारादीनांनिवसतांवसतिंकुर्वतांशुभंस्यात् रजकश्चर्मकश्चैवनटोबुरुडएवच कैवर्तमेदभिल्लाश्चसप्तैतेअंत्यजाःस्मृताइत्यादीनांग्रामकोणेशुभंस्यादित्यर्थः तत्कोणेनिवसतांपरेषांवर्णानांअलंअत्यर्थंदोषाःस्युःअशुभानिस्युरित्यर्थः तथाचज्योतिर्निबंधे भवनपुरग्रामाणांयेकोणास्तेषुनिवसतांदोषः श्वपचादयोंत्यजाद्यास्तेष्वेवविवृद्धिमायांति एवंजातीनांशुभाशुभदिग्विभागमुक्त्वाराशिपरत्वेनदिक्षुवसतिमाह कन्येति य

टी॰ ४२

मासादितः दक्षिणस्याः सकाशात् क्रमेणाष्टसु दिक्षु कन्याकर्कधनुस्तुलाद्योराशयो वसंति अन्ये उर्वरितामध्ये वसंति एतदुक्तं भवति अभीष्टं ग्रामं नवभागं परिकल्प्य मध्य भागाद्दक्षिणभागे कन्या वसति कन्याराशिनादक्षिणभागे गृहं न कार्यमित्यर्थः तथैव नैर्ऋत्ये कर्कटः पश्चिमे धनुः वायव्ये तुला उत्तरे अजो मेषः ईशान्यां घटः कुंभः पूर्वे कौ पौ वृश्चिकः आग्नेये अंत्यो मीनः वसति अन्ये वृषमिथुनसिंहमकरा मध्यभागे वसंति एवं राशिपरत्वेन दिङ्नियममुक्त्वा इदानीं वर्गपरत्वेन दिङ्नियममाह अथेति इं द्रकं कुंभः सकाशात् अष्टसु दिक्षु अष्टसु खाः अष्टौ वर्गाः अकचटतपयशाः इत्येते प्रसिद्धाः ओजस्विनो बलवंतः स्युरित्युत्तरश्लोकेनान्वयः १ अष्टाविति एतदुक्तं भवति अआइईउऊ इत्यादिकः षोडशाक्षरो वर्गः पूर्वस्यां बली कादिकः पंचाक्षर आग्नेयां चादिको दक्षिणस्यां टादिको नैर्ऋत्यां तादिकः पश्चिमस्यां पादिको वायव्यां यादिकः उत्तरस्यां शादिक ईशान्यां बली अयमर्थः स्वनामादिमाक्षरात् वर्गं ज्ञात्वा स्वस्थाने गृहं कार्यमिति भावः यतः स्वस्वस्थाने प्राणिनो बलवंत इति लोके प्रसिद्धं किंलक्षणाव

अष्टावष्टसु खाः स्वपंचमपराद्विघ्नः स्ववर्गोन्ययुक्तष्टः काकिणिकागजैर्मिथइ्मायस्याधिकाः सोऽर्थदः ॥

र्गाः स्वपंचमपराः स्वेभ्यः पंचपराः वैरिणो येषां तेन तथा यथा अवर्गस्य पंचमस्तवर्गः सौम्यवैरी कवर्गस्य पंचमः पवर्गः सौम्यवैरी एवं सर्वेषां वर्गाणां वैरिणो ज्ञातव्याः वैरत्वं हिंस्या भिवशेन तदुक्तं भूपालवल्लभे वर्गेशास्तार्क्ष्यमार्जारसिंहश्वसर्पमूषकाः इभेणौ पूर्वतस्तेषां स्ववर्गात् पंचमो रिपुरिति तस्मात् स्ववैरि वर्गस्य दिशि गृहं न कार्यमिति भावः अर्था न्यत्र मध्यमं तत्रापि स्वदिग्वर्गासन्नं शुभं वैरिदिगासन्नमशुभमिति बुध्या ज्ञेयम् एवं स्ववर्गग्रामवर्गयोर्मित्रारित्वमवलोक्य वासः कर्तव्य इति सिद्धम् तत्र राशियदितवर्गयदि तयोर्मध्ये राशियदितं बलवत् तदुक्तं ज्योतिःसागरे केप्याहुरयवर्गाणां स्वस्थाने शुभदं गृहमिति अथ वर्गं यदितेन काकिणिकामाह द्विघ्न इति स्ववर्गो ग्रामवर्गः वसतिकं तुर्वर्गश्च द्विघ्नः द्विगुणितः कार्यः मिथ अन्ययुक् अन्यवर्गयुक्कार्यः गजैरष्टभिस्तष्टः शेषितः सन् काकिणिकाः स्युः इमाः काकिणिकाः यस्य अधिकाः सोऽर्थदो धनदातास्याव

तदुक्तंगर्गेण स्ववर्गेद्विगुणीकृत्यपरवर्गेणयोजयेत् अष्टासंशेषमुद्दिश्यकाकिण्योऽधिकाःशुभमिति एवंग्रामादिद्वियमुक्त्वा इदानींनिर्माणोपक्तनग्रामक्षेत्रादीनां सर्वतः क्षेत्रमादौपरीक्षेत गंधवर्णरसप्लवैरित्याकृत्वात् तावद्वर्णपरत्वेनभूमेर्वर्णरसगंधान्वृत्तार्धेनाह श्वेतेति श्वेतारक्तकपीतकृष्णावसुधाः विप्रतः ब्राह्मणात्क्र मात्वर्णानांक्रमाःशोभनाःस्युः श्वेतवसुधापृथ्वीब्राह्मणस्य आरक्तवसुधाक्षत्रियस्य पीतवसुधावैश्यस्य कृष्णावसुधाशूद्रस्यशोभनेति अर्थात्मिश्रजा तीनांमिश्राशोभना तथाचवसिष्ठः श्वेताशस्ताद्विजेंद्राणांरक्ताभूमिर्महीभुजां विशांपीताचशूद्राणांकृष्णाऽन्येषांचमिश्रितेति एवंवर्णमुक्त्वेदानींरसमाह स्वादु रिति स्वादुर्मधुरावसुधाब्राह्मणस्यशोभना कटुर्मरीचरसाक्षत्रियस्य तिक्तानिंबरसावैश्यस्य कषायाहरीतकीरसाशूद्रस्यशोभनेति अर्थान्मिश्राणांमि

श्वेतारक्तकपीतकृष्णावसुधाःस्वादुः कटुस्तिक्तकाःकाषायाघृतशोणितान्नमदिरागंधाःशुभाविप्रतः॥२॥ सौम्यादिप्लवभूतलेविरचये द्विप्रादिकोऽन्योःखिलेनान्येषांनियमोत्रयत्रनिखिलाः कुर्युर्गृहंदृढस्थिरं॥ श्राशोभना तथाचनारदः मधुरंकटुकंतिक्तंकषायश्चरसाःक्रमात् ए वंरसानुक्त्वागंधानाह घृतेति घृतगंधाब्राह्मणस्य शोणितगंधारक्तगंधाक्षत्रियस्य अन्नगंधावैश्यस्य मदिरागंधामद्यगंधाशूद्रस्य मिश्राणांमिश्रग धाशुभेत्यर्थः तथाचोक्तंकारिकायां घृतासृगन्नमदिरागंधाचक्रमशोभवेदिति नानाग्रंथेषुरसगंधानांनानात्वं तद्विकल्पतोग्राह्यं तथाचनारदः मधुपेरान्नविशि तमंधवर्णानुपूर्वकम् मधुरंकटुकंतिक्तंकषायश्चरसाःक्रमात् पेरगंधाकषायगंधा अन्यत्क्रमं तथाचकारिकायां घृतासृगन्नमद्यानांगंधाचक्रमशोभवेत् मधुरास्वालकषा याम्लकटुकाचानुपूर्वशःइति २ एवंपृथ्वीवर्णादिकमभिधाय इदानींवर्णपरत्वेनभूप्लवत्वमाह सौम्यादिप्लुउत्तरादिषुदिक्षुप्लवोनिम्नत्वंयस्यतस्य तच्चतद्भूतलंच तस्मिन्वि प्रादिकोब्राह्मणादिकःगृहंविरचयेत् कुर्यात्एतदुक्तंभवति ब्राह्मणः उत्तरप्लवभूतले क्षत्रियःपूर्वप्लु० वैश्योदक्षिणप्लवे शूद्रः पश्चिमप्लवेगृहंविरचयेत् एवंवर्णपरत्वे

नभूप्लवमुक्त्वा ब्राह्मणस्यविशेषमाह अग्न्योः खिलइति अग्न्योब्राह्मणः अखिलेसर्वप्लवेगृहंविरचयेत् तथाचभृगुः उदक्कादिप्लवमिष्टंविप्रादीनांप्रदक्षिणेनैव विप्रःस
र्वत्रवसेद्दूर्णमथेष्टमन्येषामिति अथपक्षांतरमाह यत्रेतिनिखिलाः सर्ववर्णाःतत्रगृहंकुर्युः तत्रकुत्र यत्रभुविहृत्अंतःकरणंस्थिरंस्यात् अयमर्थः यस्यांभूमौअं
तःकरणप्राशस्त्यंस्यात् तत्रैवगृहंकर्तव्यमित्यर्थः तथाचवास्तुशास्त्रे मनसश्चक्षुषोयत्रसंतोषोजायतेभुवि तस्यांकार्यंगृहंसर्वैरितिगर्गादिसंमतमिति अथ
शल्यज्ञानंवृत्तार्धेनाह सद्मप्रश्नेति सद्मप्रश्नकृतः अत्रगृहंकर्तव्यमित्यादि गृहप्रश्नकर्तुर्मुखाच्चेद्यादिप्रथमतः वर्गादिवर्णोद्गमःस्यात् वर्गाणांप्रथमाक्षरोदयः
स्यात् अकचटतपयशानामन्यतमाक्षरोद्गमः स्यात्तदाशल्यं तद्दिग्गतंतस्यवर्गस्यदिग्गतंसुधीःआदिशेत् शल्यमत्रास्तीतिकथयेदित्यर्थः एतदुक्तंभवति गृह
संमिनांभूमिंदक्षिणोत्तररेखाभिः समतयानवधाकृत्वावर्गाद्यक्षरैः अकचटतपयशैरष्टभिः क्रमेणाष्टासुपूर्वादिदिक्षुशल्यमादिशेत् अकारेप्रश्नाद्यक्षरेसतिपू

सद्मप्रश्नकृतोमुखात्प्रथमतोवर्गादिवर्णोद्गमश्चेत्तद्दिग्गतमादिशेत्तुहपयैःशल्यंसुधीर्मध्यतः॥३॥

र्वस्यांदिशिशल्यमादिशेत् ककारेआग्नेय्यां चकारेदक्षिणस्यां इत्याद्यष्टसुदिक्षुअष्टभिरक्षरैरादिशेदित्यर्थः तुपुनः हपयैस्त्रिभिरक्षरैर्मध्यतोमध्यकोष्ठेशल्य
मादिशेत् हपयानांत्रयाणामक्षराणांअन्यतमेप्रश्नाद्यक्षरेसतिमध्येशल्यमादिशेदित्यर्थः तथाचोक्तंज्योतिर्निबंधे स्पृष्ट्वेष्टदेवतांप्रष्टुर्वचनस्याद्यमक्षरं गृहीत्वातुत
तःशल्याशल्यंसम्यग्विचार्यते अकचटतपयशाहपयावर्णाः पूर्वादिमध्यांताःशल्यकराः इहनान्ये शल्यगृहेनिवसतांनाशइति एतदेवस्पष्टंतत्रैवोक्तं पृच्छयायदिअः
प्राच्यांनरशल्यंतदाभवेत् सार्धहस्तप्रमाणेनतच्चमानुषमृत्युकृत् आग्नेय्यांदिशिकःप्रश्नेखरशल्यंकरद्वये राजदंडोभवेत्तत्रभयंनैवनिवर्तते याम्यायांदिशिचःप्र
श्नेकुर्यादाकटिसंस्थितं नरशल्यंगृहेशस्यमरणंचिररोगतः नैर्ऋत्यांदिशिटःप्रश्नेसार्धहस्तादधस्थले शुनोस्थिजायतेतत्रबालानांजनयेन्मृतिं तःप्रश्नेपश्चिमायां

तुदिशोः शल्यंप्रजायते सार्धहस्तेगृहस्वामीनतिष्ठतिसदागृहे वायव्यांदिशिपः प्रश्नेतुषांगारास्मतुः करे कुर्वंतिमित्रनाशंचदुः स्वप्नदर्शनंतदा उदीच्यांदिशियः प्रश्नेभि
प्रशल्यंकटेरटः तच्छीघ्रंनिर्धनत्वायकुबेरसदृशस्यहि ईशान्यांदिशिशः प्रश्नेगोशल्यंसार्धहस्ततः तद्गोधनस्यनाशायजायतेगृहमेधिनः हृपयामध्यमेकोष्ठेवक्षोमात्रे
भवेद्धः नृकपालमयोभस्मलोहंतत्कुलनाशकृदिति ९ ३ एवंशल्यमभिधायेदानींस्थलस्यशुभाशुभज्ञानस्योपायमाह श्वभ्रमिति श्वभ्रंगर्तंहस्तमितंखनेत्
इहास्मिन्श्वभ्रे निशास्येरात्रिमुखेअर्धसूर्यास्तेजलंपूर्णंन्यसेत् तच्चेद्यदिप्रातःसजलंस्यात् तदातत्स्थलंसत्शुभंस्यात् वृद्धिकरंस्यात् यदिअजलंगतजलंस्यात्
तदामध्यमं यदास्फाटितंस्फुटितंस्यात्तदा असत् नानाविधहानिकरंस्यादित्यर्थः तथाचनारदः तथानिशादौतत्कृत्वापानीयेनप्रपूरयेत् प्रातर्दृष्टेजलेवृद्धिंसमंपंके

श्वभ्रंहस्तमितंखनेदिहजलंपूर्णंनिशास्येन्यसेत्प्रातर्दृष्टजलंस्थलंसदजलंमध्यंत्वसत्स्फाटितम् ॥ ज्ञा
त्वैवंनिखनेद्गृहाधिकभुवंनत्वाजलांतंस्तरोयावद्वापुरुषस्ततःकपिशिरस्तुल्याश्मभिः पूरयेत् ॥ ४ ॥

व्रणेक्षयइति एवंशुभाशुभस्थललक्षणमभिधायेदानींभूमिशोधनमाह ज्ञात्वेति एवमुक्तप्रकारैः स्थानंज्ञात्वा गृहाधिकभुवंजलांतंयथाभवतितथाखनेत् गृहाद
धिका गृहाधिकासाचासौभूश्चतथातांकल्पितगृहात्किंचिदधिकांभूमिंजलपर्यंतंखनेदित्यर्थः अधिकखननंसुदृढभूभागेभित्तिरचनार्थं वाइत्यथवास्तरोयावत्तावत्खनेत्
पृथ्वीगर्भेमृद्भेदानांस्तराः संति तत्रान्यस्तरपर्यंतंखनेदित्यर्थः अथवायावत्पुरुषस्तन्मितंवापुरुषमात्रंखनेत् इदंशक्त्यपेक्षयाज्ञातव्यं पुरुषप्रमाणंपंचारत्नयः तथाच
शल्वं पंचारत्निर्दशवितस्तिर्विंशतिशतांगुलः पुरुषइति पंचारत्न्यादयः पुरुषपर्यायाः किंकृत्वा नत्वानमस्कृत्यखनेदित्यर्थः ततस्तदनंतरंतत्खातंकपिशिरस्तु
ल्याश्मभिः वानरशिरः प्रमाणैः ग्रावभिः पूरयेत्पूर्णंकुर्यात् तथाचमांडव्यः जलांतंप्रस्तरांतंवापुरुषांतमथापिवा क्षेत्रंसंशोध्यचोद्धृत्यशल्यंसदनमारभेदिति

तथाच मत्स्यपुराणे कपिशीर्षप्रमाणैश्च ग्रावाणैः पूरयेत्तदं खातं तन्मसमं कृत्वा ततः प्राचीं प्रसाधयेदिति खन्यमाने क्षेत्रे यद्दाप्यते तस्य फलं कारिकायामुक्तं खन्यमाने य
दा क्षेत्रे पाषाणः प्राप्यते यदा धनायुर्वृद्धिरतात तस्य स्यादिष्टकासु धनागमः कपालांगारकेशादौ व्याधिना पीडितो भवेदिति ४ एवं स्थलशुद्धिमभिधायाधुना दिक्सा
धनमाह प्राक्साध्येति उज्जयिनीस्थलात् यमदिशि दक्षिणस्यां दिशि त्वाष्ट्रानिलाभ्यंतरात् प्राक् साध्या नरैरित्यध्याहारः त्वाष्ट्रं चित्रा अनिलं स्वाती अनयोरंतरम
ध्यं तस्मात् प्राची साध्येत्यर्थः एतदुक्तं भवति संभवे सति रात्रौ प्राङ्मुखउपविश्य युगमात्रोदितां चित्रां नलिकया विलोकयन् नलिकाग्राल्लंबं भूमिपर्यंतं मुक्त्वा भू
मौ चिन्हं कृत्वा तथैवाचलस्तेनैव नेत्रेण स्वातिमवलोकयन् तथैव नलिकाग्रात्सकाशाल्लंबं भूमिपर्यंतं मुक्त्वा लंबपाते चिन्हं कृत्वा नेत्राल्लंबं मुक्त्वा तथैव चिन्हं कुर्यात्
एवं चिन्हद्वयं चित्रास्वातीचिन्हयोः रज्जुं तन्मितां धृत्वा रज्जुप्रांतावेकीकृत्य मध्ये चिन्हं कुर्यात् पुनस्तत्रैव प्रसार्य मध्यचिन्हे शंकुं निधाय तस्मात् पश्चिमचि

प्राक्साध्योज्जयिनीस्थलाद्यमदिशि त्वाष्ट्रानिलाभ्यंतरात्सौम्ये साग्न्युदयाद्युदग्ध्रुवमुखाद्दिङ्मूढकेस्यान्मृतिः

न्हपर्यंतं रज्जुं प्रसारयेत् तत्प्राचीसूत्रं एवमुज्जयिन्यादक्षिणतः प्राचीसाधनमुक्त्वानंतरं उत्तरतः प्राचीसाधनमाह सौम्ये इति अतः उज्जयिन्याः सौम्ये उत्तरभागे
अग्न्युदयात्कृत्तिकोदयात् प्राचीसाध्या एतदुक्तं भवति पूर्ववन्नलिकया युगमात्रोदितां कृत्तिकामालोक्य नलिकामूलाग्राभ्यां लंबौ मुक्त्वा भूमौ चिन्हद्वयं कृत्वा तयोरुप
रि प्राचीसूत्रं अथोत्तरसाधनमाह उदगिति ध्रुवमुखात् उदक् उत्तरदिक्साध्या इदं सर्वेषां साधारणं अथ दिङ्मूढत्वे दोषमाह दिङ्मूढकेस्यान्मृतिरिति स्पष्टं त
थाचोक्तं देवयजनदीपिकायां चित्रास्वात्यंतरे श्रोणाद्दक्षिणापथवासिनां प्राचीतु कृत्तिका ज्ञेया उत्तरापथवासिनामिति श्रोणात् उज्जयिन्याः तथाच शुल्वे कृत्तिका-
श्रवणं पुष्यं चित्रास्वात्योर्यदंतरं एतस्मात्प्राच्यादिशो रूपं युगमात्रोदिते पुर इति युगप्रमाणं षडशीत्यंगुलानि तथाच शुल्वसूत्रं अंगुलैरथ संमितायाः प्रमाणं तत्रारा शी

निशातमीषाच्चतुः शतमसः पक्षः षडशीतिर्युगंचत्वारोष्टकाः शंम्येति तथाचस्फुटकरणे ध्रुवलंबकरेखायारेखांतःसौम्ययाम्यहरितौस्तः तन्मत्स्यपुच्छमुखतः प
श्चिमपूर्वाभिधोविद्यादिति इत्युनारदः प्रासादेसदनेलिंदेद्वारेकुंडेविशेषतः दिङ्मूढेकुलनाशःस्यात्तस्मात्संसाधयेद्दिशइति अथकेषुमासेषुगृहंकर्तव्यमित्या
ह गेहमिति माधवादिषुमासेषुमृद्वादिभिर्नक्षत्रैर्गेहंगृहंकुर्यात् माधवोवैशाखः पौषफाल्गुनौप्रसिद्धौ नभाःश्रावणः मार्गोमार्गशीर्षः तेष्वित्यर्थः मृदू
नि चित्रानुराधारेवतीमृगाः अनिलःस्वाती पाशीवरुणः तद्भंशततारका अर्कोहस्तः ईज्यःपुष्यः वसुर्धनिष्ठा ध्रुवाणिरोहिणीउत्तरात्रयंचतैः स्थिरतनौ
स्थिरलग्ने किंलक्षणे सकेंद्राष्टमे शोभनानिपापग्रहरहितानिकेंद्राष्टमानियस्यतत्तथातस्मिन् स्थिरतनावितिवापाठः शेषंपूर्ववत् ५ अथोक्तेष्वपि

गेहंमाधवपौषफाल्गुननभोमार्गेषुमृद्वानिलैःपाशयर्केज्यवसुध्रुवैःस्थिरतनौकुर्यात्सकेंद्राष्टमे॥५॥नोपृ
ष्ठाग्रविधौनरिक्ततिथौनार्कारवारांशयोरुक्तर्क्षेष्वपिकुंभमीनगविधौस्तंभोच्छ्रितिंनाचरेत्॥ ॥

नक्षत्रेषुविशेषमाह नोइति पृष्ठाग्रविधौसतिनोविरचयेत् एतदुक्तंभवति कृत्तिकादीनिसप्तनक्षत्राणिपूर्वस्यां मघादिसप्तदक्षिणे अनुराधादिसप्तपश्चिमे धनिष्ठादिसप्तो
त्तरे इत्यादिसप्तशलाकाचक्रस्थितनक्षत्राणांमध्येमृद्वानिलादीष्टचंद्रनक्षत्रंयस्मिन् दिग्भागेभवति तद्दिङ्मुखंगृहंसंमुखश्चंद्रोज्ञेयः तत्पृष्ठस्थेपृष्ठतोज्ञेयः एवमग्रेपृष्ठ
गेवाचंद्रेसतिगृहंनकर्तव्यमित्यर्थः तथाचभृगुः चक्रेसप्तशलाकाख्येकृत्तिकादीनिविन्यसेत् ऋक्षंचंद्रस्यवास्तोश्चपुरःपृष्ठेचनोशुभमिति तथाचब्रह्मशंभुः धनलाभःप्र
वासःस्यादायुश्चौरभयंक्रमात् दसाग्रवामपृष्ठस्थगृहकर्तुर्निशाकरइति नरिक्ततिथौसपष्टं नार्कारवारांशयोः अर्कभौमयोर्वारनवांशयोः नकुर्यात् उक्तर्क्षेष्वपिउक्त ५
नक्षत्रेष्वपि कुंभमीनगविधौसतिस्तंभोच्छ्रितिंनाचरेदिति अर्थादन्यत्सर्वंआचरेत् तथाचमांडव्यः पंचकेषुचधिष्ण्येषुनकुर्यात्स्तंभमुच्छ्रयम् क्षेत्रसूत्रशिलान्यासमाका

रादिसमाचरेदिति अथारंभेवृषभवास्तुमाह तदुक्तंगर्गसंहितायां सूर्यर्क्षमादितस्त्रीणिविन्यसेत् वृषभस्याग्रियोवासिस्तन्मस्याद्देहकारिणः द्वेद्वेपादोचाग्रपा
दौउद्वसन्पश्चिमेस्थिरं पुच्छेत्रीणिचहानिःस्याद्गमणंतत्फलंस्थितं वामकुक्षौचतुर्भानिदारिद्र्यंतत्फलंभवेत् चत्वारिदक्षिणेकुक्षौतत्फलंस्याद्धनागमः पृष्ठेत्रीणिश्रि-
यानित्यंमुखेद्वेस्वामिनाशनं वृषभस्यफलंज्ञेयंज्ञात्वागेहंसमारभेदिति गृहारंभेगृहकरणेशिलान्यासादेरिदंवृषभवास्तेवडचीर्णञ्चंग्राह्यंतुर्यादिति अर्कयुतादिसूर्यनक्ष-
त्रादि तुर्यात्चतुर्थात्पंचदशाश्चिदृक्परिमितात्रयोविंशात्सकाशात् क्रमेणवेदाब्धिपंचभानिनक्षत्राणिगृहस्यकरणेरचनायांप्रवेशेऽपिनिंद्यानिस्युः तथाचव्यवहारसारे
त्रिवेदाब्धित्रिवेदाब्धिहित्रिभेष्वर्कतः शशी कुर्यांल्लक्ष्मीसमुद्रासंस्थैर्यंलक्ष्मीदरिद्रताः धनंव्याधिंक्रमान्मृत्युंप्रवेशारंभयोर्वृषइति ६ अथचतुर्थाद्द्वारनिर्णयमाह आर्थै

तुर्यात्पंचदशाश्चिदृक्परिमिताद्वेदाब्धिपंचक्रमान्निंद्यान्यर्कयुताद्गिहकरणेभानिप्रवेशेऽपिच ॥ ६ ॥ शे
तेभाद्रपदात्रिषुत्रिषुस्मरःप्रागादिशीर्षोऽहिभोक्तंसद्मसुखंतुगोल्यजघटेष्वर्केयमोदङ्मुखम् ॥

स्त्रिभिर्हस्तैः शेतइति भाद्रपदात्रिषुत्रिषुमासेषुस्मरोवास्तुपुरुषः प्रागादिशीर्षःशेतेइति एतदुक्तंभवति भाद्रपदादिमासत्रये पूर्वशीर्षः मार्गशीर्षादिमासत्रयेदक्षि
णशीर्षः फाल्गुनादिमासत्रयेपश्चिमशीर्षः ज्येष्ठादिमासत्रयेउत्तरशीर्षोवास्तुःशेते इत्यर्थः अत्रअस्यांशीर्षदिशायांसद्मसुखंगृहमुखंप्रोक्तं वास्तुपुरुषस्य मु
खेहृदिचतुष्पादेखननंस्तंभारोपणंनकार्यमितिभावः तदुक्तंवास्तुशास्त्रे वास्तोःशिरसिपुच्छेचयाम्येकुक्षौचपृष्ठतः आयुष्कामःखनेन्नैववामकुक्षौखनिः शुभइ
ति वास्तुयामले शिरःस्थानेषुयःकुर्यात्प्रथमंखननकर्मच मातरंपितरंहन्यात्पृष्ठेरोगभयंतथा पुच्छेवगोमहानिःस्यात्वामकुक्षौधनप्रदइति अन्यच्च स्तंभंनारोपयेद्धा
स्तुपुच्छेहृदि चतुष्पदे मुखेमृत्युःस्मरंशीर्षेहृदियोस्तंपदेभयं पृष्ठेकर्तुर्विनाशायवामकुक्षौसुखप्रदइति अथसंक्रांतिपरत्वेनमुखनिर्णयमाह गोल्यजेति गोल्य

जधटेप्यर्केसतियमादङ्मुखंगृहंकार्यं गोवृषः अलिर्वृश्चिकः अजोमेषः धटस्तुला एषुराशिषुअर्केसूर्येसतियमोदङ्मुखं दक्षिणामुखंउत्तराभिमुखंवागृहंकार्यमि-त्यर्थः हृद्रोगेणकुलीरलेयगरवौसति पूर्वापरास्यं पूर्वाभिमुखंपश्चिमाभिमुखंगृहंकार्यमित्यर्थः हृद्रोगः कुंभः एणोमकरः कुलीरः कर्कटः लेयः सिंहः एतान्ग-च्छतिसतथा सचासौरविश्च तस्मिन्सति पूर्वापरास्यपूर्वपश्चिममुखंवागृहंकार्यं अन्यस्थेअन्यराशिस्थेरवौसति गृहंनकार्यं अथायपरत्वेनगृहमुखनिर्णयंवि-वक्षुस्तावदायसाधनमाह भुजेति भुजकोटिघातइभहृच्छेषंआयाःस्युः भुजोगृहदैर्घ्यविस्तारयोरन्यतमस्यनाम तदन्याकोटिः तथाचोक्तं।लीलावत्यां इष्टो-बाहुर्यस्यातत्स्पर्धिन्यांदिशीतरोबाहुः त्र्यस्रेचतुरस्रेवासाकोटिःकीर्तितातज्ज्ञैरिति तयोर्यतोगुणनं इभहृदष्टहृच्छेषंपूर्वादियथास्यात्तथा ध्वजादयआयाः क्रमा-

हृद्रोगैणकुलीरलेयगरवौपूर्वापरास्यंगृहंनान्यस्थेभुजकोटिघातइभहृच्छेषंस्फरायाः क्रमात् ॥ ७ ॥ पूर्वादिध्वजधूमसिंहशुनकोक्षाणाः
खरेभोष्ट्रकाधार्याःस्वस्वपदेध्वजोऽखिलमुखः प्राग्याम्यवक्त्रोगजः॥

स्युः ७ पूर्वादिषुध्वजादयोबलिष्ठाइतिभावः एतेध्वजादयः स्वस्वपदेस्वस्व-स्थाने ध्वजः पूर्वे धूमआग्नेय्यां इत्यादिधार्याः अयमर्थः मुख्यगृहापेक्षयादिक्षुवक्ष्यमाणगृहेषुधार्याइत्यर्थः अथवात्तसदृशवास्तुषुधार्याः अथवा स्वसदृशस्त्व-गृहेषुधार्याः अथवा क्रूरकर्मसाधनवस्तुषुपशुकर्मिणोधार्याः अथवास्वसदृशवास्तुसलोपजीविनांगृहेषुधार्याः अथवास्वानुरूपवस्तुसाध्यहितवस्तुगृहेषुयथा-योग्यंधार्याइत्यर्थः एतत्स्पष्टमुक्तंवास्तुप्रदीपे खेटखर्पटकारेषुवृषः सिंहोगजःशुभः वापीकूपतडागादौगजोदेयोविचक्षणैः आसनेयोजयेत्सिंहंशयनेचैवकुं-जरं वृषंभोजनपात्रेचदद्याच्छालादिषुध्वजं महानसेऽग्निशालायांगृहेचाग्न्युपजीविनां धूमंदद्यात्तथाश्वानंयवनांत्यजयोर्गृहे खरोवेश्यागृहेयोज्योध्वां- ४६
क्षःपक्षिपतेर्गृहे वृषसिंहगजंदद्यात्प्रासादेपुरमंदिरे तथाचशिल्पशास्त्रे बल्मजे धर्मशालायांकुंभेस्तंभेध्वजेध्वजः गोगजौभूगृहेचैवसाधारणगृहेशुभौ

यंत्रेषाख्येरषेसिंहोभांडागारेशस्तोगजः धान्यांबुस्थानगोश्वेभशालायांवृषभःशुभः नाड्यभागोह्याहवेद्यांगजसिंहवृषाःशुभाइत्यादि एवंआयसाधनमुक्त्वेदानींतेषांमुख्या-
न्याह ध्वजोऽखिलसुखःसर्वदिग्द्वारः प्राग्याम्यवक्त्रोगजःस्मृतमं प्रागास्योवृषभः आस्यंमुखंप्राङ्मुखोवृषभःस्पष्टं विनारुणसुखःसिंहः वरुणस्यायंवारुणोदिग्विभागः
पश्चिमदिग्विभागतः वारुणोयेभ्यस्तन्मुखंयस्यसतथा पश्चिमदिशंविनासर्वदिग्द्वारइत्यर्थः योयोयद्दिङ्मुखआयस्तत्संभूतगृहस्य तत्तद्दिशिमुखंकर्तव्यमित्यर्थः एव
मायपरत्वेनगृहंसुखमुक्त्वा प्रसंगेनआयानांशुभत्वमाह प्रशस्ताइमेइति इमेचत्वारआयाःप्रशस्ताः सर्वेषांशुभाः अर्थादन्येचत्वारःसमाआयाअप्रशस्ताः तथाचग
र्गः कीर्तिश्शोकोजयोवैरंधनंनिर्धनतासुखं रोगश्चेतिगृहारंभेध्वजादीनांफलंक्रमादिति प्रकारांतरं ध्वजेकुलार्थोमरणंचधूमेसिंहेजयःश्वानमनंतरोगं वृषेचराज्य-

प्रागास्योवृषभोविवारुणसुखःसिंहःप्रशस्ताइमेधूमोऽग्नेःशुनकोंत्यजस्यखगपस्योष्ट्रोह्नपत्न्याःखरः॥८॥प्राहुःप्राङ्मुखमंत्यवृश्चिककुलीराणां
प्रत्वेतोमुखंजूकोपांत्यगवांयमास्यमबलायुग्मेणकानांहितं॥सौम्यास्यंगृहमाद्यसिंहधनुषामत्रेष्टकाष्ठानंकृत्वाप्रान्यकुप्रावासवदनंतत्कार्यमास्यं
नसत्॥९॥
खरजेविनाशंगजेधनंचोष्ट्रजेनिष्फलंचेति अथदुष्टेपिसमयेविशेषमाह धूमोऽग्नेरिति अग्नेर्गृहेधूमोधूमायःप्रशस्तः अंत्यजस्यशुनकःप्रशस्तः खगपस्यपं-
क्षिपालकस्यउष्ट्रःप्रशस्तः अह्नपत्न्यावेश्यायाःगृहेखरःखरायःप्रशस्तः ८ एवमायपरत्वेनगृहंसुखमुक्त्वाऽधुनाराशिपरत्वेनाह प्राहुरिति अंत्यवृश्चिककुलीराणांप्राङ्मुखं-
गृहंहितंप्राहुः अंत्योमीनः वृश्चिकःप्रसिद्धः कुलीरःकर्कः एषामित्यर्थः जूकोपांत्यगवांप्रत्वेतोमुखंपश्चिमाभिमुखं जूकस्तुला उपांत्यःकुंभः गौर्वृषः एषामित्यर्थः अबलायु-
ग्मैणकानांयमास्यंदक्षिणामुखं अबलाकन्या युग्मंमिथुनं एणोमकरः एषामित्यर्थः आद्यसिंहधनुषांसौम्यास्यं आद्योमेषः सिंहधनुषीप्रसिद्धे एषांसौम्यास्यं उत्तरामुखंगृहं
हितंप्राहुराचार्याः एवंचतुर्धागृहसुखमभिधायेदानींतन्निर्णयमाह अत्रेष्टकाष्ठानमिति गृहसुखपक्षेप्रशोभावकाशानुरूपंइष्टकाष्ठानंइष्टदिङ्मुखंकृत्वा नष्टहंआप्रान्य-

कंकुआघास्रवदनेकार्यं आभाभ्रनाअन्यक्कुभभ्रनासगवाक्षाएववदनानिघस्यनत्तथा उर्वरितपक्षत्रयमासदिक्षगावासाः कार्याइत्यर्थः तथाचवास्तुशास्त्रे द्वारंचतुर्वि धंभोक्तंवास्तुसंख्यानिभावजं हुत्वाचान्यतमंमुख्यंगवाक्षाद्यैःपराणिचेति ९ एवंगृहमुखनिर्णयमुक्त्वाऽधुनाकोणादिविद्धमुखस्यदोषंतदपवादंचाह आस्यमिति आस्यं गृहस्यमुखंकोणास्तंभादिभिर्विद्धंनसत्स्यात् कोणोभित्तिकोणः अध्वामार्गः भ्रमोभ्रमयंत्रंघरट्टकुलालचक्रादि कूपःप्रसिद्धः कर्दमःस्नानोदिजनितोनिरंतरस्थायी तरुर्वृक्षः द्वाः द्वारांतरं स्तंभःप्रसिद्धः देवःस्थावरः एभिर्विद्धंमुखंनसत्स्यादित्यर्थः अथास्यापवादमाह सद्मोच्चेति सद्मोच्याद्द्विगुणाधिकांतरभवेवेधेनदोषः सद्म नोगृहस्यप्रोच्यंतस्यापेक्षया द्विगुणाधिकांतरभवे द्विगुणाधिकांतरेजातेवेधेकोणादिवेधेनदोषः अर्थान्न्यूनेदोषःकिंत्वागमेस्मिन्नेवयथा तथाचागमांतरेउक्तं मार्गत

कोणाध्वभ्रमकूपकर्दमतरुद्वारस्तंभदेवैःक्षितौसद्मोच्चाद्द्विगुणाधिकांतरभवेवेधेनदोषःकिल॥ अष्टघ्नेगृहभूफलेशशिहृतेशेषंगृहर्क्षंभवेद्दस्रेसर्पहृते
व्ययोगृहमसत्स्वल्पायभूरिव्ययं॥१०॥ मेषेध्र्यश्वित्रयंहरौत्रिपित्र्यंमूलत्रयंधन्विभेद्वंद्वंभेषपरेतोगृहेशार्यादलंप्रागनुनाड्यन्ययोः॥ रुकोणकूपभ्रमविद्ध

मसुभवद्द्वारं सद्मोच्छ्रायाद्द्विगुणांत्यक्त्वाभूमिंनदोषायेति कात्यायनगृह्यकारिकायामप्युक्तं विद्धंकूपतरुस्तंभपथपंकैःसदैवते. नद्वारमशुभंप्रोक्तमुच्छ्रायद्विगुणंचमेवचेति अथगृहनक्षत्रानयनंव्ययानयनंचाह अष्टघ्नइति गृहभूफलेगृहक्षेत्रफले अष्टघ्ने अष्टगुणितेभविन्हृतेसप्तविंशतिहृतेसतिशेषंगृहर्क्षंगृहनक्षत्रंभवेत् ऋक्षेसर्पहृ तेअष्टहृतेसतिशेषंव्ययोभवेत् एवमायव्ययावभिधायाधुनातत्फलविशेषणद्वारेणाह गृहमसदिति स्वल्पायभूरिव्ययंगृहमसत् अशुभंस्यात् स्वल्पायश्चभूरि व्ययश्चतौयस्मिंस्तत्तथा अर्थाद्बहुलायाल्पव्ययंशुभं १० मेषस्थेज्ञानेराशिनिर्णयमाह मेषइति अश्विन्यादित्रयंमेषेज्ञेयं त्रिपित्र्यं मघात्रयंहरौसिंहेज्ञेयं मूलत्रयंधनु- ४७
षिज्ञेयं अन्येष्वश्वादिषुद्वेद्वेभेज्ञेयं तथाचगर्गः अश्विन्यादित्रयंमेषेसिंहेप्रोक्तंमघात्रयं मूलादित्रितयंचापेशेषभेषुद्वयंद्वयमिति अथगृहेतस्वामिनोर्योनिमाह

गृहेशेति गृहं प्रसिद्धं ईशः स्वामी तयोर्यदि ऋक्षं तद्गर्ग विवाहवद्योज्यं तत्र विशेषमाह नाड्यन्यथेति नाडी एकनाडी अन्यथा योज्या विवाहवन्न योज्येत्यर्थः अत्र
एकनाड्येव प्रशस्तेति भावः नक्षत्रमेकं यदि भिन्नराश्योरभिन्नराश्योर्यदि भिन्नमृक्षं प्रीतिस्तदानीं निबिडा न नाडी श्रेष्ठा निकायगेहे पिण्डवन्नैक नाडीति तथा च वृद्ध
गर्गः प्रभुः पण्यांगनामित्रदेशग्रामं पुरं गृहं एकनाडीस्थितं मध्ये विरुद्धं वेधवर्जितमिति तथा च ज्योतिःसागरे सेव्यसेवकयोश्चैव गृहतत्स्वामिनोरपि परस्परं
मित्रयोश्च एकनाडी प्रशस्यत इति अथांशसाधनार्थं गृहाणि तन्नामाक्षरसंख्यां चाह एकादीति गृहमुखवास्तकांशात्क्रमात्प्रदक्षिणक्रमात् दिक्षु चतसृषु दिक्षु ए
कादिद्विगुणोत्तरा अंकाः स्युः एतदुक्तं भवति द्वारदिशि एकः तस्याद्वितीयदिशि द्वौ तृतीयदिशि चत्वारः चतुर्थदिशि अष्टौ एवं भवतीत्यर्थः शाल शांकयुतिः शा-

एकादिद्विगुणोत्तरा गृहमुखाद्दिक्ष्वंकका स्युः क्रमाच्छालाशांकयुतिः कुयुग्ध्रुवमुखान्योकानि सैकाः स्फुटं ॥ ११ ॥ आद्यष्टाद्यमसमंत्रयोदशमिमे द्व्यर्णाः प
रेऽप्यक्षराः षष्ठं त्वंबनुरक्षरं खलु गृहं स्यु षोडशैवं गृहाः ॥ गेहक्षमाफलयुग्व्ययो गृहभवैर्नामाक्षरैः संयुतस्त्रष्टो वह्निभिरंशकान्शुभदं पत्यं द्वितीयांशकं ॥ १२ ॥

शालादिगंकयोगः कुयुक् एकयुतः सती ध्रुवमुखानि ध्रुवादिकानि शालाद्यादितानि गृहाणि स्फुटं संभवंति तानि यथा ध्रुवं धन्यं जयं नंदं खरं कांतं मनोरमं सुमुखं दुर्मुखं क्रू
रं रूपक्षं धनदं क्षयं आक्रंदं विपुलं चैव विजयं चेति षोडशमिति ११ नामाक्षरसंख्यामाह आद्यष्टादिति सप्तममर्यादीकृत्य आद्यष्टं तस्मात् प्रथमद्वितीयतृतीयचतु
र्थपंचमषष्ठानि दशमं त्रयोदशं इमे अष्ट गृहा द्व्यर्णाः द्व्यक्षराः षष्ठं त्वंसममं गृहं चतुरक्षरं चत्वारि अक्षराणि यस्मिंस्तत्तथा अन्ये गृहाः त्र्यक्षराः एवं षोडश गृहाः स्युः गृहाः पुंसि
च भूम्न्येव निकाय्यनिलयालयाइत्यमरः अथांशकसाधनमाह गेहक्ष्मेति गेहक्ष्माफलयुग्व्ययः गृहक्षेत्रफलयुक्तः पूर्वानीतो व्ययः गृहभवैर्नामाक्षरैः संयुतः वह्निभिस्त्रिभिस्तष्टः
शेषितः सन् अंशकाः स्युः इंद्रो यमो राजेतितन्नामानि ग्रंथांतरेऽउक्तानि तत्र द्वितीयांशकं पत्यं गृहं न शुभदं अर्थात्प्रथमतृतीयांशकं शुभदमित्यर्थः निशांतपस्त्यसदनभवनागारमंदिर
मित्यमरः १२

अथगुणविचारणावधिमाह यावदिति यावत्पर्यंतंकरैः हस्तैः कृत्वा भूरिगुणंबहुगुणगृहं हृदिअंतःकरणेस्फुरति तत्तावद्विचार्यंचेद्यदि तैः केवलैः करैर्हस्तैः कृत्वाबहुगुणंन
स्फुरति तदाअंगुलमुखंअंगुलादिकंकरेषुक्षिप्त्वाऽथवाविहाय तत्तुयात्कुर्यात् अथोपायांतरसूचनामाह श्रीगोपीपतीति गोपीपतिः गोपीराजः मंगः मंगलार्थदैव
ज्ञः स्यात्तुगिर्ल्लात्तुगिदैवज्ञः एतन्मुखैः एतन्मुखैर्ज्योतिर्विद्भिः आयासविच्छिन्नयेयत्स्वेष्टायर्क्षफलंनिबद्धं नादहास्मिन्गृहकरणविषयेज्ञातास्थलंस्वाभीष्टस्य
संसाधयेत् तथाचगोपीराजः विष्णुंव्येकायगोभू १९ हतिभयुजिफलंगोपिराजोभ २७ शेषात्ससायंचेष्टाप्तिहृद्धया ३१६ सुतमहि ८ हताद्दकू २ प्रकृत्यारव्य २१ चि-
श्चे १३॥ बाणाः ५ सिद्धा २४ ष्टि १६ नागो ८ द्रु २७ धृति १९ गिरिश ११ ध्या ३ कृतीं २२ द्व १४ र्तु ६ तत्वा २५ सप्त १७ क १ क्षा १ नखे २० ना १२ र्णव ४ विकृति २३ दिना १५
ध्या ७ कृति २६ धृत्य १८ थाशा १० इति अस्यार्थः गोपिराजः विष्णुंविष्णुनामानंशिष्यंप्रत्याहेत्यन्वयः किमाह हेविष्णो व्येकायगोभू १९ हतिभयुजि भ २७ शे

यावद्भूरिगुणंहृदिस्फुरतितत्तावद्विचार्यंकरैश्चेत्तैर्नोतत्तुयादिहांगुलमुखंक्षिप्त्वाविहायाथवा ॥

षात् अहि ८ हताद्दकू प्रकृत्यादयःफलंस्यात् विगतःएकोयस्मात्सव्येकः सचासौआयश्चव्येकायः व्येकायश्चगोभूश्च अनयोर्हतिःगुणनं व्येकायगोभूहतिश्चभं
नव्येकायगोभूहतिभे तयोर्युक्तयोगः तस्यांभशेषात्सप्तविंशतिहृच्छेषात् एकादिषुसप्तविंशतिपर्यंतेषु अहिहता अष्टहता दकू प्रकृत्यादयः फलं क्षेत्रफलंस्यादित्यर्थः कथं
भूतंफलं सायं आयेनसहवर्तमानंसायं इष्टायसहितमित्यर्थः एतत्स्वेष्टायनक्षत्रजंफलंभवति न्यासः वाइत्यथवा तत्सायंफलं इष्टाप्तिहृ ३१६ ध्यायुतंसत्फलंस्यात् इष्टश्च अ
प्तिहृक्च इष्टाप्तिहृक् तयोर्ग्राहतिस्तयायुतमित्यर्थः इदमपिस्वेष्टायनक्षत्रजंफलंभवतीति अत्रांकन्यासएवव्याख्यानं तथाचमंगलार्थदैवज्ञस्यसूत्रं इष्टभात्याप्ति १७ घा
तेयआयस्तेनोनितेष्टकः त्रिहृल्लब्धहतागाश्वि २७ युतेत्वेष्टायभंभवेदिति अस्यार्थः इष्टभात्याप्तिघाते इष्टभंच अत्याप्तिश्चतयोर्घातोगुणनंतस्मिन्पृथक्स्थापितोय ४८

आयस्तेनोनितेष्टकः यदि ऊनो न भवति तदा शेषं प्रक्षिप्य स्फोटनीयः ऊनितेष्टायस्मिन् हस्तादिल्ब्धाः हस्ताद्या लब्धेन आहता स्वतेऽगाभिनस्वतैः पृथक् स्थापिते इष्टभात्यपिष्टिया नेयुते सति इष्टायभसंक्षेत्रफलं भवेत् आयश्च भंच आयभे इष्टे आयभे यस्मिंस्तत्तथा अत्र यदि त्रिभिर्निःशेषो भागो न गच्छति तदा तत्र तावत् अष्टौ क्षेप्याः यावत्त्रिभिर्भागो ग च्छति तथाच ह्लाल्लुगिदैवज्ञस्य सूत्रं व्येकेष्टर्क्षहता हिलाणशाशिनो १५२ स्वव्ययुता १७ स्तीपि चव्येके ष्टायहृतं कलाग ८१ सहिताः षण्मूर्छनाभि २१६ हृताः शेषं क्षेत्रफलं भवेदभिमतस्वेष्टायनक्षभजं स्यात् दैर्घ्यं तदभीष्टविस्तृतिहृतं दैर्घ्याहृतिं विस्तृतिरिति स्पष्टार्थोयं श्लोकः इत्यादिविचारणया इष्टं क्षेत्रफलं अवकाशानुरूपं हृदिस्थं स्वास्थलं साधयेदित्यर्थः १३ अथ स्थलसाधनाय सूत्रमोचनलक्षणमाह द्विघ्नायाममिति अजरसूत्रं नूतनसूत्रं द्विघ्नायाममितं द्विपाशं च विधाय अंतात् एकस्मात्सूत्रांतात्

श्रीगोपीपतिमंगह्लाल्लुगिसुरैरायासविच्छित्तये स्वेष्टायर्क्षफलं निबद्धमिह तज्ज्ञात्वा स्थलं साधयेत् ॥ १३ ॥ द्विघ्नायाममितं द्विपाशमजरत्सूत्रं विधा यांकयेत्र्यायामांघ्रिमिते च विस्तृतिदलेंऽतात्कर्षकोणाभिधौ ॥ पाशौ क्षेत्रविरामशंकुनिहितौ कृत्वाद्यमाकर्षयेत्कोणे शंकुरितीतरो विनिमयात्द्वज्वंतयो श्वापरौ ॥ १४ ॥

अंकयेदित्यन्वयः द्विघ्नश्चासौ आयामश्च द्विघ्नायामः आयामो दैर्घ्यं तेन मितं द्विगुणितदैर्घ्यसमानमित्यर्थः द्विपाशं द्वौ पाशौ यस्मिंस्तत् द्विपाशं एवं वि धं सूत्रं विधाय कृत्वा अंतात् सकाशात् अंकयेत् चिह्नयेत् एतदुक्तं भवति पूर्वकल्पितक्षेत्रस्य दैर्घ्यमितं सूत्रं द्विगुणं विधाय तदंतयोः पाशौ कृत्वा अंकयेत् कुत्र कुत्रांक येदित्याह आयामांघ्रिमिते च परं विस्तृतिदले अंकयेत् त्र्यश्चते आयामांघ्रयश्च ते तथा तैर्मितं तस्मिन् एतदुक्तं भवति क्षेत्रदैर्घ्यं चतुर्भिर्भक्त्वा लब्धं अंघ्रिप्रमाणं एक स्मादंतात् अंघ्रित्रयं हित्वा चिह्नयेत् तस्मादेवांतात् विस्तृतिदले क्षेत्रस्य विस्तारार्धमिते अंकयेत् तौ अंकौ कर्षकोणाभिधौ स्तः अंघ्रित्रये कृतः कर्षाख्यः विस्तृतिद ले कृतोंकः कोणाख्यः एवं सूत्रमोचनमुक्त्वा स्थलसाधनमाह पाशाविति पाशौ क्षेत्रविरामशंकुनिहितौ कृत्वा आद्यं अंकं आकर्षयेदित्यन्वयः क्षेत्रस्य विरामौ अंतौ

तयोः शंकूनिहितौनिक्षिप्तौकृत्वा आद्योअंकंकर्षाख्यंआकर्षयेत् एतदुक्तंभवति क्षेत्रस्यमध्यभागेसाधितदिक्सूत्रोपरि इष्टदैर्घ्यमितंसूत्रंप्रसार्य तदंतेतयोःशंकूनिखाय तयोः शंक्वोः मोचितसूत्रांतपाशौनिधायकर्षाख्यंचिन्हंधृत्वा एकस्यांदिशिआकर्षयेत् यथोभयशंकुगतारज्जुःसमानाआकृष्टास्यात् तथाआकर्षयेदित्यर्थः कोणशंकुरिति कोणेकोणचिन्हेयत्रकोणचिन्हमागतंतत्रभुविशंकुंनिखायइत्यध्याहारः इत्यमुनाप्रकारेणइतःशंकुर्निखेयः एतदुक्तंभवति तदेवकर्षचिन्हंअन्यस्यांदिशिआकृष्यकोणे शंकुर्निखेयः एवंकोणद्वयसाधनमभिधाय अन्यकोणद्वयसाधनमाह विनिमयादिति रज्ज्वंतयोर्विनिमयाद्विपरीतधारणात् अपरौकोणशंकूनिखेयौ एतदुक्तंभवति रज्ज्वंतौविपरीतौधृत्वा पूर्ववत्कर्षविकर्षणंकृत्वाकोणयोःशंकूनिखेयौ १४ एवंक्षेत्रसाधनमुक्त्वासूत्रन्यासमाह आग्नेयादीनि आग्नेयादिद्वंद्वंप्रदक्षिणगतंयथास्यात्तथा।

आग्नेयादिद्वंद्वंप्रदक्षिणगतंसूत्रंसमासादयेन्मध्येवामकपार्श्वसुप्तपुरुषंध्यात्वातमुत्तानकम् ॥ अष्टा
शव्यं २८ शमगेंदुसंमितलवात्पुच्छादिहायाग्रगोभागोनाभिरितःखनेल्लवमितंवामेऽश्मभिःपूरयेत् ॥१५॥

खंडंअनुरितंसूत्रंआसादयेत् मध्येक्षेत्रमध्येवामकपार्श्वसुप्तंपुरुषंप्राग्युक्तशिरस्कंध्यात्वा तंध्यातंपुरुषंउत्तानकंध्यायेत् कथंभूतंपार्श्वस्थं लघुमध्येगुरोःपरस्याद्यथोपरि तथैवपूरयेत् पश्चिमंचगुरुभिःपुनःपुनःसर्वमेव लघुरित्ययंविधिरिति कथंभूतं अष्टाशव्यंशं अष्टाविंशतिरंशाभागायस्मिन्सतथातं अयमर्थः क्षेत्रप्रमाणंकृकलासरूपंवास्तुपुरुषंप्रकल्प्य ततोऽष्टाविंशतिधाकुर्यात् एवमष्टाशव्यंशंप्रकल्प्यपुच्छात्सकाशात् अगेंदुसंमितलवात् सप्तदशभागान् विहायत्यक्त्वा अग्रगस्तदग्रगोभागो नाभिः इतोनाभेःसकाशात् वामवामभागेलवमितंहस्तमितंखनेत् अनंतरंअश्मभिःपूरयेत् तथाचब्रह्मशंभुः सूत्रभित्तिशिलान्यासस्तंभस्यारोपणंतथा पूर्वदक्षि-
णयोर्मध्येकुर्यादित्याहकाश्यपइति नारदः नभस्यादिषुमासेषुत्रिषुत्रिषुयथाक्रमं पूर्वादिदिक्शिरावामपार्श्वशायीप्रदक्षिणमिति तथाचशिल्पशास्त्रे वास्तोः

शिरसिपुच्छेचयाम्यकुक्षौचपृष्ठतः आयुःकामोरवनेन्नैववामकुक्षौरवनिःश्रुभा वास्तुक्षेत्रप्रमाणंचकल्पयित्वाऽस्यवामके कुक्षौरवातंविधायादौग्रावाणैः पूरयेत्ततइति तथाचलल्लः स्यजेद्दशाशिरोभागोद्यग्रेससदशांशकान् मध्येनाभिंविजानीयात्तत्रशंकुंप्रतिष्ठयेत् अस्थिरस्यशिरोयत्रवास्तोस्तद्गणयेत्करैः दैर्घ्यंवाविस्तृतिंतत्रकृत्वाष्टाश्विमितांशकाइति १५ अथशंकुन्यासमाह नाकालइति अत्रकुक्षिस्थलेनानरः शंकुः कालेमुहूर्तसमयेनिधेयः सकियत्प्रमाणइत्यपेक्षायांनृमानमाह अन्याद्विप्रात्सकाशाद्यूर्णपरत्वेन सिद्ध २४ विंशा २० ध्य १६ हः कृत १२ संख्यांगुलिकः निधेयः प्रतिष्ठापनीयः एतदुक्तंभवति विप्रेणसिद्धसंख्यांगुलिकः चतुर्विंशांगुलोनिधेयः क्षत्रियेणविंशांगुलः वैश्येनाष्ट्यंगुलः षोडशांगुलःशूद्रेण अहःकृतसंख्यांगुलोद्वादशांगुलोनिधेयइत्यर्थः किंलक्षणः नाउक्ततरुजः शास्त्रोक्त

> नाकालेऽप्रनिधेयउक्ततरुजोग्र्यात्सिद्धविंशाष्टयहःकृतसंख्यांगुलिकस्त्रिभागचतुरस्त्राष्टास्त्रकानस्त्रकः॥ कंवक्षस्थलमूरुपादयुगुलंसं
> स्पृश्यविप्रादिकोरेखांसूत्रवदग्निजेनरचयेत्तद्वज्जभिन्नैःशिलाः॥१६॥

वृक्षोद्भवः पुनःकिंलक्षणः त्रिभागचतुरस्त्राष्टास्त्रकानस्त्रकः त्रिभागेषु चतुरस्त्राष्टास्त्रकानस्त्रकानियस्मिन्सतथा एतदुक्तंभवति यथाप्रमाणंशंकुंत्रिविधाविभज्याद्यांशंचतुरस्त्रं द्वितीयांशंअष्टास्त्रं तृतीयांशमनस्त्रंवर्तुलंकुर्यादितिभावः तथाचोक्तंग्रंथांतरे स्याच्चतुर्विंशविंशाष्टिद्वादशांगुलकैःक्रमात् विप्रादीनांशंकुमानंस्वर्णवस्त्राद्यलंकृतं खदिरार्जुनशालोत्थंयुगपत्रतरूद्भवं रक्तचंदनपालाशरक्तशालविशालजं नीपकारंजकुटजंवैणवंबिल्ववृक्षजं शंकुंत्रिधाविभज्याद्यंचतुरस्त्रंततःपरं अष्टास्त्रंचतृतीयांशंअनस्त्रमृजुमव्रणं एवंलक्षणसंयुक्तंपरिकल्प्यशुभेदिनइति अथरेखाकरणमाह कमिति अग्निजेनस्वर्णेनब्राह्मणादिकः कादिसंस्पृश्यासूत्रवद्रेखांरचयेत् सूत्रवदिति आग्नेय्यादिगृहप्रदक्षिणंकुर्यादित्यर्थः एतदुक्तंभवति ब्राह्मणः कंशिरःस्पृष्ट्वातर्जन्यावाकृत्वा आग्नेयादिप्रदक्षिणंसूत्रानुगतांरेखांकुर्यात् तथैवक्षत्रियो

मु॰ मा॰ वक्षःस्थलंस्पृष्ट्वारेखांकुर्यात् वैश्यः ऊरुयुगंस्पृष्ट्वारेखांकुर्यात् शूद्रः पादयुगंस्पृष्ट्वारेखांकुर्यात् तथाचलल्लः कृत्वासूत्रनिपातंमध्यांगुल्याऽथवाप्रदेशिन्या अंगुष्ठेनवा टी॰
५० मणिनाकनकांतरमुक्ताभिः रेखांकुर्यात् इत्यादि तथाचमुहूर्त्त विप्रः शीर्षंनृपोवक्षोवैश्यश्चोरूपदः पदौ स्पृष्ट्वारेखांगृहारंभेकुर्याद्दक्षप्रदक्षिणमिति अन्यैरित्यादौ
न्याः तथाचकारिकायां अंगुष्ठकेनदेशिन्यारेखांकुर्वीतसूत्रतः स्वर्णेनमणिनारूप्यमुक्तादधिफलाक्षतैः कुसुमैर्वानपाषाणेनलोहेननभस्मना काष्ठादिभिर्नोपसव्यां
नवक्रांदोषदर्शनात् शस्त्रेणशस्त्रमृत्युःस्यादित्यादिस्पष्टमीरितमिति तथाचबृहद्वास्तुपद्धतौ शस्त्रेणशस्त्रमृत्युर्बन्धोलोहेनभस्मनाग्निभयं तस्करभयंतृणेन
चलिखिताकाष्ठेनराजभयं वक्रावपादलिखिताशत्रुभयक्लेशदाविरूपाच चर्मांगारास्थिकृतांदंतेनचकर्तुरशुभाय धैर्यमपसव्यलिखिता प्रदक्षिणासंपदोविनि
दिश्याइति अथशिलान्याससमाह भित्तेः शिलाश्चापिसूत्रवदावेश्याः आग्नेयादिप्रदक्षिणंस्थापयेयुरित्यर्थः तथाचवराहः दक्षिणपूर्वकोणेकृत्वापूजांशिलांन्य

पूर्वादौत्रिषडष्टपंचमलवेद्वाःसव्यतोःकोष्ठलेदैर्घ्येद्व्यंशसमुच्छ्रितात्रिलवकेसर्वासुदिक्षूदिता॥

सेत्प्रथमं शेषाः प्रदक्षिणेनस्तंभाश्चैवमितिशिल्पाइति १६ अथभित्तिप्रसंगेनद्वारमाह पूर्वादाविति दैर्घ्येगृहदैर्घ्येअंकांशेनवभिर्भाजितेसतिपूर्वादौदिशिक्रमेणस-
व्यतोवामभागात्रिषडष्टपंचमलवेद्वाः द्वारंउक्तं मुनिभिरितिशेषः प्रथमश्चषड्वअर्थाश्चपंचचत्रिषडष्टपंच एतेषांसंख्यापूरकात्रिषडष्टपंचमास्तेचतेलवाश्चतेषां
समाहारस्तस्मिन् एतदुक्तंभवति गृहदैर्घ्येनवभागंकृत्वापूर्वाभिमुखेगृहेक्रियमाणेवामभागात् अंशद्वयंत्यक्त्वातृतीयांशेद्वारंकर्तव्यं दक्षिणाभिमुखेगृहेतथैवांश
पंचकेत्यक्त्वाषष्ठेंशेकार्यं पश्चिमाभिमुखेतथैवांशचतुष्कंत्यक्त्वापंचमांशेकार्यं उदङ्मुखेपंचमांशे एतद्द्वारंकर्तव्यं सर्वासुदिक्षुअखिलवके चतुर्थभागेद्वारुदिता कि ५०
लक्षणाद्वाः द्व्यंशसमुच्छ्रिताद्विभागोच्चा तथाचवराहः दैर्घ्येनवांशाः पदमत्रसव्याद्वारंस्मृतंभाकृमिचतुर्थभागे चतुर्थषष्ठेदिशिदक्षिणस्यांपश्चाच्चतुःपंचमकेतयो
र्दिशि तथाचच्यवनः मानाधिकोनदिग्भागेद्वारेनीचेसमकक्षयइति

अथनिबध्यमानस्तंभमितियुक्तं भप्रतिष्ठामाह स्तंभोऽग्नेर्दिशीति अग्नेर्दिशि आग्नेय्यां स्वसमयेपूर्वोदिते स्तंभः स्थाप्यः अत्राप्युक्तं तरुअङ्कत्यनुवर्तते किंलक्षणः स्तंभः पूजितः प्राक्चंदनार्चितः पुनःकिंलक्षणः शिरश्छत्रभाक् शिरसिछत्रंभजतइति तथाछत्रंतुकाकादिपक्ष्यप्रवेशनभयात्स्तंभोपरिक्षिपते तथाचवराहः छत्रस्रग्वंथ युतः कृतधूपविलेपनः समुत्थाप्यः स्तंभस्तथैवकार्योद्वारोछायःप्रयत्नेनेति तथाचोत्पलः स्तंभोपरियदोलूककाकगृध्रादिपक्षिणः ध्यालादयःप्रतिष्ठंतितदाकुर्युर्नशोभनं ॥तस्मात्स्तंभोपरिछत्रंशाखांफलवतींतुवा धारयेदथवावस्त्रंबुधैरत्नादिनिक्षिपेदिति गुर्जरदेशेक्वचित्कालसर्पमत्कोक्यते तच्छून्यदिशिप्रथमंस्तंभप्रतिष्ठांकुर्वंति॥तदसत् यतस्तदवलोकनंविवाहवेद्यांकोणेषुस्तंभारोपणार्थंस्तंभानरोपयंति तद्विषयं तदप्येकदेशीयंनबहुसंमतं कालसर्पस्तुयथा ईशानतःसर्पति कालसर्पोविहाय सृष्टिंगणयेद्विदिक्षु पश्चात्तिरत्नमुखमध्यपुच्छंत्रिकंत्रिकंत्रैषसंक्रमादेः अहेःफणायांमरणंवरस्यमध्येकुमार्याःस्वजनस्यपुच्छे विधेयमेतत्किलशून्यदेशेविवाहवेद्यांनिखनेच्चकील

स्तंभोऽग्नेर्दिशिपूजितःस्वसमयेस्थाप्यःशिरश्छत्रभाग्विस्ताराश्लिष्टवान्वितैः कृतकरैस्तुल्यंगृहोच्चंविदुः॥१७॥

मिति वृषादित्रिषुराशिषुआग्नेय्यांस्तंभरोपणंकार्यं सिंहादित्रिषुईशान्यां वृश्चिकादित्रिषुवायव्यां घटादित्रिषुनैर्ऋत्यांकर्तव्यमिति तद्विवाहएव गृहेसिंहादवलोकनीयं वृषाद्वेद्यां तथाच वृषाद्वेद्यांगृहेसिंहान्मीनात्त्रीणिसुरालये मुखंमध्यंतथापुच्छंत्वहेस्तंभंनियोजयेत् इति अन्यच्च गृहस्तंभप्रतिष्ठापनंबहुभिर्ग्रंथकारैराग्नेय्यामेवाभिहितं तथाच ब्रह्मशंभुः सूत्रभित्तिशिलान्यासंस्तंभस्यारोपणंतथा पूर्वदक्षिणयोर्मध्येकुर्यादित्याहकश्यपः तथाचशार्ङ्गधरः प्रासादेषुचहर्म्येषुगृहेष्वन्येषुसर्वदा आग्नेय्यां प्रथमंस्तंभंस्थापयेत्तद्विधानतः तथाचवराहमिहिराचार्याः दक्षिणपूर्वकोणेकृत्वापूजांशिलान्यसेत्प्रथमं शेषाः प्रदक्षिणेनस्तंभाश्चैवंप्रतिष्ठाप्याइति कात्यायनगृह्यकारिकायामप्युक्तं एकैकमुच्छ्रयेत्स्तंभंमंत्रैरेतैःशिलातले श्रियोवस्त्वानइत्येतैरमामित्यादिभिर्गृहीति आग्नेय्यादिषुकोणेषुमंत्रैरेतैःशिलान्यसेदिति गृह्यहरिहरभाष्येशालापद्धतिष्वप्ये-

वमेवोक्तमित्यलमतिप्रसंगेन उक्ततरुजइत्यक्तत्वात् शास्त्रांतरात्काष्ठान्यवगंतव्यानि तथाचवास्तुशास्त्रे श्रीपर्णीरोहिणीशाकसर्जाश्चसरलाः शुभाः प
नंगलोध्रशालाख्यास्तालाःर्जुनकशिंशपाः १ चंदनाशोकबदरीमधूकाश्चकदंबकाः प्रशस्ताश्चशमीनिंबबिल्ववर्ज्यगृहांतिके गृहेकाष्ठसमंश्रेष्ठमलिंदेविषमंशु
भमिति नारदः प्लक्षोदुंबरचूताख्यानिंबस्नुहिबिभीतकाः दग्धाःकंटकिनोवृक्षावटाश्वत्थकपित्थकाः अगस्तिशिग्रुतालाख्यास्तित्तिडीकाश्चनिंदिताः अन्येच-
गृहनिर्माणेयोजनीयाःसदाद्रुमाइति तथाचवराहः पितृवनमार्गसुरालयवल्मीकोद्यानतापसाश्रमजाः चैत्यसरित्संगमसंभवाश्चघटतोयसिक्ताश्च १ कुब्जानु
जातवल्लीनिपीडितावज्रमारुतोपहताः स्वपतितहस्तिनिपीडितशुष्काग्निप्लुष्टदुष्टमधुनिलयाः तरवोवर्जयितव्याःशुभदाःस्युःस्निग्धपत्रकुसुमफलाः सुरदारुचं
दनशमीमधूकतरवःशुभाद्विजातीनां क्षत्रस्यारिष्टाश्वत्थखदिरबिल्वावृद्धिकराः वैश्यानांजीवकखदिरकसिंधूकस्यंदनाश्चशुभफलदाः तिंदुककेसरसरलार्जु-
नोत्थशालाश्चशूद्राणाम् सर्वेषांवाशस्ताःसर्वेवृक्षाश्चनिंदितानोचेदिति व्यासोऽपि अन्यवेश्मस्थितंदारुनैवान्यस्मिन्प्रयोजयेत् नतत्रवसतेकर्ताबसेत्तत्रन-
जीवति समरांगणे इष्टकालोष्टपाषाणमृत्तिकाजीर्णमायसं तृणपर्णतुषैःप्रोक्तंदारुचूर्नंगृहायवै इति शार्ङ्गधरेपि नूतनेनूतनंकाष्ठंजीर्णेजीर्णंप्रशस्यते. जीर्णेचनूत
नंकाष्ठंनोजीर्णेनूतनंशुभमिति वृक्षच्छेदप्रार्थनाग्रंथांतरेउक्ता यानीहभूतानिवसंतितानिबलिंगृहीत्वाविधिवत्प्रयुक्तं अन्यत्रवासंपरिकल्पयंतुक्षमंतुनान्यद्यनमोऽस्तु
तेभ्यः इति अथस्तंभप्रसंगेनगृहोच्चतामाह विस्तारेति विस्तारस्यगृहविस्तारस्य अष्टिलवःषोडशांशस्तेनअन्वितैर्युक्तैः कृतकरैश्चतुर्हस्तैस्तुल्यंसमानंगृहोच्चंविदु
र्मुनयइत्यध्याहारः तथाचरत्नकोशे विस्तारषोडशांशश्चतुर्हस्तोभवेद्गृहोच्छ्रायइति तथाचलल्लः नात्युच्छ्रितंनातिनीचंकुड्योत्सेधंयथारुचीति १७ छ॰

अथमुख्यगृहात्कस्यगृहंकस्यांदिशिकर्तव्यमित्याह स्नानेति स्नानंप्रसिद्धं अग्निःप्रसिद्धः स्वपिःशयनं वस्त्राणिप्र० भोजनंप्रसिद्धं पशवोगवादयः द्रव्याणिसुवर्णादी नि अमराः देवाः एषांओकांसिगृहाणि तेषांस्थितिःस्थापनं पूर्वादौदिशिक्रमेणकार्यमित्यध्याहारः तथाचनारदः स्नानागारंदिशिप्राच्यामाग्नेयामग्निमंदिरम् याम्यायांशयनागारंनैर्ऋत्यांवस्त्रमंदिरं प्रतीच्यांभोजनागारंवायव्यांपशुमंदिरं भांडकोशंतूत्तरस्यामैशान्यांदेवमंदिरमिति अथजलस्थानमाह ईशितुरीशानस्य दिशिजलंकार्यंनान्यत्र तथाचलल्लः प्राच्यादिदिक्स्थेसलिलेसुतहानिःशिखिभयंरिपुभयंच स्त्रीकलहंस्त्रीदोष्यंनैःस्व्यंचिंतात्मजविघ्नद्विरिति अथान्यदप्याह परमिति प रमनुक्तंपदार्थजातंवायोर्दिशिकार्यं अन्यानिप्रारुत्यामितिलल्लोक्तत्वात् अपाक्दक्षिणस्यांदिशिमूत्रकंकार्यम् स्थलसंकोचेसतिएतद्ग्रंथोक्तं तद्गृहमध्येबाह्यतश्च स्व

स्नानाग्निस्वपिवस्त्रभोजनपशुद्रव्यामरौकस्स्थितिः पूर्वाद्रौजलमीशितुर्दिशिपरंवायोरपाङ्मूत्रकम् ॥ अल्पेशक्तिभुवोर्यथारुचिपरेगेहस्यदक्षेघर द्वांबूलूखलचुल्लिकापितृपदप्रक्षालनान्यूचिरे ॥१८॥ द्वात्रिंशाधिकहस्तमब्धिवदनंतार्णंत्वलिंदादिकंनैष्वायादिकमीरितंतृणगृहंसर्वेषुमास्त्सूदितं ॥ स्वस्थाने-

तारतम्येनयोज्यं अथशक्तिभुवोःसंकोचेसति कर्तव्यमाह अल्पइतिशक्तिभुवोरल्पेसतियथारुचिकार्यं गेहस्यदक्षेपरेआचार्याघरट्टादिकमूचिरे घरट्टः पिष्टयंत्रं अंबुउ दकं उलूखलादिकंप्रसिद्धं तथाचोक्तंग्रंथांतरे उलूखलंपिष्टयंत्रमग्निस्थानजलाश्रयं वेश्मनोदक्षिणेपार्श्वेपितॄणांपादशौचनमिति १८ अथकेषु केषुगृहेषु आयादिकंभाव्यं केषुनभाव्यमित्याह द्वात्रिंशेति द्वात्रिंशोभ्यः अधिकाः हस्तायस्मिन्गृहेप्रमाणंतत् द्वात्रिंशाधिकहस्तं अब्धिवदनंचतुर्मुखं तार्णंतृणगृहं अलिंदादिकं अलिंदंपट्टशा लेतिलोकेप्रसिद्धं आदिशब्देननिर्व्यूहादिगृहभूषणंगृह्यते एषुआयादिकंनईरितंनोक्तं तथाचदैवज्ञवल्लभे अलिंदनिर्व्यूहविनिर्गमाद्याश्चतुर्दिशंयेगृहभूषणाय आ यादिकंतेषुनचिंतनीयंयतोनतेवास्तुपरिग्रहेस्युरिति तथाचचिंतामणौ यत्रदैर्घ्यंगृहादीनांद्वात्रिंशद्धस्ततोधिकं नतत्रचिंतयेद्धीमान्गणनायव्ययादिकमिति तथाच

मु॰मा॰ ५२ राजमार्तंडे आयव्ययौ मासशुद्धिं चिंतयेन्नतृणालये इति तथाचवसिष्ठः एकादशयवादूर्ध्वं यावद्द्वात्रिंशहस्तकं तावदायादिकं चिंत्यं तदूर्ध्वं नैवचिंतयेदिति अथतृण टीका
गृहे विशेषमाह तृणगृहं सर्वेषुमासेषूदितं सर्वमासेषुकर्तव्यमित्यर्थः अथनिष्पन्नेगृहे प्रवेशमाह छन्नमिति आरंभोदितमासेषुशास्त्ररीत्यावेश्मगृहं विशेत् आरं
भायउदिताः प्रोक्तास्तेचतेमासाश्चतेषुशास्त्ररीत्यासूत्राद्युक्तविधिना गृहं प्रविशेत् कथंभूतंवेश्म छन्नं कुड्यैराच्छादितं पुनः किंलक्षणं बद्धकपाटं बद्धं संधानेन क-
पाटं यस्य तत्तथा नद्दृश्यमिति लापितं उद्घाटितेवा तथैवस्थिरं पुनः किंलक्षणं अर्चिततमं तोरणमालाद्यलंकृतं तथाचनारदः अकपाटमनाच्छन्नमदत्तबलिभोजनं
गृहं नप्रविशेदेवविपदामाकरं हितत् इति तथाचच्यवनः स्वयमुद्घाटितेरोगोपिहितेचकुलक्षयः मानाधिकोनदिग्भागेद्वारेनीचेस्वक्षयइति अथप्रवेशमासविशेषमा

छन्नं बद्धकपाटमर्चिततमं वेश्म प्रोक्तरीत्या विशेदारंभोदितमासे नारदमतान्माघोर्जशुक्रेषु च ॥१९॥ प्रारंभोदितभैः प्रवेशउदितोऽपूर्वः सपूर्वः स्थि
रैर्मैत्रैश्वाच्युतमूलदस्रसहितैरारंभभैर्व्याप्तकः ॥

ह् नारदमतात् माघोर्जशुक्रेषुमासेषु गृहं प्रविशेत् माघः प्र॰ ऊर्जः कार्तिकः शुक्रोज्येष्ठः एषुगृहंप्रविशे
दित्यर्थः आरंभोदितमासेष्वित्यनेनतृणगृहस्यसर्वमासेषुविहितत्वात्प्रवेशोपिसर्वमासेषुविहितः तथाचनारदः प्रवेशोमध्यमोज्ञेयः सौम्यकार्तिकमासयोः माघफाल्गु
नवैशाखज्येष्ठमासेषुशोभनइति तथाचज्योतिःप्रकाशे गृहारंभोदितैर्मासैर्धिष्ण्यैर्वारैर्विशेद्गृहमिति तथाचग्रंथांतरे विशेत्सौम्यायनेहर्म्यंतृणागारंतुसर्वदेति त-
थाचव्यवहारसारतत्त्वे सौम्यायनेश्रावणमार्गपौषेजन्मर्क्षलग्नोपचयोदयांशे वामंगतेऽर्केगृहवास्तुपूजांकृत्वाविशेद्वेश्मभकूटशुद्धमिति १९ इदानीमपूर्वादिप्रवेशाना
ह् प्रारंभेति प्रारंभोदितभैः गृहप्रारंभोदितैर्नक्षत्रैरपूर्वः प्रवेशःउदितः मुनींद्रैरित्यध्याहारः अत्रप्रारंभोदितभैरित्युपलक्षणं तेनप्रारंभोदिततिथिभादिकंसर्वं- ५३
ग्राह्यं अपूर्वोनामनूतनगृहेप्रथमःप्रवेशउच्यते स्थिरैर्मैत्रैश्वनक्षत्रैः सपूर्वः प्रवेशउदितः सपूर्वोनामयात्रावसानेयः क्रियते तथाचज्योतिःप्रकाशे अपूर्वःप्रवे

शोगृहद्वारं प्रधिष्ठ्येयैर्विधेयः करोमध्यमात्रेतिकेचित् सपूर्वैः स्थिरैर्मिश्रभैरेवशस्तैरतोन्योभिमूलान्युत्तरं प्रधिष्ठ्यैः वसिष्ठः अपूर्वसंज्ञं प्रथमं प्रवेशं यात्रावसानेचसपूर्व
संज्ञं द्वंद्वाह्वयंचाग्निभयादिजातंगृहप्रवेशांत्रिविधंवदंति अथगृहकृत्यविषयेदिनरात्रिविशेषनिर्णयमाह कृत्यंवेश्मभवमिति वेश्मभवंगृहभवंयत्किंचित्कृत्यंतद्दिवैवविहितं नरात्रौ क्वचिद्दिवामुहूर्ताभावेसतिरात्रौप्रवेशोविहितः नान्यत् तथाचवसिष्ठः दिवाप्रवेशः शुभदः सपुत्रपौत्राभिवृद्ध्यैनिशिभास्करेंद्वोः बलेनमत्स्यध्वजवास्तु
रस्यराशिंविनासूर्यंति येभ्रराशिमिति अथकलशवास्तुनक्षत्रशुद्धिमाह सूर्यर्क्षादिति सूर्यर्क्षादिभपंचकंनक्षत्रपंचकंतया सूर्यादिमनुमितानक्षत्रादष्टनक्षत्राष्टकंप्रवे
शेनसत् नशुभंस्यात् अन्यानिशुभानीत्यर्थात्सिद्धं अत्रपूर्वोक्तानांनक्षत्राणांशुभाशुभत्वंज्ञातव्यं २० अथप्रवेशेलग्नशुद्धिमाह लग्नइति उपचयस्थिरेलग्नेजन्मर्क्ष

कृत्यंवेश्मभवंदिवैवविहितंरात्रौप्रवेशः क्वचित्सूर्यर्क्षादिभपंचकंमनुमितादष्टप्रवेशेनसत् ॥ २० ॥ लग्नेचोपचयस्थिरेरविमुखैः प्रारंभवत्संस्थितैः सू
र्येवामगतेस्वदिग्वदनभैर्वेश्मप्रवेशः शुभः ॥ रंध्रेषुद्विभवेभ्यआसुतगतः सूर्योयदास्यात्तदापूर्वाद्याननमालयंप्रविशतांस्याद्वामगोसौक्रमात् ॥ २१ ॥
इतिमुहूर्तमार्तंडेवास्तुप्रकरणंसमाप्तं

जन्मलग्नाभ्यां उपचयावहस्थिरेलग्नेवेश्मप्रवेशः शुभः स्यात् कैः रविमुखैः सूर्याद्यैः प्रारंभवत्संस्थितैः गृहारंभार्थमुक्त
तद्वत्संस्थितैरित्यर्थः कस्मिन्सति सूर्येवामगतेसति पुनः कैः स्वदिग्वदनभैः यद्दिङ्मुखंगृहंतद्दिङ्मुखैः प्रवेशोदितैर्नक्षत्रैरित्यर्थः अथवामसूर्यलक्षणमाह रंध्रइति
रंध्रे ८ षु ५ द्वि २ भवे ११ भ्यः लग्नादिअष्टमपंचमद्वितीयैकादशेभ्यः सकाशात् ८ आसुतगतः आपंचमगतः सूर्योयदास्यात्तदा पूर्वाद्याननमालयं पूर्वादिमुखंगृहं प्रविशतां
मनुष्याणामसौसूर्यः क्रमाद्वामगः स्यात् एतदुक्तंभवति अष्टमात्पंचसुवर्तमानोर्कः पूर्वाभिमुखगृहेप्रविशतांवामोभवति पंचमात्पंचसुगतोदक्षिणामुखेगृहेप्रवि
शतांवामोभवतीत्यर्थः एकादशात्पंचसुगतः उत्तराभिमुखेगृहेप्रविशतांवामोभवतीत्यर्थः २१ इतिसोक्तमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांवास्तुप्रकरणंसमाप्तं

अथयात्राप्रकरणंव्याख्यायते तत्रादौकस्मिन्कालेयात्राकर्तव्येत्याह वारेइति सद्दशासु शोभनादशाअंतर्दशाविदशोपदशासु उपचयावहस्यग्रहस्यवारेगोच राष्टकवर्गादौशुभफलग्रहवारेप्रयाणमिष्टंशुभंजगुराचार्याः केषुकर्णात्यादितिभाद्दिकेषु कर्णः श्रवणः अंत्यंरेवती अदितिभंपुनर्वसुः एषांद्विकाः श्रवणधनिष्ठे रेवत्यश्विनी पुनर्वसुपुष्यौ एष्वित्यर्थः पुनः केषु मृगमैत्रार्केषु मृगः प्रसिद्धः मैत्रंअनुराधा अर्कोहस्तः तेषु एषुनवनक्षत्रेषु प्रयाणंशुभमित्यर्थः तत्रविशेषमाह नोजन्मभइति जन्मभेजन्मनक्षत्रेश्रवणाद्यन्यतमेपियानंशुभंनोजगुः अथयेषुअशुभंतान्याह सार्पेति सार्पमाश्लेषा आर्द्राप्रसिद्धा अग्निः कृत्तिका यमोभर- णी अजैकपात्पूर्वाभाद्रपदा पितरोमघा तेषुत्वाष्ट्रत्रयेचित्रात्रयेच एषुनवनक्षत्रेषुयानमशुभंजगुः अन्यानिनवनक्षत्राणिमध्यमानीत्यर्थतः सिद्धं अथयासु तिथिषुअशुभं

वारेचोपचयावहस्यसद्दशास्विष्टंप्रयाणंजगुः कर्णात्यादितिभद्दिकेषुमृगमैत्रार्केषुनोजन्मभे ॥ सार्पार्द्राग्नियमाजपादपितृत्वाष्ट्रत्रयेचाशु भंरिक्तापर्वगुहाष्टमीहरिसितास्येषुजशक्रौन्मुखं ॥ १ ॥ प्राक्चंद्रासितशक्रभंवसुपरार्धात्पंचभेज्यानपाच्यश्चात्काकीसितानुदक्कुजबुधार्यम्ण स्त्यजेच्छूलकान् ॥

तदाह रिक्तेति रिक्ताः चतुर्थीनवमीचतुर्दश्यः पर्वणी पूर्णिमाऽमावास्ये गुहः षष्ठी अष्टमीप्र० हरिर्द्वादशी सितास्यंशुक्लप्रतिपत् तेषुप्रया णंयानमशुभंजगुः अर्थादन्यासुतिथिषुशुभं अन्यद्दुष्टमाह ज्ञेति ज्ञोबुधः शक्रः प्रसिद्धः तयोरुन्मुखंसन्मुखयानं उक्तेष्वपितिथिनक्षत्रादिषु अशुभंजगुः बुधशु क्रसन्मुखंगमनंनकर्तव्यमित्यर्थः १ अथशूलानाह प्रागिति प्राक्पूर्वस्यांदिशिचंद्रासितशक्रभंत्यजेत् चंद्रः सोमवारः असितः शनिवारः शक्रभंज्येष्ठा एतत्त्रयंपूर्वदि शित्यजेदित्यर्थः अपाग्दक्षिणस्यां वसुपरार्धात् धनिष्ठोत्तरार्धात् पंचनक्षत्राणि इज्योबृहस्पतिवारः एतान्दक्षिणस्यांत्यजेत् पश्चात्पश्चिमायांदिशि काकसितान् त्यजेत् कः रोहिणी अर्कोरविः सितः शुक्रः एतान्पश्चिमायांत्यजेदित्यर्थः उदक्उत्तरस्यांदिशिकुजबुधार्यम्णस्त्यजेत् कुजो भौमवारः बुधः प्र० अर्यमानामोत्तराफा ५३

ल्गुनी एतान्शूलकान्उत्तरस्यांत्यजेत् शूलपदस्यप्रत्येकंसंबंधः अथयोगिनीमाह त्रिंशाष्टाविति एतान्प्रत्येकपदगतान्तिथीन् ईशातः ईशान्याःसकाशात् प्रद-
क्षिणक्रमेणजह्युस्त्यजेयुः एतान्तिथींस्त्यजेत् एतेके त्रिंशा ३० ष्टौ ८ ईशान्यां नव ९ भूमयः १ प्राच्यां अग्नि ३ गिरिशाः ११ आग्नेय्यां विश्वे १३ इषवः ५ दक्षिणस्यां अर्का १२
ब्धयः ४ नैर्ऋत्यां षट् ६ शक्राः १४ पश्चिमायां तिथि १५ पर्वताः ७ वायव्यां दश १० दृशो २ उत्तरस्यांत्यजेत् अत्रांकन्यासएवव्याख्यानं २ अथान्यन्निषेधमाह ऐन्द्र्येति
ऐन्द्र्यादिषुदिक्षु अग्निभात् कृत्तिकायाःसकाशात् सप्तभगणेभवेत् एतदुक्तंभवति सप्तशलाकाचक्रंनिष्पाद्य पूर्वगतसप्तरेखासुईशानतः कृत्तिकादीनिसप्तनक्षत्रा
णिन्यसेत् तत्पुरस्थानिसप्तदक्षिणरेखासुन्यसेत् एवंपश्चिमोत्तररेखासुक्रमेणन्यसेत् ततोवायव्याग्नेयदिग्गतांरेखांकुर्यात् अस्यारेखायाःपरिघइतिसंज्ञा एवंनिष्पादि

त्रिंशाष्टौनवभूमयोऽग्निगिरिशाविश्वेषवोऽर्काब्धयः षट्शक्रास्तिथिपर्वतादशदृशोप्येतांस्तिथीनीशतः ॥ २ ॥ ऐन्द्र्याद्यग्निभसप्तसप्तभगणो-
वाय्वग्निकाष्ठास्थितोनोल्लंघ्यः परिघस्त्वपागवरुणभैःप्राच्यैरुदङ्नोव्रजेत् ॥ सर्वाशासुरवीज्यमित्रतुरगैर्यायाद्यथावश्यके हित्वाशूलमनिष्टभैर्यदि
निजाशेष्टांगलब्धिर्व्रजेत् ॥ ३ ॥

तेचक्रेप्रयोजनमाह वाय्वग्निकाष्ठास्थितइति वायुःप्रसिद्धः अग्निःप्र० अनयोःकाष्ठेदिशौवायव्याग्नेय्यौ तत्रस्थितःपरिघोनो
ल्लंघ्यः अथान्यत्प्रयोजनमाह अपागिति अपाग्दक्षिणस्यांवरुणभैःप्रतीच्यैर्नक्षत्रैः व्रजेत् प्राच्यैर्नक्षत्रैःउदगुत्तरस्यांदिशिनव्रजेत्नगच्छेत् तत्तद्दिक्कस्यापितनक्षत्रैस्त
त्तद्दिग्गमनंसिद्धमेव सर्वासुसर्वदिक्षुरवीज्यमित्रतुरगैर्यायात् रविर्हस्तः ईज्यःपुष्यः मित्रमनुराधा तुरगोऽश्विनी एभिर्नक्षत्रैः सर्वासुदिक्षुगमनंशुभमित्यर्थः अथाव
श्यकेकृत्ये अस्यापवादमाह अथावश्यकेइति अवश्यकेकृत्येसतिनिंद्यैः अनिष्टभैः यद्दिक्षुयानिनिंद्यानितैः पूर्वोक्तैर्नक्षत्रैस्तस्यांतस्यांदिशितदाव्रजेत् तदाकदा यदा
निजाशेष्टांगलब्धिर्भवेत् निजाशायांनिजगमनदिशायांइष्टांगलब्धिः इष्टलग्नलाभःस्यात् इष्टलग्नंवक्ष्यमाणलक्षणं तद्यथोक्तंगुणसंपन्नंयदास्यात्तदागच्छेदि

सार्थः गोचेत्रेत्यर्थोस्तिद्वं किंकृत्वामूलभंहित्वापूर्वोक्तमूलनक्षत्रंत्यक्त्वा शूलनक्षत्रेसतिनिजाशेष्टंगलब्धावपिनगच्छेदित्यर्थः ३ अथान्यदाह मिश्राख्यैरिति दिनादि
मलवे त्रिधाविभक्तस्यदिनस्याद्यंशे मिश्राख्यैःसाधारणैर्नक्षत्रैः ध्रुवभैश्चनेयात् नगच्छेत् द्वितीयभागेतीक्ष्णैः अंतिमेतृतीयभागेक्षिप्रैर्नक्षत्रैर्नयात् अथरात्रित्रि
भागेषु क्रमशोमृदुग्रचरभैर्नेयात् रात्रेः प्रथमभागेमृदुभिः द्वितीयेभागेउग्रैः तृतीयेभागेचरभैर्नेयात् अथविशेषमाह श्रुतीति श्रुत्यर्केज्यमृगेषु अयंनियमोन
श्रुतिःश्रवणः अर्कोहस्तः ईज्यःपुष्यः मृगःप्रसिद्धः एभिर्नक्षत्रैःसर्वभागेषुगंतव्यमितिभावः अथाभिजिल्लक्षणंतत्फलंचाह वैश्वेति वैश्वमुत्तराषाढातस्यांत्यपा
दश्चतुर्थचरणः श्रवणस्यआद्यास्तिथ्यंशाः प्रथमःपंचदशांशः एतत्प्रमाणोऽभिजित्स्यात् सोऽभिजिद्यामींदक्षिणांदिशंविनासर्वदिक्षुफलदः क्षणोमुहूर्तोपि अभिजि

मिश्राख्यध्रुवभैर्दिनादिमलवेतीक्ष्णैर्द्वितीयेंऽतिमेक्षिप्रैर्नक्रमशोमृदूग्रचरभैरात्रित्रिभागेष्वियात् ॥ श्रुत्यर्केज्यमृगेष्वयंननियमोवैश्वांत्यपादश्च
वस्तिथ्यंशास्त्वभिजित्क्षणेसफलदोयामींविनापिक्षणः ॥४॥ एकार्केंदुचनानुकूलमनिशंभेदेदिवारात्रयोर्भौमेप्राक्शनिचंद्रयोर्गलमथोक्पश्चाज्ज्ञगु
र्वोर्हितं ॥

द्यामींविनाफलदः यातॄणामभीष्टफलदोभवतीत्यर्थः ४ अथान्यदाह एकार्केंदुचनानुकूलमिति अर्कश्चइंदुश्चतयोरयनंअर्केंदुयनं एकंचतत् अर्केंदुय
नंचतत्तथा तस्यानुकूलंगनंगमनंअनिशंअहर्निशंहितंस्यात् भेदेसतिदिवारात्रयोः क्रमेणशस्तंस्यात् अयमर्थः सूर्योदिनस्वामी चंद्रोरात्रिस्वामी द्वौचेदुत्तरायणेस्थि
तौतदाऽहर्निशमुदग्गमनंशस्तं द्वौचेद्दक्षिणायनेभवतस्तदाऽहर्निशंदक्षिणगमनंशस्तंस्यात् रात्रौचंद्रायनदिशंप्रतिगमनंशस्तंस्यात् अर्थादन्यथानशस्तंस्यात् अत्र
प्राचीउत्तरसंबंधिनीज्ञेया तस्माद्यदाउदग्गमनंशस्तंतदाप्राग्गमनमपिशस्तंभवति तथाप्रतीचीदक्षिणसंबंधिनीज्ञेया तेनयदादक्षिणदिग्गमनंशस्तंतदाप्रतीचींदिग्गम ५५
नमपिशस्तंस्यात् तथाचरत्नकोशे दिनकरकरप्रतप्तामकरादावुत्तराचपूर्वाच यायाच्चकर्कटादौयाम्यामाशांप्रतीचींच अथान्यदाह भौमेइति भौमेप्राक्पूर्वदिशिगतंगमनंहितं
स्यात् शनिचंद्रयोरपाग्दक्षिणस्यां ज्ञगुर्वोः बुधगुर्वोः पश्चात्पश्चिमायां

भृगुवर्कान्हिंशक्रःरविदिने उदक्उत्तरस्यांगतंहितंस्यात् अथाडलंविडलंचाह अर्कभादिति सूर्यनक्षत्राद्युभंदिननक्षत्रंअगैः सप्तभिस्तष्टंशेषितंसत् द्विसप्त द्वौवासप्तवा यदाभवंति तदाडलः स्यात् त्र्यंगाभ्यां त्रिषट्संख्याकाभ्यांविडलः स्यात् अनयोरडलविडलयोः गमनंश्रीदेवलोक्त्यादेवलर्षिवचनेनहितंनस्यात् ५ अथवारशूलदो षापवादमाह आज्यंदुग्धेति क्रमं इनात्सूर्यवारात्प्रकाशात् आज्यादीनिप्राश्य प्राशयित्वा शूलेवारशूलेयानंप्रयाणं अनर्थकृन्नोभवति अथदिग्दोषापवादमाह आ ज्यमिति घृतादिकंप्राश्य ऐन्द्र्यादिषुपूर्वादिषुहस्त्यादिभिर्यानंस्रयानंभवति हस्तीप्रसिद्धः अनः शकटः हयोऽश्वः नरः शिविकावाहकः एतदुक्तंभवति घृतंप्राश्यहस्ति नाप्राग्गमनात्सिद्धिः तिलान्नंतिलोदनंप्राश्यरथेनदक्षिणगमनात्सिद्धिः मत्स्यान्प्राश्य अश्वेनपश्चिमगमनात्सिद्धिः दुग्धंप्राश्यनरैरुदग्गमनात्सिद्धिः स्यादित्यर्थः

भृगुवर्काच्छक्रदगर्कभाद्यःभप्तगैस्तष्टंद्विसप्ताडलस्त्र्यंगाभ्यांविडलोनयोर्नगमनंश्रीदेवलोक्त्याहितं ॥५॥ आज्यंदुग्धगुडौतिलान्दधियवान्प्रा शानिनाप्राश्यनोशूलेयानमनिष्टमिंद्रकक्रुंभोऽथाज्यंतिलान्नंतिमीन् ॥ दुग्धंप्राश्यचहस्त्यनोहयनरैर्यानंस्रयानंतयोर्ध्यानाद्वाभवतिध्रुवे ऽथहरिजंतिथ्यादिलक्षाधिकं ॥६॥ स्वर्क्षानिर्द्विघटास्तभानृजुगृहान्षष्ठंरिपोर्भादनुस्वर्क्षंगिशारिपुरंवलंजनिबलत्यक्तंतथासांप्रतं ॥ असतिसं

भवेअप्रक्षेचनिर्णयमाह तयोर्भक्षवाहनयोर्ध्यानाद्वायानंस्रयानंभवति अथलग्नशुद्धिंसहेतुकामाह ध्रुवेऽथहरिजमिति अथहरिजंलग्नं ध्रुवेवच्मि कथंभूतं ति थ्यादिलक्षाधिकं तिथ्यादिभ्योलक्षाधिकंबलिष्ठमित्यर्थः ६ स्वर्क्षेति स्वर्क्षानिर्द्विघटादिकं यात्रालग्नगतंत्यजेत् स्वर्क्षंस्वराशिः अनर्द्धिः स्वराशेःअनुपचयभवनं जन्मराशिजन्मलग्नाभ्यामपचयमित्यर्थः अपचयंजन्मराशिजन्मलग्नाभ्यांत्रिषडेकादशाद्दशभेभ्योन्यत् घटः कुंभः अस्तभंअस्तगतग्रहस्यराशिः अनृजुगृहंवक्र गतगृहस्यराशिः एतान्रिपोर्भात् वैरिराशेः षष्ठं अनुपृष्ठोदयं तथाचबृहज्जातके गोजाश्विकर्किमिथुनाः समृगानिशाख्याःपृष्ठोदयाविमिथुनाः कथितास्तएवे

ति रवमेपधनकर्मकराः शुभोदयाः स्वर्क्षांगेशारिपुं क्रूरक्षं अंगं च क्षांगं स्वस्य क्षांगं तस्येशः स्वामी तस्यरिपुः तं रवकः प्रसिद्धः जनिबलस्यर्त्तं जन्मनिव लग्नं गृहं तथा सांप्रतं प्रस्तुतं बलस्यर्त्तं इत्युक्तं सर्वं यात्रालग्नगतं त्यजेत् अथ दिक्पतीनाह दिशामिति दिशां पूर्वादीनामीशाः स्वामिनः अर्कशुक्रादयः प्राक्क्रमात्स्युः केंद्रे दिगीशे १।४।७।१० सति व्रजेद्गच्छेत् यस्मिन्केंद्रे ललाटगतं भवति तत्केंद्रं वर्जयित्वा अन्यकेंद्रे दिगीशे सति व्रजेत् इदमग्रिमश्लोकेन ध्वनितं ७ अ थ दिक्पतेर्ललाटगत्वं तद्वशेन निषिद्धं ललाटलक्षणं चाह दिग्गिति दिक्स्थे ललाटगे सति न प्रवसेत् प्रवासं न कुर्यात् तनौ लग्ने वर्तमान इनः सूर्यः प्राक् प्राच्यां दिशि

यात्रालग्नगतं त्यजेदथ दिशामीशोर्कशुक्रौ कुजो राहुर्मंदशशांकसौम्यगुरवः केंद्रे दिगीशे व्रजेत् ॥ ७॥ दिक्स्थे न प्रवसेल्ललाटगइनः प्राच्यां तनौ भालगः स्या
त्पश्चान्मदने ७ कजो शुग ४ बुधः सौम्यां खगो पा कुजः ॥ ऐश्यां हि ३ त्रिगतो गुरुर्ज्वलनदिश्याय ११ व्ययस्थो भृगुर्वायौ षट् ६ सुत ५ गो विधुर्निर्ऋतिदि
श्यष्टांकसंस्थं तमः ॥ ८॥ वक्री केंद्रगतस्तदीयदिवसो लग्नेशः स्ववर्गो भवेद्यातुर्नाशकरः शुभोपि तनुगो जन्मर्क्षलग्नेड्रिपुः ॥

भालगः ललाटस्थितः स्यात् मदने सप्तमे वर्तमानो ऽर्कजः शनिः पश्चिमस्यां ललाटस्थितः स्यात् अंबुगबुधश्चतुर्थगतो बुधः सौम्यामुत्तरस्यां ललाटस्थितः स्यात् खंदशसंत
क्रतः कुजो भौमः अपाग्दक्षिणस्यां ललाटस्थितः स्यात् हित्रिगतो गुरुः ऐश्यामीशान्यां ललाटस्थितः स्यात् आयव्ययस्थो भृगुः कविः ज्वलनदिशि आग्नेय्यां ललाटस्थितः -
स्यात् षट्सुतगो विधुश्चंद्रः वायौ वायव्यां ललाटस्थितः स्यात् अष्टांकसंस्थं तमः अष्टमनवमस्थानस्थो राहुः निर्ऋतिदिशि ललाटसंस्थः स्यात् इति ८ वक्रीति वक्री ग्र
हः केंद्रगतः सन् यातुर्गमनकर्तुर्नाशकरः स्यात् तदीयदिवसो ऽपि वक्रग्रहस्य दिवसोपि यातुर्नाशकरः स्यात् लग्नेशः स्ववर्गोपि नाशकरः स्यात् जन्मर्क्षलग्नेड्रिपुः शुभोपि ५५
तनुगो यातुर्नाशकरः स्यात् जन्मराशिजन्मलग्ने तयोः ईशौ तयोः रिपुः

अथसूर्यादीनांजन्मनक्षत्राण्याह द्वीशेति अर्कतः सूर्यतः ग्रहाणांद्वीशादीनिजन्मर्क्षाणिजन्मनक्षत्राणिस्युः द्वीशंविशाखासूर्यस्य आग्नेः कृत्तिकाचंद्रस्य अंबु पूर्वाषाढा-भौमस्य अजः श्रवणोबुधस्य भाग्यभंपूर्वाफल्गुनीगुरोः गुरुः पुष्यः शुक्रस्य पौष्णंरेवतीशनेः याम्यंभरणीराहोः सार्पमाश्लेषाकेतोः उपप्लवगतोनामयदीयभं यस्यग्रहस्य भंजन्मनक्षत्रंहतंत्रिविधोत्पातहतंस्यादसौग्रहोलग्नेस्थितोहानिकृत्स्यात् ९ वेशिरिति सूर्यर्क्षाद्द्वितीयोराशिर्वेशिः ससौम्ययुतः सन् अंगगोलग्नगोः तिशोभनः स्यात् जनुषिजन्मकालेसद्भिर्ग्रहैर्युतायेराशयस्तनुगताअतिशोभनाः स्युः जन्माद्योपचयस्थिताः जन्माद्योजन्मचंद्रः तस्मादुपचयानित्रिषडेकादशदशमानि तेषुस्थिताग्रहास्तेतनुगताअतिशोभनाः तनोरपिजन्मलग्नादप्युपचयस्थलग्नगता अतिशोभनाः स्युः स्वर्क्षोच्चमित्रर्क्षगाः जन्मनियेस्वर्क्षगाः उच्चगाः मित्रर्क्षगास्ते पापाअपितनुगता अति

द्वीशाग्न्यंबुज भाग्यभानिगुरुभंपौष्णांतकेसार्पभंजन्मर्क्षाणिरवेरुपप्लवगतः खेटस्तनौहानिकृत् ॥ ९ ॥ वेशिः सौम्ययुतस्तनौजनुषियैसद्भिर्युताराशयोजन्माद्योपचयस्थिताअपितनोः स्वर्क्षोच्चमित्रर्क्षगाः ॥ पापाअप्यतिशोभनास्तनुगताजन्मेश्वरोकेंद्रगोस्वारात्यन्ह्नितनौशुभोनफलदोमित्रान्हिपापोऽर्थदः ॥ १० ॥ आयार्यन्यगताः खलाः खइनजोङ्गोः स्याद्यषष्ठाष्टगो भूयः सोपचितोः स्तखांबुसत्तगः शक्रोस्तईज्योमृतौ ॥ शोभनाः स्युः जन्मेश्वरोजन्मराशिजन्मलग्नस्वामिनौकेंद्रगौअतिशोभनौस्यातां स्वारात्यन्हिस्ववैरिवारे शुभः शुभग्रहः तनौलग्नेवर्तमानोनफलदो भवति मित्रान्हिपापः तनौवर्तमानोऽर्थदः स्यात् तथाप्युधनः रसकावर्यकाश्चैवयेस्युर्जन्मनिनायकाः तान्पापानपिनिः शंकोयात्रालग्नेनियोजयेदित्यादि १० अथयात्रालग्नेइष्टानिष्टांश्चश्लोकेनैकेनाह आया इति आयार्यन्यगताः खलाः आ ३ या ११ रिपुः ६ अन्यानि १।२।४।५।७।८।९।१०।१२ तत्रगताः खलाः पापग्रहाः खेदशमेइनजः शनिः आयार्यन्यगताः खलाइत्यनेनैवसिद्धेपि विशेषदुष्टफलज्ञापनार्थंखइनजइत्युक्तं अंत्या १२ द्य १ षष्ठा ६ ष्ट ८ गोः अस्ग्वंद्रः भूयः पुनः सचंद्रः अपचितः क्षीणचंद्रः कृष्णपक्षचंद्रः अस्तं ७ खां १० बु ४ स्तन ५ गः अस्ते ७ शुक्रः ईज्योगुरुर्मृतौ ८ ॥

नष्टज्ञोऽस्तमितज्ञुधो व्यय १२गतः ग्रहान्वितः शशी येनकेनापिग्रहेणग्रहाभ्यांग्रहैर्वायुक्तश्चंद्रमाः एतेप्रत्येकंयातुर्महाविघ्नदाः स्युः नानाप्रकारेणमरणभंगादीन्ददतीत्यर्थः अन्य
स्थानगताः उक्तेभ्योऽन्यस्थानगताः संतस्तदा जयार्थसुखदाः स्युः तदाकदाचेद्यदिपुरोक्तंत्याज्यंनस्यात् ११ अथप्रतिबुधशुक्रापवादमाह स्वग्रामइति स्वग्रामःप्रसि-
द्धः एकपुरंप्र॰ आत्मसद्म आत्मगृहं चतुर्मुखेचतुर्वक्त्रेचतुःशालकंप्रसिद्धं उद्वाहाः विवाहाः ब्राह्म्यादयः विवाहाः तेषुवधूप्रवेशः नृपभीराजभयं दुर्भिक्षपीडाप्रसि-
द्धा तासु तीर्थस्वामिनिदेशयोः तीर्थंतीर्थगमनं स्वामिनिदेशः स्वाम्याज्ञातयोः भृगुवसिष्ठात्र्यंगिरः काश्यपेभृग्वादिगोत्रसमूहे भारद्वाजजवात्स्ययोर्गोत्रयोः एतेषु
सितज्ञोन्मुखं शुक्रबुधसन्मुखंयानंगमनंहितंस्यात् अत्रवधूप्रवेशेप्रतिशुक्रदोषोनोक्तः तत्तुभर्त्रासहगमनविषयं भर्त्राविनागमनेदोषोऽस्त्यस्येव नवोढायास्तु वंध्यात्वमिति

नष्टज्ञोव्ययगोग्रहान्वितशशीयातुर्महाविघ्नदा अन्यस्थानगताजयार्थसुखदास्त्याज्यंपुरोक्तंनचेत् ॥११॥ स्वग्रामैकपुरात्मसद्मसुचतुर्वक्त्रेचतुःशा
लकेतूद्वाहेषुवधूप्रवेशनृपभीदुर्भिक्षपीडासुच ॥ तीर्थस्वामिनिदेशयोर्भृगुवसिष्ठात्र्यंगिरःकाश्यपेभारद्वाजजवात्स्ययोर्हितकरंयानंसितज्ञोन्मु
खं ॥१२॥ चंद्रेपूषभमेषगेसति सितोंऽधःस्यात्तदासन्मुखंयानंसत्परपूर्वयोःसितविपर्यासात्सदावश्यके ॥ तथाचभीमपराक्रमे स्वामिनानीयमानायांप्र
तिशुक्रोनविद्यतइति तथाचमतांतरे नवोढायास्तुवंध्यात्वंयदुक्तंसन्मुखेभृगौ तदत्रविबुधैर्ज्ञेयंकेवलंतुद्विरागमइति तथाचलल्लः स्वभवनपुरप्रवेशेदेशानांविग्रहेत
थोद्वाहे नववध्वागृहगमनेप्रतिशुक्रविचारणानास्तिइति तथाचमत्स्यपुराणे चतुःशालंचतुर्द्वारमलिंदैःसर्वतोयुतं नाम्नातत्सर्वतोभद्रंनतत्रप्रतिशुक्रतेति तथाच
वसिष्ठः काश्यपेषुवसिष्ठेषुभृग्वत्र्यंगिरसेषुच भारद्वाजेषुवात्स्येषुप्रतिशुक्रोनविद्यतइति १२ अथान्यंचापवादमाह चंद्रइति चंद्रेपूषभमेषगेसति पूषभंरेवती मेषो
मेषराशिः तत्रचंद्रेगतेसति सितःशुक्रः अंधःस्यात् तदासंमुखंयानंशुक्रसंमुखंगमनंसत्शुभंस्यात् तथाचगर्गः पौष्णादिवन्हिभाद्यंश्रोयावत्तिष्ठतिचंद्रमाः तावदंधो ५६

भवेच्छुक्रः प्रवेशेनिर्गमेशुक्रभङ्गइति अथावश्यकप्रवृत्तिमाह परपूर्वयोरिति परपूर्वयोः पश्चिमपूर्वयोः सितविपर्यासात् शुक्रविपर्यासात् आवश्यकेकृत्येसतियानंसत्स्यान् ए तदुक्तंभवति शुक्रेपूर्वकपालगेसतिपश्चिमांगच्छेत् पश्चिमकपालगेसतिपूर्वांगच्छेत् तथाचज्योतिःप्रकाशे अन्यस्मिन्केषुयावत्प्राक्कपालस्थोभृगुर्भवेत् तावत्याशांदिशंग-च्छेत्प्राचींमत्यक्स्थितस्तथेति अथप्रयाणविधिमाह राजेति राजात्रिदिवसैरेकाब्धिषट्क्रोशकान्व्रजेत् एतदुक्तंभवति प्रथमेदिनेक्रोशंगच्छेत् द्वितीयदिनेचतुःक्रोशा न् तृतीयेषट्क्रोशान् अर्थात्परतोयथेष्टंगच्छेत् कथंभूतःराजा तर्पितवन्हिभूसुरसुहृत् वन्हिरग्निः भूसुराः ब्राह्मणाः सुहृदोबांधवाः तेतर्पिताः वन्हिभूसुरसुहृदो येनसतथा अत्रायंभावः सामिद्धरुलिखादिनावन्हिंतर्पयित्वा दक्षिणान्नादिनाभूसुरांस्तर्पयित्वा वस्त्रालंकरणादिभिः सुहृदः कलत्रादींस्तर्पयित्वाव्रजेदिति किंकुर्वन्स्ने हानुवृत्तिंत्यजन्सन् स्नेहेनअनुवृत्तिःपुनः गृहागमनं अयंभावः यात्रार्थंबहिर्गत्वा पुत्रादिस्नेहवशात् तदवलोकनार्थंगृहंनागच्छेदिति कथंभूतोराजा क्षमः बुभुक्षितोनग

राजातर्पितवन्हिभूसुरसुहृत्स्नेहानुवृत्तिंत्यजन्क्षमः कार्यमनाव्रजेत्रिदिवसैरेकाब्धिषट्क्रोशकान् ॥ १३ ॥

च्छेदितिभावः पुनःकिंलक्षणः कार्यमनाः कार्याय उत्कंठितांतःकरणः तथाचरत्नमालायां स्वनिकेतात्स्वरभवनात्प्रधानादाश्रमाद्गुरुगृहाद्वापि यायात्कृताग्निकार्यःप्राश्य हविष्यंद्विजानुमतमिति तथाचबृहस्पतिः दैवज्ञंपूजयित्वातुविदुषःपूज्यशक्तितः प्रदक्षिणामिमांकृत्वानिष्कल्ध्यायेदुमापतिमिति तथाचज्योतिःप्रकाशे संतोष्यस्वांग नाविप्रान्द्विजद्यात्वनिरथादिकं शुचिःशुक्लांबरोष्णीषोनत्वेष्टंस्मनाव्रजेदिति अथचकश्यपः यात्रासमयेवृद्धानुपरागेग्रहस्यवैषम्ये गोभूहिरण्यवस्त्रैः संपूज्यप्र-दद्याचदैवज्ञमिति बृहद्यात्रायां स्नातोभुक्तोनुलिप्तश्चसर्वालंकारभूषितः शुक्लांबरधरःश्रीमानध्वगःस्वमेधतइति भूपालवल्लभे ब्राह्मणान्नावमन्येतकोपयेन्न निजांगनां यात्रांकृत्वागृहंनैवासिद्धिकामोविशेद्गृहमिति लल्लः यात्रायांप्रस्थितोयश्चब्राह्मणानवमन्यते तदंतंजीवितंतस्यनासौप्रतिनिवर्ततइति बृहद्यात्रायां

यस्तु संप्रस्थितो यात्रां स्वभार्यां नाभिनंदति भार्या वा नाभिनंदेत न्नास्य प्रतिनिवर्तनमिति तथा चरत्नावल्यां क्रोशं गायादिवाप्यर्धं प्रथमेह्नि निशम्यते द्वितीये योजनं गत्वा निवसेत महीपतिः टी॰
तृतीये योजनं सार्धं वसेदाकाम्यदूरतः ततः परं यथेष्टं तु यायान्मार्गं महीश्वरः इति १३ अथयात्रिकस्य निर्णयमाह क्रोधेति क्रोधः प्रसिद्धः क्षौरं प्र॰ रतिर्मैथुनं श्रमः क्लेशः आमि
षं मांसं गुडः प्र॰ द्यूतं द्यूतरमणं अश्रु अश्रुमोचनं दुग्धं प्र॰ आसवो मद्यं क्षारं क्षारधान्यं माषादि अभ्यंगस्तैलाभ्यंगः भयं शोकारिपुभयमित्यर्थः असितांबराणि अक्ष्णकृष्ण
वस्त्राणि रक्तकृष्णादीनि वमिर्वमनं तैलं प्र॰ कटु मरीचादि इत्येतत्क्रमेण गमने उज्झेत त्यजेत् अथोक्तेषु किं किं कति दिनं त्यजेदित्याह क्षौरेति क्षीरक्षौररतीः क्रमात्त्रिश
रसप्ताहं त्यजेत् क्षीरं दुग्धं त्र्यहं क्षौरं शराहं पंचाहं रतिं सप्ताहं त्यजेदित्यर्थः परं उर्वरितं तद्दिने प्रयाणदिने त्यजेत् रोगं व्याधिं यावद्बाधं त्यजेत् कृष्यानवं बीजदानपर्वं

क्रोधक्षौररतिश्रमामिषगुडद्यूताश्रुदुग्धासवक्षाराभ्यंगभयाः सितांबरवमिस्तैलं कटूज्झेत्क्रमे ॥ क्षीरक्षौररतीः क्रमात्त्रिशरसप्ताहं परं तद्दिने रोगं
कृष्यान्नवकं सितान्यतिलकं प्रस्थानके पांतिच ॥ १४ ॥ नं त्यजेत् सितान्यतिलकं श्वेतव्यतिरिक्ततिलकं पीतकौंकुमादिकं तद्दिने त्यजेत् प्रस्थानके पांथे न त्यजेत्

प्रस्थानकं नाम सुमुहूर्तसमये किंचिदभीष्टवस्तुचालनं तदुक्तं रत्नमालायां छत्रायुधाद्यं तनसस्त्वभीष्टं प्रचालयेद्दै जयिकं जयार्थीति एतत्तु कार्यवशात्क्रियते प्रस्थाने संपू
र्णफलं नास्ति तथा चरत्नकोशे कार्यवशात्स्वयमगमे भूभर्तुः केचिदाचार्याः छत्रायुधाद्यभीष्टं वैजयिकं निर्गमं कुर्युरिति तथा च गर्गः स्वशरीरेण यः कश्चिन्निर्गच्छन्नभ्र
द्धयान्वितः तस्य यात्राफलं सर्वं संपूर्णपथि सिद्ध्यतीति तच्चालनविधिर्ग्रंथांतरात् गृहाद्गृहांतरं गर्ग आह सीमांतरं भृगुः शरक्षेपाद्गुरद्वाजो वसिष्ठो नगराद्बहिरिति एवं
प्रस्थाने कृतेपि स्वयमन्यस्मिन्सुदिने गच्छेत् तथा च ज्योतिःप्रकाशे प्रस्थाने पितु सेनेयान्महादोषान्विते दिने गर्भयोगं विना काल वृद्ध्यादौ चापुनेत थेति रत्नमालायां ५७
वसेन्न चैकत्र दशाक्षितीशो दिनानि नीतो समयं च मंडलीकः यः प्राकृतः सोपि च पंचरात्रं भद्रेण यात्रा परमः प्रयोज्येति एवंविधे प्रस्थानेपि क्रोधक्षौररत्यादीन् वर्जयेदित्यर्थः

गर्गः क्षौरंक्षौरंतथावांतिंतैलाभ्यंगाश्रुमोक्षणं द्यूतंमांसंगुडंतैलंयानेमद्यंपरित्यजेदिति रत्नकोशे कालीयकंहिंगुलकः कुंकुमंरक्तचंदनं पीतरक्तंचवसनंयात्रानुर्नेष्टानित
क्ष्णादिति बृहद्यात्रायां कटुतैलगुडक्षारपक्वमांसाशनंतथा भुक्त्वायोयातिमोहेनव्याधिनःसनिवर्तनइति लल्लः प्रमत्तोव्याधितोभीतःशांतःक्रुद्धोबुभुक्षितः अ
ध्यानंनप्रपद्येतक्लीवनेपस्तथैवच रत्नावल्यां स्वकीयांपरकीयांवास्त्रियंपुरुषमेववा ताडयित्वातुयोगच्छेन्नदंतंनस्यजीवितमिति भृगुः त्रिरात्रंवर्जयेत्क्षौरंपंचाहं-
क्षौरकर्मच तदहश्चावशेषाणिसप्ताहंमैथुनंत्यजेदिति यात्रायांगमनलक्षणंगर्गोक्तंज्ञेयं मुहूर्तसमयेप्राप्तेहंसचारांघ्रिणाव्रजेत् दैवज्ञामात्यविप्राद्यपुरोगैःस्वजनैर्वृ
तः पूर्वंदक्षिणमुत्क्षिप्यपादंयात्रांनराधिपः द्वात्रिंशत्पदंगत्वायानमारुह्यसंव्रजेत् ततोनिरीक्षयेत्सम्यक्शकुनांश्चशुभाशुभान् तथैवसदसच्छब्दान्निमित्तानिचसंव्रजे

वस्त्रालंकरणानिपूर्णकलशस्तौर्यध्वनिःपुत्रवान्शंखदर्पणदर्शनंनृपाश्वदंतिसुरभिस्त्रीपुष्पधान्यादिच ॥ दोला
दीपविधूमवन्हिसुरभिद्रव्याणिशुभ्रोवृषोवेश्याछत्रवितानचामरकुमार्योमीनगोरोचने ॥१५॥ ॥

दिति १४ इदानींशकुनानाह वस्त्रेति वस्त्राणिश्वेतवस्त्राणि अन्यान्यपशकुनमध्येपठितानि अलंकरणानि सुवर्णादिनिर्मितानिभूषणानीत्यर्थः पूर्णकलशः
प्रसिद्धः तौर्यध्वनिः वाद्यध्वनिः पुत्रवान् वर्धमानःपुरुषः शंखः प्रसिद्धः आदर्शोमुकुरः नृपोराजा अश्वः प्रसिद्धः दंतीहस्ती सुरभिर्गौः स्त्रीसौभाग्यवती पु-
ष्पाणि श्वेतानि धान्यानि अकृष्णानि कृष्णानित्वपशकुनमध्येपठितानि आदिशब्देनसुवर्णादिधातवः दोला प्रसिद्धा दीपः प्रसिद्धः विधूमवन्हिः धूमरहि
तोवन्हिः सुरभिद्रव्याणि सुगंधद्रव्याणि कर्पूरचंदनादीनि शुभ्रोवृषः श्वेतवृषः वेश्याप्रसिद्धा छत्रंप्रसिद्धं वितानंवस्त्रनिर्मितं चामरंप्रसिद्धं कुमारीप्र॰ मीनोमत्स्यःज
लादुद्धृतः गोरोचनंप्र॰ ॥१५॥

अथसंकोचेनाह यदीति यद्यद्वस्तुस्वांतनितांततोषकरणं स्वांतंअंतः करणं तस्यनितांतंअतिशयंतोषकरणं संतोषजनकं वस्तुकिंबहुनोक्तेन एवंसंकोचेनोक्तेदानींपे पुसंकोचाभावः तानिपूर्वाचार्यैः शकुनमध्येपठितानितान्याह कोरुद्धृतंगोमयं कोः पृथिव्याः उद्धृतंगोमयं मृच्च पृथिव्याः उद्धृतामृत्तिका अंभोर्थघटान्वितः सहचरः उदकार्थं कुंभयुक्तोजनःसन् सहचरः सहचरतीतिसहचरः जलार्थीरिक्तकुंभस्तुपथिकेनसहव्रजेत् निवर्ततेयथापूर्णः हृतार्थः पथिकस्तथेत्युक्तत्वात् धौतांबरोमौत्रकः धूतवस्त्ररजकः दूर्वाप्र॰ दर्भौ तृणेअपिचाप्र॰ अपशकुनमध्येयत्तृणंपठितंतदेतद्व्यतिरिक्तं रथःप्र॰ पलंमांसं अस्त्रंरक्तं मदिरामद्यं वर्णीब्रह्मचारी गुरुःप्र॰ दैवविज्ज्योतिषी विप्रौ द्वौब्राह्मणौ मित्रंइष्टः मृगःप्र॰ अरोदनशवं रोदनरहितंप्रेतं सिद्धार्थागौरसर्षपाः दुग्धादि दुग्धदध्याज्यं ननु यद्यत्स्वांतनितांततोषकरणमित्यनेनदुग्धंतु

यद्यत्स्वांतनितांततोषकरणंकोरुद्धृतंगोमयंमृच्चांभोर्थघटान्वितः सहचरोधौतांबरोमौत्रकः॥ दूर्वादर्भरथाः पलास्त्रमदिरावर्णीगुरुर्दैवविद्विप्रौमित्रमृगावरोदनशवंसिद्धार्थदुग्धादिच॥ १६॥

हणत्वात्सिद्धं पुनः किमुक्तंदुग्धमिति सत्यं दुग्धंभक्षणेनिषेधितं तत्संदेहनिवृत्त्यर्थंदुग्धपठनमित्यदोषः एवमेवात्रविचारणीयं तथाचवसंतः दध्याज्यदूर्वाक्षतपूर्णकुंभसिद्धान्नसिद्धार्थकचंदनानि आदर्शशंखामिषमीनमद्यगोरोचनागोमयमुद्धृतंगोरिति भरद्वाजः राजाधिपौरस्तुद्वेश्यासपुत्रास्त्रीकुमारिका अभिरूपोनरोस्त्रोवागजोवाजीवृषःसितः रत्नाधनान्यवर्णैर्गोःसंवत्साचविशेषतः उद्धृतंगोमयंनीतंमृत्तिकाचोत्खनालथा रजकोधौतवस्त्रश्चवेश्यातौर्यत्रिकध्वनिः जयमंगलशब्दाश्चशांतिपाठःसदीपकाः दीपोवाप्रज्वलद्वह्निः पूर्णकुंभंसुरासवाः मद्यंमांसंचरुधिरं भक्ष्याणिविविधानिच इक्षवोमधुतांबूलंवस्त्रालंकरणानिच रौप्यंताम्रंमणिस्वर्णंद्रव्यंदर्पणमक्षताः वितानंचामरंछत्रंदूर्वादर्भतृणध्वजाः दोलाचारुरथोवद्धःपुत्रपौत्रार्थयुक्शुचिः चंदनानिसुगंधीनितथापुष्पाणिरोचना घृतंदधिपयःपेयासिद्धमन्नंवचःशुभं दैवज्ञःसगुरुर्दैवश्चिन्तोत्साहकराणिच दृष्टैतानिनरोयायात्सर्वार्थंलभतेतुसइति १६ ७

कुर्वन्निति एतदनंतरोक्तंसतत्प्रमंदक्षिणतः दक्षिणभागेकुर्वन्सन् इतरत् अग्रप्रवक्ष्यमाणंवामेकुर्वन्सन्व्रजेत् गच्छेत् अथार्थप्रमाह भस्मेति भस्मप्रसिद्धं अस्थि प्रसि-
द्धं इंधनंप्र० विट्विष्ठा तुषंधान्यादीनांत्वक् फल्गु अश्मापाषाणः लवणंसामुद्रिकं उपानहौप्र० तृणंप्र० अयस्करोलोहकारः पिण्याकंमर्दिततिलाः औषधंप्र० कृष्णधान्यं मा
षादि रुदनंरोदनादि तक्रंप्र० सधूमानलः धूमसहितोऽग्निः कार्पासः प्र० अरुणपुष्पंजपादि चर्मप्र० गुडः प्र० तैलंप्र० अयो लोहं कर्दमः पंकः १७ मत्तइति मत्तउन्मत्तः
वांतोवमितः बुभुक्षितः प्र० अंतकः प्राणिहिंसकः खलोदुर्जनः मुंडी मुंडितः जटी जटिलः व्याधितोरोगी खंजः पादेनखंजः व्यंगोंऽगहीनः दिगंबरोनग्नः यतिःसन्यासी अ

कुर्वन्दक्षिणतःसदेतदितरद्वामेप्रकुर्वन्व्रजेद्भस्मास्थींधनविट्तुषाश्मलवणोपानत्तृणायस्कराः॥ पिण्याकौषधकृष्णधान्यरुदनंतक्रंसधूमा
नलःकार्पासारुणपुष्पचर्मचगुडस्तैलायसौकर्दमः॥१७॥ मत्तोवांतबुभुक्षितांतकखलाःमुंडीजटीव्याधितःखंजव्यंगदिगंबरायतिरैरिः
काषायिमुक्तालकौ॥चोरात्यक्तमलाविलाश्चपतितःपाश्यर्गलीगुर्विणीवंध्याकृष्णवृषाहिभेकसरठगोधावराहःशशः॥१८॥ जाहोतुमहि
षःखरोष्टमहिषारूढाश्चरिक्तोघटश्छिक्काप्राणिशिरोंऽगकंपपदवीबंधाःकुवागाहवौ॥ रिवैरी काषायी गैरिकरंजितवस्त्रः मुक्तालकोमुक्तकेशः चो
रःप्रसिद्धः अत्यक्तः तैलात्यक्तः मलाविलोमलिनः पतितोजातिभ्रष्टः पाशी प्राणिबंधार्थंपाशवान् अर्गली अर्गलावान् गुर्विणीगर्भिणी वंध्या निरपत्या कृष्णवृषः कृ-
ष्णोनड्वान् अहिः सर्पः भेकोमंडूकः सरठः प्रसिद्धः गोधा प्रसिद्धा वराहःप्र० शशः प्र० १८ जाह इति जाहः मंडली लोकेसेहलीतिप्रसिद्धा जाहकोगात्रसंकोचीमंडली
वसुधैःस्मृतइतिहलायुधः ओतुर्मार्जारः महिषःप्र० खरोष्ट्रमहिषारूढाः प्रसिद्धाः रिक्तोघटःप्र० छिक्काक्षुतं प्राणिशिरोंगकंपः प्राणिनांगोश्वादीनांप्राणिनां शिरो
ऽस्फालनं अंगोऽस्फालनंवा पदवीबंधोमार्गबंधः ऊर्णनाभादिभिर्मार्गोविध्यते कुवाक्कुत्सितवाक्यश्रवणं आहवःसंग्रामोबिडालमहिषादीनाम्

यानः पतनं वस्त्रादीनांस्खलनं यानंमरथादिनस्यपलायनं श्वकलहः श्वनांकलहः षंढोनपुंसकः गौः क्षुतं प्रसिद्धं ज्वलद्धूम ज्वलद्गृहदर्शनं इत्येतेऽपशकुनाः प्र-
तिबंधकाः कार्यप्रतिबंधकाः स्युः छिक्कादिकाअपशकुनामृत्युदाः स्युः तथोक्तमागमांतरे तृणतैलास्थिकार्पासभस्मचर्मतुषौषधं सासृद्गुडपंकाहिमनसंतजुगुप्सित
मित्यादि १९ अथशकुनांतरमाह भृंगाल्युद्भृद्इति भृंगोभ्रमरः अलिर्वृश्चिकः पद्मः प्र॰ पठच्छुकाः शब्दंकुर्वाणोराजशुकाः नरविनः श्वानास्यः स्त्रीसंज्ञकाः चट-
कादयः एतेवामतः मनोऽभीष्टदाः स्युः काली महिषी कुक्कुटः प्र॰ पुंप्रथाः पुरुषसंज्ञकाः काकादयः स्वरभिर्गौः एते दक्षेमनोऽभीष्टदाः स्युः भारद्वाजः प्रसिद्धः शि
खंडीमयूरः चाषः प्र॰ नकुलोबभ्रुः हंसः प्र॰ अजोबस्तः एते भारद्वाजादयोदृशंयाताः संतः इष्टफलाः स्युः अयमर्थः भारद्वाजादयोवामेदक्षेवाऽग्रेवादृष्टमात्रा-

पातोयानपलायनंश्वकलहःषंढः क्षुतंगोर्ज्वलद्धूम्रैक्षिप्रतिबंधकाः कुशकुनाश्छिक्कादिकामृत्युदाः॥१९॥ भृंगाल्युद्भृपठच्छुकाश्वनरविनःस्त्रीसं
ज्ञकावामतः कालीकुक्कुटपुंप्रथाश्वस्वरभिर्दक्षेमनोऽभीष्टदाः॥ भारद्वाजशिखंडिचाषनकुलाहंसोऽजएतेदृशंयाताइष्टफलास्तुरासभरवोवामेऽ
पिपृष्ठेऽर्थदः॥२०॥ नद्युत्तारभयप्रवेशसमरद्यूतेषुनष्टेक्षणेव्याधौस्युःशुभदाविलोमशकुनानाड्याइडायाभरे॥

इष्टफलाः अभीष्टफलदाभवंतीत्यर्थः रा
सभरवोगर्दभःअनिर्वामेपृष्ठेपिअर्थदः अभीष्टार्थदोभवति २० अथयेषुयेषुकृत्येषुविपरीतशकुनाःशुभास्तानाह नद्युत्तारइति नद्युत्तारोनद्युत्तरणं भयंनृपादीनां प्रवेशोग्रामादिप्रवे
शः समरःसंग्रामः द्यूतंप्र॰ नष्टेक्षणंनष्टवस्तुनश्चवलोकनं व्याधौरोगोपचारे एषुविलोमशकुनाविपरीतशकुनाःशुभदाःस्युः अयमर्थः गमनेयेऽपशकुनास्तेनद्युत्तारादिषुशुभदाः
स्युरित्यर्थः तथाइडायांनाड्यांभरे पूर्णतायांविलोमशकुनाःशुभदाःस्युः तथाचवसंतः प्रवेदिडायांपरिपूरितायांसर्वोपिवामःशकुनःप्रशस्तः स्यात्पिंगलायांपरिपूरितायांसर्वोऽ
पसव्यःशकुनःप्रशस्तः संगेरणेकर्मणिचप्रवेशेशत्रुग्रहेनष्टविलोकनेच व्याधौसरिद्दुर्गवनादिकेषुशस्तःप्रयाणाद्विपरीतभावइति अन्यच्च नद्युत्तारेभयेयुद्धेप्रवेशेनष्टवी

क्षणे शकुनाद्येस्तगाःशस्तानृपालोकेप्रयाणवदिति अथप्रथमेःपशकुनेजातेसतिकिंकर्तव्यमाह आद्येति आद्येप्रथमेदुःशकुनेजातेसति निवृत्यनिवर्तनं कृत्वा तत्रशकुनोदे
शेउपविश्य शुचिःप्रक्षालितपाणिपादः आचांतः कृताचमनः असवःप्राणास्तेषांआयमःप्राणायामः अष्टधाअष्टवारंकृत्वा इयात् गच्छेत् चेद्यदिपुनः दुःशकुनः स्यात्त
दानिवृत्यशुचिराचांतोद्विवारंषोडशवारं असून्नियम्येयात् अपरेतृतीयेदुःशकुनेजातेसतिस्वर्णंदत्वेयात् एतदावश्यकगमनविषयं प्राणायामानधिकारीनावत्कालं
स्थित्वाव्रजेत् तथाचज्योतिर्निबंधे विरुद्धेशकुनेपूर्वंप्राणायामाष्टकंचरेत् द्वितीयेद्विगुणान्कृत्वातृतीयेनव्रजेत्क्वचित् इति तथाचवसंतराजः जातेविरुद्धेशकुनेध्वनी-
नोव्याकृत्यकृत्वाकरपादशौचं आचम्यवृक्षीरतरोरधस्तात्तिष्ठन्प्रपश्येच्छकुनांतराणीति तथाचार्ष्टिषेणः यदापशकुनंपश्येद्विपरीतमुपस्थितं सघृतंकांचनंदत्वानिर्वि

आद्येदुःशकुनेनिवृत्यचशुचिर्भूत्वाःष्टधास्वायमंकृत्वेयादपरेद्विवारमपरेदत्वास्वर्णंव्रजेत् ॥२१॥ ॥इतिश्रीमदनंतात्मजकृतचातुर्मा
स्ययाजिनारायणविरचितेमुहूर्तमार्तंडेयात्राप्रकरणंसमाप्तं॥ ॥जन्मांगर्क्षदशेशसद्ग्रहकुजैःसार्कैर्बलिष्ठैर्मृदुक्षिप्रेंद्रध्रुवभैःस्थिरधिनृत
नौव्यारान्हिभूपस्थितिः॥

शंकःस्वर्णंव्रजेदिति २१ इतिमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांयात्राप्रकरणंसमाप्तं अथमिश्रप्रकरणंविवक्षुरादौराजाभिषेकेहृत्तार्थे
नाह जन्मइति जन्मांगर्क्षदशेशादिभिर्बलिष्ठैः तथामृद्वादिभैः स्थिरधिनृतनौव्यारान्हिभूपस्थितिःशस्तास्यादित्यध्याहारः अगंचऋक्षंचअंगर्क्षे जन्मनिअंगर्क्षेजन्मांग
र्क्षे जन्मलग्नजन्मराशी तेचदशाचजन्मांगर्क्षदशाः दशावर्तमानातस्याईशाः तेचसद्ग्रहाश्चकुजश्चसूर्यश्च तेचतैःसार्कैः अर्कोरविः तेनसहबलिष्ठैः स्थानादिबलसमृ
द्धैः सद्भिः तथामृदुक्षिप्रेंद्रध्रुवभैः स्पष्टं स्थिरधिनृतनौऋद्विगतानृतनुः ऋद्विनृतनुः स्थिराचासौऋद्विनृतनुश्चसातया तस्यांजन्मराशिजन्मलग्नाभ्यां स्थिरोपचयनृ
लग्ने व्यारान्हिभौमरहितदिने भूपस्थितिः राजप्रतिष्ठाशस्तास्यादित्यर्थः लग्नबलंप्राग्वत् प्रायश्चंद्रंत्यजेत्स्यादवलोकनीयं ५ ५

अथदेवस्थापनमुक्तरार्धेनाह स्वस्वर्क्षेशिति स्वस्वर्क्षैः यस्यदेवस्यप्रतिष्ठाक्रियते तस्यनक्षत्रैः समृदुध्रुवर्क्षचरभक्षिप्रैः शेषंस्पष्टं माघयुगे माघफाल्गुनयोः तथाराधयुगे राधो वैशाखः तस्माद्युगंयुगुलंतस्मिन् वैशाखज्येष्ठयोरित्यर्थः तथाव्यारान्हि विगतः आरोयस्मात् एवंविधंअहः तस्मिन् भौमरहितदिनइत्यर्थः पूर्वाह्णके अत्रदिनस्यद्वौ भागौ पूर्वभागः पूर्वाह्णः तस्मिन् आचार्यासुरस्थापनंप्रोचुः शेषंस्पष्टं सर्वामरस्थापनमितिशेषः लग्नबलंप्राग्वत् १ अथवस्त्रपरिधानंतस्यक्षालनंउंदुरादिभक्षितफलंच आह धार्यमिति वसुःधनिष्ठा आदितिःपुनर्वसुः इनपंचहस्तपंचकं गुरुभंपुष्यः अश्विअश्विनी अंत्यरेवती ध्रुवाणिपूर्वोक्तानि एतैर्नक्षत्रैः ज्ञत्रयेबुधगुरुशुक्रवारे अंबरंव स्त्रंधार्यं नान्यत्र यतउक्तं रवौजीर्णंविधौजलंयंजलाद्र्दुःखदंकुजे बुधेधनंगुरौज्ञानंशुक्रेसौख्यंशनौमलमिति लग्नबलंप्राग्वत् अथक्षालनमाह इहास्मिन् वस्त्रधार

स्वस्वर्क्षेऽसमृदुध्रुवर्क्षचरभक्षिप्रैः सुरस्थापनंप्रोचुर्माघयुगेचराधयुगुलेव्यारान्हिपूर्वाह्णके ॥ १ ॥ धार्यंवस्त्रदितीनपंचगुरुभाश्व्यंत्यध्रुवैर्ज्ञ त्रयेज्ञोनेक्षाल्यमिहाखुभक्षितमसन्मध्यत्रिभागेवरं ॥

णोक्तनक्षत्रादौक्षाल्यम् प्रक्षालनीयं कथंभूते ज्ञोनेबुधवाररहिते उक्तंच बुधार्किभद्रानंदेदुर्वैधृतिःपा तसंक्रमे मघावह्निद्विदैवेचनक्षाल्यंवस्त्रंनूतनमिति वस्त्रहेमाद्यलंकारधारणोक्तैर्भ्रमादिभिः तत्संहतिस्त्रनिर्माणंविदध्यात्क्षालनादिकमिति यद्यपि यस्यांगंयदुदीरितं गदितमेकुर्यादितिपूर्वमेव अंगभूतंकर्मोक्तं तथापिक्षालनेबुधवर्जनार्थंज्ञोने इहक्षाल्यमित्युक्तं बुधनिषेधश्रवणात् उक्तंच शनौसोमसुतेश्राद्धेषष्ठ्यामावास्ययोस्तथा वस्त्रा णांक्षालनंचैवदहत्यासप्तमंकुलमिति अथोंदुरादिभक्षितफलमाह आखुभक्षितमिति आखुः उंदुरः तेनअंबरंमध्यत्रिभागेभक्षितं असत् दुष्टफलंस्यात् एतदुक्तंभवति व स्त्रंत्रिगुणंकृत्वा यदिभक्षितभागोमध्यत्रिभागेपततितदातदुष्टमित्यर्थः आखुरित्युपलक्षणं तेनाग्निदग्धंगवादिभक्षितंमष्यादिलिप्तंज्ञेयं तथाचोक्तंवृत्तशते दग्धंवास्फुटि तंचगोमयमषीपंकैर्विलिप्तंतया दष्टंमूषकपूर्वकैरथ मदंमध्यत्रिभागेशुभमिति ७ ७ ६ ५ ६०

अथस्त्रियारक्तवस्त्रधारणंभूषणधारणंच अनुक्तग्रहाणांकुजकुजभौमाशस्त्यंतदुत्तरार्धेनाह स्त्रीति स्त्रीअत्रोक्तेवस्त्रधारणमादौ अंबरंभूषणंसुवर्णादिभूषणंविभृयात धारयेत् कथंभूते व्यादित्यपुष्यध्रुवे विगतानिआदित्यपुष्यध्रुवाणियस्मात्तत्तथातस्मिन् यतोत्रस्त्रियारक्तवस्त्रभूषणधारणेदोषोदृश्यते तथाचोक्तं पुष्यादित्यध्रुवैर्धिष्ण्यैः स्व- र्णरक्तांबरादिकं नवीनंभूषणंधार्यंनार्यादयितुराशुषे इति लग्नबलंप्राग्वत् अथचंद्रादीनांप्राशस्त्यमाह श्वेतेति श्वेतेवस्त्रेनिरोप्यमुक्ताफलादिके अब्जश्चंद्रोहितः सोम वारेश्वेतवस्त्रधार्यमित्यर्थः कुजरवी अरुणरुक्मयोः शस्येते शनिः कृष्णेवस्त्रनिनीलवस्त्रादिकेशस्यते शनौतद्धार्यमितिभावः अन्यत्रेतुसर्वंधार्यमितिपुरेवोक्तं २ अ थनराणांभूषणधारणंद्वितीयचरणेनाह वस्त्रोक्तैरिति वस्त्रोक्तैर्भादिभिर्वस्त्रादितीयत्रोक्तैःअंगेस्थिरलग्नेनुः नरस्य अलंकृतिरलंकरणंहितंस्यात् किंलक्षणैर्वस्त्रोक्तैःव्य

स्त्रीरक्तांबरभूषणेत्रविभृयाद्व्यादित्यपुष्यध्रुवेश्वेतेब्जोऽरुणरुक्मयोः कुजरवीकृष्णेशनिःशस्यते २ वस्त्रोक्तैर्व्यनिलद्वयाश्विभिरंगेनुर्विभूषा हिताविप्राज्ञोत्सवलब्धिषूदितमनुक्तेपिष्टद्धारणं ॥ मैत्रार्कानिलमूलदस्त्रहरिभेंद्वीज्याजपादोत्तरेपण्यानांक्रयविक्रयौघटपर ध्यंगेस्वशुद्धौनतु ॥३॥

निलद्वयाश्विभिः अनिलद्वयंस्वातीविशाखेति अश्विनीभं विगतेअनिलद्वयाश्विन्यौयेभ्यस्तानितथातस्मिन् स्वातीविशाखाश्विनीरहितैरित्यर्थः लग्नबलंप्राग्वत् अथद्वितीय चरणेनविशेषमाह विप्राज्ञेति विप्राज्ञाब्राह्मणाज्ञा उत्सवोविवाहादिकः लब्धिर्लाभः आसुसत्सु अनुक्तेपिभादौ धारणंवस्त्रादिधारणमिष्टकृत्स्यात् तथाचोक्तंव्यासेन लब्धंराजप्रसादेनविप्रादेशात्करग्रहे प्रीत्यादत्तोत्सवेवस्त्रंधार्यंनिंद्येपिभादिकइति अथोत्तरार्धेनपण्यानांक्रयविक्रयावाह मैत्रेति मैत्रमनुराधा शेषंसुगमं घटपरध्यं गे घटः कुंभः तस्मात्परमन्यतमंतच्चतत्त्र्यंगंच त्र्यंगं उपचयलग्नंतस्मिन् कुंभव्यतिरिक्तोपचयलग्नेपण्यानांपूगीफलखर्जूरादीनांक्रयविक्रयौतनुविस्तारयकुर्वित्यर्थः क स्यांसत्यां स्वशुद्धौसत्यां स्वंधनभावः तस्यशुद्धिःपापराहित्यं तस्यांसत्यां शेषंप्राग्वत् तथाचोक्तं दशमैकादशोलग्नेवित्तकेंद्रत्रिकोणगैः शुभैःपण्यस्यकर्मोक्तंवर्जयित्वाघटोदयमिति

अथद्वत्तार्धेनधनिष्ठापंचकेवर्ज्यमाह प्रेतेति कुंभद्वयस्थेविधौसति कुंभमीनगेसतिपरिहरेत् सर्वथानाचरेत् स्पष्टं अथोत्तरार्धेचरणेनसेवामाह सेवेति ध्रुवादिभिर्नक्षत्रैः से
वाइष्टास्यात् स्वगमं कस्मिन्सति रवावेरवौसति वाइत्यथवा कुजेसति खंदशमं आयएकादशं अनयोरन्यतमेरविभौमयोरन्यतमेसतीत्यर्थः यस्मिन्लग्नेसेवाक्रिय
तेतस्माल्लग्नाद्दशमेएकादशेवारवौभौमेवासति सेवाइष्टाहितकरास्यात् इत्यर्थः शेषंप्राग्वत् अथचतुर्थचरणेनसन्यासमाह सन्यासइति स्थिरभेस्थिरनक्षत्रेस्थिर
लग्नेचसन्यासइष्टःस्यात् कैः खलैर्गतबलैः पापग्रहैर्हीनबलैरित्यर्थः सप्तम्यर्थेतृतीया कस्मिन्सति भार्गवेशुक्रेषष्ठांत्यगे ६।१२सति शेषंस्पष्टं बलंप्राग्वत् उक्तंच
त्रिषडेकादशेसौरिर्व्ययेषष्ठेचभार्गवः सबलेधर्मपेजीवेकेंद्रेदीक्षाविरक्तिकृदिति ४ अथवृत्तद्वयेनकृषिकर्माह उद्वाहर्क्षेति उद्वाहर्क्षाणिपूर्वोक्तानि मूलांत्यार्कत्यादीनि

प्रेतज्वालनशय्यकाविततनेस्तंभोज्झ्यंयाम्यादिग्यानंकाष्ठतृणोच्चयंपरिहरेत्कुंभद्वयस्थेविधौ ॥ सेवेष्टाध्रुववारुणांत्यवसुभैःखायेरवौवाकुजे
सन्यासःस्थिरभेखलैर्गतबलैःषष्ठांत्यगेभार्गवे ॥४॥ उद्वाहर्क्षचरद्विपेंद्रलघुभत्वाष्ट्रैःशुभास्यात्कृषिर्व्यार्किज्ञारखगान्हियुग्मझषगोकन्याधि
लग्नेतिथौ ॥ व्यंकोजेसदिशिप्रणम्यखगभूसुरव्यान्नसिताच्छादनः स्वर्णाद्युष्टहलंसमुष्कसुवृषैःसीमांपदुस्त्रिर्नयेत् ॥५॥ एकादशसंख्याकानि

चराणिप्रसिद्धानि द्विपंविशाखा इंद्रोज्येष्ठा लघुभानिप्रसिद्धानि त्वाष्ट्रंचित्रातैः व्यार्किज्ञारखगान्हि आर्किःशनिः ज्ञोबुधः आरोभौमः विगताआर्किज्ञारायेभ्य
स्तेतथा तेचतेखगाश्चतेषां अहःदिनंतस्मिन् शनिबुधभौमरहितवारेइत्यर्थः युग्मझषगोकन्याधिलग्ने युग्मंमिथुनं झषोमीनः गौर्वृषः कन्याप्रसिद्धा एषामन्य
तमविलग्नेतिथौ व्यंकोजे विगतःअंकोनवमीयस्मात् असौव्यंकः सचासौओजश्च ओजोविषमस्तस्मिन् नवमीव्यतिरिक्तविषमतिथावित्यर्थः किंलक्षणे व्यंकौ
जेतिथौ सदिशि दिक्दशमी तयासहवर्तमाने १।३।५।७।११।१५।१३।१० कृषिःशुभास्यात् तथाचोक्तं चंद्रेशुभेशुभतिथौशुभवारयोगेवारेगुरोःशशिजशुक्रशुभास्तिवारे

लग्नेवृषेमिथुनकेझषकन्यकयोंशस्तंहलाभिषप्रकरणंप्रवपेन्निधानेइति अन्यच्च दशाम्येकादशीचैवतृतीयाचत्रयोदशी सप्तमीपंचमीचैवप्रतिपच्चसुखावहा हंत्यष्टमी बलीवर्दान्नवमीसस्यघातिनी चतुर्थीकीटजननीपतिंहंतिचतुर्दशी रवौबृहस्पतौचंद्रेशुक्रेकुर्याद्विशेषतः बुधार्किभूमिपुत्राश्चनभवंतिफलप्रदाइति अथविधिमाह सिताच्छादनंश्वेतवस्त्रधरःपटुःकुशलःकर्तारवगभूसुरव्यान्देवांश्चप्रणम्य कृष्यारंभःपूर्वोक्तः सितयज्ञःक्रियते तत्रपूजितान्खगभूसुरव्यान् ग्रहभूम्यग्न्यादीन् प्रदक्षिणापूर्वकंप्रणम्य मनोवाक्कायकर्मभिर्नमस्कृत्वा स्वर्णाद्युष्टहलंस्वर्णघर्षितांग्रंहलंसमुष्कस्त्ववृषैः सुष्काव्रुषणास्तैः सहवर्तमानाःसमुष्काः शोभनाः वृषाः स्ववृषाः गुणावयवपूर्णाःनीरोगाः समुष्काश्चतेस्त्ववृषाश्च तयातैःकृत्वा सौमीमुत्तरांदिशंप्रतिस्त्रिवारंनयेत् हलेनपद्धतीःकुर्यादितिभावः उत्तरदिशंप्रतित्रिवारंनयनेनपंचरेखाउत्पद्यंते तद्यथा प्रथमगमनेनैका आवर्तनेद्वितीया पुनरुत्तरांप्रतिद्वितीयगमनेनतृतीया पुनरावर्तनेचतुर्थी पुनरुत्तरांप्रतितृतीयगमनेनपंचमीरेखाउत्पद्यते अधिकानकार्याइतिभावः सौमीपदुक्तिर्नयेदित्यत्रपटुपदग्रहणं अखंडकृष्णरेखाकरणार्थं तथाचोक्तं शस्तास्तुचंद्रतारास्तुशुचिःशुक्लेनवाससा स्नात्वागंधैश्चपुष्पैश्चपूजयित्वाविशेषतः पृथिवींग्रहसंयुक्तांपूजयित्वाप्रजापतिं अग्निंप्रदक्षिणीकृत्यदातव्याचैवदक्षिणा कृष्णोवृषोनियोक्तव्योजीवनश्चयुतेन वा विवर्णंछिन्नलांगूलंकपिलंवृषभंत्यजेत् हलप्रवाहनंकार्यंनीरुग्भिर्वृषकर्षकैः हलादिभिर्दृढैःसप्रकृष्टैस्त्वरभंभवेत् वृषभायदियुध्येयुस्तस्यविघ्नंसदा भवेत् हेमपुष्पहलाग्रेणछिन्नांरेखांनकारयेत् उत्तराभिमुखोभूत्वाक्षीरेणार्घ्यंप्रदापयेत् तस्यसर्वप्रकारेणनिर्विघ्नंकारयेत्तदा एकाजयकरीरेखातृतीयाचार्थवृद्धिदा पंचमीचभवेद्रेखाबहुसस्यफलप्रदा अतऊर्ध्वंनकर्तव्यामहादोषस्ततोभवेत् स्मर्तव्यावासवःशक्रःपृथुनामासचंद्रमाः पराशरोहलीचैवसर्वविघ्नोपशांतयेइति अथदुर्निमित्तानितत्रैवोक्तानि हलेप्रवाह्यमाणेतुकूर्मउत्पद्यतेयदि गृहिणोमृतयेतस्यततोऽग्नेश्चभयंभवेत् ईषाभंगोयदाकृष्टुःसंशयोजीवितस्यच स्वत्वनाशोयुगेभग्नेसमानेम्रियतेशिशुः योक्त्रछेदेतु यासंगःसस्यहानिश्चजायते हलेप्रवाह्यमाणेतुगौरेकःप्रपतेद्यदि प्रपतेद्युक्तमात्रस्तुबंधनंचप्रयच्छति ज्वरा

तिसाररोगेणकृषिभंगंविनिर्दिशेत् भवहेयुक्तभात्रस्त्ततोगोःरवनतेयदि यहेनयुक्तभात्रस्तत्तदासस्यंचतुर्गुणमितिद५अथकृषिविषयेलांगलचक्रमाह त्रिस्त्रिस्त्रिरिति अर्कयुक्तात्सूर्यनक्षत्रात्सकाशात् त्रिष्वादिषुस्थानेषुस्थितेषुनक्षत्रेषु असत्सदित्येतत्फलद्वयंभूयःवारंवारंस्यात् एतदुक्तंभवति सूर्याक्रांतनक्षत्रस्यआदिमा नक्षत्रात्सकाशात् त्रिषुअसत् दुष्टफलंस्यात् तदनंतरंत्रिषुसत् शुभंस्यात् ततस्त्रिषुअसत् ततः इषुषुपंचसुसत् ततोनगेषुत्रिषुअसत् ततः अर्थेषुपंचसुसत् ततोरामेषुत्रिषुअसत् ततोहुतभुक्षुत्रिषुसत्स्यादित्यर्थः अथबीजोत्पत्तिमाह कृषिभैरिति कृषिभैः कृषिनक्षत्रैः उद्वाहर्क्षचरहिपत्यादिभिर्बीजवापकर्मःप्रोक्तः किंलक्षणैः कृषिभैः विवारुणहरींद्रैः वारुणंशततारका हरिःश्रवणः इंद्रोज्येष्ठा विगताःवारुणहरींद्रायेभ्यस्तानि तथातैः शततारकाश्रवणज्येष्ठारहितैरित्यर्थः कृषिभैरित्युपलक्षणं तस्मा

त्रिस्त्रिस्त्रीषुनगार्थरामहुतभुक्षुभेष्वर्कभुक्तादसत्सद्भूयः कृषिभैर्विवारुणहरींद्रैर्बीजवापः शुभः ॥ सूर्यर्क्षाद्द्वितीयतोऽनिधृनितस्मादष्टाष्टभिःसत्फ
लःप्रोक्तोन्यैःफणिसप्तमाद्धिभितैस्तच्छेदनंवापभैः ॥६॥ कृषियुक्तंसर्वं तिथिवारादिकंज्ञेयं तथाचोक्तं भूपकानांमयेभौमेमंदेशालभकोदयोः नवपञ्चतिथौ रिक्ते हीनेसोमेविशेषतः वृषलग्नेऽथवामीनेकन्यायांमिथुनेऽथवा वापयेत्सर्वसस्यानियदीच्छेत्सस्यसंपदइत्यादि लग्नबलंप्राग्वत् अथबीजवापविषयेद्विभेदफणिचक्रमाह सूर्यर्क्षादिति सूर्ययुक्तनक्षत्राद्द्वितीयं तस्मादतिधृतिरेकोनविंशतंस्मात् अष्टाष्टभिः एकोनविंशदष्टभिर्नक्षत्रैः बीजवापःसत्फलः अथद्वितीयभेदमाह अन्यैरिति अन्यैराचार्यैः फणिसप्तमात् राहुसप्तमात्सकाशात् रविमितैर्द्वादशभिर्नक्षत्रैर्बीजवापःशुभःप्रोक्तः एतदुक्तंभवति राहुर्यस्मिन्नक्षत्रे भवतितस्माद्यत्सप्तमंनक्षत्रं तत्फ णिभंसप्तममुच्यते तस्मात्सकाशात् द्वादशभिरित्यर्थः राहोस्तुफणीतिनामग्रंथांतरेप्रसिद्धं वराहमिहराचार्येणराहुस्वरूपविकल्पाः ग्रंथांतरोक्ताउद्धारिताः स्वकृतसं- ६२
हितायां अमृतास्वादविशेषाच्छिन्नमपिशिरः किलासुरस्येदं प्राणैर परित्यक्तंग्रहतांयातंवदंत्येके इंद्वर्कमंडलाकृतिरसिततत्किलनदृश्यतेगगने अन्यत्रपर्व-

कालाहरप्रदानात्कमलयोनेः मुखपुच्छविभक्तांगंभुजंगमाकारमुपदिशंत्यन्ये इति भुजंगमाकारकथनात्फणीत्यभिधानंप्रसिद्धं रत्नमालायामपि फणिभाद्वीजो
प्तिकालेस्फुटमिति तथाचागमांतरे राहुभावष्टंभयावद्वीजोप्तिः परिवर्जयेदिति अथधान्यच्छेदनमाह तच्छेदनंवापभैरिति तेषांधान्यानांछेदनंतच्छेदनं वापभैर्बीज
वापनवक्षत्रैः प्रोक्तं ननुयस्यांगंयदद्रोगिणोगदितभेकुर्यादिति पुरैवोक्तं तत्कथं पुनरुक्तंतच्छेदनंवापभैरिति सत्यं कृषिनक्षत्राणांबीजवापननक्षत्राणांच किंचिद्भे
दोऽस्ति द्वयोः कृष्यंगत्वात्कैः कार्यमितिसंदेहनिवारणार्थंतच्छेदनंवापभैरित्युक्तं ६ अथनिष्पन्नेधान्येक्रमप्राप्तंमेथिरोपणंतृतीयचरणेनाह मेथिमिति क्षीरतरोर्वटवृ
क्षादेर्मेथिं उद्वाहभैर्विवाहनक्षत्रैर्मूलांत्यार्केत्यादिभिरारोपयेत् निखनेत् मेथिर्नामखलेधान्यमर्दनार्थंवृषपंक्तियोजनार्थंकाष्ठमारोप्यते मेथ्यंतेसंगम्यंतेवृषभाअस्मि
न्नितिमेथिः मेथृसंगमे पुंसिमेथिःखलेदारुन्यस्तंयत्पशुबंधनइत्यमरः किंलक्षणैरुद्वाहभैः उफानुरहितैः उफा उत्तराफल्गुनी अनु अनुराधा ताभ्यांरहितैः उक्तंच

मेथिंक्षीरतरोरुफानुरहितैरुद्वाहभैरोपयेदन्नप्राशनवद्वसंतशरदोः प्रोक्तंनवान्नंबुधैः ॥

रेवतीरोहिणीमूलंस्वातीहस्तोमृगस्तथा आषाढोत्तरहस्तश्चतथा भाद्रपदामता बंधनेसर्वबीजानांतथाशालाप्रवेशने दुःखदाबनदाचैषाः ज्ञुराधोत्तरफल्गुनी वटश्चसप्तपर्णश्च
भंगारीशाल्मलीतथा औदुंबरीतथाधात्रीयाचान्याक्षीरवाहिनी स्त्रीनाम्नीकर्षकैर्नित्यंमेथिः कार्याफलप्रदेति अथनवधान्यप्रसंगेननवान्नकर्मद्वितीयचरणेनाह अन्नप्राशन
भैरिति वसंतशरदोः ऋत्वोः अन्नप्राशनभैर्नवान्नंनवान्नकर्मबुधैः प्रोक्तं अन्नप्राशनभैरित्युपलक्षणं तस्मादन्नप्राशनोक्तंतिथिवारादिकमत्रग्राह्यम् साग्निकस्यनवान्नकर्म
णाविनाव्रीह्यादीनांनवनवमितानांधान्यानांभक्षणेदोषप्रसंगादावश्यकंकर्मैतत् नवधान्यानीमानि व्रीहयोयवगोधूमानीवाराः कंगुवेणुकाः शालयोमुद्गमाषाश्चनवधान्या
निचक्रमात् एषांमध्येशरत्संभवानिधान्यानिव्रीह्याग्रयणेनविनानभक्षणीयानि वसंतसंभवानियवाग्रयणेनविनानभक्षणीयानीतिनियमादिकर्मशरद्वसंतयोः क्रियतइति

तदन्नप्राशनोदितैस्तिथिभादिभिः मासेषष्ठेष्टमेवेत्यत्रोक्तैर्नवान्नंकर्तव्यमित्यर्थः अथोत्तरार्धेननृत्यसंगीनयोरारंभमाह मैत्रार्कांत्येति मैत्रमनुराधा अर्कोहस्तः अंत्यंरेवती
वसवोधनिष्ठा उत्तरास्तिस्त्रः ईज्यः पुष्यः वरुणःशततारका इंद्रोज्येष्ठा तैर्नर्तनमारभेत् संगीनकंचारभेत् कस्मिन्सति लग्नेवर्तमानेज्ञेगुरुवीक्षितेसति कैःहिबुकगैःसौम्यै
श्चद्युर्थस्थानस्थितैःसौम्यग्रहैःशेषंप्राग्वत् ७ अथनानापशूनांकर्मवृत्तेनैकेनाह द्वीशार्केति द्वीशंविशाखा अर्कोहस्तः इंदुर्मृगः अदितिःपुनर्वसुः ईज्यः पुष्यः वसवोध-
निष्ठा शिवः आर्द्रा अश्विनीप्र॰ अंत्यंरेवती अग्निःकृत्तिका पाशीशततारका इंद्रोज्येष्ठा तैः पूर्वाभिस्तिसृभिः विसिंहभतनौ विगतःसिंहोयेभ्यस्तानिविसिंहानि तानिच
भानिविसिंहभानि सिंहरहितराशयः तेषांतनुःलग्नं तस्मिन्नानापशूनांक्रियाशुभदाउदिता पशूनांक्रयविक्रयादिकर्मशुभदंप्रोक्तमित्यर्थः अथोत्तरार्धेनवर्ज्यमाह अर्क

मैत्रार्कांत्यवसूत्तरेज्यवरुणैःसैंद्रैःशुभंनर्तनंलग्नेज्ञेगुरुवीक्षितेहिबुकगैःसौम्यैश्चसंगीतकं॥७॥ द्वीशार्केंदुदितीज्यवासवशिवाश्व्यंत्याग्निपाशींद्र
भैःपूर्वाभिश्शुभदाविसिंहभतनौनानापशूनांक्रिया॥ वारेष्वर्कचतुर्षुकोत्तरहरित्वाष्ट्रेष्वमारिक्तयोरष्टम्यांनहितोदितास्वभगभेनस्याद्भदोषःकि
ल॥८॥

चतुर्षुवारेषु रविचंद्रभौमबुधवारेषु कोत्तरहरित्वाष्ट्रेषु कः रोहिणी उत्तरास्तिस्त्रः आसांसमाहरःकोत्तरं हरिःश्रवणः त्वाष्ट्रंचित्रा एष्वमारिक्तयोः अमा
अमावास्या रिक्तानवमीचतुर्थीचतुर्दशीनामन्यतमा तयोः अष्टमीमसिद्धा तस्यांनानापशूनांक्रियाहितानउदिता अपवादमाह स्वभगभेसतिभदोषोनस्यात्दोषःकि
चित्पशुकर्मणिनस्यात् लग्नबलंप्राग्वत् उक्तंच द्व्यादित्यद्विवसूद्व्यांत्यार्कद्व्दीशैःक्रियादिगोः दर्शभूताष्टमीर्चित्राध्रुवकर्णैर्गमाद्यसत् सोमार्कवैधृतेपातेलग्नेपं
चाननेबुधे भद्रासंक्रांतिरिक्तासुपशुकर्मविवर्जयेत् शुभग्रहोदयेशुद्धेनैधनेस्वर्क्षयोनिषु रक्षाद्दिक्रियाशस्तापशूनांमुनिभिःस्मृतेति तथाचागमांतरे सोमेभौ
मेबुधेगावोनचाल्यास्तुरगाःशनाविति अन्यच्च पूर्वात्रयामृतमयूखहुताशनेषुशक्राग्निवाजिवसुवारुणशांकरेषु एतेषुगोमहिषदंतितुरंगमादिनानाप्रकारपशुजातिगतिःप्रशस्तेतिच

अथाश्वकर्मवृत्तेनैकेनाह द्व्यादित्यमिति द्व्यादित्यं पुनर्वसुपुष्यौ द्विवस्कधनिष्ठाशततारके स्थिराणिप्रसिद्धानि अश्विनीभं मृदूनिभं स्वातीभं अर्कोहस्तः तैः ज्ञत्रया-
कीरान्हि ज्ञत्रयंबुधगुरुशुक्राः अर्कः सूर्यः आरोभौमः एषामह्नः दिनं तस्मिन् ईज्यभृगूदये उदयेलग्ने ईज्यभृगोः इतिईज्यभृगूदयं तस्मिन् गुरुशुक्रयुतेलग्नेइत्यर्थः
द्विकमदेषु इंदौ द्विद्वितीयं कंचतुर्थं मदःसप्तमं एषुचंद्रेसतीत्यर्थः अश्वीक्रिया क्रयविक्रयादिका हिताशुभकर्त्रीस्यात् अथाश्वचक्रमाह तत्रापीति तत्रापिद्व्यादित्या
दिषुनक्षत्रेषुसत्स्वपिअर्कभतः सूर्यनक्षत्रात्सकाशात् क्रमात्तिथिमितैर्नक्षत्रैः पश्चादुत्क्रमतस्त्रिभिर्नक्षत्रैः साभिजिद्भयातथा अश्विनीक्रियाशस्ताशोभनास्यात् एवंसामान्यतोऽ
श्वकर्मोक्त्वेदानींविशेषमाह येनि याअश्वक्रियानृसमामनुष्यसदृशासाक्रियातदुक्तभसुरवैः कार्या तस्मैमनुष्यायउक्तानि भसुरवानिनक्षत्रादीनितैः कार्येत्यर्थः परायान्नृस

द्व्यादित्यद्विवस्कस्थिरावश्विभमृदुस्वात्यर्कभैर्ज्ञत्रयीकारान्हीज्यभृगूदयेद्विकमदेषिंदौक्रियाश्वीहिता ॥ तत्राप्यर्कभतः क्रमात्तिथि
मितैः पश्चात्त्रिभिः साभिजिच्छस्तायान्नृसमानदुक्तभसुरवैः कार्यापरैर्भिर्बुधैः ॥ ९ ॥ भद्रासंक्रमपातवैधृतिसितेज्यार्कारषष्ठ्यादिषु

मानभवतिसाएभिः सामान्यैर्द्व्यादित्यादिभिर्बुधैः कार्येत्यर्थः लग्नंप्रागवत् तथाचनारदः विविष्णुचरभेक्षिप्रेमृदुभेस्थिरभेषुच वाजिकर्मारिवलंसूर्यवारेकार्यंविशेषत
इत्यादि तथाचोक्तं घृतान्नचणकक्षीरतृणमुद्गादिभक्षणे अन्नप्राशनवद्दर्संस्नानंसौम्यग्रहोदये चौलोक्तंक्षुरकर्मादौ भेषजेभेषजोदितं गर्भाधानोक्तमश्वानांमैथुनेतु
विलोकयेत् गृहारंभोदितेकालेहयशालाविधीयते शिक्षाविद्योक्तकालेचभूषणंभूषणोदिते चर्मकर्मादिकंकार्यंजययोगेशुभोदये एवंखरोष्ट्रादिकंकार्यंपूर्वाण्हेवाह-
नादिकमिति ९ अथाश्वंगानिषिद्धकालमाह भद्रेति भद्राप्रसिद्धा संक्रमः संक्रांतिः पातोव्यतीपातः वैधृतिःप्रसिद्धा सितः शुक्रवारः ईज्योगुरुवारः अर्कोरविवा
रः आरोभौमवारः षष्ठ्यादयः सर्वास्तिथयः तास्तु ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ ३० ७

श्राद्धाहः श्राद्धदिनं प्रतिपद्द्वयं प्रतिपद्द्वितीये तस्मिन् हेतुंकारणंविना अभ्यंजनमभ्यंगः परिहरेत् कारणेसतिअवश्यंकुर्यादित्यर्थसिद्धं तथाचोक्तं सप्तम्यांनस्पृशेत्तैलंनवम्यांप्रतिपत्तिथौ चतुर्दश्यामथाष्टम्यांषष्ठ्यांचैवविशेषतइति ग्रंथांतरे चतुर्दश्यष्टमीचैवपौर्णमास्यर्कसंक्रमः तैलस्नानंनकुर्वीतसकृतबंधुधनक्षयाविति तथान्यद्दूमनुः दर्शेस्नानंनकुर्वीतमातापित्रोस्तुजीवतोः नवम्यांचनचेत्तत्रनिमित्तांतरसंभवः प्रतिपद्यनपत्यःस्यात्तृतीयायामपालिकः दशम्यामधनःस्नानेसर्वंहंतित्रयोदशीति रत्नमालायां रविस्तापंकांतिंवितरतिशशीभूमितनयोमृतिंलक्ष्मींचांद्रिः सुरपतिगुरुर्वित्तहरणं विपत्तिंदैत्यानांगुरुररिवलभोगांश्चभवनंनृणांतैलाभ्यंगात्सपदिकुरुतेसूर्यतनयइति अथाभ्यंगहेतूनाह मांगल्यमिति मांगल्यंविवाहादि विजयोत्सवः आश्विनशुक्लदशम्यांक्रियते अब्दवदनंसंवत्सरप्रतिपत् दीपावलिःप्र

श्राद्धाहेप्रतिपद्द्वयेपरिहरेद्धेतुंविनाऽभ्यंजनं॥ मांगल्यंविजयोत्सवोब्दवदनंदीपावलीहेतवोऽभ्यंगस्यक्वथितादितैलमनसन्निंद्योन्हिनित्येऽखिलं ॥१०॥

सिद्धा एतेऽभ्यंगस्यहेतवःकारणानि एषुनिषिद्धतिथ्यादावपि अभ्यंगःकर्तव्यः तथाचोक्तंव्यवहारसारे वत्सरादौवसंतादौरसूतकांतेमहोत्सवे दीपोत्सवचतुर्दश्यामभ्यंगनियमोनचेति तथाचोक्तंस्कांदेविजयादशमीविषयं निषिद्धमपिकर्तव्यंतैलाभ्यंजनमादरादिति अथाभ्यंगनिषिद्धापवादमाह क्वथितादीति निंद्योन्हिक्वथितादितैलं अनसच्छुभंस्यात् आदिग्रहणात्सार्षपसुगंधपुष्पवासितादितैलंगृह्यते एवंक्वथितादितैलंनिंद्यादिनेपिशुभमित्यर्थः उक्तंच सार्षपंगंधतैलंचयत्तैलंपुष्पवासितं द्रव्यांतरयुतंवापिनदुष्यतिकदाचन सूर्यशुक्रारवारेषुनिषिद्धासुतिथिष्वपि कर्तव्येयदिवास्नानेपक्वतैलंनदुष्यति रवौपुष्पंगुरौदूर्वाभौमवारेचमृत्तिका भार्गवेगोमयंक्षिप्त्वातैलस्नानंसुखावहमिति अथनित्याभ्यंगेविशेषमाह नित्येऽखिलमिति नित्येभ्यंगेअखिलंतैलंपक्वादिकंअनसच्छुभंस्यात् उक्तंच नित्यस्नानेचकर्तव्येतिथिदोषोनविद्यतइ टी॰ ६५

ति १०

अथप्रसंगेनतिलामलकस्नानेनिषिद्धतिथीनाह दिग्विश्वेति दिक्दशमी विश्वेत्रयोदशी अद्रिःसप्तमी दृक्द्वितीया अंकोनवमी दर्शोऽमावास्या एतेषुतिथिषुश्रीकामःधात्रीफलैः आमलकीफलैःस्नानंनअभ्याचरेत् तथाचोक्तं यः कुर्यान्निदशम्यांचस्नानमामलकैःसह पुत्रहानिर्भवेत्तस्यत्रयोदश्यांधनक्षयः अर्थपुत्रक्षयस्तस्यद्वितीयायांनसंशयः अमायांचनवम्यांचसप्तम्यांचकुलक्षयइति अन्यच्च भ्रातुर्जनस्यदशमीननयान्त्रयोदश्यर्थंनिहन्त्युभयमेतदपिद्वितीया सप्तम्यांनिहुनवमीषुकुलस्यदिक्षुःस्नानंसकदाचिदपिनामलकैर्मनुष्यइति अथस्त्रीणांबुधादिषुअभ्यंगनिषेधमाह बुधोबुधवारः अंबुपर्क्षंशततारका पितृभंमघा एतेष्वभ्यंगस्तस्मात् अंगनास्त्रीपतिघ्नीस्यात् उक्तंच स्नानंकुर्वंतियानार्यश्चंद्रेशतभिषग्गते सप्तजन्मभवेयुस्ताविधवादुर्भगाध्रुवमिति त्रिविक्रमशने स्नानंमाकारिशक्रज्याविष्टिसंक्रान्तिपर्वसु द्वाष्टषट्दिक्त्रयोदश्यांस्त्रिय-

दिग्विश्वाद्रिदृगंकदर्शतिथिषुस्नानंनधात्रीफलैःश्रीकामोथबुधांबुपर्क्षपितृभाभ्यंगात्पतिघ्न्यंगना॥
पुत्रीसोमदिनेप्रसूर्यमपितृत्वाष्ट्रेंद्रमिश्राम्बुपक्रव्यादेश्वरभेकुपुत्रहरिजेस्नायान्निशास्येपिन॥११॥

स्तनमघाबुधैः अथपुत्रवतःसोमवारेऽभ्यंगनिषेधमाह पुत्रीति पुत्रवान्सोमवारदिनेनस्नायात् उक्तंच पुत्रवान्स्वगृहेनित्यंनस्नायादुत्तरामुखः सोमवारेतथाभ्यंगंवर्जयेत्सर्वथाबुधैरिति अथप्रसंगेनसूतिकास्नानेनिषेधकालमाह प्रसूरिति यमोभरणी पितरोमघा त्वाष्ट्रंचित्रा इंद्रोज्येष्ठा मिश्रंकृत्तिकाविशाखे अंबुपःशततारका क्रव्यादोमूलं ईश्वरभमार्द्रा एषांसमाहारस्तस्मिन् कुपुत्रहरिजे कुत्सितःपुत्रःपुत्रभावोयस्यतत्कुपुत्रं तच्चतद्धरिजंच तस्मिन् यस्माल्लग्नपंचमस्थःपापग्रहोभवति तस्मिन्नित्यर्थः निशास्यंरात्रिमुखंसायंकालः तस्मिन्प्रसूतानस्नायात् शेषंलग्नबलंप्राग्वत् उक्तंच मघामूलविशाखाश्लेषार्द्राचित्रादिद्वियमद्वये ज्येष्ठासायं-जलेशर्क्षेनैवस्नायात्प्रसूतिका शुभग्रहयुतेलग्नेपंचमेपापवर्जिते परित्यज्यमहादोषान्सूतिकास्नानमाचरेत् ११ ७ ७ ७ ७

अथौषधनिष्पादनमाह मंदारेति मंदःशनिःआरोभौमः ताभ्यामन्ये रविचंद्रबुधगुरुशुक्राः तेषांदिनंतस्मिन् मृदुध्रुवचरक्षिप्रैर्नक्षत्रैः वलक्षेशुक्लपक्षे सुधायोगे अ-
मृतयोगेग्रंथांतरप्रसिद्धे स्मृतिकेंद्रारिव्ययांगे शोभनानिपापग्रहरहितानिस्मृतिकेंद्रारिव्ययानियस्यतत् स्मृतिकेंद्रारिव्ययं तच्चतत्अंगंच तस्मिन्भिषग्वैद्यःभे-
षजमाचरेत्कुर्यात् शेषंलग्नबलंप्राग्वत् अथौषधदानमाह तद्दिति तदौषधंइहानंतरोक्तेप्रादौदद्यात् कथंभूतेइह विधुवेंदुतनयप्रद्योतने ध्रुवनक्षत्रबुधरविरहिते
अथरक्तस्रावव्रणयोर्विशेषमाह असृक्स्रावोरक्तस्रावः व्रणःक्षतं अनयोःकर्मसूर्यकुजयोरन्हिदिवसे आचरेत् कयोःसतोः इहानयोःसूर्यकुजयोः केंद्रस्थयोःसतोः त-
थाचोक्तं मंदारवर्जितेवारेचरक्षिप्रमृदुध्रुवैः सूर्यसौम्यैः केंद्रगतैः भेषजोत्पादनंहितं रक्तस्रावंकुजेकुर्यात्तद्दोशयामथापिवा कुजेकेंद्रेथवामंदेरवौवाविरवलेःष्टमे व्र-

मंदारान्यदिनेमृदुध्रुवचरक्षिप्रैर्वलक्षेसुधायोगेभेषजमाचरेत्स्मृतिकेंद्रारिव्ययांगेभिषक् ॥ तद्दद्यादिहविधुवेंदुतनयप्रद्योतनेरोगिणेसृक्स्रा-
वव्रणकर्मसूर्यकुजयोरन्हीहकेंद्रस्थयोः ॥ १२ ॥ याम्याहित्रयवायुमूलजलपोपांत्येंद्रहस्तांबुभेशांत्याजद्विपयोर्नृपैर्नवदिनैरन्यत्ररुग्णोविरुक् ॥

णक्रियाकुजेसूर्येकेंद्रगेतद्दिनेःष्टमे शुद्धेषष्ठेत्वसत्क्रूरेचरलग्नेशुभस्वरे इति १२ अथप्रसंगेनरोगमुक्तदिवसानाहवृत्तार्धेन याम्येति याम्यंभरणी अहित्रयंआश्लेषात्रयं वायुःस्वा-
ती मूलंप्रसिद्धं जलपःशततारका उपांत्यंउत्तराभाद्रपदा इंद्रोज्येष्ठा हस्तःप्र० अंबुपंपूर्वाषा० अस्मिन्नक्षत्रगणे रुग्णःरोगी शांत्यायथोक्तशांतिकेनविरुक्ज्वरमुक्तोभवति अ-
जद्विपयोः श्रवणविशाखयोः रुग्णः नृपैः षोडशभिर्दिनैः विरुक्स्यात् अन्यत्र अन्येषुनक्षत्रेषुरुग्णोनवदिनैर्विरुग्भवति एतज्ज्योतिषार्काभिप्रायं किंचिद्रत्नकोशाभिप्रायमु-
क्तं तत्रयेषुनक्षत्रेषुज्वरितस्यमृत्युरुक्तः येषुचकृच्छ्रेणबहुभिर्दिनैःज्वरेणमुक्तिरुक्तातत्फलमत्रशांत्याविरुगित्युक्तं क्वचिदन्यथाफलदर्शनात् तथायेषुयेषुनक्षत्रेषुसप्तभिर्नवभि- ६५
रेकादशभिर्दिनैर्ज्वरनिर्मोचनमुक्तं तत्फलमत्रमध्यमत्वेननवदिनैर्विरुगित्युक्तं ग्रंथबाधवायस्तल्पांतरत्वात् तथाचज्योतिषार्के सप्ताहस्मृतिनंदाद्रिरुद्रमृत्युनगाद्रिभिः कृच्छ्र

मृत्युमृतौशैश्मह्लछेशव्यस्तनानृपैरित्यादि अथोत्तरार्धेनरोगमुक्तिस्नानमाह आदित्येति आदित्यं पुनर्वसु अहिराश्लेषा अनिलः स्वाती श्रवणिपूर्वोक्तानि अंत्यंरेवती पित्र्यभंमघा अस्मिन्नक्षत्रगणे शक्रेंदुवारे शुक्रसोमवारे गदत्यक्तस्नानंरोगमुक्तिस्नानंअनिष्टंस्यात् तर्हिकुत्रकर्तव्यमित्यतआह अशुभेभादौइष्टंशुभंस्यात् कस्मिन्सति खलास्तस्थिरेसति खलः पापग्रहः अस्तेयस्यनत् तथा तच्चतस्थिरंच तस्मिन्स्थिरलग्नेपापेसप्तमेसतीत्यर्थः तथाचोक्तं वैधृतौचव्यतीपातेभद्रायांधिष्ण्यसंक्रमे रोगमुक्तोनरःस्नायात्कुवारर्क्षतिथिष्वपि द्यूनंपापयुतंशस्तंदशमंचशुभान्वितं सौम्यक्रूरयुतंरंध्रंरोगस्नानेरिभंतथेति चंद्रबलंसर्वत्रयोज्यं कुतिथिभादौसदित्यनेन चंद्रादिबलविषयेमोहोमाभूदित्यतः चंद्रबलंसूचितं यतः ग्रंथादौगर्भाधानेसदिंदावित्यादुक्तंतत्सर्वकर्मसुज्ञेयं तथाचोक्तं स्पष्टं स्नायाद्रोगविमुक्तस्तुशुभयोश्चंद्रतारयोरिति

आदित्याह्यनिलश्रवांत्यपित्र्यभेशक्रेंदुवारेगदत्यक्तस्नानमनिष्टमिष्टमशुभेभादौखलास्तस्थिरे ॥१३॥ द्रव्यंसंव्यवहारतोलघुचरैर्योज्यंचरांगेबु
धेधर्माष्टात्मजगेथतस्यहरणेहस्तोरविर्ज्ञःकुजः ॥ संक्रांतिर्भरणीत्रिपुष्करयमौकुंभांत्ययोश्चंद्रमाद्द्विर्द्विश्चेतिशुभाविदूनइहयत्कुर्याद्द्विगुणंतत्स्थिरं ॥१४

१३ अथव्यवहारद्रव्यंवृत्तेनैकेनाह द्रव्यमिति द्रव्यंसुवर्णादिसंव्यवहारतः कुसीदव्यवहारेणलघुचरैर्नक्षत्रैर्योज्यं देयमित्यर्थः क्वचरांगेचरलग्ने कस्मिन्सति बुधेधर्माष्टात्मजगेसति धर्मोनवमं अष्टमं आत्मजः पंचमं एष्वन्यतमस्थानगतेसतीत्यर्थः अन्यत्पूर्वोक्तंज्ञेयं अथानंतरंतस्यप्रयुक्तस्यद्रव्यस्यहरणंपुनर्ग्रहणं तस्मिन्विषयेहस्तोनक्षत्रं रविः रविवारः ज्ञोबुधवारः कुजोभौमवारः संक्रांतिःसूर्यसंक्रमणदिनं भरणीप्रसिद्धा त्रिपुष्करोयोगः यमोयमलयोगः त्रिपुष्करयोगयमलयोगौग्रंथांतरेप्रसिद्धौ रत्नमालायां विषमचरणंधिष्ण्यंभद्रातिथिर्यदिजायते सुरगुरुशनिक्ष्मापुत्राणांकथंचनवासरे मुनिभिरुदितःसोयंयोगस्त्रिपुष्करसंज्ञकइत्यादि अथयमलयोगः शनिभौमेज्यवारेषुतिथिर्भद्राद्विपादभं तदाद्विगुणयोगःस्याद्द्विसंगुणफलप्रदः कुंभांत्ययोश्चंद्रमाः धनिष्ठापंचके वृद्धिर्वृद्धियोगोपिशुभः हस्तादयोत्रस-

कीयद्रव्यग्रहणेशस्ताः विदूनेद्दहहस्तादौयद्दणंकुर्यान्नास्थिरंस्यात् तथाचोक्तं चरैःक्षिप्रैर्भ्रमरेल्वांबुधैर्धर्मस्ताष्टमे व्यवहारादिनाद्व्यप्रयोगोमुनिभिःस्मृतः भरण्यां- टी॰
संग्रहंकुर्यात्पंचकेज्ञेत्रिपुष्करे ऋणकर्मचरैःक्षिप्रैर्ऋणच्छेदःकुजेहितः पंचकेपंचगुणितंत्रिगुणंचत्रिपुष्करे यमलेद्विगुणंप्रोक्तंहानिवृद्ध्यादिकंबुधैः ऋणंभौमेनकुर्वी
तनदेयंबुधवासरे ऋणच्छेदंकुजेकुर्यात्संचयंसोमनंदने हस्तार्कवारेसंक्रांतौयद्दणंस्यात्कुलेषुनत वृद्धियोगेनथादेयमृणच्छेदंतुकारयेद्दिनि १४ अथतीक्ष्णादिषु
नष्टादिद्रव्यस्यप्राप्तिंतथाद्रव्यनिक्षेपंवृत्तार्धेनाह तीक्ष्णेति तीक्ष्णोग्रध्रुवमिश्राणिपूर्वोक्तानि वायुःस्वाती एषुनष्टादिकंधनंनष्टप्रयुक्तविनिक्षिप्तादिकंसुवर्णादिकंद्र
व्यंनैति यथाकाल रोहिणीनक्षत्रान्न मेइष्टनक्षत्रेऽभ्यासेचतुर्भेर्नैसतिशिरवशोषयोः गतंनएति अथद्रव्यनिक्षेपमाह अंत्यांबुशक्रोक्षिपेत् धनमितिअनुषंगः अंत्यंद्वादशं

तीक्ष्णोग्रध्रुवमिश्रवायुषुधनंनष्टादिकंनैतिवाऽऽइबुध्यास्तंशिरवशोषयोर्नगतमंत्यंत्यांबुशक्रोक्षिपेत् ॥ विद्यांप्रोक्तवदिष्टदेवतिथिभेःयद्दीशामूलध्रुवैर्मृदु
श्वीज्यकरांबुपैःस्वजलरवाऽब्जांगेतरूनरोपयेत् ॥१५॥

अंबुचतुर्थं अनयोःशक्रेद्विः पापराहित्यंनस्यांसत्यांक्षिपेत् निक्षिपेदित्यर्थः तथाचोक्तं साधारणोग्रतीक्ष्णेषुस्वा
साद्रव्यंनलभ्यते दत्तंप्रयुक्तंनिक्षिप्तंनष्टमित्याहनारदः अथनृसिंहादिमंत्रविद्यासाधनमुहूर्तंतथावृक्षारोपणमुहूर्तंउत्तरार्धेनाह विद्यामिति विद्यामंत्रविद्यांप्रोक्तवत् वेदविद्योक्तमा
दौविद्यांभोज्युक्तमादौइत्याद्युक्तं तथास्वदेवतिथिभेस्वेष्टदेवतिथिनक्षत्रेसाधयेत् गुरुमुखादृहीत्यादित्यर्थः तत्रागमोक्तमंत्रग्रहणेअनध्यायदोषोनास्ति तत्तुस्वदेवतिथिभेइत्य
नेनैवपदेनपरिहृतं तथाचोक्तं मृदुध्रुवचरक्षिप्रैर्वारार्कौधर्मसत्क्रिया कार्याविद्योक्तभैर्दीक्षास्वदेवतिथिभेषुचेति अथवृक्षारोपणमाह द्वीशाविशाखा मूलप्र॰ ध्रुवमृदूनिपूर्वोक्तानि
अश्विनीप्र॰ ईज्यःपुष्यः करोहस्तः अंबुपः शततारकाएभिर्नक्षत्रैरंघ्रिपान् पादपान् रोपयेत् कस्मिन्स्वजलरवाऽब्जांगे अंगेऽब्जः अब्जांगं अंगलग्नंतस्मिन् अब्जः जलचरराशि- ६६
श्चंद्रोवा तदब्जांगमुच्यते जलचरखंचजलरवे शोभनेजलरवेयस्यतत् सुजलरवं तच्चतदब्जांगंचस्वजलरवाऽब्जांगं तस्मिन् शोभनेपापग्रहरहिते जलरवेचतुर्थदशमेयस्याब्जां
गस्यतस्मिन्नित्यर्थः शेषंपूर्ववत् १५

अथवापीकूपादीन्ववनार्थमाह उद्वाहर्क्षैरिति उद्वाहर्क्षाण्येकादशसंख्यानि पूर्वोक्तानि हरित्रयं श्रवणत्रयं अदितिः पुनर्वसुः हयो अश्विनी ईज्यः पुष्यः एभिस्तडागादयो जलाशयाः सिद्ध्यंति कैः इज्याज्ञैः तनुगैः ज्ञोबुधः ईज्योगुरुः अब्जश्चंद्रः जलचरराशिश्च एतैः तनुगैर्लग्नगतैः कस्मिन्सति सितेदशमगे सति शुक्रेदशमगे सति शुक्रेद्वारे सद्गुरुवारे इत्यर्थः तथाचोक्तं चित्रास्वातिपुनर्वसुमृगशिरोमूलाश्विनीरोहिणीहस्तः पुष्यधनिष्ठकं शतभिषक्मित्रोम्बुरारेवती एतेषु श्रवणान्वितेषु मकरे लग्ने च कुंभे झषे वापीकूपजलाशयादिखननं शस्तं प्रशस्ते दिने १ अन्यच्चोक्तं सर्वतोयाशयारंभः कर्तव्यो विबलैः खगैः लग्नस्थे ज्ञे गुरौ वाजीवे लग्नभे ज्ञे स्थिते खगे इति अथोत्तरार्धेन राजदर्शनशांतिकपौष्टिकं चाह राजेक्षेति श्रवणत्रयध्रुवमृदुक्षिप्रैः नक्षत्रैः राजेक्षा राजदर्शनं कार्यं शुभं पुनः कैः सौम्यग्रहैर्हिबुकेंद्रायगैः २।१।४।७।१०।११ इत्यादि केंद्रे-

उद्वाहर्क्षहरित्रयादितिहयेज्यैस्तडागादयोज्ञेज्याब्जैस्तनुगैः सितेदशमगे सिद्ध्यंति सद्गुरुवासरे ॥ राजेक्षा श्रवणत्रयध्रुवमृदुक्षिप्रैः स्वकेंद्रायगैः सौम्यैः शांतिकपौष्टिके सचरभैरेतैः सुधर्मोदये ॥ १६ ॥ दिव्यं नैवमलिम्लुचे विधुसितज्यास्ते रवावष्टमे मंदारान्हि खलोदये स्थिरतनौ कुर्यात्कृते दो न्यथा ॥ श्रीशैलग्रहणायनेषु विषुवे संकीर्णजातावुपाकृत्युत्सर्गवधूप्रवेशनगयागोदासु नित्याब्दिके ॥ १७ ॥ द्रायांगगैः शुभग्रहैरित्यर्थः शेषंप्राग्व

त शांतिकपौष्टिकेऽप्याह शांतिकपौष्टिके एतैरेव नक्षत्रैः श्रवणत्रयादिभिर्विधेये कथंभूतैरेभिः सचरभैः चरनक्षत्रसहितैः कस्मिन्सति सुधर्मोदये शोभनः पापरहितः धर्मो नवमं यस्य स सुधर्मः स चासावुदयश्च स तथा उदयो लग्नं तस्मिन्नित्यर्थः शेषं पूर्ववत् १६ अथवृत्ताधेन दिव्यमाह दिव्यमिति मलिम्लुचे मासे विधुसितेज्यास्ते विधुश्चंद्रः सितः शुक्रः ईज्यो गुरुः तेषामस्ते विधौ रश्मिः हृष्णपक्षे भवति रवावष्टमे गोचरेण सूर्येऽष्टमे मंदारान्हि शनिभौमदिने खलोदये पापराशिरुदये यद्वा उदये खलः खलोदयस्तस्मिन् स्थिरतनौ स्थिरलग्ने दिव्यं नैव कुर्यात् अत्र दिव्ये कृते सति अदो दिव्यमन्यथा विपरीतं स्यात् असत्यवादिनो जयकारी भवतीत्यर्थः अर्थादन्यत्र कर्तव्यमित्यर्थः तःसिद्धम् लग्नबलं

माग्वत्

अथगुरुशुक्रास्तगयोर्मौढ्यदोषः कुत्रकुत्रनास्तीतिद्दर्शनार्थमाह श्रीशैलेति श्रीशैलः प्रसिद्धः यत्रमल्लिकार्जुनाभिधानंलिंगमस्ति ग्रहणंचंद्रसूर्ययोः अयनेदक्षिणोत्तरे विषुवंमेषतुलासंक्रमः संकीर्णजातिर्हीनजातिः, उपाकृतिरुपाकर्म उत्सर्गश्छंदसामुत्सर्गः वधूप्रवेशनंप्रसिद्धं गोदागोदावरी नित्यान्नित्यंप्रतिवर्षंक्रियते तथानवरात्रे ९७ ईशानाहिबलिः ईशानबलिःप्रसिद्धः अहिबलिःसर्पबलिः हरेःशयनपर्यावर्तनं विष्णोःशयनमाषाढशुक्लद्वादश्यांभवति पर्यावर्तनंभाद्रपदशुक्लद्वादश्यां भवति नैत्यकयानंनित्यगमनं जीर्णगृहंप्रसिद्धं अवरोहः देवानांदोलारोहः पूजाविशेषः दमनारोपश्चैत्र्यां पवित्रार्पणंश्रावण्यां चातुर्मास्यविधौचातुर्मास्यव्रते अष्टकाःपर्वाणि यास्तिस्रोमासानांकृष्णाष्टम्योऽष्टकाः मार्गपौषमाघफाल्गुनानांकृष्णाष्टम्यइत्यर्थः उत्साहाःपुत्रोत्सवादयः अंशुकधारणंवस्त्रधारणं एषुजीवसितयोर्गुरुशुक्रयोर्मूढत्वदोषोनास्तीत्यर्थः

ईशानाहिबलौहरेःशयनपर्यावर्तनेनैत्यकेयानेजीर्णगृहेवरोहदमनारोपेपवित्रार्पणे ॥ चातुर्मास्यवि
धौजीवसितयोर्मूढत्वदोषोष्टकास्तूत्साहांबरधारणेषुगदितोगर्भादिसप्तस्वपि ॥ १८ ॥ ॥

नकेवलमेषुगर्भादिसप्तस्वपि गर्भाधानाद्यन्नप्राशनांतेषुसप्तसंस्कारेषुमूढत्वदोषोनगदितः गर्भाद्यन्नाशनांतेष्वित्यत्रश्लोकेप्राशुक्तंतथापिप्रसंगादत्रोक्तं तथाचगर्गः नित्ययानेगृहेजीर्णेप्राशनेपरिधानके वधूप्रवेशमांगल्येनमौढ्यंगुरुशुक्रयोः १ भृगुः उपाकर्मोत्सर्जनंचपवित्रंदमनार्पणं अवरोहसहेमंतः सर्पाणांबलिरष्टका ईशानस्यबलिर्विष्णोःशयनंपरिवर्तनं कुर्याच्छुक्रस्यचगुरोर्मौढ्येपीतिविनिश्चयात् धर्मप्रदीपे गोदावर्यांगयायांचश्रीशैलेग्रहणद्वये अयनेविषुवेचैवचातुर्मास्यव्रतेषुच उत्सवेषुचसर्वेषुसीमंतऋतुकर्मणि संस्कारेज्ययोश्चैवमौढ्यदोषोनविद्यते कालनिर्णये नष्टेशुक्रेतथाजीवेसिंहस्थेचबृहस्पतौ कार्याचैवस्वदेव्यर्चाप्रत्यब्दंकुलधर्मतः मत्स्यपुराणे मौढ्येपिचप्रकर्तव्याहीनजातिःक्रियाःशुभाः अस्तेज्यशुक्रयोर्वर्णाक्रियास्त्रोलादिकानचेति १८

अथतीर्थयात्रानिषेधंप्रेतकर्मनिषेधंचसापवादंवृत्तेनैकेनाह शुक्रेज्येति शुक्रेज्ययोः अस्तमये अधिकः अधिकमासः क्षयः क्षयमासः जनुर्मासोजन्ममासः तेषु जन्मर्क्षके जन्मनक्षत्रे अपूर्वंप्रथमंतीर्थामरदर्शनंतन्निमित्तंनइयात् नगच्छेत् काश्यामृते गोदागयाभ्यामृते गोदागययोर्दर्शनंसदैवकुर्यादित्यर्थः प्रेतकर्मनिषेधमाह एष्वि ति एषुगुरुशुक्रास्तादिषु आषाढःप्रसिद्धः सहस्यः पौषः विष्णुशयनेष्वपियद्वर्षाधिकलंबितंप्रेतकर्मभवति तत्त्यजेत् गोदागयातोन्यतः गोदागययोःसदैवकार्यं आ षाढशुक्लद्वादश्यादिकार्तिकशुक्लद्वादशीपर्यंतंविष्णुशयनं प्रथमवर्षेनिषिद्धकालेपिकर्तव्यमित्यर्थसिद्धं अतिक्रांतवर्षप्रेतकर्मगयागोदयोर्निषिद्धेपिशुक्रेज्यास्ता दिकेकालेविदधीतेत्यर्थः तथाचोक्तं बाल्येवायदिवावृद्धेशुक्रेचास्तमुपागते मलमासइवैतानिवर्जयेद्देवदर्शनं व्यासः अधिमासेचजन्मर्क्षेनष्टयोर्गुरुशुक्रयोः तीर्थ

शुक्रेज्यास्तमयेधिकक्षयजनुर्मासेषुजन्मर्क्षकेनापूर्वामरतीर्थदर्शनं इयाद्गोदागयाभ्यामृते ॥ एष्वाषाढसहस्यविष्णुशयनेष्वप्यंत्यकर्मत्यजे यद्वर्षाधिकलंबितंभवतितद्गोदागयातोऽन्यतः ॥ १९ ॥ ॥ इतिमिश्रप्रकरणं ॥ ॥

यात्रानकर्तव्यागयांगोदावरींविना भृगुः मलमासेप्य नावर्तंतीर्थस्नानंविवर्जयेत् अनादिदेवतांद्रष्टुंशुचिःस्यान्नष्टभार्गवे तीर्थखंडे गुरुशुक्रास्तादिदोषःप्रोक्तोयस्तीर्थयातॄणां अपूर्वयायिनामेवनत्वसौपूर्वगामिनां पि तृखंडे शुक्रस्यास्तमनेचैवदेवेज्यस्यतथैवच प्रेतकार्यंप्रदुष्येतप्रथमंवत्सरंविना मांडव्यः मलिनेजन्ममासेवामौढ्येवागुरुशुक्रयोः तीर्थयात्रानकर्तव्यागयांगोदावरीं विना गरुडपुराणे नकुर्याद्गुरुशुक्रास्तेपुष्येस्वापेमलिम्लुचे विलंबितंप्रेतकार्यंगयांगोदावरींविना मेधातिथिः अस्तंगतेगुरौशुक्रेपुष्याषाढाधिमासके प्रेतकार्यंनकुर्वीत गयांगो० प्रेतमंजर्यां प्रेतकार्याणिसर्वाणिव्रतस्नानजपादिकं वर्ज्यंशुक्रेज्ययोरस्तेगयांगोदावरींविनेति १९ इतिमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांमिश्रप्रकरणस०

अथानध्यायप्रकरणमारभ्यते छिद्राण्येतानि विप्राणां येऽनध्यायाः प्रकीर्तिताः । छिद्रेष्वेषु स्रवति ब्रह्म ब्राह्मणेन यदर्जितं १ तस्मात्तेषु स्वरक्षार्थी सिधियं ब्रह्मयशोवलं सर्व मादाय गच्छति विवर्जयेत्ती सितं फलमित्यनध्याये पठना दोषसंगात् मौञ्ज्यादि निषेधाच्च वृत्तद्वयेनानध्यायानाह पर्वेति पर्व अमापूर्णिमा किंलक्षणं पर्व अग्रादि युक् अग्रं प्रतिपत् आदिश्चतुर्दशी ताभ्यां युक्तं युक्तं अष्टमी प्रसिद्धा इति तिथयश्च तस्रस्तिथयः मध्यादिपक्षद्वये मधुश्चैत्रः तदादिषु मासेषु पक्षद्वयं शुक्लकृष्णाख्यं तस्मिन् अन ध्यायाः स्युः कीर्तिताः कथिताः बुधैरित्यध्याहारः अथान्यानाह चरसंक्रमाः चरराशिसंक्रांतयः मेषकर्कतुलामकरसंक्रांतय इत्यर्थः मधुश्चैत्रस्तस्मिन् वन्हिः वन्हिसंख्या तिथिस्तृतीयेत्यर्थः शुक्रे मासे ज्येष्ठे मासे यमः द्वितीया अत्र प्रकरणे शुक्लकृष्णपक्षनिर्देशो न दृश्यते तेन प्रशुक्लपक्षज तिथिर्ज्ञेयः राधे वैशाखे ऽग्निस्तृतीया शुक्रे तु पु

पर्वाग्रादियुगष्टमीति तिथयो मध्वादिपक्षद्वयेऽनध्यायाश्चरसंक्रमा अथ मधौ वन्हिश्च शुक्रे यमः ॥ राधेऽग्निस्त्वसितो यमः शुचि दृगाशार्का स्त्रयोदश्य थो मार्गे कृष्णनगग्रहा विषदृगंकाशाग्नयः कीर्तिताः ॥१॥ पौषेशस्त्वसिता दृगंकमुनयोऽत्ये कृष्णखेदाद्रिदृङ्माघे कार्ष्णि दृगद्रयस्त्वसितजा बाह्वंकपृथ्वीधराः ॥

नः असितः कृष्णो यमः द्वितीया शुचि दृगाशार्काः शुचिराषाढः तस्य दृग् द्वितीया आशा दशमी अर्को द्वादशी त्रयोदश्यपि आषाढ शुक्ल द्वितीया दशमी द्वादशी त्रयोदशी त्यर्थः अथ मार्गे मार्गशीर्षे कृष्णनगग्रहौ कृष्णा सप्तमी नवम्यौ ईषदृगंकाशाग्नयः ईष आश्विनः तस्य दृक् द्वितीया अंको नवमी आशा दशमी अग्निस्तृतीया आश्वि न शुक्ल द्वितीया नवमी दशमी तृतीयेत्यर्थः १ पौषेश इति पौषेशः पौषस्य ईशः एकादशी शुक्ला तु पुनः असिता कृष्णा दृगंकमुनयः द्वितीया नवमी सप्तम्यः अंत्ये फाल्गु ने कृष्णखेदाद्रिदृक् खे दो नवमी अद्रिः सप्तमी दृग्द्वितीया एषां समाहारः खेदाद्रिदृक् कृष्णं च तत् खेदाद्रिदृक् च तथा कृष्णनवमी सप्तमी द्वितीया इत्यर्थः माघे कार्ष्णि दृगद्रयः अर्को द्वादशी अब्धिश्चतुर्थी दृग्द्वितीया अद्रिः सप्तमी एताः शुक्लाः तु पुनः असितजा बाह्वंकपृथ्वीधराः असितजाः कृष्णपक्षजाः बाहुर्द्वितीया अंकोनव

मी पृथ्वीधराः सप्तमी ऊर्जेकार्तिके द्यंकरवीश्वराः द्विर्द्वितीया अंकोनवमी रविर्द्वादशी ईश्वरएकादशी एतेशुक्लाः सुपुनः असितजाकृष्णपक्षजाः दृग्विश्वसूर्याः दृग्द्विती या विश्वत्रयोदशी सूर्योद्वादशी नभस्येभाद्रपदे अग्निस्तृतीयाशुक्ला कृष्णादृगद्रि विश्वनवमीपैत्रं दृक्द्वितीया अद्रिः सप्तमी विश्वेत्रयोदशी. नवमी पैत्रंमघा यमोभरणी अन्यः शुक्लः श्रवाः श्रवणः भाद्रपदशुक्लश्रवणइत्यर्थः २ अथैषांनिर्णयंवृत्तेनैकेनाह योऽनध्यायतिथिरिति यः कश्चिदनध्यायतिथिः सपूर्वदिवसेस्त्रात्सू र्यास्तात्प्राङ्मु हूर्तोन्मितः स्यात् अत्रपूर्वदिवसेब्रह्मवेदंनोपठेत् वाइत्यथवा अन्यस्मिन्दिवसेपरदिवसेक्षणत्रयगतोभवति अत्रास्मिन्दिवसेब्रह्मनोसंपठेत् पर्वाग्र्यादियुगष्टमी पूर्वव त्पदविभागः इतिचतुस्तिथींस्त्यक्त्वा एषुअनंतरोक्तेषुअनध्यायेषु शास्त्रस्मृती वेदांगानिसमभ्यसेत् स्रुगमं निखिलेषुसर्वेष्वनध्यायेषु उक्तंपठेत् नैत्यकंचपठेत् उक्तमि

ऊर्जेद्यंकरवीश्वरास्त्वसितजादृग्विश्वसूर्यानिभस्येऽग्निः कृष्णादृगद्रिविश्वनवमीपैत्रंयमोन्यः श्रवः ॥२॥ योनध्यायतिथिः सपूर्वदिवसेस्त्रात्प्रा
ङ्मुहूर्तोन्मितोन्यस्मिन्वोदयतः क्षणत्रयगतोब्रह्मोहनैवाभ्यसेत् ॥ पर्वाग्र्यादियुगष्टमीतिचतिथींस्त्यक्त्वैषुशास्त्रस्मृतीवेदांगानिसमभ्यसेच्च
निखिलेषूक्तंपठेन्नैत्यकं ॥३॥ ति यथा अमावास्यायां अष्टंस्तुजपेत् व्याहृतिपूर्वकांगायत्रींसप्रणवांसहस्राधिकां राक्षोघ्नीः पित्र्यमंत्रान् पुरुषसूक्तमप्रतिरथम- न्यानिच पवित्राणीति नैत्यकंसंध्याहोमब्रह्मयज्ञादि तथाचमनुः वेदोपाकरणेचैवस्वाध्यायेचैवनैत्यके ननिरोधस्त्वनध्यायेहोममंत्रजपेषुचेति वेदोपाकरणानि अंगा निस्मृतिरत्नावल्यां नित्येजपेचनांगेचक्रतौपारायणेपिच नानध्यायोऽस्तिवेदानांग्रहणेग्राहणेस्मृतः देवतार्चनमंत्राणांनानध्यायः स्मृतः सदा नानध्यायेजपेद्रुद्रान् रुद्रांश्चैवविशेषतः पौरुषंपावमानंचगृहीतनियमाहनइति स्मृत्यर्थसारे चतुर्दश्यष्टमीपर्वप्रतिपद्वर्जितेषुच वेदांगन्यायमीमांसाधर्मशास्त्राणिचाभ्यसेदिति कूर्म पुराणे इंदोरष्टिक्षयंमासेब्रह्मयज्ञंनकारयेत् नजपेद्वैदिकंमंत्रंगायत्र्याष्टोत्तरंशतमिति स्मृतिरत्नावल्यां अल्पंजपेदनध्यायेपर्वण्यल्पतरंजपेदिति

अथनैमित्तिकानध्यायान्श्लोकद्वयेनाह बभ्रुरिति बभ्रुर्नकुलः ओतुर्मार्जारः एणोहरिणः खरः प्र॰ अग्निः प्र॰ अजोमेषः अंबुउदकं अहिः सर्पः गजः प्रसि॰ अश्वः प्र॰
उष्ट्रः प्र॰ अंत्योंत्यजजातिः रजकचर्मकादयः मूकः प्र॰ उन्मत्तोमत्तः अनड्वाकटः यानंशिबिकादि एभिरंतरितेगुरौसति ऽयहंत्रिरात्रमनध्यायः प्लवोमंडूकः खगः पक्षी आ
दिशब्दाद्गोधादि एभिरंतरितेसज्योतिषं अनध्यायः अयमर्थः दिवाअंतरितेसति सूर्यास्तमानपर्यंतमनध्यायः रात्रावंतरितेरात्रिशेषपर्यंतमनध्यायइत्यर्थः स्त्रीगो-
स्थ्यंतरितेहः स्त्री प्र॰ गो प्र॰ अस्थिप्राण्यंगं एभिरंतरितेअहर्दिनमहोरात्रं अनध्यायः उत्सवोमहोत्सवोविवाहादिकः निशीथंमध्यरात्रं आशौचंसूतकं मार्गोध्वा ए-
षुनपठेत् चपरंकपित्थशाल्मलिमधुश्लेष्मांतकादेः छायायांनपठेत् स्फगमं आदिशब्दात्कोविदारबिभीतकैरंडादीनांग्रहणं ४ ग्रामांतइति ग्रामांतः कुणपे ग्राममध्येकु

बभ्र्वोत्वेणखराग्न्यजांबुहिगजाश्वोष्ट्रांत्यमूकोन्मत्ताः नोयानांतरितेऽयहंप्लवखगाद्यैर्नाचसज्योतिषं॥ स्त्रीगोस्थ्यंतरितेहरुत्सवनिशीथाशौच
मार्गेषुचछायायांनकपित्थशाल्मलिमधुश्लेष्मांतकादेःपठेत्॥४॥ ग्रामांतःकुणपेश्वशूद्रनिकटेश्राद्धाशनेवक्रगेतांबूलेग्रहणाद्गुरुक्षितिपति-
प्रांताद्दुपोत्सर्गतः॥ भूकंपाशनिपाततःपुरदहेरिष्टावलोकात्र्यहंगर्जेनार्तवकेऽयहंसमयजेसज्योतिरंतेसतः॥५॥ णपेप्रेतेसतिनपठेत् श्वशूद्रनिकटे

श्वानशूद्रसान्निध्येनपठेत् श्राद्धाशनेश्राद्धभोजनेकृतेसतिजीर्णाविधिनपठेत् वक्रगेगुरुवगतेतांबूलेसतिनपठेत् ग्रहणात्सकाशात्त्र्यहंनपठेत् तथा गुरुक्षितिपतिप्रां-
तान्मरणात्र्यहं उपोत्सर्गतस्त्र्यहं उपउपाकर्म उत्सर्गश्छंदसामुत्सर्गः तथाउपोत्सर्गतः सकाशात्र्यहं भूकंपाशनिपाततस्त्र्यहं भूकंपः प्रसिद्धः अशनिपातोविद्युत्पातः
ताभ्यांत्र्यहं पुरदहेपुरदाहात् स्ववसतिग्रामदाहादित्यर्थः त्र्यहं रिष्टावलोकात् गंधर्वनगरभूतादिदर्शनात् त्र्यहंनपठेत् गर्जेनार्तवकेत्र्यहं ऋतौभवःआर्तवः नआर्तवः
अनार्तवः अनार्तवएवअनार्तवकः तस्मिन् अकालगर्जनेजातेसतित्र्यहंनपठेत् समयजेऋतुजेगर्जेसति सज्योतिर्यथास्यात्तथानपठेत् दिवागर्जेसतिसूर्यास्तपर्यंतं ६९

रात्रौगर्जेसतिसूर्योदयपर्यंतंनपठेदित्यर्थः संतः अंतेस्वशाखिसत्पुरुषस्यमृतौजातेसतिसज्योतिर्नपठेत् ५ अनध्यायांतरमाह वाद्येति वाद्यादीनांरवेशब्देश्रूयमाणे साम्नांचरवेश्रूयमाणे वातेवातस्यसर्वदाविद्यमानत्वादतिवाते जलेजलमध्ये नीहारेधूमरूपोत्पाते पतितोजातिभ्रष्टः अभिशस्तोमिथ्याभिशापी तत्समीपे धावज्जनालोकने धावन्मनुष्यालोकने ग्रामांतेग्रामसीमासमीपे पितृकाननेश्मशानेनपठेत् सतानूनप्त्रिणीते द्विवंस्वर्गंप्रतिइतेगतेमृतेसतित्र्यहंनपठेत् तानूनप्त्रंनामघृतं यागेयेनयेनऋत्विजासहस्पृष्टं ससतानूनप्त्री तस्मिन्मृतेसतित्र्यहंनपठेत् तद्वत्सब्रह्मचारिणिमृते सब्रह्मचारिणं तंवेदव्रतं चरितंयेनससब्रह्मचारी तस्मिन्मृतेत्र्यहंनपठेत् भुक्त्वायावदार्द्रपाणिस्तावन्नपठेत् अन्येऽनध्यायामूलग्रंथतोऽवगंतव्याः ६ अथप्रदोषानध्यायानाह रात्र्यर्धेति रात्र्यर्धे मदनस्त्रयोदशीयस्मिन्दिनेस्यात् मुनिःस-

वाद्योत्थूकरवरार्तजंबुकरवेसाम्नांचवाते जलेनीहारेपतिताभिशस्तनिकटेधावज्जनालोकने॥ ग्रामांतेपितृकाननेप्यथसतानूनप्त्रिणीतेदिवं
तद्वत्सब्रह्मचारिणिमृतेत्र्यहंचनपठेद्भुक्त्वार्द्रपाणिर्नच ॥६॥ रात्र्यर्धेमदनोमुनिर्दलयुतेयामेचतुर्थ्याद्यके प्राग्रात्रौपठनंह्युपाकरणतोमासंनिशःप्राग्दले॥
श्वोऽनध्यायइतीहरात्रिपठनंवर्ज्यंसदासंध्ययोश्चोरोपद्रवयामकेत्रिदिवसंदुर्भुक्प्रतिग्राहयोः ॥७॥ मी रात्रेर्दलयुतेयामेसार्धप्रहरेयद्दिनेस्यात् चतुर्थी

आद्यकेप्रथमेप्रहरेयद्दिनेस्यात् अत्रदिनेप्राग्रात्रौपूर्वरात्रौपठनंवर्ज्यं तत्पुनः उपाकरणतः उपाकर्मतःसकाशात् मासंमात्रंरात्रेःप्राग्दलेपठनंवर्ज्यं श्वोनध्यायइतीह इत्यत्र रात्रिपठनंसमस्तरात्रौपठनंवर्ज्यं सदासंध्ययोरुभयोः पठनंवर्ज्यं चोरोपद्रवेणउपलक्षितोयामःप्रहरस्तस्मिन्पठनंवर्ज्यं त्रिदिवसंदुर्भुक्प्रतिग्राहयोः दुष्टंभुक्प्रतिग्रहौ दुर्भुक्प्रतिग्रहौ तयोः दुष्टभोजनदुष्टप्रतिग्राहयोः त्रिदिवसंपठनंवर्ज्यं तथाचश्रीधर्यांस्मृतिवचनानि अष्टम्योश्चचतुर्दश्योःपंचदश्योश्चसूतके शावेप्रतिपदोर्यत्र भयेचैवमहोत्सवे रोगेयुद्धेविवादेचद्यूतेपथिनिशीथके नाधीयीताशुचिश्चापिनास्नातश्चनतंद्रितः उपाकर्मणिचोत्सर्गेग्रहणेचंद्रसूर्ययोः त्रिरात्रंस्यादनध्यायोमृते

भूपेगुरावपि फाल्गुन्यांपौर्णमास्यांतुचैत्र्यांतुत्र्यहमिष्यते अनध्यायस्तथाषाढ्यांश्रावण्यांकार्तिकेतथा तथैवमार्गशीर्षस्यपौर्णमास्यांनमंचरेत् अशान्त्याःपतनेकंपे भूमेर्दाहेपुरस्यच मृगस्यसर्पमार्जारनकुलाद्यश्वदंतिनां अंतरागमनेजोष्ट्रखराणांचत्र्यहंस्मृतं पताकातोरणादर्शरथयानजलाग्निनां मूकान्धमनादिशूद्राणामंतरागमनेत्र्यहं नारीणामपिसर्वासांगवांचैवांतरागमे अहोरात्रमनध्यायोगर्जनेरात्रिसंभवे द्युगर्जनेचरात्रौचापररात्रेदिनंस्मृतं दिनंतूभयसंध्यायामथास्यांतरागमे पक्षिमंडूकगोधासूनराणांचांतरागमे दिनेदिवसशेषःस्याद्रात्र्यांरात्र्याश्चतद्भवेत् श्वसृगालरवेनृणांश्रोत्रियागमनेध्वनि तत्कालिकोप्यनध्यायस्ताम्बूलस्यचभक्षणे श्राद्धेनिमंत्रितोयस्तुभुक्त्वानाध्ययनंचरेत् करिष्यंश्चतथाविप्रःप्राग्विप्राणांविसर्जनात् एतेप्रोक्ताह्यनध्यायावैदिकास्तांत्रिकास्ततः प्रचस्यांनेःष्टमीहृद्दंश्चतुर्दश्याश्चकेवलैः विषुवद्दूतयेचैवमयनद्वितयेतथा नपठेत्पाठयेद्धीमान्पुराणमपिसत्तमः अष्टम्यांचचतुर्दश्यांयावदस्तमितरवौ दिनशेषमनध्यायंवैदिकंपरिकीर्तितं तथोदितेदिवारात्रंतत्कालमुदितेतयोः प्रतिपद्यांचसंक्रांतौतत्कालमखिलास्तुच नभोनभस्ययोःकृष्णेमासयोस्त्रिदिनंद्विजः नसप्तम्यामधीयीतत्रयोदश्यांचपैत्र्ययोः सदात्रयोदशीयावत्प्राङ्किशीथानिथिर्भवेत् प्राक्तदङ्कोपराण्हांतादधीयीतनचद्विजः अष्टम्यांचचतुर्दश्यांप्रतिपद्यांचवर्जयेत् धर्मशास्त्रपुराणेश्चशास्त्रंतात्कालिकंबुधः विमिश्रितास्तुकर्तव्यंसप्तम्यादिषुयत्नतः पुराणाध्ययनादीनिपंचदश्योश्चवानवा नांतरागमनेदोषःपुराणादिषुविद्यते नशास्यतेचतत्कालेप्रतंसंप्राश्यवाबुधः नीयमानंशवंदृष्ट्वामहीस्थंवाद्विजोत्तमः अकालगर्जितादौचपर्वस्वाशौचकादिषु अनध्यायाबुधैःकार्याउपरागादिकेषुच श्वोनध्यायेचशर्वर्यांनाधीयीतकदाचन स्मृत्यंतरे प्रदोषेचत्रयोदश्यांनाध्येयंप्रतिपत्स्वपि प्रदोषलक्षणं षष्ठीचद्वादशीचैवअर्धरात्रोननाडिका प्रदोषेनत्वधीयीततृतीयानवनाडिका अर्धरात्राद्घटिकयाएयाऊत्यर्थः अत्रनैमित्तिकप्रदोषमाह आपस्तंबः श्रावण्यांपौर्णमास्यामध्ययनमुपाकृत्य मासंप्रदोषेनाधीयीतेति प्रदोषःपूर्वरात्रः तथाचगर्गः अध्यायनामुपाकर्मश्रावण्यां श्रवणेनवा यावन्मासंपूर्वरात्रेनाधीयीतकदाचनेति नारदः अयनेविषुवेचैवशयनेबोधनेहरेः अनध्यायंप्रकुर्वीतमन्वादिषुयुगादिषु मन्वादयोमत्स्यपुराणेभिहिताः

आश्वयुक्शुक्लनवमीकार्तिकीद्वादशीसिता तृतीयाचैत्रमासस्यतथाभाद्रपदस्यच फाल्गुनस्यत्वमावास्यापौषस्यैकादशीसिता आषाढस्यापिदशमीमाघमासस्यसप्तमी श्रावण
स्याष्टमीकृष्णाआषाढस्यापिपौर्णिमा कार्तिकीफाल्गुनीचैत्रीज्येष्ठीपंचदशीसिता मन्वंतरादयश्चैतेदत्तस्याक्षयकारकाः युगाद्यविष्णुपुराणेदर्शिताः वैशाखमासस्यतुयातृती
यानवम्यसौकार्तिकशुक्लपक्षे नभस्यमासस्यचकृष्णापक्षेत्रयोदशीपंचदशीचमाघे उपाकर्मणिचोत्सर्गेत्रिरात्रंक्षपणंस्मृतं अष्टकासुत्वहोरात्रंस्मृतंतास्त्ररात्रिषु मार्गशी
र्षेतथापौषेमाघेमासेतथैवच तिस्रोष्टकाःसमाख्याताः कृष्णापक्षेतुसूरिभिः स्मृतिरत्नावल्यां चतुर्दश्यांयदापर्वभागस्तावृधनेरवेः अनध्यायंप्रकुर्वीतत्रयोदश्यांतुधर्मवि
त् विद्युत्स्तनितवर्षेतुमहोल्कानांतुसंप्लवे अकालिकमनध्यायमेतेषुमनुरब्रवीत् स्तनितंमेघगर्जितं अनुराधार्क्षमारभ्यषोडशर्क्षेतुभास्करः यावच्चरतिवैतावदकालंमुनयोवि
दुः कालवृष्टौचतत्कालमकालेचत्रिरात्रकं अतिमात्रायवावृष्टिर्नाधीयीतदिनत्रयं अकालवर्षणेजातेजलौकाश्चप्रवर्तते एकरात्रमनध्यायमितिकात्यायनोब्रवीत् मेषेचवृ
षभेनैवतृणाग्रात्स्रवतेजलम् भूमिद्रावमनध्यायंकुर्वीतवृषकुंभयोः अतऊर्ध्वंहि पादेषुतृणप्रच्यवनंस्मृतं तृणप्रच्यवनंतृणप्रवाहः चौरैरुपद्रुतेग्रामेसंग्रामेचापिकारिते
अकालिकमनध्यायंविद्यात्सर्वाद्भुतेषुच प्रादुष्कृतेष्वग्नीषुविद्युत्स्तनितनिःस्वने सज्योतिःस्यादनध्यायःशेषरात्रौतथादिवा मनुः निर्घातेभूमिचलनेज्योतिषांचोपसर्जने
एतानकालिकान्विंद्यादनध्यायानृतावपि निर्घातःअंतरालिकोग्निविशेषः ज्योतिषांचोपसर्जनंचंद्रसूर्ययोःपरिवेषः आपस्तंबः प्रतिगृह्यद्विजोविद्वानेकोद्दिष्टस्यकेतनम् त्र्य
हांतेर्श्राद्धमनयेद्व्रह्मराहोरन्यत्रसूतके केतनंनिमंत्रणम् कूर्मपुराणे समानविद्येतुमृतेतथासब्रह्मचारिणि आचार्येसंस्थितेचापित्रिरात्रंक्षपणंस्मृतम् याज्ञवल्क्यः त्र्यहंप्रेतेष्वन
ध्यायःशिष्यर्त्विग्गुरुबंधुषु उपाकर्मणिचोत्सर्गेस्वशाखाश्रोत्रियेमृते संध्यागर्जितनिर्घातभूकंपोल्कानिपातने समाप्यवेदंद्युनिशमारण्यकमधीत्यच पशुमंडूकनकुल-
श्वाहिमार्जारमूषकैः कृतेंतरेत्वहोरात्रंशक्रपातेतथोच्छ्रये पाराशरः सर्पस्यनकुलस्यायअजमार्जारयोस्तथा मूषकस्यतथोष्ट्रस्यमंडूकस्यचयोषितः पुरुषस्यैलकस्यापिशुनो
रासभस्यच एषांयोन्तिरतश्चैवअंतरागमनेकृते त्रिरात्रमुपवासश्चत्रिरात्रमभिषेचनम् अयताःकालिकाः स्वरोष्ट्रगर्दभोलूकसामबाणार्तनिःस्वने अमेध्यशवशूद्रांत्यस्म

शानवर्णनेनांनिके देशेशस्त्रौवंत्यौनिचविद्युत्स्तनितसंप्लवे भुक्त्वाः र्द्रपाणिरंभोंतरर्धरात्रेतिमारुते पांसुवर्षेदिशांदाहेसंध्यानीहारभीतिषु धावंतःपूतिगंधेचशिष्टेचगृहमागते खरोष्ट्रयानहस्त्यश्वनौरक्षेरथरोहणे सप्तत्रिंशदनध्यायानेतांस्तात्कालिकान्विदुरिति अथानध्यायापवादः मनुः वेदोपाकरणेचैवस्वाध्यायेचैवनैत्यके ननिरोधोस्त्यनध्यायेहोममंत्रजपेषुचेति ७ इतिमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांअनध्यायप्रकरणंसमाप्तं अथपल्लीसरटयोःप्रकरणं अथपल्लीसरटयोःस्पर्शफलंवृत्तेनैकेनाह दक्षांगेति दक्षांगोदरनाभिहृत्सुपतितापल्ली तथाहनुत्यक्त्वा वरांगेउत्तमांगेपतितापल्लीनुः नरस्यशुभदास्यात् उत्तमांगेहनुंविनासर्वत्रशुभेत्यर्थः अर्थादन्यत्रनशुभा अन्यांगेषुपरःपार्श्वपृष्ठेषुनशुभास्यात् अथस्त्रियाःविशेषमाह स्त्रियाःइदंपुरुषोक्तंफलंवामेतरव्यत्ययाज्ज्ञेयम् वामंवामांगं इतरंदक्षिणांगं तयोर्व्यत्ययोवैपरीत्यं तस्मात्पुरुषस्यदक्षांगेय

अथपल्लीसरटफलादिकं दक्षांगोदरनाभिहृत्सुपतितापल्लीवरांगेहनुंमुक्त्वानुःशुभदा स्त्रियाःफलमिदंवामेतरव्यत्ययात् इत्याहुःसरटप्ररोहणफलंपातेऽन्यथैकेवृथापल्यारोहणेपिवस्त्रसहितःस्नात्वाचरेच्छांतिकम् १ इतिपल्लीसरटयोःपतनादिविचारः

फलमुक्तं तत्स्त्रियाःवामांगेज्ञेयम् पुरुषस्यवामांगेयदुक्तंतत्स्त्रियाःदक्षांगेज्ञेयमित्यर्थः अर्थाद्वरांगेवामेतरविभागाभावस्तत्रपुरुषतुल्यंफलंज्ञेयम् वरांगेतूभयोःसमानमेवफलंवामदक्षिणफलविशेषात् सरटफलमाह इत्याहुःसरटप्ररोहणफलमिति एवमेवआहुर्मुनयइत्यध्याहारः सरटप्ररोहणेपल्लीवत्फलमित्यर्थः पातेसरटस्यपाते अन्यथाविपरीतफलमाहुः सरटस्यप्ररोहणेयत्फलंतत्तस्यपातेविपरीतफलमाहुरित्यर्थः एकेवृथा एकेआचार्याःवृथाफलमाहुः सरटस्यप्ररोहणेएवफलंपातेवृथाफलंनशुभंनचाप्यशुभमाहुरित्यर्थः पल्यारोहणेपिअन्यथाफलमाहुः पल्लीपतनेयत्फलंतत्तस्यारोहणे अन्यथाविपरीतफलमाहुः एकेवृथाफलमाहुः पल्याःपतनेएवफलंप्ररोहणेवृथेत्येकेआहुरित्यर्थः अथात्रविधिमाह वस्त्रसहितःस्नात्वाचरेच्छांतिकमिति सचैलस्नानंकृत्वाशांतिकंशास्त्रोक्तमाचरेत् तथाचज्योतिर्निबंधे पल्लीस्पर्शफलंवक्ष्ये यदुक्तंब्रह्म

णापुरा ब्रह्मस्थाने भवेद्राज्यं स्थाने लाभो ललाटके कर्णयोर्भूषणावाप्तिर्नेत्रयोः प्रियदर्शनं नासिकायां सुगंधाप्तिर्मुखे मिष्टान्नभोजनं कपोलयोर्भवेत्सौख्यं हनुदेशे महद्भयं भ्रु
कुट्यां विग्रहश्चैव कंठे वाव्यसनागमः कलिर्वंशे सुखं पृष्ठ्यां दक्षे वामे गदादयः दक्षांसे विजयो नित्यं वामांसे शत्रुजं भयम् इष्टलाभो भुजे सव्ये कूर्परे मणिबंधके दक्षे करतले द्रव्यं
तत्पृष्ठे सद्व्ययो भवेत् वामे भुजे कूर्परे च मणिबंधे धनक्षयः वामे करतले हानिस्तत्पृष्ठे चार्थनाशनम् हृदये राजसन्मानं सौभाग्यं दक्षिणे स्तने दक्षपार्श्वे च भोगाप्तिः स्तने वामे यशो-
धनम् वामपार्श्वे भवेत्पीडा वामकुक्षौ शिशोस्तथा दक्षकुक्षौ सुतावाप्तिरुदरे च विशेषतः वस्त्राप्तिर्दक्षकट्यां च वामकट्यां सुखक्षयः नाभ्यां मनोरथावाप्तिर्बस्तौ गर्भच्युति
र्भवेत् गुह्ये मृत्युर्गुदे रोगो दक्षोरौ प्रीतिवर्धनम् वामोरौ मृत्युतो दुःखं दक्षजानौ सुखावहम् पशुहानिर्वामजानौ दक्षिणे जघने सुखम् क्लेशः स्याद्वामजंघायां स्फिजि द
क्षे ऽर्थवृद्धिकृत् स्फिजि वामे स्त्रीवियोगो दक्षे गुल्फे प्रियागमः उपप्लवो वामगुल्फे पादयोर्गमनं भवेत् अत्र यद्यपि सामान्येनोभयोर्गमनफलमुक्तम् तथापि दक्षिणपादे ग
मनाल्लाभो वक्तव्यः वामपादे गमने हानिर्वक्तव्या पुरोभागे चतुर्वार्तानष्टवार्ता च पृष्ठतः वामे हानिर्धनं दक्षे परितो भ्रमणे क्षितः वामदक्षिणभागेन यत्फलं कथितं नृणाम् विपर्ययेण त-
त्स्त्रीणां ज्ञेयं शेषे द्वयोः समं इत्थं पल्याः प्रपतने फलं ज्ञेयं विचक्षणैः एतदेव फलं विद्यात्सरठस्य प्ररोहणे पल्याः प्ररोहणे चैव पतने सरठस्य च तयोः फलस्य व्यत्यासान्न हृदे वाहि जायते
पल्याः प्ररोहणं रात्रौ सरठस्य प्रपातनं तानि दुष्टफलं विद्याद्व्याधिमुग्रं विपर्यये पतनानंतरं यस्य रोहणं यदि जायते पतने फलमुत्कृष्टं रोहणे ऽल्पफलं भवेत् मृत्युयोगे च जन्मर्क्षे विष्ट्यां-
पाते च वैधृतौ चंद्रे ऽष्टमे च संक्रांतौ लग्ने विघ्नं प्रजायते अंगं दक्षिणमारुह्य वामेनोत्तरते शुभम् तदा हानिकरी ज्ञेया व्यत्ययेन तु हानिदाः चरणादूर्ध्वगी भूयः सद्यो रोहति शीर्षणं प्राप्तं
राज्यं तदा दत्ते पल्ली श्वेता विशेषतः चिंतिताप्त्यधिकं लाभं स्थिता भोजनभाजने पादांगुलीषु संपाताद्धानिश्च महती भवेत् पल्याः सरठयोर्वापि युग्मं गेहे शुभे पतेत् दंपत्योर्जायते
प्रीतिर्निंद्यभागे वियोगता शीर्षस्योपरि पतिता शुभाय पल्ली सितान्या सितगृहगोधास्पर्शः सर्वेष्वंगेषु शोभना ज्ञेया निकलासः पतेद्यस्य मूर्ध्नि तद्विघ्नशांतये मृतसंजीवि
नीं विद्यां जपेन्मुंडितमस्तकः अथ पल्लीसरठयोः शांतिः पल्लीसरठयोः स्पर्शे सचैलं स्नानमाचरेत् पंचगव्यं प्राशयित्वा कुर्यादाज्यावलोकनं शक्तेवाप्यथवा ऽशक्तो यदीच्छेदा

त्मनःकृत्वं पुण्याहवाचनंकृत्वाशांतिकर्मसमाचरेत् प्रतिरूपंसुवर्णेनकुर्याद्वित्तानुसारतः रक्तवस्त्रेणसंवेष्ट्यगंधपुष्पैःप्रपूजयेत् तदग्रेमृन्मयंरम्यंकलशंजलपूरितं वस्त्र
माल्यैरलंकृत्यस्थापयेत्तंडुलोपरि पंचामृतंपंचगव्यंपंचरत्नानिशक्तितः पंचवृक्षकषायांश्चनिक्षिप्यावाहयेत्ततः पूजयेद्गंधपुष्पाद्यैर्लोकपालान्क्रमेणच अग्निसंस्थाप
नंकृत्वाहोमकर्मसमाचरेत् मृत्युंजयेनमंत्रेणसमिद्भिःखादिरैःशुभैः तिलैर्व्याहृतिभिर्होमंमष्टोत्तरसहस्रकम् अष्टोत्तरशतंवापिकुर्याद्वित्तानुसारतः अभिषेकंततःकृत्वा
पावमान्यस्यचद्विजैः पुण्यवारुणसूक्तैश्चदोषशांत्यैद्विजोत्तमः धौतांबराणिधृत्वाऽथस्वर्णवस्त्रतिलान्ददेत् ब्राह्मणान्भोजयेदित्थंशांतिकर्मकरोतियः तस्यायुर्विजयो
लक्ष्मीःकीर्तिर्बुद्धिःशुभंभवेत् पल्लीसरटयोःशांतिःकथिताभृगुणापुरा शौनकायमुनींद्रायलोकानुग्रहकारिणे १ इतिश्रीमुहूर्तमार्तंडटी॰ पल्लीसरटयोःशांतिप्रकरणंसमा

स्वर्क्षाच्चंद्रखलास्त्रिखारिषुशुभाःसमाद्यगोऽब्जःपुनश्चापुत्राद्यायधर्ममृत्युषुकविःस्वास्तत्रिकोणेगुरुः सौम्योव्यंत्यसमेरविस्त्वप्रकगताःशुक्लेनवे
शुद्धिगश्चंद्रोऽथोनिजभाद्भमंनवहृतंव्यद्रीषुशेषंनसत् १

प्तम् अथगोचरप्रकरणंविवक्षुस्तावज्जन्मराशेःसकाशात्कोग्रहःकस्मिन्स्थानेशुभःकस्मिन्नशुभ
इति चंद्रस्यशुक्लपक्षेविशेषंताराबलंचवृत्तेनैकेनाह स्वर्क्षाच्चंद्रखलाइति स्वर्क्षात्स्वजन्मराशेःसकाशात् चंद्रखलाः त्रिखारिषुशुभाःस्युः त्रितृतीयंखंदशमं अरिःषष्ठं तेषु
चंद्रखलाः चंद्रःप्रसिद्धः खलाःपापग्रहाः रविभौमशनिराहुकेतवः शुभाःशुभफलाःभवंति पुनःसमाद्यगः अब्जःचंद्रःशुभःस्यात् समं आपुत्राद्यायधर्ममृत्युषुकविः
शुभःस्यात् आपुत्रात् जन्मराशितःक्रमेणपंचपर्यंतं १ २ ३ ४ ५ व्ययोद्वादशं धर्मंनवमं मृत्युरष्टमं एषुकविःशुक्रःशुभःस्यात् स्वास्तत्रिकोणेगुरुःशुभःस्यात् स्वंद्वितीयं
अस्तंसप्तमं त्रिकोणंनवमंपंचमंतत्रगुरुःबृहस्पतिःशुभःस्यात् सौम्योव्यंत्यसमेशुभःस्यात् सौम्योबुधःविगतमंत्यंयस्मात्तद्व्यंत्यं नक्षत्रसमंचलयातस्मिन्द्वादशस्थान

वर्ज्यंसमस्थानेद्वितीयचतुर्थादिकेशुभःस्यादित्यर्थः अखिलाभवगनाःशुभाःस्युः सर्वेग्रहाएकादशस्थानेशुभाःस्युरिति शुक्लेनवेषुद्विगश्चेंद्रःशुभःस्यात् नकृष्णपक्षइति अथताराबलमाह जिन्माद्यृक्षंनवहृतंत्र्यद्रीषुशेषंमसत् निजभंस्वजन्मनक्षत्रं तस्माद्युभदिननक्षत्रपर्यंतंसंगण्यनवहृतंसत् त्र्यद्रीषुशेषं त्रिसप्तपंचशेषंनसत्नशुभं अन्यच्छुभमित्यर्थासिद्धं तथाचविशेषसंग्रहव्यवहारसारे पंथाहानिःप्रियंव्याधिर्दैन्यंस्वास्थ्यंगतिंगदः पापंस्त्रस्वंधनंहानिंकरोत्यर्कःस्वजन्मभात् १ वस्त्रंहानिर्धनंरोगंपीडांवित्तंप्रियंवस्त्रः भयंस्त्रस्वंधनंरोगंकरोतींदुःस्वजन्मभात् २ भयंहानिर्धनंवैरंदुःखंलाभंभयंक्षयम् पापंलाभंस्त्रस्वंहानिंजनेभौमफलंक्रमात् ३ बंधंलाभंभयंवित्तंशोकंलक्ष्मींक्षयंधनम् रोगंभोगंस्त्रस्वंहानिंकरोतिज्ञःस्वजन्मभात् ४ भयंवित्तंरुजंहानिंलाभंशोकंस्त्ररवंरुजः मानंदैन्यंधनंपीडांकरोतिजन्मभाद्गुरुः ५ जयंवित्तंधनंसौरव्यंपुत्रान्वैरंशु स्त्रस्वं धर्मंदुःखं

षष्ठांत्येरवजलेस्तुताय भवनेत्र्यंकेरवेःस्यान्मिथस्त्र्यंकेजन्मसुतेरवकेमृतिभवेद्यास्तेषडंत्येविधोः त्र्यर्केलाभसुतेसपत्नतपसोर्व्यर्काशुभानांव्यधोऽष्टाद्ये पुत्रधनेष्टखेकसहजेर्यंके भवांत्येविदः २ धनंलाभंजनेःशुक्रोददातिवै ६ भयंशोकंधनंदुःखंहानिंस्त्रहृत्क्षयंमृतिं पापंश्रमंधनंहानिंजननेःपंगुफलंक्रमात् ७ राहुकेत्वोःफलंशनिकुजवत् १ अथसर्वेषांग्रहाणांवामवेधंवृत्तद्वयेनाह षष्ठांत्यइति षष्ठंप्रसिद्धं अंत्यंद्वादशं तस्मिन्मिथःपरस्परंवेधः तद्वत्खजलेसुतायभवनेत्र्यंके अयंरवेर्वेधःस्यात् अत्रांकन्यासएवव्याख्यानम् समस्युपलक्षितैःपदैर्वेधाज्ञेयाः तद्यथा षष्ठां६त्ये१२ख१०जले४सुता५य११भवनेत्र्यं३के९रवेःसूर्यस्यायंवेधः त्र्यं३के९जन्म१सुते५ख१०के४मृति८भवे११द्य२स्ते७षडं६त्ये१२विधोरयंवेधः त्र्य३र्के१२लाभ११सुते५सपत्न६तपसो९व्यर्काशुभानांव्यधोयं विगतोऽर्कोयेभ्यस्तेव्यर्काः तेचतेअशुभाश्चव्यर्काशुभाः रविरहितपापग्रहाः तेषामयंवेधइत्यर्थः अष्टा८द्ये१पुत्र५धने२ष्ट८खे१०क४सहजे३र्यं६के९भवां११त्ये१२विदःबुधस्यायंवेधः २ श्रीगोपालकृष्णायनमः

द्यस्तेति द्य १ स्ते ७ ष्टा ८ दिमयोः १ रव १० के ४ नव १ स्कृते ५ त्री ३ शो ११ ष्ट ८ पुत्रे ५ त्रिका ३ द्यो १ यें ६ त्ये १२ क ४ भवे ११ मृगोः शुक्रस्यायंवेधः गुरोर्वेधः संस्कारप्रकरणेकथितः सोऽत्र सिद्धोज्ञेयः अत्रवेधविधानेज्ञशशिनोः बुधचंद्रयोः शन्यर्कयोश्च परस्परंनोव्यधः स्यात् परस्परंवेधोनास्ति एतदुक्तंभवति विंध्यहिमाचलयोर्मध्येजन्मराशेः सकाशात् अन्यतमग्रहाधिष्ठितराशिपर्यंतंगणयित्वा तद्राशेः सकाशात् यथोक्तवेधस्थानपर्यंतंगणयेत् तत्रयदिकश्चिद्ग्रहोभवतितदागणितोग्रहोविद्धोभवति अन्यदेशेषुजन्मराशेः सकाशात् उभयग्रहंतद्वेधस्थानंचगण्यते यदावेधस्थानंकश्चिद्ग्रहोभवति तदाऽन्योग्रहोनिषिद्धोभवति तत्रसूर्यस्यशनिवेधोनास्ति शनेः सूर्यस्यवेधोनास्ति एवंचंद्रबुधयोः परस्परंज्ञेयं अथवेधप्रयोजनमाह विद्धोव्यस्तफलोभवेद्द्विचरइति विद्धोग्रहोव्यस्तफलः स्यात् प्रथमश्लोकोदितंफलंव्यस्तंविपरीतंभवतीत्यर्थः रत्नमालायामपि वामवेधविधिनात्वशोभनाअ

द्यस्तेष्टादिमयोः खकेनवस्कृतेत्रीशोष्टपुत्रेत्रिकाद्येयैत्ये कभवेमृगोर्ज्ञशशिनोः शन्यर्कयोर्नव्यधः विद्धोव्यस्तफलोभवेद्द्विचरोहेमाद्रिविंध्यांतरेरवेर्दर्शाद्यधरखेचरंविगणयान्यत्रोभयंजन्मभात् ३ इतिगोचरप्रकरणम् ऊर्ध्वंह्यात्समृगेः र्कसंक्रमणतः पूर्वंस्थिरेकर्कटजूकाजोभयतः खरामघटिकाः पुण्यामृगेद्विस्युताः

प्यामीशाभफलंदिशांत्यलं तेमृषावचनभाषिणोजनेयांतिहास्यमपिकीर्तिलांछनम् इति अथदेशविशेषेणवेधगणनाविशेषमाह हेमाद्रिविंध्यांतरइति अस्यार्थः पूर्वमेवव्याख्यातः ३ इतिमुहूर्तमार्तंडेटीकायांमार्तंडवल्लभायांगोचरप्रकरणंसमाप्तम् अथसंक्रांतिप्रकरणं अथफलंविवक्षुस्तावद्राशिपरत्वेनपुण्यकालंवृत्तार्धेनाह ऊर्ध्वंह्यात्समेति द्यात्मनोद्विस्वभावाराशयः मिथुनकन्याधनुर्मीनाः मृगोमकरः एषांसमाहारस्तस्मिन्नर्कसंक्रमणतः सूर्यसंक्रमणकालात्सकाशात् ऊर्ध्वमुपरिखरामघटिकाः पुण्याः स्युः स्थिरेवृषसिंहवृश्चिककुंभानामन्यतमेराशौ कर्कटः प्रसिद्धः अर्कसंक्रमणतः पूर्वंप्रथमंखराम ३० घटिकाः पुण्याः स्युः जूकाजोभयतः जूकस्तुला अजोमेषः अनयोरर्कसंक्रमणतः सकाशादुभयतः खराम ३० घटिकाः पुण्याः स्युः पूर्वंपंचदशऊर्ध्वंपंचदशेतित्रिंशद्घटिकाइत्यर्थः एवंसर्वराशिसंक्रमणपुण्यकालमुक्त्वेदानीम्

करेविशेषपुण्यकालमाह मृगेदिग्युताइति मृगेमकरेताः खरामा ३० त्रिंशद्घटिकादिग्युताः दशयुताः चत्वारिंशद्घटिकाःपुण्याइत्यर्थः तथाचोक्तंज्योतिर्निबंधे संक्रांतिसमयःसू क्ष्मोदुर्लभःपिशितेक्षणैः तस्ययोगादधश्चोर्ध्वंत्रिंशन्नाड्यःप्रकीर्तिताः अर्वाक्षोडशनाड्यस्तुपरतश्चैवषोडश पुण्यकालोर्कसंक्रांतेःस्नानदानादिकर्मसु त्रिंशत्कर्कटसंक्रांतौपूर्वतः पुण्यनाडिकाःमकरेतूत्तराःपुण्याश्चत्वारिंशतिनाडिकाः स्थिरेविष्णुपदेकर्कदक्षिणायनमादितः मृगेसौम्यायनंद्व्यंगेषडशीतिमुखंपुरः घटेऽजेविषुवंमध्येपुण्यदानाद्यनंतकम् प्रा गर्धरात्रात्पूर्वेह्नःपुण्यंपश्चात्परंदिनम् प्रागर्धरात्रादित्येतद्विषुवविषयं कार्मुकंतुपरित्यज्यमृगंसंक्रमतेरविः प्रदोषेवार्धरात्रेवातदाभोगःपरेऽहनि रविसंक्रमणेपुण्येयोनस्नातीह मानवः सप्तजन्मांतरेरोगीदुःखभाङ्निर्धनोभवेत् आदित्यपुराणे शतमिंदुक्षयेदानंसहस्रंतुदिनक्षये षडशीत्यांसहस्रंतुविष्णुपद्यांतथैवच विषुवेशतसाहस्रंकोटिघ्नंदक्षि-

कर्काजांत्यवृषैणसूर्यचलनंनिश्यन्यभंसद्दिवासूर्यार्किदिनेतृतीयकरणेभांत्येःशुभेदुःखदम् १

णायने शतकोटिगुणंपुण्यंजायतेउत्तरायणेइति अथोत्तरार्धेनसंक्रांतेःसदसत्फलमाह कर्केति कर्कःप्रसिद्धः अजोमेषःअंत्योमीनः वृषःप्रसिद्धःएणोमकरः एतान्सूर्यचलनं निशिरात्रौसत्स्यात्शुभकरंस्यात् अन्यभंप्रतिसूर्यचलनंसूर्यसंक्रमणंदिवासत्स्यात् अर्थाद्विपरीतंनशोभनं सूर्यार्किदिनेरविभौमशनिदिने तृतीयकरणेकौलवेभांत्येरिक्तभे अष्टमे शकुनौसर्वराशिसंक्रमणंदुःखदंस्यात् तथाचोक्तं मृगकर्काजगोमीनसंक्रांतिर्निशिसौख्यदा शेषेषुसमस्तदिवाव्यत्ययादशुभंभवेत् संक्रांतिर्जायतेयत्रभास्करेभूसुतेशनौ तत्रमासिभ वेद्घोरंदुर्भिक्षंवृष्टिचोरतः स्यादुत्थितस्यरिक्तभेशकुनेकौलवेरदः संक्रांतिस्तैतिलेनागेभसुसस्यचतुष्पदं निविहस्थगरविष्यांवणिजबालवेबवे दुर्भिक्षंरोगबाहुल्यपूर्वसंक्रमतेरविः सु

भः परोतिकल्याणमुपविष्टः समंफलमिति १ अथसंक्रांतिप्रसंगेनअधिमासक्षयमासयोर्लक्षणंतत्रकर्तव्याकर्तव्यं क्षयमासेर्नजन्ममरणादौमासज्ञानंइष्टंतेनैकेनाह ब्रह्माद्यैरिति ब्रह्माद्यैः सिद्धांतकर्तृभिः इनमंडलांतः सूर्यमंडलांतः चांद्रः चांद्रोमासउदितः परैराचार्यैः अमांतश्चांद्रोमासउदितः एतदुक्तंभवति अमावास्यांतादपरोऽमावास्यांतोयावत्तावदमांतोमासः अमावास्यांतेसूर्यचंद्रमंडलयोर्योगोभवति परतःषड्भिर्घटिकाभिर्वियोगोभवति न स्मात्द्वियोगादपरोवियोगोयावत्तावद्रविमंडलांतोमासः सब्रह्माद्यैः क्षयमासाधिमासनिर्णयविषयेंऽगीकृतः अपरैरमांतोमासोंऽगीकृतइत्यर्थः अत्रयद्यपिसूर्यग्रहणेमध्यग्रहणकालानंतरंमोक्षस्थितिकालः षट्घटिकाभ्योन्यूनोदृश्यतेतथापिसूक्ष्मदर्शिभिः पूर्वाचार्यैः रसनाड्योऽर्कमंडलमित्युक्तम् तत्रागमएवप्रमाणं तत्रउक्तलक्षणोमासः असंक्रमणः संक्रांतिरहितअधिकोज्ञेयः द्विसंक्रमणकः संक्रांतिद्वययुक्तःक्षयोज्ञेयः अस्यो

ब्रह्माद्यैरिनमंडलांतउदितश्चांद्रस्तथांतः परैर्मासोऽसंक्रमणोद्विसंक्रमणकोज्ञेयोऽधिकोऽथोक्षयः

दाहरणं ब्रह्ममतानुसारिणा श्रीभास्कराचार्येणसिद्धांतशिरोमणौदर्शितम् असंक्रांतिमासोऽधिमासः स्फुटः स्याद्विसंक्रांतिमासःक्षयाख्यः कदाचित् क्षयः कार्तिकादित्रये नान्यथास्यात्तदावर्षमध्येऽधिमासद्वयंच १ गतोब्ध्यद्रिनंदै १७४ र्मितेशाककाले तीथीशैर्भविष्य १११५ त्ययांगाक्षसूर्यैः १२५६ गजाद्र्यग्निभूमि १३७८ स्तथाप्रायशोऽयंकुवेदेंदुवर्षैः १४१ क्वचिद्गोकुभि १९ श्च २ श्रीभास्कराचार्येणाब्ध्यद्रिनंद १७४ मितशाककालादुपरितिथीश १११५ मितशाककालात्पूर्वं सिद्धांतशिरोमणिर्विरचितः अतएवोक्तं गतोब्ध्यद्रिनंदैर्मितेशाककालेतिथीशैर्भविष्यतीति तत्रगजाद्र्यग्निभूमिः तुल्येशाककाले रविमंडलांतमासप्रमाणेनक्षयमासाधिमासौप्रदर्श्येते आश्विनोअमावास्या बुधेचतुश्चत्वारिंशद्घटिका ४४ स्तस्मिन्नेवदिने सप्तत्रिंशत् ३७ घटिकाः स्वाती तासुतुलासंक्रमणमभूत् आश्विनस्तुलासंक्रांतियुक्तत्वाच्छुद्धः कार्तिकी अमावास्या ३० शुक्रे

सप्तदशघटिका १७ तस्मिन्नेवदिने त्रिंशत्घटिकास्वातीतासुवृश्चिकसंक्रांतिरभूत् अयनसंक्रांतित्वाधिकः कार्तिकः अपरोमासोवृश्चिकसंक्रांतियुक्तः तस्माद्वि-
तीयं कार्तिकः तस्याममावास्याशनौ सप्तचत्वारिंशत् ४७ घटिकास्तस्मिन्नेवदिने एकोनषष्टिका ५९ घटिकास्वातीतासु धनुःसंक्रमणमभूत् धनुःसंक्रमणं मार्ग-
शीर्षे जातं तस्याममावास्या ३० सोमे पादोनपंचदशघटिकाः १५ तस्मिन्नेवदिने एकोनत्रिंशत्घटिकास्वातीतासु मकरसंक्रांतिरभूत् इयंमकरसंक्रांतिर्यद्यपिअ-
मांतमतिक्रम्यजाता तथापिरविमंडलांतंमासप्रमाणेनपूर्वमासेएवपतिता तस्मात्संक्रांतिद्वययुक्तत्वात्मार्गपौषयुगुलं क्षयाख्यंजातं माघी ३० अमापौमे
एकचत्वारिंशत् ४१ घटिकास्तस्मिन्नेवदिने षट्चत्वारिंशत् ४६ घटिकास्वातीतासु कुंभसंक्रांतिरभूत् इयमपिसंक्रांतिर्यद्यपिमासमतिक्रम्य जाता तथा-
पिमंडलांतमासप्रमाणेनपूर्वमासस्यैवतस्मान्माघः शुद्धः अन्यथामंडलांतमासानंगीकारेनक्षयोनाधिमासः तस्मान्मायोवैपरिकीर्तितइत्येतच्छास्त्रमनर्थ-
कंस्यात् आर्यपक्षेतुसंदेहोनास्ति यतोब्रह्मपक्षतिथितः आर्यपक्षतिथिश्चतुर्घटिकाधिकां ब्रह्मपक्षसंक्रांतितः आर्यपक्षसंक्रांतिस्त्रिघटिकोना तस्मादा-
र्यपक्षेसंदेहाभावः तथाचफाल्गुनीअमागुरौ षड्घटिकातस्मिन्नेवदिने पंचत्रिंशत्घटिका ३५ स्वातीतासु मीनसंक्रांतिर्जाता तस्मादयंफाल्गुनः असंक्रांतित्वादधिकः
क्षयः कार्तिकादित्रयेनान्यथास्यात्तदावर्षमध्येधिमासद्वयंचेति तस्योदाहरणंदर्शितम् यत्तुब्रह्मपक्षेक्षयमासाधिमासनिर्णयेअमांतंमासंगणयंति तैर्ब्रह्मम-
तंनविदितं पौलस्त्तिसिद्धांते स्फुटगत्यायदाचंद्रोरविमंडलमध्यगः तदूर्ध्वेसंक्रमोभानोमासः सस्यान्मलिम्लुचः कालनिर्णये संक्रमोयदिभवेद्रवेस्ततोमं-
डलाद्बहिरनिर्गतेविधौ उच्यतेथहिसंक्रमोबुधैः शुद्धमासइतरोमलिम्लुचः लल्लः यदाशशीयातिगभस्तिमंडलंदिवाकरः संक्रमणंकरोत्यतु विवाहयज्ञो-
त्सवनाशहेतुकस्तदाधिमासः कथितः स्वयंभुवा रत्नमालायां सवितृमंडलमेतियदाशशीतदनुसंक्रमणंकुरुतेरविः मखमहोत्सवनाशकरस्तदायु-
निवरैर्गदितोधिकमासकः शार्ङ्गधरपटलग्रंथे चंद्रार्कयोस्तुबिंबैक्यंप्रतिपद्दर्शसंधिषु तिथ्यंतात्तदुभयतोरसनाड्योर्कमंडलं तन्मंडलाच्छशीग

सोनभवेद्यदा आकृतस्तत्र पूर्वस्यादुत्तरस्तूमलिम्लुचइति २ अथालंकारमाह श्रीमत्कौशिकेति कौशिकस्यगोत्रापत्यानिकौशिकाः श्रीमंत-श्चतेकौशिकाश्चतेतथा तान्यवयतिपवित्रीकरोतीतितथा हरिपदद्वंद्वार्पितात्मा हरिर्वासुदेवः तस्यपदद्वंद्वंचरणयुगंतस्मिन्नर्पितः आत्माअं-तःकरणंयेनसतथा आत्मादेहधृतोजीवइत्यभिधानात्एवंविधोयोहरिस्तज्ज्ञस्तस्माज्जातोयोनंतनामाकिंलक्षणः इलासुरोचितगुणः इलापृ-थ्वी तस्यांसुरादेवाब्राह्मणाः तेषुउचितागुणायस्यसतथा जितेंद्रियोवेदनिधिः स्मृतिज्ञोदृढव्रतोयज्ञकृद्वदान्यदातेत्यादिगुणसंपन्नइत्यर्थः त

श्रीमत्कौशिकपावनोहरिपदद्वंद्वार्पितात्माहरिस्तज्ज्ञोनंतइलासुरोचितगुणोनारायणस्तत्सुतः ख्या
तंदेवगिरेःशिवालयमुदक्तस्मादुदक्टापरग्राममस्तद्वसविर्मुहूर्तभुवनोमार्तंडमत्राकरोत् २ ७

त्सुतोनारायणः मुहूर्तभुवनोमार्तंडंनामग्रंथमकरोत मुहूर्ताएवभुवनानि मुहूर्तभुवनानि तेषामुद्योतकोमार्तंडइवमार्तंडस्तथा-तं अत्रकुत्रदेवगिरेःसकाशात् उदक्उत्तरस्यांदिशियतख्यातम् पुराणप्रसिद्धं शिवालयंघुसृणेशशिवालयंइतिप्रसिद्धम् ज्योति-र्लिंगस्थानमस्ति तस्माच्छिवालयादुदक्उत्तरस्यांदिशियः टापरग्रामोस्ति तत्रटापरग्रामेअकरोदित्यर्थः किंलक्षणोनारायणः तद्वसतिः त-स्मिन्टापरग्रामोवसतिर्वासोयस्यसतथेति २ ७ ७ ७ ७ ७

अथास्यपठनेफलश्रुतिम् तथाग्रंथेवृत्तसंख्यांप्रहर्षिण्याह यःषष्ट्याइति षष्ट्यायुतंशतं १६० तन्मितानिवृत्तानितैर्बद्धः कृतः योयंमार्तंडः तमेतंमार्तं
डंयोनरः पठतिसविश्वपूज्योभवति नकेवलंविश्वपूज्योभवति अपितुबह्वायुःस्मरत्वधनमित्रपुत्रभृत्यान्संप्राप्नोति मुहूर्तदानात्साधितकार्यस्य-
विश्वपूज्योभवतीतियुक्तम् जनानांयथामुहूर्तदानात्कार्यसिद्धिजनितपुण्येनबह्वायुरारोग्यादीनिसंप्राप्नोतीतियुक्तम् चपरंअविकलधीर्भवति-
नविकलाधीर्बुद्धिर्यस्येतितथा अन्नमुहूर्तमार्तंडेयत्रगर्भाधानादिकमुक्तंतत्रान्यबहुसंहिताग्रंथानपेक्षत्वादविकलधीस्त्वमुक्तं अतएवतीर्थसिद्धिंप्राप्नोति-

यःषष्ट्यायुतशत १६० वृत्तबद्धमेनंमार्तंडंपठतिनरःसविश्वपूज्यःबह्वायुःस्मरत्वधनपुत्रमित्रभृत्यान्संप्राप्नोत्य
विकलधीश्चतीर्थसिद्धिं २ त्र्यंकेंद्रप्रमितेवर्षेशालिवाहनजन्मनः कृतस्तपसिमार्तंडोयमलंजयतूत्कृतः ३

तीर्थंशास्त्रंतस्यसिद्धिस्तांअल्पग्रंथेनबह्वर्थसिद्धेः यद्वातीर्थंगुरुःतस्यसिद्धिःशास्त्रोपदेशलक्षणातां यद्वा तीर्थंयागस्तेनकृत्वायागस्मरत्वादिलक्ष
णासिद्धिस्तांप्राप्नोति तीर्थंशास्त्राध्वरक्षेत्रोपायोपाध्यायमंत्रिषितिविश्वः २ अथग्रंथस्याशिषमनुष्टुभाह त्र्यंकेति शालिवाहनजन्मनःत्र्यंकेंद्रप्रमितेवर्षे
१४९३ तपसिमाघेमार्तंडोमुहूर्तमार्तंडः कृतः नामैकदेशग्रहणेनामग्रहणं अयंमुहूर्तमार्तंडः अलंअतिशयेनजयतु यद्वा यमलंमार्तंडयुग्मंउत्कृतंउदयंप्राप्तं
जयतसर्वोत्कर्षेणास्तु ३

अथैतद्ग्रंथांगीकारार्थंबुधप्रार्थना ऋगमं इतिमुहूर्तमार्तंडव्याख्यासमासा आसीत्सासमणूर्नामनगरेश्रीकौशिकस्यान्वयेनंतोवाजसनेयिभू
ज्यच्चरणोमाध्यंदिनीयाग्रणीः कृष्णस्तत्तनयः श्रुतिस्मृतिविदामग्रेसरेज्योहरिस्तत्पुत्रःश्रुतिवित्सदात्मजवरोनंतोग्निहोत्रीगुरुः १ तत्पुत्रस्तदनुग्रहा
त्तधिषणोनारायणस्तापरग्रामेशिष्यगणेच्छयानिजकृतग्रंथस्यटीकांस्फुटाम् चक्रेस्यांकृपयापरोपकृतयेशोध्यंदुरुक्तंबुधैर्मोहस्सस्यविलोक्यधा
र्ष्यमपितेकुर्वंतिनोसज्जनाः २ ऋखनिधिपुरुषार्थक्ष्मा १४ १३ समाभिः समाभिः परिमितशककालेजातमार्तंडटीकाम् लिखतिपठति

पूर्ववाक्यार्थमादायग्रंथोयंरचितोलघुः प
ठनार्थमशक्तानामगीकार्योबुधैर्मुदा ४ ७

विप्रः सोत्रभूयाद्धरित्र्यांऋखनिधिपुरुषार्थक्ष्मासमावान्क्षमावान् ३ इतिस्वकृतमुहूर्तमार्तंडटीकामार्तंडवल्लभ्यासमासा अग्निहोत्रीत्युपाख्ये
नसखारामस्यसूनुना विठ्ठलाख्येनकृतिनापुण्यग्रामेपुरेशुभे १ शैलाष्टसप्तेंदुमितेशकेक्रोधनवत्सरे नभस्येशुक्लपक्षेत्रद्वितीयायांसमापितः ७७
२मुद्रितोयंस्त्रीयशिलायंत्रेस्वस्यार्थसिद्धये अनेनभूयाच्छ्रीसूर्यःसकलार्तिहरःसदा ३ ७ ७ ७ ७

इति मुहूर्तमार्तंडः समाप्तः